N. IORGA

SFATURI PE ÎNTUNEREC

CUPRINS:

Studiu introductiv de Valeriu Râpeanu VXXXII l n 1418
Semnificația zilei de 24 Ianuarie. Optimism moral.
Discurs de ziua eroilor.
Întangibilâtatea tratatelor.
Un nou răspuns contelui Bethlen,. Condițiunile morale ale păcii.
Valoarea națională a lui Constantin-Vodă Brânccn eanu.
Doamna lui Alexandru loan Cuza-Vodă. Ce e o hârtie veche.
Ce s-a făcut pentru arhivele noastre.
Ce sunt azi muzeele noastre.
Mihaâl Kogălniceanu.
Noi, risipitorii de cele sfinte.
Bucureștii ca vieață culturală și intelectuală.
Eroi și eroism.
Amintirea Im Dimitrie Cantemir... Teatre de vară.
Ce trebuie să tipărim.
Ignorarea omului în societate.
„Academia Mihăileană".
103 i 07
Despre organizarea muncii științifice Caracteristica lui Ștefan cel Mare (din Istoria Românilor, voi. IV).
Cum se creează o stare de spirit... „Frumosul" In concepția poporului. Noțiunea de „bine" la poporul nostru.
„Minte" și „cuminte" pentru poporul ro mânesc.
Despre „drept" și „dreptate". 128
Noțiunea de., carte„ la români. 133 „înțelegere„, „pricepere„ și „înțelepciune„ 139 înțelesul cuvântului de, țară" 144 „Țărani" în vechiul înțeles al nației. 148
Familia în concepția poporului român. 152
Limba ca element al sufletului românesc 157

Teatre și teatre.
Viitorul statelor mici, 157
Ideea națională în decursul istoriei uni versale

STUDIU INTRODUCTIV.

Pompiliu Constanitinesou – cel mai inclement si, de re n-am spune-o, cel mai exclusivist critic al lui Nicolae lorga *, cel care a transformat lupta împotriva intoleranței estetice a mentorului sămănătorist în. Refuzul de a accepta valorile estetice ale operei și judecățile sale critice atât de riguroase și de profunde – spunea la un moment dat că, dacă autorul Sfaturilor pe întunerec n-a fost un scriitor citit, a fost în schimb un „vorbitor ascultat".

Cât îl privește pe lorga, ci era extrem de sensibil deopotrivă la ecoul activității sale materializate pe planul scrisului ca și pe tărâmul oratoriei. De aceea a și avut pe măsura trecerii timpului sentimentul indiferenței cu care marele public privea o parte a scrierilor sale, multe din ele rămase – cum spunea chiar el – în depozitele vaste ale unei edituri, neconsemnate de presa (când nu erau supuse unui examen critic mai ales în detalii sau unor atacuri ironice, persiflante) și necitite. După cum nu uita în însemnările sale zilnice să noteze de fiecare dată nu numai cit de mult a fost „cercetată" o conferință sau un curs universitar, ci și modul în care expunerile lui erau ascultate, gradul de interes și de receptivitate al publicului. Erau, toate acestea, expresii ale vanității sale, ale unu: orgoliu exacerbat? Fără a putea nega existența acestei dimensiuni a caracterului său, explicația atenției deosebite pe care o dădea ecoului operei sale, indiferent de forma ei de manifestare, nu poate fi pusă numai pe seama unor înclinări temperamentale. Lorga nu și-a conceput opera în chip abstract fără tangențe cu viața și cu

Vezi Scrieri, III Ed Minerva, 1969, p. 256, articol scris In

V necesitățile sociale, morale și spirituale ale societății și ale poporului său. La el un articol despre cutare piesă sau carte, o culegere de documente sau o sinteză de istorie, o ediție dintr-un autor uitat, o conferință la un cerc cultural, o monografie despre o personalitate istorică sau o lecție la universitate urmăreau nu numai să comunice cunoștințe, ci să spună ceva contemporanilor în sensul extragerii unor învățăminte actuale, a unor direcții de viața, a unor îndreptări de conștiința pentru cei ce îl ascultau sau îl citeau. 'Această personalitate enciclopedică ieșită din comun, care a uimit prin cantitatea u-riașă a cunoștințelor sale, nu și-a înțeles menirea numai din perspectiva transmiterii unui uriaș tezaur de date, fapte, întâmplări. El a avut în vedere funcționalitatea socială și morală a ceea ce a scris și a spus, de-a lungul a

peste o jumătate de veac. Se adresa publicului nu pentru a trezi încântarea de o clipă, reveria trecătoare, nu pentru a-1 epata cu virtuozitatea verbului său, ci pentru a crea o stare de spirit, a convinge și a determina o acțiune sau a demonstra dreptatea unei cauze, pentru a preveni un pericol și a denunța o nedreptate, un rău comis sau unul iminent, pentru a oferi un exemplu de conduită civică, de jertfă pentru obște sau numai do muncă modestă și încordată în slujba celor mulți, a țării. A fost în egală măsură un adversar ai literaturii gratuite și al cuvântului sterp. L-a preocupat audiența operei lui, pentru că, indiferent de forma manifestării ei, lorga o concepea din perspectiva unei finalități sociale. Și când n-a fost citit sau n-a fost ascultat, a avut francheța să recunoască aceasta cu infinitatea de nuanțe ale stărilor sufletești pe oare le trezea o atare situație: de la umor la indignare și chiar la revoltă. V

De aceea Pompiliu Constantinescu nu făcea altceva în 1943 decât să constate o stare de fapt de care cel dintâi fusese conștient N. lorga cu orgoliul dar și cu simțul său lucid. Constatarea criticului nu oferea însă un diagnostic cu privire la situația lui lorga, ci mai degrabă ne așeza în fața unei dileme, deoarece Pompiliu Constantinescu n-a vrut să disocieze ceea ce va rămâne de ceea ce este caduc în opera savantului nici după moartea acestuia. Dilema ține de o împrejurare specifică: Torga

VI oratorul a fost într-adevăr ascultat de-a lungul unei jumătăți de secol și a fascinat un număr incalculabil de oameni dacă ținem seama de prezența lui vertiginoasă în toate domeniile vieții de la catedră la tribuna politică și timp de mai bine de un deceniu la radio. Și oricât de mare a fost numărul cărților sale, multe dintre ele apar-ținând strictei specialități, raportul numeric s-a aflat totuși în favoarea celor ce 1-au ascultat. Dar pentru generațiile care s-au întâlnit cu lorga doar po calea paginii de carte, de ziar, de reviste, pentru cei ce n~au trăit sub impresia prezenței lui și spre care omul venea înno_bilat de moartea ce-1 așeza alături de martirii panteonului național, pare ciudată această aversiune pentru scrisul lui lorga manifestată de Pompilâu Constantinescu. E drept, noi selectăm și trimitem spre publicul care numără din? În ce mai puțini oameni care 1-au ascultat pe lorga și din ce în ce mai mulți dintre cei care au trăit revelația scrisului său, operele sale reprezentative, ceea ce a înfruntat timpul. Deci numai o parte din ceea ce a publicat lorga. Dar nici nu mai purtăm resentimentele contemporanilor, nu mai sântean sensibilizați de erorile omului, de slăbiciunile ființei sale, de izbucnirile temperamentului său irascibil. Dacă oratorul e pentru noi o abstracțiune, pentru contemporani a fost una dintre cele mai fascinante apariții. Așa se explică și faptul că cele mai semnificative pagini despre lorga, pun în prim plan portretul oratorului care a dominat epoca într-o vreme în care oratoria cunoștea la noi reprezentanți de mare clasă, maeștri ai genului fiind prezenți în

parlament sau la catedră. El nu 1-a mai ascultat pe Kogarnâceanu, ale cărui discursuri i-au servit drept model și a căror tehnică o regăsim câteodată în structura discursurilor lui lorga, dar a fost contemporan, a putut fi comparat cu colegi de universitate, cu oratori parlamentari, alături de care sau împotriva cărora a fost. Sa amintim că N. lorga a fost orator în același timp cu câteva generații de mari oratori ai catedrei, ai parlamentului, ai întrunirii publice: Titu Maiorescu, Nicolae Filipescu, C. C. Arion, P. P. Carp, Gh. Panu, Alexandru Lahovary, Take lonescu, Delavrancea, Alexandru Djuvara, Al. Marghiloman, iar după primul război mondial cu Nicolae Titulescu, GriVII gore lunian, Vasile Pârvan, Simion Mehedinți, Constantin Stere, Armând Călinescu, Virgil Madgearu, Octavian Goga, Ion Petrovici, I G. Duca, Victor lamandi, Petre Andrei, Ion Mihalache etc. Cu toți a fost comparat, cu cei mai mulți s-a înfruntat, deoarece a fost adversarul unora dintre ei și, în primul rând, al celor ce susțineau o politică de dreapta, conservatoare, anti-populară. Și era un adversar de temut. Pentru că, spre deosebire de cei mai mulți amintiți, N. lorga avea și darul de a fascina, de a ține sub puterea magnetică a cuvântului său auditorul, de a-l face sa participe, lorga întrunea înzestrările oratorului care capta auditorul pentru o idee, îl însufleţea pu-tând chiar să declanșeze mișcări colective/^Dar nu în sensul facil al unui Nicolae Fleva „tribunul poporului", unul dintre acei care, după cum spunea Caragiale, instauraseră „tirania vorbei". TOratorul N. lorga reușea să creeze acea stare de spirit fascinantă despre care ara vorbit prin ceea ce se credea atunci a fi puțin „popular", adică prin caracterul primordial savant al cuvântărilor sale, încărcate de acea erudiție ramificată pe toate meridianele gândului, ale cunoașterii, ale sensibilității, mereu învolburată, deoarece răscolea straturile cele mai adinei ale trecutului și aducea la lumină fața acoperită pe care o releva cu forța unui mag." A fost oratorul popular prin excelență, servindu-se de darurile unei erudiții neobișnuite. Aici, la confluența elocvenței, a plasticității și a erudiției copleșitoare toate retopite într-un farmec aparte ce făcea din apariția lui la tribună un spectacol în sensul superior al cuvântului, s-a născut acest fenomen: oratorul lorga.)

Este ceea ce remarca în 1940 Ser ban Cioculescu „. Cele câteva sute de lecții, conferințe și cuvântări, ale prof. W. lorga pe care le-am „urmărit„, sub fascinația cuvântului (s.n.) și a științei d-sale, mi-au lăsat impresia unui spectacol intelectual unic" *. Și, în același timp, portretul datorat lui Șerban Cioculescu ne explică și cauzele acestui sentiment – „spectacolul" nu avea ca finalitate doar construirea unor frumuseți în sine:

* Șerban Cioculescu, Aspecte literare contemporane, Ed. Mi-nerva, 1972, p. 632-635, vin, N. lorga mi-a apărut de pe atunci ca un vrăjitor al insondabilului, al cauzalității și al finalității dincolo de documente și de date

certe, care știe să smulgă necunoscutului secretul, prin darul unei clarviziuni ce depășește „metoda științifică”. Lorga îi lăsa chiar în comparație cu Vasile Pârvan și Ovid Donsusianu „impresia genuină a clarviziunii, a divinației, a intuiției transsti-ințifice pe un material documentar în întregime dominat”.

Cum în unele articole (Pompiliu Constantinescu) oratorul era opus scriitorului printr-o antiteză ce pulveriza însușirile artistului, cum unii dintre exegeții săi (G. Că-linescu) au realizat pagini de mare anvergură, în primul rând despre orator, am fi poate tentați să credem că a recunoaște statutul de excepție până la unicitate al oratorului reprezenta un subterfugiu, un mod politicos de a nu nega cu totul pe cel considerat de câțiva din exegeții lui fie un antiartist, fie autorul celor mai eronate judecăți asupra literaturii române contemporane. Un fapt e evident: și cei ce îl admirau și cei ce îl negau erau cu toți uniți în necondiționata stimă față de orator. Fie că îl priveau cu o uimire respectuoasă până la dăruire de sine, precum Dimitrie Anghel, fie că trăiau o stare de fascinație intelectuală, precum Șerban Cioculescu, fie că le stârnea momente de evidentă anxietate, în care dorința de refuz era spulberată de un farmec tiranic cum se întârnpla cu George Călinescu.

/„Dimitrie Anghel avea să fie iprimul care a creionat un portret al lui N. lorga *, trecând peste media comuna a adjectivelor de circumstanța obișnuite în epoca de glorie a sămănătorismului: „am fost fermecat și am visat citind multe pagini scrise de acest mare scriitor, nu mai puțin am fost zguduit de elocvența lui tumuâtoasă„j Dar pagina care va rămâne din acest portret mai presus de recunoștința mărturisită de un discipol și aderent al curentului sămănătorist, este cea în. Care „poetul florilor” și-1 amintește cu prilejul manifestației din 1906 în-

* Vezi Nicolae lorga în D. _Anghel Proza, ediție de Mihai Dragomirescu, Ed. Minerva, 1975, p. 142-147, portretul a fost publicat în 1911.

IX l

— Nii studenției când lorga îi părea să aibă „multe afi-iitați cu smeul din poveste” 3 Pentru el, ca și pentru 'ompiliu Constantinescu, „numai cine-și reevocă inefabila voce graseiată, tărăgănată, cicălitoare, conspirativă -vi înfuriată a marelui polemist poate gusta toată seva [razelor scrise”. Rememorarea însă nu însemna – așa cum spuneam – o acceptare fără rezerve a acestui spectacol de dimensiuni mitice. Fiind ieșit din comun, oratorul lorga nu putea să stârnească doar admirație! În fața lui lorga atitudinea contemplativă era o imposibilitate. Pentru că – și aici stă frumusețea portretului datorat lui George Călinescu – oratorul era tot timpul în ofensivă, se afla pe baricadele unei lupte care n-a cunoscut de-a lungul unei vieți nici o clipă de răgaz. La 'începutul lecției: „se aprindea, vocifera, decapita cu degetul prin aer un dușman nevăzut”, „câteodată, privea 'cu îngrijorare spre uși și ferestre, ca spre

a se sustrage unor spioni ascunși". Ca urmare „vocea sa se cobora, se prefăcea într-o șoaptă prudentă, cu aerul de a face auditorului destăinuiri grave. Respirația tuturor răml-nea tăiată de curiozitate și teamă, o liniște încordată apăsa pretutindeni, iar toamna ai fi putut auzi ritmul lent al ploaei lovind pe acoperișuri sau bolboroseala monotonă a strașinilor". Ceea ce rezultă cu deosebită pregnanță din portretul lui George Călinescu este un fapt esențial pentru a înțelege de ce oratorul lorga a obsedat atât de puternic pe contemporanii săi până a face pe unii din ei să-i nege însușirile de scriitor. Acceptându-1 sau refiuzându-j, iubindu^l sau urându-1, nu lăsa indiferent pe nimeni, transmitea starea sa sufletească tuturor, îi făcea părtașii marilor sale curbe sufletești, stărilor sale de spirit contradictorii. Chiar atunci când angaja un dialog imaginar cu unul dintre studenți surprins în sfera de iradiație a privirilor sale „restul publicului asista respectuos la o întrevedere ce s-ar fi părut că nu-1 privește". Dacă George Călinescu prezintă doar reacția unui ins abstract acel „biet ascultător terorizat" în magistralul său portret Șerban Cioculescu mărturisea chiar modul său de a reacționa într-o asemenea întâlnire între oratorul de la catedră și cel asupra căruia privirea lui „se fixa magnetic". Cel dinții rezultat era., un fel de

XI dreptată împotriva aristocrației cosmopolite disprețui-j toare a graiului românesc: „Un cap de mag, înfășurat' în barbă, apăru și un glas în care vibrau toate emoțiile, o precipitare de cuvinte, o goană de propoziții, o fantezie de fraze se deslănțui In aer. O putere elementară de uragan trecea în glasul acela, omul transfigurat ca un anacoret, ea un rătăcit din alta lume, vorbea făcând procesul boierilor de astăzi, în comparație cu boierimea veclie. Cuvintele lui biciuiau, arzătoare, ironia își arăta dinții sclipitori, duioșia găsea culori de o frăgezime minunată, cugetarea aprindea licăriri fantastice, și masa ceea de capete tinere, grămada aceea de energii peste care trecea marele vin t al elocvenței, se pleca asemeni unui lan de spice, se îngemăna pierzmdmși propria conștiință șl făeân>du-se una. Un gest să fi schițat atunci dominatorul, un singur gest de răzvrătire și toată masa aceea docilă 1-ar fi urmat oriunde și pretutindeni".

Iar la distanța de trei decenii G. Călinescu, care nu s-a format spiritual în epoca marei dominații iorghiste, adică în primul deceniu al secolului, avea să compună un alt portret care se apropie din multe puncte de vedere de cel al lui Dirmtrie Anghel. Pentru ca. Așa cum spuneam, capitolul cel mai substanțial pe care G, Cali-neseu îl dedică lui lorga în Istoria literaturii române rămâne tot portretul oratorului, întâlnit de astă data la catedră – așa cam 1-a văzut și Șerban Cioculescu – și nu la tribuna din sala publică adresându-se maselor tălăzuite, ci tinerilor din amfiteatre, uimiți, intimidați, copleșiți, trăind în fața acestui fenomen ieșit din comun stări extreme și contradictorii de la admirație până la spaimă. Celelalte considerații ale lui G. Călinescu se înscriu în curentul

general al criticii interbelice care s-a aflat mereu în ofensivă împotriva gravelor erori de apreciere artistică ale lui lorga. Portretul lui Călinescu asemenea celui al lui Dimitrie Anghel nu reprezintă doar descrierea unui fenomen, ci urmărește modul în care el se răsfrânge asupra celor ce îl receptează. Dacă Dârnitrie Anghel mărturisea că, deși în 1906 era., un om încercat de întâmplărâle vieții„ totuși a fost subjugat până într-atât încât 1-ar fi urmat fără sa stea „un moment la îndoială", (Câeorge Călineseu retrăiește

X l\par

Jefect hipnotic„. „Amețit de privirea necruțătoare, îmi trebuia un efort de descătușare să mă recâștig și să ur-1 măresc toate șerpuirile sau Mnturâle vorbirii, toate aso dațiile, mai strânse ori mai libere, ale celui mai nepre văzut improvizator dintre câți mi-a fost dat să ascul!

În țara sau în străinătate". Iar în îinal după atâtea tre.

Ceri de la magia colectivă prnă la fixarea doar a unu individ, N. lorga căpăta dimensiunile neobișnuite al începutului. Dacă atunci apărea ca „smeul din poveste' acum dispărea din amfiteatru cum spunea tot Georgi

Călinescu „întocmai ca Moise, spărgând tablele legii (.

Tunând asupra sălii profeții grozave„., „Aplauzele ropotitoare ale auditorului„ constituiau o) formă de defulare a unor oameni apăsați timp de unj ceas de un fenomen spiritual copleșitor sau mărturiseau! Aceeași stare de entuziasm sufletesc ca și a colegilor aflați m Piața Teatrului Național în 1906? Și atunci nu e cazul să ne întrebăm dacă și cei ce îl însoțeau doar cu „aplauze ropotitoare„ nu ar îi făcut pasul următor ca și colegii de altă dată, dacă și ei nu „1-ar fi urmat oriunde și pretutindeni?„ G. Călinescu se oprește aici, dar nimic din rândurile sale nu contrazice această supoziție, deoarece chiar el vorbește o? E momentele în care fuziunea dintre lorga și auditoriul său nu cunoștea nici o fisură. Dar – așa cum a spus-o chiar el – lorga nu avea veleități de agitator deși nu odată contemporanii 1-au văzut în fruntea cortegiilor și a demonstrațiilor. Oratorul se prezenta înaintea publicului nu pentru a stârni stări de spirit paroxistice oum darurile sale creau ci pentru a transmite un sens moral, pentru a contribui la îndreptarea răului, la propagarea unor valori străvechi și a unor idei organice de structurare a societății. Dacă până acum am determinai modalitățile specifice și calitatea influenței lui lorga asupra auditorului să căutăm a vedea cât de largă a fost aria influenței sale. Oratorul a fost receptat mai întâi ca profesor și cei amintiți: Călinescu, Șerban Câoculescu, Tudor Vianu (esteticianul vorbea în 1931 despre „marele său talent oratoric„ care „adună și grupează cu gesturi largi clase în*tregi de fapte apropiind u-le energic de inima ascultătorilor săi") au fost impresionați de omul de la catedră.

XII ir aceștia constituiau generația studenților săi de după rimul război mondial. Or influența lui asupra tinere-tjlui universitar începuse mai devreme

și anume încă am ultimul deceniu al secolului trecut și a durat aproape o jumătate de veac. Nu performanța duratei ne interesează aici, ci faptul rcă, așa cum spune-^Șerban Ciocu-lescu, N. lorga, a fost profesorul prin excelență". Profesoratul a fost permanența și rostul vieții lui. ^Așa se și explică de ce în paginile cărții de față învățământul văzut ca o misiune sociala constituie un adevărat leit-motivVDe la cate'dră N, lorga a comunicat un număr uriaș 'de cunoștințe, multe, foarte multe dintre ele inedite despre istoria națională și universală, a relevat existența tradițiilor îndelungi a unor domenii ale vieții noastre sociale a căror istorie el pentru prima dată a trasat-o și, mai ales, a vrut să faică din catedră o școală de educație morală, și cetățenească. De aici'atitudinea sa oi'ensivă, pusă în evidență de G. Călinescu, de aici nemulțumirea sa mai ales după primul război mondial – exprimată nu odată prin patetice imprecații și mânioase preziceri împotriva unor drumuri, false cu adevărat sau numai de el considerate greșiteyXNu vom face aici nici istoricul, nici definirea activității sale profesorale al cărei caracter exemplar nu poate fi de nimeni contestat. Ceea ce ne interesează e faptul că oratoria sa de la cate'dră a fost la antipodul cuvântului sterp în a cărui mânuire virtuoasă el vedea drama vieții istoricului ISTicolae lonescu. Dar î fost deopotrivă și inamicul erudiției strivitoare prin bogăția informației neîncălzită de sufletul reînvietor al imaginației creatoare, lipsită de o finalitate educativă. Să mai adăugăm și faptul că aria prezenței sale ca profesor a fost nu numai continuă în tsmp, dar a cuprins multe instituții precum Academia Gomercială, Școala de Război în aiară bineînțeles de Universitate și de instituțiile de la Vălenii de Munte. Odată cu omul de bibliotecă și arhivă ce ajungea în dorința sa de a afla urme românești și corelații ale faptelor istoriei noastre cu cea universală până în îndepărtate țări nordice, scotocind prin depozite publice sau de familie cu o voință de explorator și uitare de sine ie sihastru în ființa lui lorga prindea viața din ce în ce

XIII mai tiranic și omul care vroia să comunice și altfel decâj prin articolul de ziar și de revistă sau prin carte. JD aceea, învingându-și timiditatea de a apărea în publi urmare a multor complexe de inferioritate prezente înc din copilărie, începe m primul deceniu al secolului seriL conferințelor sale publice care se vor înmujţj și ramifica în timp constituind una dintre cele mai sesizante aspectd ale activității lui. /Dacă a fost profesorul prin excelență* a fost și conferențiarul care a ilustrat în cel mai mal grad această artă. S-a integrat la început seriei de conferințe ținute la o instituție cu atât de veche tradiție în acest domeniu și anume Ateneul Român, ca apoi și se adreseze unui public din ce în ce mai divers cu conștiința că avea ceva de spus și, mai ales, că ceea c„ spune – ca și în cazul lecțiilor de la Universitate – poate înrâuri conștiințele. /Ca în orice domeniu pe care 1-a ilustrat vom întâlni aici cele două

dimensiuni permanente: cea dintâi pasiune de animator, neodihna în acțiunea pe care și-a propus să o slujească, cea de b doua era calitatea ieșită din comun a prezentei lui. I s^a reproșat tentația ubicuității, faptul de a fi vorbit oriunde, de a fi folosit orice prilej și de a se fi rostit asupra oricărui subiect Așa este: dar cine studiază mecanismul psihologic al personalității Jui lorga își dă seama că o pasiune odată declanșată era însușită ca o rațiune a vieții, ca o posibilitate de a împlini o misiune socială, Din acel moment ea nu mai era supusă unor, drămuiri de natură să economisească timp sau energie, nu mai era supusă unor calcule con j un c tur ale. N. lorga a vrut să se adreseze unui public cit mai numeros, să aibă an jurul său, cât mai mulți în același timp", cu credința ca ceea ce spune el se înscrie într-o șcțiune mai largă: aceea de a contribui la statornicirea unor valori sociale și morale, de a lovi răul și formele lipsite de organâcifate oriunde s-ar manifesta el. Și conferința era atunci una dintre posibilitățile sale de a desfășura o largă acțiune în slujba acestor idei pe oare el le slujea simultan prin cărți, articole de ziar și de revistă. Când a pornit la începutul secolului pe acest drum pe care 1-a urmat aproape trei decenii a avut în vedere nu numai finalitatea intelectuală și etică a conferințelor sale dar

XIV și modalitățile specifice ale acestui gen: „Aceasta însă impunea în același timp oui își dădea samă de împrejurări și o anume atitudine, anume mijloace de forma, care trebuie animată de poezie ca să afle astfel drumul la inimi deschise, cum am văzut-o îndată, și celor mai nobile sentimente" *. Solidaritatea publicului îl încălzea și îl încuraja nu pentru că satisfăcea vanitatea vorbitorului – ci pentru faptul că ideile sale puteau să se răsfrângă asupra tuturor straturilor societății; „îmi dădeam sama Ja fiecare nou contact cu acest auditoriu că lucrurile pe care le spun mișca și că, din ideile exprimate, cele de căpetenie rămm. Obiceiul românesc de a veni la început cu foarte mult entuziasm, pentru ca încetul cu încetul participarea așa de călduroasă să se retragă, nu se verifică data aceasta, și-și poate închipui oricine care putea fi satisfacția cuiva care nu căuta în aceste prilejuri o simplă transmisiune de cunoștințe istorice" *.

Cum cele mai multe din conferințele sale s-au constituit în cicluri și apoi au văzut lumina tiparului, cum altele nu mai puțin numeroase au fost tipărite în broșuri separate și au intrat astfel în conștiința publicului ne putem da iseama de particularitățile lor stilistice. Și vom observa că/N, lorga avea un stil unic de exprimare: cel oral. Chiar atunci când scria anumite opere o comparație între acestea și cele uorbite ne demonstrează că N. lorga nu elabora, el dialoga. Am putea spune că oralitatea era trăsătura fundamentală a scrisului său, deoarece N. lorga chiar în singurătatea camerei de lucru avea în vedere un auditoriu aflat într-Ain amfiteatru nemărginit și unde cuvintele scrise de el căpătau rezonanța celor rostite la Epidaur. Tudor Vianu spunea în acest sens în

„Arta prozatorilor români *”. „S-a vorbit uneori despre N. lorga ca despre un talent prin excelență retoric. Și, fără îndoială, atitudinea sa luptătoare, apelul direct la ascultător, mulțimea digresiunilor pe care, fără șovăire, le primește în scrisul său, sunt tot atâtea modalități de manifestare ale unui temperament literar re-

* O viață de om, Editura Minerva, 1972, 1976, p. 348-349. * Idem p. 349.

* T. Vianu, Arta prozatorilor români, Editura Contemporană, 1941, p. 196.

V, V i toric. Dar dacă tehnica esențială a retoricii este ampli^ licărea, dezvoltarea prin varierea aceluiași motiv, sârrj multe cuvinte pentru a situa arta lui N. lorga în al sector decât al retoricii tradiționale. Căci ceea ce part preocuparea statornică a acestui scriitor este mai mulj tendința de a sili impresiile să intre într-un, spațiu relativ restrâns, decât aceea de a dezvolta'Vin tr-a deva] fraza Iui N. lorga este numai aparent despletită. „Dificultățile” frazei lui lorga rezultă – așa cum arăta șu Tudor Vianu – de la densitatea ei, din concentrarea] unui număr mare de idei, iapie, date, imagini, oare nu| rămân singure ci mereu solicită alte și a/lte comparații și disociații. Dar'oralitatea stilului său nu vine dej la tendința de a dezvolta, ci de la postura de om cart stă de vorbă în permanență cu cineva, indiferent dacă. Acesta e prezent sau numai prezumat. Comparația textelor ar duce la constatarea nu numai a unor interfe rente intre cele vorbite și scrise, dar chiar a ștergerii oricăror deosebiri, astfel încât nu s-ar putea trage un hotar net între cele două direcții ale manifestării personalității sale. Mai ales că totdeauna lorga a afirmat și a demonstrat o anume idee, o atitudine umană, a apărat și a promovat un adevăr istoric și n-a redat o epocă, o împrejurare, n-a creionat doar un portret/Nu numai oratorul a predicat și a fost în ofensivă, ci'și omul de știință care nu și-a elaborat marile sinteze într-o totală abstragere de contingent, fie extrăgând din trecut o în-j vățătură pentru ziua de astăzi, fie restabilind un adevăr, ' totul reînviat la flacăra pasiunii și la temperatura marei arte. Să urmărim un citat din Istoria Românilor: „Ar fi de discutat asupra sensului însuși al ouvântuluî provin-ciales. Dacii din sate, încă incomplect romanizați, erau ei cuprinși în această democrație?

Sa nu uităm apoi pe Dacii de peste hotar, așa de. Vioii și temuții Carpi, a căror coborâre a trebuit să urmeze îndată după părăsirea oficială a provinciei. Cu dreptate întreabă un cercetător german mai recent ce s-a făcut cu ciobanii, cari nu sunt pomeniți nici de Eu-tropiu. și e de observat că acești transhumanți nu puteau trece la ordin pe o nouă harta. Iernarea ciobanilor mocani în țara românească e astfel cea mai bună dovadă

XVI de permanență„ *, Și acum un extras din unul din pri-ele cicluri de conferințe care au format mai apoi cartea Observații ale unui nespecialist asupra istoriei antice: Pentru a înțelege bine pe Alexandru cel Mare se cere să se lepede cineva de la început de anumite păreri obișnuite, dar care, despre aceasta, nu sunt mai puțin false. Este o părere că Alexandru și tatăl său sunt oameni străini de Greci. Și este și altă părere, tot așa de falsă, după care Alexandru și Filip au fost tocmai greci, reprezen-tând interesele „națiunii„ grecești. Adevărul se găsește la mijloc."*

Deci dacă o critică culturală va fi interesantă – și pe bună dreptate – de permanența acestei direcții copleșitoare prin diversitatea și varietatea subiectelor (o neobosită activitate de raportor la Academie se include iot aici), dacă istoria ideilor va reține accentuata lor finalitate morală legată în special de cultul muncii, al dăruirii față de societate, al valorilor naționale, al ab-aegației pentru popor, al inaderenței la fonmele moderne de viață, din punct de vedere estetic conferințele sale atestă nu numai un uriaș; dar al improvizației, nu numai arborescenta ideilor sale – de o limpiditate cristalină sub aparențele ei stufoase – nu numai pe constr-uftorul marilor fresce ci și pe cel care reușea să transforme toate trăsăturile stilului oral într-un stil scris, care abolea granițele dintre speciile genului oratoric și Ie transforma înitr-o expresie unică, originală și incomparabilă *.

* N. lorga Istoria Românilor, voi. II, Oamenii pămmtului, București 1935, p. 8-9.

* N. lorga Observații ale unui nespecialist asupra Istoriei Antice. Lecții făcute la Cercul femeiesc de înaintare culturală. București 1916, p. 138-139.

* O mărturie a sa către sfârșitul vieții este cit se poate de prețioasă pentru a înțelege structura conferințelor sale sau mai bine-zis a stilului său ora] „Toată viața mea ni-am trudit să vorbesc așa fel încât să mă înțeleagă oricine. La Academia Română, la congrese, oriunde, n-am un Iimba3 special pentru anumite categorii de oameni. Vorbesc omenește, așa încât fiecare să poată înțelege, într-un limbaj care este familiar și la care eu țin mai rnult decât Ia oricare altul" (Lupta științifică împotrivii dreptului românesc, conferință rostită la adunarea „Astrei" la Abrud, l sept. 1938, București, 1938, p. 3-4).

XVII

/l ' Celor două ipostaze ale oratorului lorga îi se adaugă aceea a oratorului politic: a fost deputat, senator, mi-j nistru, prim-ministru, șef de partid, care a acționat une-J ori în cadrul unor coaliții, blocuri și carteluri, A sus ținut campanii electorale în cele mai diferite medii (unei de-a dreptul imunde), a participat în această călitat la întruniri politice unde avea rolul principal, a f os raportor în parlament, a interpelat sau a ripostat l interpelările altora, a rostit răspunsuri la mesajul iro nu'lui. A parcurs mai ales după primul

război mondia' toate ipostazele activității omului politicV Ideale vehi culate cu acest prilej sunt bineînțeles discutabile, cel mai puțin perene din ci te a susținut lorga, deoarece el plătesc tribut conjuncturii, promovării sau respingeri unor opinii efemere, răspunsuri unor atacuri personale Dar și ai'ci însă întâlnim „marile ore” ale oratoriei Iu N. lorga, anume atunci când el așeza toate uriașele sal daruri în slujba acelor idealuri pe care le-a slujii cu consecvență exemplară toată viața: iubirea de popor și d clasele asuprite, dragostea nețărmurită față de tradiția românească, neclintirea în apărarea independenței și suveranității naționale. Fără îndoială, oratorul politic a fost unul dintre cei mai mari, ai acestei țări din punctul de vedere al plasticității literare, al elevației intelectuale, dar n-a avut influența și forța de convingere de la catedră și de la tribuna de conferențiar. Și aceasta deoarece lorga devenise un pledant din oficiu al unor cauze pierdute, prezența lui Ja tribuna parlamentului dând sentimentul unui acut anacronism. Să mai adăugăm și faptul că pe acest tărâm lorga lupta cu aceleași arme pe care le folosea Ja catedră, sau la conferințele sale publice, unde dacă nu era unanim înțeles și admirat era respectat de zdrobitoarea majoritate și ascultat In același timp cu jrt'teresuJ aflării unor lucruri și idei noi, cu bucuria contemplării unui spectacol intelectual unic.

Dar aici în Cameră și Senat, deși de-a lungul celor trei decenii cât N. lorga a ocupat un fotoliu parlamentar s-au aflat și oameni de o înaltă ținută morală, intelectuali care au transgresat ideologia și interesele partidelor, mulți, am putea spune cei mai mulți erau oamenii combinațiilor politice care urmăreau scopuri limitate la cuXVIII

— Erirea puterii și deci nu erau sensibili Ia ideile Iui. De aci și accentuata impresie ide singurătate, de oboseală și le dezgust pe care a avut-o de la un moment dat pe icest tărâm N. lorga. Oricare ar fi fost atitudinea lui nu-i mai puțin, adevărat că și aici, și la Academie, în senate universitare lorga nu a fost numai oratorul comunicărilor, interpelărilor, rapoartelor îndelung elaborate ci al intervențiilor spontane, al sublinierilor instantanee. Acestea au rămas deopotrivă imemorabile ca și articolele sau portretele sale de numai câteva rânduri sau multe din scrisorile sale care într-o paranteză caracterizează o stare de spirit sau o fizionomie morală. Era ca orator un om al genialelor spontaneități, al definițiilor săpate în marmură dintr-o unică lovitură de daltă.

F Odată cu apariția mijloacelor moderne de comunicare în masă – mai precis a radioului – N. lorga nu a în-târziat să-și anexeze și acest mod „de a sta de vorba”, cum spunea el, cu publicul larg. Și în scurt timp el a devenit primus inter pares dintre cei mulți care au ilustrat această arJtă a oratoriei radiofonice la noi. V

Cartea noastră cuprinde o selecție din aceste conferințe * și republicarea lor în anul când se împlinesc patru

* Pentru a fixa câteva repere în legătură cu colaborarea sa la radio vom face aici câteva precizări, în voluiinul Articole vorbite (conferințe radiofonice – Cartea Românească, 1972) Victor Crăciun fixează ca dată a inaugurării postului național de radio joi l noiembrie 1928. Din vara anului 1925 și până în 1928 se trece: „de la faza experimentală la emisiuni regulate", în Memoriile lui lorga (voi. V, p. 368) prima mențiune despre participarea sa la o emisiune radiofonică o aflăm la 10 noiembrie 1929 (Memorii, V, p. 368): „Seara vorbesc la Radio pentru armistițiu', ceea ce denotă prezența lui Ia un an de la înființarea postului național, în Memorii lorga nu face mențiunea tuturor conferințelor sale ținute la radio după cum în culegerea Sfaturi pe întunerec (Fundația pentru literatură și artă, voi. I, 432 p., 1936) nu sunt publicate toate conferințele ținute la radio. Prima conferință din acest volum „Noua direcție în învățământul românesc„, este datată 1931, următoarea 24 ianuarie 1932, ceea ce denotă că numai o singură conferință rostită înainte de 1932 a l^st publicată m volum; volumul al doilea cuprinde 364 p., a apărut în 1940 având pe copertă indicația „1936-1938" prima conferință din acest volum este datată 20 noiembrie 1936, ultima 9 decembrie 1938). În afara primei conferințe menționate la 10 noiembrie 1929 N. lorga mai menționează câteva confeXIX decenii de la apariția primului volum nu urmărește ilustrarea unui domeniu mai neobișnuit al activității 2ui lorga ci își propune să contribuie la definirea structurii gândirii și a atmosferei sociale și intelectuale românești dintr-unuî din cele mai frământate decenii ale istoriei: 1930-1940. Le~a intitulat printr-o imagine percutantă Sfaturi pe înlunerec și de aici trebuie să pornim în definirea particularităților lor. Conferințele strânse în volum i încep cu acelea de pe vremea în care lor^a era prim ministru și deținea portofoliul ministerului învățământului calitate în care a încercat câteva reforme.

Ca formula oratorică, ca procedeu îl recunoaștem pe lorga vorbitorul cu lungile sale perioade, cu digresiunile sale inimitabile, cu darul de povestitor care pare ca înfățișează cu o aparentă neutralitate faptele „așa cum au fost", pentru ca brusc să îndrepte un gând de recunoștință fața de înaintași sau unul de mânie față de contemporani Nu lipsesc frazele grele de erudiție, încărcate de fapte și date. Ele sunt precumpănitoare ca și polemicile de idei. Răspunde dârz, hotărât printr-o canonadă de argumente rințe care nu apar în cele două volume: „Apoi; la Radio, despre Eminescu" (10 martie 1931, Memorii, VI, p. 63); „La Radio, despre Goethe" (21 martie 1932, Memorii VI, p, 353); Seara, la Hadio„ (13 februarie 1932, Memorii VI, p. 312). În orice caz, între conferința despre Eminescu (10 martie 1931) și prima conferință publicată în volum „Noua direcție în învățăminiu,! Românesc„ a trecut un timp apreciabil, deoarece

conferința debutează astfel: „Este multă vreme de când n-am avut prilejul să vorbesc cu dumneavoastră„. Conferința o ținea în calitate de ministru ad-mterrm al învățământului public la 14 septembrie 1931 („La șase, întâia conferință la Radio despre reforma școlară„, Memom, VI, p. 181, 14 septembrie 1931) și căuta să explice principiile reformei sale școlare, în volum ciclul s-a publicat fără precizarea datelor ci numai, la sfârșit, a anului 1931 Nu intră în obiectul ediției noastre stabilirea' unei bibliografii a conferințelor ținute de W/orga aceasta țmând de domeniul unei lucrări de specialitate. Pentru a avea o imagine a ras-pândirii de care se bucura cuvântul rostit ia radio ^om cita – tot după prefața amintită a lui Victor Crăciun faptul că în 1932 „existau 82.829 abonați, iar în 1940 – 276.825" ceea ce reprezintă o cifră destul de importantă în condițiile de atunci, când ziarele de cea mai largă răspândire Universul, Curentul, Adevărul, apăreau într-un tiraj de 120000, maximum 150000 exemplare.

XX

^i de deducții logice. Nu lipseau, în concluzie, h 3 ața neștiinței sau a relei credințe și nici răspicart 4udiniî care nu admitea echivocuri sau dubii în unor mari primejdii naționale și sociale. Și nu o c conferințele se încheia u cu patetice și solemne chemă. Sfatul nu este disimulat ci exprimat direct, deschis mă ales atunci când o amenințare devine iminentă fără ca ascultătorii să-și dea seama de toate implicațiile ei: „Pa-ziți-vă fetele, părinți cari voiți să le diați o carieră onestă! Păziți-le, căci vă asigur că unde le trimiteți e prea puțină lume să le respecte". Vroia să stabilească o legătură între el și ascultători nemaiavându-i acum în față, neanaiputând să-și fixeze atenția asupra unuia sau altuia din cei despre care vorbea George Călinescu sau Șerban Cioculescu, nemaiavând. Deci puncte de reper concrete ^pre care să se îndrepte privirea sa sfredelitoare și fascinantă Simțea totuși necesitatea acestui dialog și nu a unei comunicări impersonale, îi numea „ascultătorii mei cei nevăzuți, la cari țin fără să-i cunosc" îi asigura că chiar dacă niu-i vede „îi simte" *. Ceea ce denotă că și această formă a oratoriei lui lorga pornea din aceeași dorință de comunicare cu un public anume pe care dacă

* Publicistul Tudor Teodorescu-Braniste ne-a lăsat o mărturie prețioasă privitoare la conferințele radiofonice ale lui lorga. „Mi s-a întâmplat de câteva ori să mă aflu la Radio când era programat N. lorga. Copleșit de munca lui de fiecare zi, venea grăbit, în ultimul moment, dar totdeauna la timp. Strân-gea mâmile celor care îl întâmpmau, arunca pe un scaun pălăria și servieta și intra în cabină. Se așeza pe scaun, și scoțând din buzunarul vestei un petic de hârhe de dimensiunile unei cărți de vizită, pe care erau însemnate cu slova lui foarte măruntă trei-patru cuvinte ca puncte de reper, începea să vorbească; întâi cuvintele veneau cu oarecare pauze între ele. Îndată ce se încălzea, frazele se

alcătuiau tot mai repezi, tot mai înaripate. Nu ridica însă niciodată glasul, ca la tribună. Păstra tonul unei discuții amicale cu ascultătorii nevăzuți. (.) e foarte greu să improvizezi, fără să ai în față, dacă nu un auditoriu rnai redus, mai numeros sau mai restrâns cel puțin un singur auditor cu care să poți face acea legătură imperios necesară oricărei improvizații De aceea oratori cu îndelungată experiență a tribunei, profesori cu zeci de ani de deprindere a catedrei, veneau la Radio cu textul scris. N. lorga era singurul care-și permitea luxul „să vorbească de unul singur", cum zicea cu drept cuvânt V. Voi-culescu.

XXI i nu-1 avea înaintea ochilor, dacă nu-i simțea reacțiile, dacă nu putea stabili ou el o fuziune directă, îl chema cu prietenie îl asigura de bunele lui sentimente, de afecțiunea sa. Procedeele sunt aceleași și pentru că oratorul lorga urmărind o operă de îndreptare mortala, credea în adevărurile susținute de ei și mai ales în viabilitatea experienței lui („Aș dori ca aceste sfaturi ale unui om de experiență să nu se fi risipit în vânt" spunea într-o conferință din 1935). Le susținea cu toată armătura procedeelor sale. Cum se înscriu aceste conferințe în contextul vieții și operei lui N. lorga? Câteva repere ne vor ajuta să le înțelegem mai bine: în 1931 N, lorga împlinea șaizeci de ani, prilej cu care a fost omagiat de câțiva cărturari dintre care aș aminti pe Tudor Vianu și Ion Petrovici. Tot în acest an începând de la 18 aprilie devine prim-ministru al țădi, demnitate pe care a dorit^o, dar guvernarea Iui a constituit un adevărat eșec după un an și trei luni de mari dificultăți economice și sociale ce n-au putut fi rezolvate și care s-au agravat. Continuă cu aceeași vitalitate activitatea sa de profesor, conferențiar, parlamentar, de membru al Academiei, de animator al unor instituții culturale. Ajuns la apogeu, își reeditează cărțile mai vechi sau își adună unele din producțiile care nu au fost strânse sub coperte printre ele portretele grupate sub titlul Oameni cari au jost; sunt retipărite și unele din notele de drum apărute în (primul deceniu al secolului. Este deceniul când i se joaca cele mai multe piese de teatru – dar ele sunt primite cu o condescendență uneori ironică, iar producția lui pe acest tărâm se desfășoară paralel cu aceea a teatrului nostru care urmărea alte filoane estetice și alte direcții ideologice. Acești ultimi zece ani vor aduce ca lucrări fundamentale O viață de om și Istoria Românilor * fiecare ilustrând un alt gen, prima fiind considerată o adevărată capodoperă, deși ecoul ei n-a fost în epocă cel meritat iar a doua a fost întâmpinată cu indiferența, deoarece noua generație de istorici nu-i mai recunoșteau autoritatea. Marea istorie a lumii a rămas din păcate în stadiul de proiect! Fără îndoială,

* Istoria literaturii române e o carte contestată și care nu (se ridică integral la valoarea celor două.

XXII jste dilicil să rezumăm un deceniu din. Activitatea lui orga și tocmai acela când el accede la suprema funcție în -stat, aceea de președinte al

consiliului de miniștri. Caracteristice i-au rămas în continuare ramificarea, dispersarea, prezența continuă și pretutindeni.

Să mai adăugăm la tot acest belșug de fapte și călătoriile în străinătate, care însemnau participări la congrese, cicluri și lecții de conferințe, cele mai imul te în-fățișând legăturile românilor cu fapte semnificative de istorie universală, dar și cercetări asupra valorilor păstrate de monumente și muzee, asupra psihologiei popoarelor văzute în modul lor de viață. Lipsa de adâncime cu care a fost judecată opera lui lorga a făcut ca aceste călătorii din străinătate să fie privite doar din perspectiva unei suite de festivități menite să încununeze ou titluri academice și universitare o notorietate europeană. O cercetare din perspectiva criticii psihologice ar releva însă o trăsătură ce trebuie reținută: inalterabila sa curiozitate intelectuala, o bucurie de a descoperi textura civilizațiilor privite în devenirea lor istorică, de a descifra psihologiile de grup și colective, de a pătrunde în structura morală a popoarelor. Bineînțeles, viziunea istoricului era cea care declanșa o observație, explica o atitudine, o stare de fapt. Dar nici un monument, nici o operă de artă nu era admirată în sine și pentru sine, nu era contemplată pentru frumusețea ei, ci pentru sporul de cunoaștere'pe care îl aducea la definirea unei civilizații, a structurii spirituale și morale a popoarelor. Observația lui se ancora din ce în ce mai mult în domeniul social, mai ales când descoperea fapte noi, sesizante, menite să aducă o ușurare a condițiilor de existență ale mulțimilor sărace. Un fenomen de compensație se face simțit pe măsură ce lorga înaintează în vârstă, fapt care explică și paginile culegerii de față: curiozitatea livrescă a lui lorga descrește după primul război mondial.

De aceea imaginea lectorului pătimaș, care devora biblioteci și arhive se estompează în ultimele doua decenii ale vieții sale și mai ales în cei din urmă zece ani al ei. Din ce în ce mai mult – și conferințele de față sunt elocvente pentru această metamorfoză – N. lorga este omul care ia cunoștință de civilizații noi sau adânXXIII

ȘL i i i ite

—”tegurine morale și]

^„^e. Tiu au în structura intelectuală a poporului român nimic fluctuant și aleatoriu, nu prezintă discontinuități și distorsiuni, ci dimpotrivă conturează un univers armonios, coerent, fiecare noțiune aflndu-și corespondentul în-tr-o atitudine de viață care a definit istoria ^*”-' „ român. O a rtevă^ => <-* -'- „,. Yi LUi c^ponaentul în-

_ „^umiie ae viață care a definit istoria poporului român. O adevărată schița de filosofie românească, rezultată din psihologia poporului român, se desprinde din aceste conferințe. Nu este o filosofie speculativă, ci una de natură practică, pentru că N. lorga a avut orgoliul să ceste cunoașterea celor știute

încă din tinerețe, la cerce teazǎ și le explică în primul rân'd prin monumente! Muzeele, obiectele uzuale sau de arta, urbanistica și n în ultimul rin d prin obiceiurile și filosofia de viață mulțimilor. Se produce o mutație evidentă de la cetit 1< văzut. Pentru că livrescul din acest deceniu, chiar atunc când există, nu mai este însușit intelectual și spiritual așa cum s-a întâmplat cu cel dinainte de primul război mondial, ci refuzat. Ostilitatea fața de cultura moderna și în primul rând față de literatura postbelică s-a transformat, fără ca cineva să-și fi dat seama, în ostilitate față de carte. Ceea ce fusese fundamental și revelator până atunci fusese citit, însușit, selectat. Ceea ce era nou venea către el încărcat de germenii lipsei de logică intelectuală, ai răului moral, ai confuziei formale. Deplasarea centrului de greutate al curiozității sale intelectuale se explică și prin inaderența lui la știința istorică, Ja literatura și în general la toate manifestările spirituale care marcau direcțiile estetice caracteristice ale secolului al XX-lea. Și atunci își căuta punctul de reazim al concepției sale filosofice și estetice nu în trecutul imediat ci acolo unde se aflau permanențele inalterabile, în concepția populară. De aceea, în perioada amintită, el căuta sa definească modul în care categorii estetice și filosofice cum ar fi frumusețe, minte, cuminte, drept și dreptate, familie, s-au conturat în filosofia nescrisă a poporului. Sin t schițate în aceste conferințe metamorfozele prin care a trecut fiecare noțiune, subliniindu-se caracterul lor peren, faptul că fiecare dintre ele s-au constituit dintr-o experiență colectivă îndelungă, s-au validat în timp ca principii inalterabile de viață, în același timp N. lor ga a căutat să demonstreze ca toate categoriile morale ș estetice nu au în structura intelectuali „ „ '

XXIV nimic fluctuant și aleatoriu, nu prezin; orsiuni, ci dimpotrivă conturează s, coerent, fiecarp n^t; – – afirme, chiar și într-una din aceste confe. Se vrea unul dintre filosofii, economiștii, c, teoreticienii acestei țări, ci un om care îmj, experiență. Această idee revine din ce în ce n conferințele lui și în tot ceea ce scrie în ultimul și aceasta pentru că aspectele teoretice ale gândii derne umane îi erau tot mai străine. Și atunci el aa în disputele cu adversarii săi, în polemici, nu argume. Extrase din ultimele cărți, nu puncte de sprijin din nou curente filosofice, ci experiența sa în multiplele domenii ale vieții sociale și spirituale și – mai ales – ceea ce istoricul extrăsese ca experiență viabilă din istoria omenirii. De aceea dialogul său cu contemporanii nu mai aparținea unui om, ci istoriei întregi. Din ce în ce mai mult omul lorga vorbea ca un exponent al istoriei și nu numai ca un interpret al ei, cele două planuri ale experienței – cel al istoriei universale și cel personal – confundându-se adesea. Aici aflăm unicitatea timbrului său cărturăresc din această perioadă exprimări; nu numai în lucrări de sinteză, ci și în articole sau conferințe, deoarece lorga nu a fost un ziarist în sensul comun al cuvântului: el era în chip primordial un istoric și în

tot ceea ce a scris viziunea istoricului și-a pus amprenta. Izolarea tot mai accentuată, considerarea îui ca un intelectual, critic, scriitor, istoric aparținând unei alte mentalități, cea dominantă la sfârșitul secolului trecut și primele două decenii ale veacului nostru îl făceau și pe el să vorbească din aceeași perspectivă. Acesta e paradoxul existenței sale din deceniul în care au fost rostite și publicate aceste conferințe; deși era mereu prezent în domeniile amintite cu o vivacitate tinerească ideile sale nu au mai influențat nici viața politică, nici cea socială, nici cea literară, nu au mai creat o școală așa cum creaseră în literatură în primul deceniu al secolului. Aceasta nu înseamnă că în totalitatea lor ideile sale erau anacronice – așa cum eronat se susține – și că N. lorga nu s-a înscris în ultimul deceniu al vieții sale pe direcțiile majore ale vieții noastre politice, sociale și intelectuale. Dacă înțelegem politica de partid așa cum se practica ea în acel moment, N. lorga a fost într-adevăr un izolat mai ales după eșecul guvernării sale care a făcut ca toate

XXV grupările sa prh easca cii cumspect și să refuze orice n cercare de colaborare cu un partid inexistent cum e: cel al lui.

Dar nu acest aspect ne interesează din perspectiv] permanenței personalității lui lorga și a gândirii sale. Fad iuti că nu a mai revenit la guvern sau i s-a refuzat co] laborarea nu are o importanță mare, deoarece în acești combinații nu valoarea intrinsecă a omului se situa p prim-pian, ci în marea majoritate a cazurilor motive ci totul conjunctura] e, în care lipsa de principii și chia de scrupule juca rolul esențial.

Ceea ce ne interesează pe noi astăzi, ceea ce rămâni ca o permanență a personalității sale este însă otiludtnet din acea vreme a intelectualului, a istoricului, a omului de cultură fața de evenimentele vremii. Și Sfaturi pt întunerec reprezintă integral concepția lui lorga așc cum s-a definit ea de-a lungul unei „vieți de om” did care o jumătate de secol s-a petrecut la umbra cărților] la masa de scris, la catedră și tribună, constituind cvin-j tesența gândirii și acțiunii sale din ultimul deceniu aJ vieții, dintr-un deceniu frământat, agitat, zguduit de mari seisme la capătul căruia avea sa se prăbușească și el. Care a fost atunci atitudinea lui lorga? În primul rând cititorul de astăzi al Sfaturilor pe întunerec reține consecvența lui N lorga în ceea ce privește liniile directoare ale ideologiei sale. Sistemul său nu era așa cumj am spus un sistem filosofic abstract. Sistemul său de' gândire așeza la temelia oricărei judecăți omul social, individul văzut nu ca o entitate izolată ci ca un component al vieții naționale și sociale față de care se justifică existența lui. De aceea el considera ca fiecare are de făcut un singur lucru „datoria lui, datoria lui întreagă-'. Un sistem în care accentul nu cade asupra întrebării: la ce îmi folosește aceasta? Ci ce este de făcut și ce pot face în ceea ce este de făcut. Validarea datoriei față de! Societate se exprimă prin muncă, lorga

subliniind un fapt J psențial că „omul oare e creatorul muncii, trebuie sa fie; și stapânuî ei”. Iar datoria față de țară se exprimă prin jertfă. Pe măsură ce ne apropiem de sfârșitul deceniului, revine din ce în ce mai mult exprimat cu franchețea sa caracteristică acest gând: țara aflata în pericol trebuie

XXVI parată cu prețul vieții. Dar această țara nu avea pentru orga un înțeles abstract, ci unul concret din toate punc-ele de vedere; dacă el aducea argumentele istoricului,. Ceasta nu înseamnă că pentru el noțiunea de țară se îerdea undeva în negurile depărtării, într-un ev me-! Iu mitic Daca din punct de vedere al receptării curen-elor de idei s-<a dovedit inaderent, în surprinderea problemelor esențiale ale țării sale din momentul istoric atrem de frământat al deceniului patru din acest veac el a avut o deosebită acuitate Țara era o realitate organica, alcătuită în timp, apărându-și ființa, năzuind la 'realizarea unității naționale în cadrul unor hotare delimitate prin drepturi legitimate de istorie și consfințite de tratatele care au urmat primului război mondial. De aceea multe dintre conferințele lui lorga la radio au în apărarea și explicarea, cu argumente de o înaltă erudiție științifică, a drepturilor noastre istorice asupra teritoriilor locuite atunci de români împotriva campaniei de „rev'zuire a tratatelor” dusă de exponenții puterilor fasciste sau fascizan'te. Lorga nu scrie pamflete, ci articole în care patetismul dragostei lui de țara nu capătă 11 ci forme grandilocvente, nici expresia unui limbaj gratuit. Articolele sunt ale unui istoric care aduce argumentul temeinic, al unui spirit logic care nu se lasă prins de viitoarea polemicii. Dimpotrivă tonul este calm. Deși străfulgerat de ironie și mânie în fața unor pretenții absurde. Vorbitorul are siguranța celui ce posedă dintr-o îndelungă frecventare a surselor istoriei adevăruri incontestabile. Apăra nu numai drepturile poporului său, cî și drepturile statelor înrobite sau amenințate, fiind un afdversar al tendințelor de dictat și de impunere prin forță a voinței marilor puteri al cărui simbol era pentru el tratatul de la Miinchen împotriva căruia a protestat cu vehemență. Deci un apărător al țării sale, al drepturilor ei legitimate de istorie

Parcurgând filele selecției noastre din Sfătui ile pe înlunerec cititorul nu va parcurge doar itinerarul spiritual al unui mare cărturar, ci pagini de istorie la definirea cărora N. lorga a participat și acum în mod pozitiv. Trebuie să prevenim o confuzie: daca criticul, esteticianul, gândi torul a rostit pe acest tărâm idei care nu țineau

XXVII seama de evoluția artei și filosofiei universale, omu acțiune s-a aflat în consens cu direcțiile de afirmare drepturilor oorului [istoricul care a urmărit mai ales către sfârșitul cariereil sale „elementele de unitate și de sinteză” în viața popoarelor demonstra în același timp persistența „ideii na-l Bonaâe în decursul istoriei universale”, subliniind înj i~nnto~^Xâ'TYr: m acest sens' eâe demonsfrânH „i^'^fcoJembrie 1938 că „niciodată nu s-a simțit mai

mult ne-[xrriț^l^oio^? S cs„„ s°Ve a dfLinifideea națfor? Dedt aoum”- acestei țări * P^onantațile lucude și demne al pentru afirmarea și definirea ei în anii în care

N lorga 'a fănit a ' această idee era negată în numele unui naționalism exaromânesti pentru (tm) Lff 3Cel front al conștiintelo rorbat' aSresiv, cotropitor, N. lorga îi căuta temeiurile nească, 'legionarismir/Iascismul Și agentura sa roma ^orice' afirmând un fapt esențial că „la originea alcătuiumană care abolea o ' r^PrȘ2entat o ideologie antirllor noastre de stat se găsește un concept național, chiar sirea a tot ceea r* Orlce P^ncipii ale rațiunii prin folo dacă pe vremea aceea nu trăia nimeni care să fi fost în tului, prin sfidarea – 'mea arsenaluluî forței și dictactare a-i da ° rostire bine definită”. Astfel „Sfaturile pe istorice sau a leeil°orrCar°r p. nndpii de drePt a tratatelor înbunerec” ni~l înfățișează pe lorga drept unou dintre exstructura morală a pooneSlC1T-Sepdar Care determinaseră Ponentii doctrinei antifasciste din țara noastră. ' giei lui N. lorffa mi L; ^UiU1' ^e. Ntru conturarea ideolo^* Tara mj nra Tn>if>flată npntm N Tnr0^ un

^ril„ ^ °T, „se Par deosebit de iniDnrt^, f0 a*i;”.

Rma repuror poporului și țării sale. În primul rând p adversitatea sa consecventă față de ideologia fascistă ijloacele -ei de manif prii manifestare. Iar Sfaturile pe mtunert sunt elocvente în acest

Țara nu era niciodată pentru N. lorga un concept țările pe care el le face într d importante deliniiabstract, ea avea un trecut care nu era evocat doar cu o afirmare armonioasă a virtut'f631? Ajonala înțeleasă ca nostalgică înduioșare ci în primul rând pentru valorile popor, prin respingerea cosmoDol [t'Șl [ePtl^rilor fiecărui conținute de această tradiție. De aceea – așa curai am

Și megalomania naționalistă El arăT (tm) ff? Între trufia ^ăzut ~ el înrtrePrinde una dintre cele mai interesanta

5oncât ar fi de puternice nn nnt J? * * ca P°P°are. Și mai pline de sugestii sinteze ale operei sale: cele lesi estetice fundamentale sentimentelor de care am' fost toMpa, înriUr^aS. Că 3SUpra ^ate de dteva noțiuni moral

^ST^* ^^^K^^f0^poporalui românf Alături de valorile morale stau valorile estetice ale artei populare. Pentru el poporul român -era un creator de frumuseți autentice, care nu aveau numai însușiri documentare, așa cum chiar el le înțelesese la începutul călătoriilor sale prin țară în primele doua decenii ale seco-lului nostru/Dacă din punctul de vedere al receptării fe-lomenului literar modern în acest deceniu lorga vădește opacitatea cunoscută, în ceea ce privește valorile artei populare și medievale contribuția sa este una de prima însemnătate și aceasta din două puncte de vedere: pentru că acum el a relevat totalitatea manifestărilor artis-”ice ale țărănimii noastre și pentru că a știut să pună n lumină frumusețea lor artistică. Conferințele sale, cum

0 și firesc, nu cuprind analize detaliate și speciale asupra

1 utărui sau cutărui aspect particular. Acestea se reali zează cu subtilitate și strălucire în numeroasele cărți

XXIX

(tm) S^t^rS=f ^^' f^-TS^^^^ „n „principiu național„ L J ^^S" se sPri^eau f. conștiința oara se delr? N/? EaJ°rbea la 1938 *Pr rosturilor lor, ^^^^^ „f -ațte? E

^P^ru ca să Pret4ra U ^^LLL

^^*r! ^rL ^„(tm) *(tm). 1976 documentata „toncul acest/nefecSte i (tm)? 3*6 S (tm)*<>* soarea nelegiuită a lui N lorga ^te SOldată cu asaXXVIII l x

\par \par v

N\par\par f

Publicate în ultimele doua decenii ale secolului *. Avii din ce în ce mai mult sentimentul valorii lor estetico, faptului că ele reprezintă o inestimabila bogăție spiritual și un îndreptar, N. lorga a fost încercat de sentiment unei nepăsări nu arareori disprețuitoare a oficiali ta j față de acest trecut, Temperamentul sau de animator, rl veâația pe care o are în neîntreruptele sale călătorii prj țară, 1-au făcut să pledeze patetic pentru o mai jua cioasă cercetaresi valorificare a lor. De aceea conferii țele sale se opresc asupra unor probleme practice cum s fi organizarea muzeelor, arhivelor, teatrelor în aer llbij etc. Kâe nu-și au însă un interes limitat la aria de pri ocupări a momentului, ci privesc destinul unor vale văzute în mediul creării lor dar percepute pe dimensii nea perenității lor spirituale și artistice.

Ceea ce am putea reține ca o trăsătură esențială modului de gândire a lui lorga, a „filosofiei" sale, es, această îngemănare între aspectul practic și teoretic fiecărei probleme abordate. Sistemul sau de gândire ei caracterizat de osmoza dintre aceste două direcții pe cai el nu le-a disociat niciodată și o analiză a modului să" de a înțelege lumea ne-ar demonstra că el nu percep] aceste două dimensiuni ale unui fenomen decât în mo] simultan. Și Sfaturile sale pe întunerec reprezintă un dintre cele mai grăitoare expresii ale specificității gin dirii lui N. lorga, ale mobilității sale intelectuale, ale une vivacități spirituale care nu a diminuat în ciuda anilod Volumul de față contribuie esențial la definirea perl tretului moral al lui lorga din ultimul deceniu al vieți sale. Ceea ce cred că nu s-a subliniat încă este faptul că omul și-a păstrat intacte toate trăsăturile morale și inj telectuale. Credințele și structura sa sufletească au rămas aceleași. Nu în sensul unei pietrificări, ci al unei consec-' vențe spirituale și ideologice. Aceeași pasiune a descoperitorului, același emtuziasm înaintea unor revelații și acei

* A se vedea în acest sens N. lorga: Scrieri despre artă, t Editura Meridiane, București, 1968, antologie și prefață de Barbu Theodorescu, precum

și numeroase conferințe dintre care ci-* tăm: Miniaturile românești, 16 p. 1933; Argintăriile românești} 19 p. 1933; Catapetesme, 12 p. 1932, XXX eași dorință de a comunica iane'diiat noutatea, faptul sau relația inedită – așa cum se întâmplă acum mai ales cu arta populară românească – de a o împărtăși într-un cerc cit mai larg cu putință. Același temperament de luptător pe care vârsta nu 1-a diminuat așa cum n^a diminuat puterea sa de vibrație în fața a tot ceea ce îi vorbea despre țara sa și oamenii ei. Acest seismograf al existenței românilor care a fost Nicolae lorga a resimțit în mod dureros, până la sfâșiere, apariția în viața noastră politică a violenței, a metodelor brutale ce mergeau până la crimă și le-a dat o ripostă nedesimuâată, a văzut cum rând pe rând sunt abolite valorile dreptului istoric, ale națiunii, cum,. Distrugători ai civilizației" impun dictatul forței celui puternic înarmat A fost neclintit în a respinge și a aduce toate argumentele – de la cele istorice până l'a cele de bun simț – în fața acestor excrescențe morale. Sfaturile pe întunerec rămân astfel carte definitorie nu numai pentru personalitatea lui îorga, ci și pentru spiritul public românesc în permanentă ofensivă împotriva injustiției sociale, a dictatului internațional.

Expresie a unui temperaimient vulcanic, fiecare conferință tratând un subiect istoric sau unul de strictă actualitate aducea în prim^plan o atitudine pentru că lorga nu a expus niciodată în chip impersonal, impasibil și neutru. Oricare ar fi distanțele în timp către care coboară N. lorga conferințele din acest volum reprezintă una dintre cele mai pasionante dezbateri asupra câtorva din întrebările care au străbătut deceniul al patrulea al acestui secol, întrebări cărora lorga le-a aflat justele răspunsuri, ceea ce (conferă conferințelor actualitatea și interesul cu care le citim astăzi. Sunt însă în aceste pagini și acele vehemente nejustificate și infirmate pe plan istoric cum ar fi să spunem atitudinea sa de neînțelegere a anului 1848, rolul precumpănitor al intelectualilor în evenimentele din 1859, unele aprecieri prea categorice și nedrept generalizatoare cu privire la situația învățământului românesc, alte formulări care vădesc limitele orizontului său filosofic.

Reapariția Sfaturilor pe întunerec oferă în același timp un prilej de a pătrunde mai adânc, odată ou lorga și datorită lui, în universul valorilor filosofice, morale, spiXXXI rituale și artistice mântată di* istoria o nouă mărturie cu privire

°/Pocă Ș1 de a Celor

SEMNIFICAȚIA ZILEI DE 24 IANUARIE îru care demnitatea iiatwjl msmului, ale dreptului 'ale colective au însemnat' propria lor viață.

N

Pnn. Apulor uma, nCUcente f (tm) jertfe presus chiar decât

VALERJU RAPBANl

La 1859, un număr de oameni ai ghidului și ai cărții,: ari nu făcuseră politică și nu știau măcar ce e aceea *', [poeți, istorici, tineri boieri în contact cu nobila Europă romantică și naționalistă, profesori de toate gradele, școlari chiar, au izbutit să se folosească de războiul Cri-imeii si, înfrângând, în privințe esențiale, voința Marilor [Puteri ale Europei, au dat Românilor dintre Carpați și Dunăre, din două state, [.,.] o singură țară.

Ei au mers până la capătul marii lor opere politice. Nu s-au mulțămit cu alcătuirea statului nou, așa cum îl voiau nevoile noastre înseși, cu părerile din străinătate, ci i-au dat și un Domn nou, l~au încunjurat de o clasă de conducători noi, și aceștia au alcătuit o Constituție nouă și legi noi, au schimbat, prin înlăturarea stă-pânirii de pământ a călugărilor greci și printr-un început, cel mai greu, de împroprietărire a țăranilor, și o bază nouă pentru ceea ce era să fie.

Până și școala poporului a fost înnoită prin legea de la 1864, și o literatură nouă, înfățișată de boieri cu sufletul cald și curat2, a început a pregăti sufletele pentru vieața mai largă și mai sigură care se deschidea astfel. Puțini mai sunt aceia cari au apucat pe oamenii de atunci: un Kogălniceanu, un Alecsandri din Moldova, Brătienii din Muntenia, ori măcar pe un Dimitrie Sturdza. Cine i-a văzut la față și le-a ascultat cuvântul știe că din fapta lor cea mare le rămăsese, peste tot ce stricaseră luptele de interese personale și de partid și păcate legate de orice ființă omenească, o încredere oarbă, dar sfântă, în menirea poporului lor, în puterea lui de a sta în rând cu cele mai nobile seminții ale lumii. Toți au isprăvit, peste greșelile pe care le-au putut face, ca

Sturdza, an chibzirirea împrejurărilor, cu o iubire nesfârj sită pentru țara și nația lor, cu dorința ca, după dânși. Oameni vrednici să le ia moștenirea, Cme a avut prilejul să vadă la douăzeci și cinci di ani de la Unire pe văduva3 lui Alexandru Joan I-ii

Cuza, detronatul, care a refuzat să se sprijine pe străini' ca sa tulbure domnia succesorului său, știe că și la fe meile lor rămăsese până în ultima clipa o stere de spirit pe care o au numai făptașii fără interes pentru ei ai lucrurilor mari prin care se întemeiază, se țin și se dez-Jvoltă Statele. Bătrâna micuță care vorbea cu evlavie, peste suferințile ei de soție, despre „Măria Sa”, era icoana în săși a sufletelor femeiești alese, vrednice de a sta lingă astfel de oameni.]

Aceiași oameni, a doua zi după o Unire din care niciunul n-a înțeles să tragă foloase materiale sau de carieră^ n-au mai văzut altceva decâ't România, singura, unicaj sacra Românie, Ieșenii ruinați s-au mângâiat de paguba lor și de răpe-dea decădere a unui frumos oraș de veche glorie Gmd se ridicau la București mărețele clădiri nouă ale instituțiilor de stat, ei priveau cu tristeță, dar fără revoltă, iarba crescând pe străzile unde trecuseră ostile biruitoare ale

lui Ștefan cel Mare și triumfătoarele alaiuri ale lui Vasile Lupu. Mai mult decât atâta: cărturarii moldoveni, pe ideile cărora s-a clădit țara și la 1859, și Ia 1918, au consimțit să se vadă scăzuți la rostul de mărimi locale, și spiritul lor onest de mândră afirmație aristocratică nu s-a revoltat când politica țării a fost făcută și cu glumele proaste și ironiile de chelneri ale reprezentanților de o anume categorie ai unei capitale meridionale, cu spiritul mai ușor, lesne sedus de strălucirea aparențelor Ei au fost marturi la umbrirea treptată, ca popularitate, a marilor lor scriitori, și n-au protestat, din eleganța discreției lor, Ei au făcut toate acestea fiindcă știau un lucru că nimic nu poate înlocui adevărata valoare omenească. Modești, desprețuind fastul, scârbiți de vorbele mari și răs-pingători ai gesturilor de teatru și de tarabă, adânc credincioși, după tradiția vechii lor patrii mai mici, ei s-au mulțămit să arate, fără a se impune nimănui, ce sunt în tare să dea și patriei celei mari. Tuturor pretențiilor și fidărilor venite din locul unde se așezase norocul, ei e-au răspuns prin sacrificiul lui Negri, prin subordonarea. Nărinimos oferită a genialului KLogălniceanu.

Iar literaturii de copie și de aparență de aiurea a ăspuns formidabila creațiune onestă, gravă, religioasă a '] ji Mihail Eminescu.

Orice constatare are însă într-însa și o învățătură. Cuie o poate găsi el singur n-are nevoie de nici un sat. Acelora 'cari după o nouă Unire săvârșită prin minunea minunilor, din cele care au loc odată la două mii de ani. Își închipuie că actul de la 1918 înseamnă crearea unei societăți pe acțiuni în care oricine are dreptul după cât a subscris sau după cât pretinde că a făcut-o, conștiința încă sănătoasă a unui popor, care are nevoie de cu totul altfel de oameni, le opune exemplul de la 1859, care scrie, în fața generației de azi, impresionată de toate insolențele și stropită de toate obrăzniciile, ca un nou: „în acest semn vei învinge”: solidaritate, abnegație, sacri-ficiu.

Neamul Românesc, 24 ianuarie 1932.

OPTIMISM MORAL i i uni

Când, acum mai bine de un an de zile, după un gu! Vern care, cu toată bunăvoința, nu putuse realiza stabil lizarea monetară, și după un altul, care jnă înștiințas-că, toate fondurile fiind epuizate, s-ar putea întâmpla c-funcționarii să nu poată fi plătiți, am avut curajul de primi răspunderea de a guverna * am făcut-o dintr-iu singur și a toate hotărâtor motiv: din încrederea nezguduită pe care o am în însușirile/poporului românesc, însușirile acestea, și nu sprijinul oricât de binevoitor de aiurea sinici hazardul împrejurărilor, formează baza de siguranță a prezentului și viitorului nostru, însușiri pe, care le cunosc din tot trecutul acestui popor și din vieața lui actuală, văzută de la un capăt la celalt al pămân-tului românesc, f., J într-un timp în care a face

această călătorie, sub doua stăpâniri străine, nu er-a chiar lucrul cel mai ușor și cel mai lipsit ție riscuri2.

Această încredere în virtuțile poporului nostru, dovedite, cum am spus, în toată istoria lui și în toată vieața lui actuală, nu poate face pe cineva nici optimist nici pesimist. In ceea ce privește cuvântul acesta chiar de optimist sau pesimist trebuie făcuta o deosebire: eu cred că este mult mai bine decât a fi un optimist plin de planuri care, planurile acestea cad, și de a se găsi înaintea unei triste realități pe care nu a prevăzut-o, este mult mai bine să fie cineva un bătrân pesimist ca mine, care nu face nici un fel de planuri, care în viitor pe așteaptă la lucrurile cele mai grele și -cele mai triste, care se pregătește pentru astfel de vremi și care, când vremile sunt bune, se bucură, fiindcă nu le-a așteptat așa, iar când sunt rele, le înfruntă, pentru că s-a așteptat la și mai rău. Optimism și pesimism sunt vorbe cu care se joacă filosofii. Eu nici am fost, nici nu sunt și nici n-ain de gând să fiu unul din mulții filosofi, economiști și financiari ai poporului român. Eu știu un lucru sau, pentru a vonbi românește, știu una și bună:

Fiecare, în afară de optimismul sau pesimismul obișnuit, are de făcut un singur lucru: datoria lui, datoria lui întreagă, orice s-ar alege de dânsul după ce și-a făcut datoria, pentru că nu interesează acel care-și face datoria, ci interesează datoria care s-a făcut.

Acest lucru, așa de dulce și de greu, care este datoria, nu se capătă prin formule filosofice, prin Mei abstracte, printr-o pregătire școlară. Se nasc oameni pentru a îndeplini o datorie precum sunt alți oameni cari n-au fost născuți pentnu a îndeplini o datorie și cari, de câte ori este vorba de făcut un lucru, se întreabă: dar lucrul acesta unde mă duce? Și: luicrul acesta la ce-mi folosește?

Din fericire, poporul românesc nu-și pune această întrebare, iar cine are într-adevăr suflet românesc nestricat prin scoală străină, nestricat prin legăturile prea strânse cu gândul, cu simțirea, oricât de nobile și interesante, care nu sunt ale noastre, știe ca în orice situație trebuie să-și puie cineva – dacă e cuminte în sensul românesc – o singură întrebare: ce e de făcut, și ce pot face eu în ceea ce este de făcut? Restul e indiferent: poate să fie foarte înalt în ceea ce privește cugetarea, poate sa fie foarte frumos în ceea ce privește forma, dar n-are interes atunci când datoria de neînlaturait, inexorabilă, se pune înaintea cuiva care este obligat, prin toate mijloacele sale – și mijloacele nu se împrumută – să îndeplinească această datorie.

De ce cred eu în poporul acesta, capabil de a birui toate crizele? Este ușor de spus: întâi fiindcă nu trebuie sa desperezi ușor de o națiune. Și înțeleg pe cei cari desperă sincer; căci sunt desperați nesinceri cari, mâne, venind la putere, ar fi cei mai optimiști, iar astăzi sunt așa de pesimiști fiindcă nu sunt la putere. E foarte vulgar, dar e foarte adevărat: sunt om bătrân și cunosc lumea.

Dar, vă rog, în ceea ce privește puterea poporului românesc de a înfrunta orice criza, de a trece peste desperările interesate, peste desperații demoda, nu fiindcă sunt desperați ei, dar pentru că au citit o gazetă desperată, și Dumnezeu știe câte avem foarte desperate în momentul < față, și eu știu de ce – și mulți din dumnevoastră o șt ca și mine – dar pentru a despera adevărat, fundament tai, pentru a-și pune cineva cenușă pe cap, a rosti ui Finis Romaniae ca acel Finis Poloniae icare s-a atribuitf unui luptător care, ori n-a spus niciodată acel cuvânt un cimp de bătălie, ori n-a crezut fotr-adevăr că Poloni^ s~a sfârșit, pentru aceasta ar trebui, sub raportul mora] două lucruri: ori ar trebui să fie stors pământul româj nesc de toate bogățiile pe care le cuprinde și care sâi legate de dânsul, ori ar trebui să fie stoarsă națiunea ro| menească.

Pesimismul este îndreptățit numai în acest caz cano' pământul a dat tot ceea ce era într-însul și omul a făcu toate silințele sale și totuși societatea nu merge, S tatea, nu Ștabul. Statul poate să nu meargă dacă, e cerând prea mult, nu poate sa dea ceea ce corespund* acestei cereri. Dacă Statul s-o amesteca în orice și ni s-o îngriji de sănătatea morală a unei societăți cart sa fie dispusă să-i dea cele de nevoie, atunci e crize de stat, cum este la noi acum. Statul, dădacă universali – și nimeni nu i-a cerut să fie dădacă – Statul care luat școala, care a lut biserica – și Dumnezeu știe ce n-a Jurat.' – dar oare nu s-a îngrijit să crească o societate devotată față de Stat, Statul se găsește în mare încurcă-l tură. Încurcătura aceasta se va înlătura prin aceea că vaj trebui să retragem Statul de unde n~are ce căuta și să în-f vi ora m societatea ca să facă ea, cea vie, ceea ce nu poate j face Statul abstract, care s-a amestecat în rosturi care: nu-1 privesc pe dânsul.

Dar se poate vorbi cu privire la societatea românească' și la pământul românesc, de stoarcere?

D-<apoi pământul acesta așteap'tă de o mulțime de vreme o al/tă munca. Trebuie sa spunem că, din nenorocire această muncă nu vine. Posibilitățile țării noastre sunt nesfârșite. Să ne coboiim în domeniul exemplelor, care pot fi vulgare: la doi pași de Dunăre și de lacul:

* N. lorga înțelege aici prin stat organi2area administrativă a societății timpului său. Bl continua să repudieze o politică mărginită, îngustă, preocupată de mărunte reforme și nu de realizarea unor idealuri morale și sociale. (N. ed.)

Greaca. Bucureștii nu mănâncă pește; la doi pași de Brateș, și lângă Dunăre, Galațiul jinduiește după același liment. [.]

Dar ce nu ascunde pământul nostru? Doar în Ardeal, e risipește în fiecare zi acel prețios gaz care ar putea da i amină și căldură orașelor și chiar satelor noastre. Bogăâăle noastre răsar ca o mustrare înaintea lipsei noastre ie

inițiativă și de muncă. Preferăm să fim clienți nedrepățiți ai unui Stat sărăcit, în loc să clădim pentru noi și pentru țara însăși o nouă vieață prin puterea noastră de întreprindere și prin stăruința noastră de muncă.

Spunea cineva glumin'd, acum o bucată de vreme, că un francez, glumeț și el, întreba: de ce nu consimțiți dumneavoastră să treceți unui consorțiu Țara Românească împreună cu tot ceea ce are, pentru ca acest consorțiu să lucreze cum trebuie și să vă asigure o pensiune fiecăruia din dumneavoastră?

E un trist adevăr în această îndoită glumă.

În ceea ce privește puterea rasei ^. Ce am făcut noi? Am zgândărit ceva la suprafață, și-atât. Printr-o școală abstractă, formală, proastă, paralizantă, noi am făcut tot felul de coconași și coconite, cari nu reprezirată o forță vie în vieață poporului românesc. Dar, de câ'te ori vine un om și se adresează la dânșii, nu ca unor elevi ieșiți din scoală și purtători de diplome, ori ca unor funcționari de cutare grad, dar cmd se adresează la dânșii ca oameni, rămâne într-adevăr uimit de ce se ascunde necercetat în adâneul sufletelor lor și în valoarea, neântrebuințată, a unor energii de o putere instinctivă care uimește.

Ani o școală la țară. Iau biete normaliste asfixiate de învățământ. Incapabile la început de a scrie o jumătate de pagină sau de a gândi personal asupra unui subiect, distruse fizicește, fără nici o'ăncredere într-însele, splendide rezultate ale scolii noastre, după câteva luni de zile, făcând apel la izvoarele de vitalitate care încă n-au fost țâșnit niciodată prin lovitura cu toiagul misterios al în-

* Adversar al rasismului fascist pe care 1-a condamnat cu hotărâre încă de la începutul afirmării pe arena europeană, N. lorga înțelege prin cuvântul rasa ideea de neam, de popor <n. ed.) ori crederii care trezește încredere, eu ajung Ja rezultate d, acelea care pentru mine sunt cea mai puternică încurc jare -de a persevera în acest domeniu școlar, acolo și unde aiurea.

S-a întâmplat că am înfățișat lucrări de ale acextt învățătoare unor profesori de universitate, zicându-le „Iată ce mi s-a dat ca teză pentru un doctorat univers] tar. Ce zici?" Răspunsul a fost: „Foarte bună lucrai într-adevăr. Poți admite la doctorat pe cine a făcut~t

Dar în orice domeniu, oricine a avut contact cu țar știe că, dacă am fi făcut un adevărat apel Ia forțele dacă forțele acestea nu le-am fi slăbit prin această ne încredere de care suferim în rândul întâi, noi am fi astă; cu totul alta societate.

Dar oare, în afară de Stat, rasa noastră nu s-a ținut apărându-și cu înverșunare toate drepturile, zdrobind încercare de desnaționalizare din partea străinului, pretutindeni m părțile pământului românesc neliiberat încL atunci? Dar poate fi o mai bună dovada decât permanența de două mia de ani sub jugul străin a energiilor naționale românești în Ardeal care, împotriva tuturor

vicisitudinilor vremurilor, împotriva barbariei năvălirilor și împotriva sistemelor perfide ale epocilor de civilizație, ai rămas nu români numai, dar din cele mai bune elemente] ale poporului românesc? Le stricăm noi astăzi pririr-oj școală nesocotită * și printr-o politică de căpătuială și dej ura. Acesta este aldevărul Pământul pe trei sferturi ne-J folosit; rasa abia întrebuințată la opera pozitivă prim care se ridică o societate. Și să ne plângem noi pentru că, | ia capătul unei operațiuni financiare grăbite și stângace,! Și cu un sistem de impozite împrumutat, cu mijloace dej încasare primitive, fanariotice, pe care însă nu le poți J schimba într-un an, vă rog, ne găsim înaintea unei în-j curcă turi momentane în ceea ce privește salariile față de o societate care n-o fi vânzând cum vindea odinioară produsele sale, dar are atâtea din produsele sale ca să trăiască din ele și să mențină intacte energiile care vor porni din nou, mâne, la o lupta menită să fie învingătoare.

* Pentru atitudinea lui N. lorga față de sistemul românesc de învățământ din acea vreme și pentru soluțiile propuse de el, a se vedea pe larg notele ediției de față, (n. ed).

Știu, pe de altă parte, cât e de rău acum să știe cineva puțină carte. Aceasta este o scădere a omului care jaoe politică. Dacă șftie ceva, trebuie să uite; dacă e deprins a fi sincer, trebuie să puie masca ipocriziei. A face altfel înseamnă a fi taxat de intrus în domeniul politicii, unde nesincer ița tea încununa adeseori ignoranța. Dar nu mă pot împiedica de a ști, în ciuda unei guvernări de un an și a unui amestec de vreo douăzeci de ani în vieața politică, ceea ce știu.

Îmi dau foarte bine sama de faptul că trei sferturi din corifeii vieții politice n-ar putea să treacă, în ceea ce privește istoria românilor, un examen de patru clase secundare, și am experimentat eu însumi că atâția nou-veniți în visata liberă a poporului românesc n-au pus niciodată mâna pe o carte de istorie a neamului lor și ra-iaî ales a părții totdeauna libere din neamul lor, dar eu am practicat istoria și continuu a o face cu toată supărarea persoanelor care mă întreabă de la înălțimea lipsei de profesiune – o mare înălțime!

— De ce eu continuu la Academie și în toate școlile să practic profesiunea mea. Pentru că numai profesiunea garantează onestitatea. Onestitatea fără profesiune, o fi; dar eu n-am întâlnit-o până acum.

În această calitate de istoric, eu știu un lucru:

Greutățile statului român de astăzi, prețurile mici ale produselor noastre, reclamațiunile îndreptățite ale creditorilor noștri străini – cari au dreptul de a-și apară banul și cari ne fac favoarea de a ne da sfaturi pe care le vom urma întru cât ne îngăduie realitatea vieții noastre naționale 5.

— Toate acestea la un loc sunt floare la ureche pe Mngă ceea ce a fost trecutul acestui popor. Veacuri întregi, începând cineva munca sa în primăvară,

n-a fost sigur că va culege recolta: ce năvălire de barbari, ce trecere de oști străine î A ridicat românul o locuință, n-a fost sigur că la sfârșitul anului ea nu va fi o grămadă de cenușă. A trebuit să ascundă omul nostru în adâncul pămSntului 'bogăția lui prefăcută Ln câteva giu-Vâeruri ca să scape în felul acesta de prăpădul care putea veni și venea așa de deseori asupra terii. Dar ce zicem noi, ăștia, delicații de acum, cari ne văicărim prin articole de 'gazete și împărțim tot felul de blăstăme imDISCURS DE ZIUA EROILOR

Ziua aceasta e consacrată Eroilor

Eroismul pe care-1 sărbătorim 'azi e înainte de toate

—„+; – „i, (tm) „- ~, Căzut pe câmpul de luptă pentru

A_ _ _. I. -

A nintirea celor cari au căzut pe câmpul de luptă pentru dreptatea neamului și întregirea patriei sfâșiate. Nu se pot cinsti îndeajuns aceia cari cu mândrie și-au dat pentru potriva cui nu e vin-ovat pentru ultimele rezultate a unor guvernări greșite? Toată această suferință de astă nu e nimic pe lingă ceea ce am răbdat. Și, fiindcă vo. Beam de delicații de astăzi, dar delicații aceștia de as lăzi nu sunt ei urmașii mucenicilor generațiilor de gene rații prin cari s-a ținut acest neam?

CL-eptatea neamului și întregirea patriei siișiate. Nu se pot cinsti îndeajuns aceia cari cu mândrie și-au dat pentru ca să trăim în margenile pământului lo-cait, muncit și apărat de neamul nostru și ale căror nume ar trebui păstrate recunoscător din generație în generație. Familiile lor, lăsate uneori în sărăcie, vor tresări de singura mângâiere pe care le-o putem da, la pomenirea numelor acelora cari au rămas vii în inimile lor pentru totdeauna rănite. Iar copiii lor, văzând cum nu se uită jertfa cea mai mare pentru patrie, vor crește cu aceeași aplecare spre sacrificiu în. Folosul celor de un sânge cu dânșii.

Capitala terii n-are un monument al morților, la care să mai lăsăm de-”o parte dușmăniile sălbatece, pricina din care s-au tras totdeauna nenorocirile unui neam menit prin însușirile sale cele mari la o soartă mai bună. Alții au făcut-o și pentru cei cari au murit în mijlocul unei înfrângeri pe care n-<a pfutut-o împiedeca vitejia lor; noi au avem acest semn văzut de gratitudine națională nici pentru aceia asupra cărora, la capătul silinților lor dureroase, a zburat îngerul victorios al pedepselor și răsplătirilor.

Aceeași dovadă de nesimțire au dat-o și alte orașe, i-eratia de azi neavând aceeași simțire ca aceea de la

Și, atunci, cân'd se putea aștepta cineva la năvălire în orice clipă a oricărui vecin, ce am făcut noi? Ne-a pus ou fața la pământ, ne-iam. Smuls părul, ne-am zgtâria -obrajii, am încetat munca noastră? N-a mai scris ni meni, n-a mai muncit pământul nimeni? N-a mai lucr; cineva pentru operele de artă

care sunt mândria noastră Ba da l Și datorăm înaintașilor noștri, prin cari trăi ca popor fliber, să imităm (măcar im parte virtuțile lor resemnare, de răbdare și de ascultare fața de acei cari soarta i-a pus, îndurerându-i, să înfrunte greutăț vremurilor.

Soluția greutăților de astăzi sa o căutăm cu mâr întinsă an toate părțile de unde nu se mai poate da n mic? Cu mâna de cerșetor care se poate întoarce înap plesnită până la sânge, așa sa se caute soluția crizei i care sufere acest popor?

Este un singur loc în care această soluție se poa căuta, fiindcă numai acolo este succesul asigurat, ce mai nobil jsucees și asigurat în chipul cel mai desăvâr șit: în sufletul nostru însuși, în sufletul nostru creatoi din care pleacă încrederea în munca, prin care toate cel* rele se pot face bune, precum prin stricăciunea acestu, suflet, prin lipsa de hotărâre, prin lipsa de solidari tat s-a ajuns acolo unde suntem acuma.

/iceeași aovaaa ae nesimțire au mat-o și ane orașe, generația de azi neavând aceeași simțire ca aceea de la 1877-78, care n-a lipsit, măcar pe alocuri, ca la PloieștiJ, de la această datorie morală. Dar satele, rezervorii nesecate de muncă, de cinste și de jertfă, s-au întrecut, până la cel din urmă, să ridice din bănuțul lor ruginit

Nici cu petrecătorii cari o duc bine astăzi, nici ci criticii ușori cari nu vad bârna din ochiul lor și au ui tat păcatele lor proprii de unde pleacă, nu păcatele, da suferințele acelor cari guvernează astăzi, nu cu aces tia se va drege România, ci se va drege cu oameni ti rteri sau bătrâni, bărbați sau femei, cari știu ce e neamul lor, cari știu ce e țara lor și cari înțeleg că meritu. Unei societăți nu stă în a vegeta în împrejurări bune ci în a birui vremurile rele care ne stau împotrivă.

'Neamul Românesc, 31 mai 1932,

De sudoare monumentul ostașului în care fiecine poa să vadă pe al său ori ai săi, cari niciodată nu s-au mi întors acasă, și o lacrimă vine și în ochiul trecătorul!

Străin când la serbările naționale, care au acolo un ras1 net în sufletele tăcute, un tricolor improvizat se așa.

În mâinile aceluia care amintește p~ la colorile sfinte ale țării.

—”-: – ' cei morți cu oc

—^ mc LdlMl.

Veșnica lor pomenire, a -tuturor, până la recrutul,.

5 de-a dreptul în foc, până la bătrânul rezervist caz alăturea de feciorul lui, care și el face parte astăzi d pomelnicul național. Fiecare gând la dânșii este o cur țire morală pentru aceia cari, astăzi, se lasă ispitiți < zadarnice mulțămiri

ale vanității, ori de patima banul căpătat fără acea muncă prin care singură se îndrepți țeste o avere.

Dar nu e vorba astăzi numai de acești eroi. Erou e – și ce rău îmi pare că ne servim de un nume de împruj mut la un popor care nu are cuvmt pentru eroism, fiindd eroismul a fost, veacuri întregi, felul de a fi al unui popo. I întreg, bătut din veac în veac de toate furtunile!

— Erou e oricine fără glnd la el însuși a dat tot ce ave, României; cu atât mai erou, cu cât a jertfit mai mult s cu cât a cerut mai puțin, cu cât i-a fost mai puțin recomandat sau poruncit să fie așa, cu cât a tras mai puțin din cărți și din exemple străine și cu cât mai mul-i-a venit să facă așa din adâncul, neîntrebat și necerceta de nimeni, al firii moștenite din strămoși.

Cum noștri *.

Eroi, săracii lăsați fără pâne la vatră, eroi cei ce ai răbdat și au plâns, au așteptat și au sperat, eroi cei ce au crezut în minunea care și prin rugăciunile lor s-a căpătat^ Eroism a fost acela al (medicilor cari și-au dat ultim, suflare lângă agonia răniților, al femeilor, și cu numele cele mai mari, cari fără scârbă s-au aplecat asupra tuturor mizeriilor umane și și-au pus/tinerețea și frumuseta lor prinos pentru „pământul năvălit al nașterii lor, eroism acela, al sătencelor,. Mironosițele femei”, le-a spus unul din cei mai de frunte poeți

* D. Nichifor Crainic, (n.a.)

Aici se vădește una din confuziile estetice ale lui Nicolae lorga. Nichifor Crainic, situat de el în prima linie a liricii mrî au înfrânt suspinele lor la patul celui stropit de înge și au aprins în Bătutul lor luminări, ca pentru cel -eșnie pierdut; eroism al tuturor, al celor cari s-au îm-(ârtăsit de marea hărăzire de dureri pentru nație, și mai are eroism al celor nevăzuți, iar cel mai mare: al acera cari nici n-au știut ce lucru sublim au făcut în cea-ii supremei lor suferinți.

Azi, să nu-i insultăm cu pompe vane l De așa ceva.

— Au nevoie sufletele celor cari nu mai sunt și ale celor ari, vii, nu cer altceva decât sa fie lăsați în pacea amin-irilor sfinte. Azi, când, prin ceața altor necazuri, și mai; les a lipsurilor morale an care e adevărata noastră ne-lorocire, (trec umbrele îndurerate că nu suntem fericiți um au vrut ei murind, să-i onorăm numai cu clipa de dâncă tăcere a reculegerii noastre și, prezentând sufle-; ește arma acelora cari străbat văzduhul românesc, sL; optim în fundul constiinții noastre: Morților, pentru 'onor l tNeamul Românesc, 11 iunie 1932.

Mânești din anii dintre cele două războaie mondiale, nu a fost considerat de nici un alt critic de atunci „unul din cei mai de frunte poeți ai noștri”. Această eroare a lui Nicolae lorga pornește din aprecierea necritică a poeziei tradiționaliste, fără o raportare la valoarea ei artistică, încă de pe atunci, Perpes-sicius semnala faptul că pentru N. lorga, Nichifor Crainic este singurul

poet din perioada interbelică. Or, după cum se știe epoca a numărat valori lirice de excepție precum Tudor Ar-ghezi, Lucian Blaga, Ion Barbu, Ion Pillat, Alexandru Philippide, Vasile Voiculescu fiind una din cele mai reprezentative pentru dezvoltarea și afirmarea poeziei românești. Deși are meritul de a fi semnalat cel dinții volumul lui Lucian Blaga Poemele luminii în cuvinte deosebit de elogioase, N. lorga nu a sesizat valoarea poeziei noastre interbelice și tocmai de aceea creditul excesiv acordat lui Nichifor Crainic a surprins atunci ca și acum. Aproape simultan cu rostirea acestei conferințe, intervine însă un conflict accentuat între Nichifor Crainic și N. lorga din pricina politicii de extremă dreapta pe care p promova mentorul gândirist. Astfel, în volumul VII al Memoriilor (8 iunie 1932), N. lorga scrie: „Reapare foaia lui Crainic, Calendarul, cu grosolane injurii contra mea". Iar câtva timp mai târziu aflăm această însemnare în care se rectifică părerea exprimată în conferința de față: „Urlete de presă, de la Calendarul poetului tipoeții: el și Goga!) Nichifor Crainic și de la foaia din Cra-iova a lui Făgețel (Memorii, VII, p. 25) (n. ed.)

Î5

/NTANGIBIUTATEA TRATATELOR *

Copulația Tesaliei, Macedoniei, Albaniei, Serbiei și de-a [ungul întregului curs inferior al Dunării. Ar fi trebuit apoi ca ei să nu se oprească în drum spre Carpați și lunare, pe când ei au format două state puternice în hiar epoca din veacul XII-XIV în care ar fi avut loc ^itrusiunea lor în Ardeal.

Ortodocși, îngrijiți de toate dominațiunile balcanice., vvând drepturi și spațiu și, mai ales, legați în mare parte de ocupația lor de păstori transhumanți, care îi ducea din PInd în Tesalia, ocupație care nu poate fi transportată aiurea, ei nu puteau să treacă de bună voia lor într-o țară catolică, care persecuta ritul oriental, între orașe săsești care erau preocupate de a păzi recoltele lor contra turmelor, sub Domni de pământ cari mențineau ca șerbi pe orice țărani fără privilegiu. Ei n-ar fi putut să inventeze o noua transhumantă, care există, pentru că datează de la cele mai vechi populații preistorice, ale regiunii.

Regii Ungariei colonizaseră pe rând pe sașii de pe Mosela, pe Cavalerii Teutoni, cari au fost apoi izgoniți, și pe (grănicerii secui; ei erau acuma capabili să apere țara contra barbarilor din stepă. Ce profit ar fi avut ei din acest nou val ide locuitori, cari ar fi adus feluri de-a trăi opuse concepțiilor Angevinilor?

Apoi de ce populația românească se găsește în masă mare în Ardeal, ocupând regiuni întregi, văile principalelor râuri și versantele Carpaților, pe când ungurii apar împrăștiați, afară de zona din granița secuilor, în mici pachete în jurul cetăților de defensivă militară și a minelor de sare?

Singura populație ardeleană, lipsită de privilegii, fără a-i excepta pe cumani și pe țigani, sunt românii. Dar nu se colonizează nici un element străin fără a-L da un statut.

Românii nu 1-au avut niciodată. Nobilimea lor a fost agregată mai târziu, după ce-a devenit catolică, la aceea a ungurilor. Din contra, în Polonia, unde a fost de fapt o colonizație românească de ciobani deveniți agricultori,. >e recunoaște până în cele mai mici amănunte starea lor juridică.

Contele Bethlen1 vrea sa dovedească opiniei public* engleze, căreia i-a smuls o sută șaizeci și nouă iscălitur; parlamentare, absolut incompetente, pentru revizuiree în favoarea alor săi, a tratatului din Trianon 2 și urmă' rește chiar, prin această demonstrație între studenții en-| glezi, simpatia lumii întregi, că românii din Ardeal sânti niște venituri, că au fost primiți un moment de genere-J zita-tea nației maghiare, că au abuzat de această generoși zitate, că și-au permis să crească și să se înmulțească după învățăturile Domnului, și că au dus această obrăznicie până la a pune mina pe o țară lai cărei primi ocupanți au fost ungurii.

În concluzie; an loc de-a propune să li se ia ce-a'u uzurpat și să-i faică sa plece cu femeile și poate cu averea lor, fostul președinte al Consiliului ungar consimte să-i lase să trăiască, însă cu două condiții: să părăsească ce este unguresc și pentru rest să se mulțămească numai cu ce le-ar servi într-o viitoare Svițeră transilvăneană" aparținând tuturor locuitorilor săi.

Sa examinăm fără pasiune și după datele istoriei, reunite printr-o operațiune logica normală, aserțiunile întâi, propunerile pe urmă.

Întâi, dacă românii ar fi venit din Peninsula Balcanică, ar trebui sa se poată constata lipsa lor subită în vechea patrie. Dar, chiar în această epoca, regii Sârfbiei le acordă o situație privilegiată. Și astăzi chiar, descendenții lor formează o parte foarte importantă din

* N. lorga vădește și aici opoziția sa Ia politica revizionistă ipromovată în epocă de Italia musoliniană și în general de forțele de extremă dreapta (n. ed.)

Indigenul năvălit, vechiul proprietar cucerit, e singurul care nu poate prezenta hrisov pe pământul său moștenire.

În loc să avem în români niște străini cari pierd puțin d te puțin drepturile, asistăm, dimpotrivă, la o ridicare continuă a acestor români din Ardeal și Ungaria cari} sub regii angevini, din șefi de grupe rurale devin cavaleri ai Coroanei și ajung până la regența Ungariei prâ loan Hunyadi, până la regele Mateiaș. Și ei izbutesc chiar sa câștige locuri în orașele privilegiate ale sașilor,; Tocmai așa a fost dezvoltarea populației grecești sul' otomani după catastrofa imperiului bizantin. Pentru a doua parte: Sub regimul românesc, fără nici o silință de desna-J ționalizare, fără eliminarea funcționarilor de altă rasă, f fără persecuții contra școlilor celor de alt neam, fărc procese de presă și fără

închisoare politică, sașii n-au| nimic de regretat din trecut și conaționalii lor din Banat și din părțile Oradiei au pentru prima oară dreptul de-aî se declara și a se menținea germani. Vreau ei deci sa șef întoarcă Ia un trecut în care locul lor era cu mult mai; modest și nesfârșit mai puțin sigur?

Au cerut-o vreodată, în România sau în afară de; dânsa?

Sub același regim românesc, secuii au devenit mici proprietari an rând cu românii înșiși. Vreau ei să riște ce posedă astăzi, treeând sub regimul feudalității din Budapesta?

Țăranii unguri au scăpat și ei de exploatarea, așa de aspră, a marii proprietăți. Un partid întreg se opune întoarcerii aristocrației lor. Vreau ei s-o aibă din nou în spinare?

Dar toți acești neromâni doresc ei să treacă în stare de copărtași cu românii?

Dacă nu se gândește cineva, ceea ce conștiința chiar a epocii noastre n-ar tolera-o, să facă din românii singuri o nație fără drepturi, cum ei ar fi în majoritate, majoritatea aceasta a lor ar domina toată viața politică viitoare.

Însă, între un nou regim cu români din Ardeal, cari n-ar mai avea atunci satisfacțiile politice de care se jucură astăzi în Vechiul Regat și ar păstra totuși ambi-ia hrănită prin tot ce au avut, dominând uneori vieața erii întregi în România Mare, și intre un regim de stat on'dus din București și cu participarea toleranței, une-ri ignorantă, totdeauna generoasă, a românilor cari au; ost totdeauna liberi și cari poartă pecetea acestui fapt n toleranța concepțiilor lor, cred că naționalistul ma-hiar cel mai convins ar opta pentru cel din urină

Astfel este realitatea.

Daca însă contele Bethlen vrea s-o schimbe, nu este ecit un mijloc: violența, adecă războiul.

Țara sa vrea să-1 facă?

Și este cineva în Europa, printre acei cari hrănesc u speranțe zadarnice instinctele de revanșă ale Buda-estei, visând de întoarcerea regatului apostolic al Sfân-tului Ștefan, care să fie dispus să sacrifice și oasele unui singur soldat pentru această ruptură a unei stări de lucruri consacrată prin tratate?

Neamul Românesc, 15 decembrie 1933.

CONTELU, BETHLEN încercând să „dovedească”, în conferințele sale de Oxford, că românii n-au în Transilvania decât un dre de simplă majoritate pe Ungă celelalte drepturi naționr existând în provincia care va trebui să fie transforma într-un feî de Elveție multi-națională, contele Bethlen uitat un argument pe care 1-ar fi putut invoca înainte unui auditoriu care nu cunoștea nici chiar elementele ceea ce din fericire nu mai este – și nu va mai pute să fie – „chestiunea transilvăneană”.

El ar li putut să facă să se observe că Transilvani n-a fost numai o provincie a vechiului regat al Ungarie dar, mai mult decât atâta, refugiul vieții naționale ungu rești în timpul unui întreg secol și jumătate între ca tastrofa de la Mohâcs, cu moartea ultimului rege „apostolic", medieval, căruia Habsburgii i-au moștenit numai titlul, și cucerirea de către imperialii austriaci a rnos-| tenirii prinților maghiari din Transilvania. |) înainta de a arăta cât de superficială a fost dominați: acestora din urmă, să amintim că vechii regi ai Ungariei, de descendență arpadiană, au străbătut defileurile Ca1"-paților Ardealului printr-o lenta împingere și, puțintel prin tr-un act de cucerire numai în al Xll-lea secol înaintea acestei epoci se găsea în această regiune o organizație a vechilor locuitori români și câțiva slavi, de multă vreme romanizați, cari aveau în fruntea lor un duce, un voievod.

Însă ungurii, cari și ei intitulaseră așa pe șeful lor j înainte ca Papa să-i fi acordat lui Vajk-Ștefan coroana, cu misiune de cruciată, a regalității apostolice, au păstrați această formă voievodală, singura care există în limitele' statului lor.

— și voievodul a avut multă vreme toate

Drepturile de judecată, de stabilire a impozitelor, care se țin de autoritatea deplină a unui prinț independent.

Un sentiment neted separatist n-a dispărut niciodată din acest Ardeal ai cărui locuitori privilegiați, și ceilalți, adecă marea masă românească, trăiau după vechile lor obiceiuri, neinfluențate de statul cu care se uniseră fără a fi abdicat de la un lung trecut de vieață cu totul osebită. Oând rasa lui Anpad s-a sfârșit, pe cânid ungurii s-au raliat la Carol Robert de Neapole, primul Angevin, sașii din Ardeal au susținut pe candidatul bavarez care, de altfel, a găsit un aliat dincolo de Carpați în Domnul românesc care rezista încă în munte. Contra noului rege a fost apoi o mare revoltă, care abia a putut sa fie potolită.

Această atitudine a fost reluată apoi sub regele Ma-teias Corvinul. Din nou orașele săsești s-au răsculat, și au trebuit să fie supuse cu forța. Revolta a fost susținută, data aceasta, de Domnul Moldovei Ștefan cel Mare, una din figurile care, mai ales pentru apărarea contra turcilor, domină tot acest secol al XV-lea. Mateiaș, învingător, a încercat să-1 pedepsească pentru aceasta, dar surprinderea norocoasă a armatei sale, acum aproape desfăcută, 1-a silit a părăsi ca fugar această țară românească năvălită

Dar, îndată, acela care visa de imperiu și care trebuia să moară la Viena, a lăsat în seama acestui războinic neobosit grija, plină de riscuri și de primejdii, de a păzi Dunărea contra Islamului. Ceea ce odată îndeplinise, până la sfârșitul zilelor sale, tatăl regelui Mateiaș, loan Hunyadi, a fost de acum înainte misiunea lui Ștefan. Păstrăm scrisoarea prin care unul din orașele săsești îl recunoaște ca pe adevăratul și singurul lor apărător. Și în armata care a învins pe turci la 1475 pe pămtntul moldovenesc erau și secui cari ascultau

de Domnul Moldovei ca de stăpânul lor, pe deasupra autorității unui rege totdeauna absent și urmărind alte scopuri.

În bătălia catastrofală de la Mohâcs, Ardealul n-a luat nici o parte. Voievodul lui, loan Zâpol>a, va fi rege, cel puțin rege de partid, contra austriacilor celuilalt rege, Ferdinand de Habsburg. Dar ocupația turcească 1-a re-strâns la provincia pe care o guvernase până atunci, împreună cu anexele ei. Fortărețele din Apus, de la Timișoara la Oradia, care iac parte și ele din regatul de astăzi al României.

După dânsul și după fiul său, nobili ardeleni au fost voievozii, fără acest titlu regal, așa de trecător, și printre concurenți e și un român de vița nobilă, Gașpar Be-ches; se pare chiar că și cancelarul Bathoreștilor, lo-ji'ca, român și el, visa de a avea căciula 'de voievod, în veacul al XVII-lea, prințul Acațiu Barcsai, era incontestabil de sânge românesc.

Dar toți acești cârmuitori ai unei țări căreia nici vechea regalitate nu-i dăduse nici un monument de artă afară de catedrala de la Alba-Iulia și de mânăstirea cister-ciană de la Cârța, opere ale unor artiști occidentali, alături de măreața înflorire artistică a sașilor singuri și de vechea artă populară a românilor desprețuiți, n-au avut de fapt decât simpla prezidate a unor corpuri privilegiate după felul evului mediu.

N-au avut nici o capitală, căci ei rătăceau dintr-un castel în altul, sașii refuzând să-i primească împotriva dreptului între zidurile cetăților lor Nici o curte în jurul sărăciei lor. Aproape nici o trupă permanentă, fiind siliți, în caz de război, să recurgă la chemarea nobililor maghiari și la contingentul acelor orașe germanice. Abia o meschină vistierie Nici o adevărată creațiune, care să le apar ție.

De la sfârșitul secolului al XVII-lea, ordinea imperială austriacă a fost stabilită, aproape imparțială, între deosebitele națiuni, sprijinindu-se totuși peași, pentru motive ide rasă. Tentativa maghiarilor de a obține în 1848 reunirea cu Ungaria a micii lor patrii ardelene a căzut Numai prin actul de grație al dualismului, stabilit în 1867, această reunire, urâtă de români, cu greu primită deași, a avut loc.

Încheierea e ușoară de „tras: n-a fost în Ardeal dominație directă a regatului Ungariei decât între 1867 și ocupațiile românești din 1916 și 1918 % urmate de actul european al tratatului din Trianon.

„Neamul Românesc”, 28 decembrie 1933.

* N. lorga se referă aici Ia intrarea României în primul război mondial la 15 august 1916, când trupele noastre, îndepla-nind voința poporuluiau pornit să elibereze pămuiftia Transilvaniei.

CONDIȚIUNILE MORALE ALE PĂCII

Dorința de pace străbate astăzi omenirea întreagă, numai oât mijloacele care se întrebuințează pentru a o asigura nu vor putea sa deie roadele pe care le așteaptă o lume îngrozită de descoperirile unei stiinți criminale, capabile de a stlrpi elementele cele mai prețioase ale rasei noastre și de a distruge în același timp moștenirea cea mai strălucită a atâtor veacuri de civilizație, De aceea, și trebuie s-o spunem cu durere, numai de aceea se dorește ou atâta patimă menținerea situațiilor de acuma așa cum sunt: ca să nu se înceapă otrăvirea aerului însuși în care trăim și secerarea prin mijloacele mecanicei celei mai perfecționate a milioanelor de oameni de toate vârstele, cari vor sângera pe front, pe când ai lor de acasă se vor înăbuși de răspândirea gazelor ucigașe.

Acel strigăt către pace nu se răspândește însă împrejur în societatea însăși, ci se înalță ca o plângătoare dorință către acei cari conduc lumea de astăzi, către acei, bineînțeles, cari o conduc în ordinea materială.

Odată, un astfel de apel avea însă alt sens decât astăzi. Atunci statul aparținea monarhilor cari nu erau îngrădiți de instituții și cari nu erau legați de vicisitudinile electorale. Acești monarhi aveau o înaltă cunoștință de datoria lor, ca unii cari se credeau în adevăr din grația lui dumnezeu, și dumnezeu, cu toate amintirile de lupte cumplite și de triumfuri crude din Vechiul Testament, era bunul dumnezeu creștin, care privește pe toți oamenii ca pe fiii săi și Ie cere să fie frați unii cu alții. Iar, pe de altă parte, un puternic simț dinastic făcea pe fiecare stăpânitor să aibă oricând înaintea ochilor opera săvârșită de înaintași și pe care se ferea a o primejtdui, înțelegând în același timp ce greu apasă asupra constiin-țiilui și obligația de a lăsa această moștenire intactă, dacă nu sporită, urmașilor.

Oameni aleși pentru meritele lor și păstrați pentru sporul continuu al muncii lor stăteau la îndemâna acestor suverani. Acei cărora li se dădeau în seamă legăturile cu alte state erau deprinși, printr-o 'lungă inițiere și o ridicare treptată, cu delicatețea nesfârșită a acestui contact, și ei își simțeau neîncetat o grea răspundere către monarhul atotputernic de care atârnau desăvârșit, și numai. De dânsul, iar nu de opinia publică, și a ultimului gălăgios de pe stradă, și a ultimilor autori de articole, cari se aruncă atât de ușor, aț ât în jurul lor, la problemele de a căror dezlegare atârnă fericirea și vieața milioanele -de oameni, în general, războaiele erau pentru necesități de stat care nu puteau fi servite altfel. Statele moderne se formau și hotarele lor naturale trebuiau atinse. Nimeni tnu s-ar fi gândit la înlocuirea printr-o națiune a oricărei alte națiuni, nimeni n-ar fi săvârșit actul de sălbatecă nebunie 'de a căuta sa strivească orice altă formă de activitate omenească, pentru că aceasta ar cere-o puterea la care a ajuns propriul său popor. Trăiau și formațiuni poli'tice mai mici fără să fi îndrăznit cineva să spuie că numai grupele cele mari au dreptul la existență, celelalte puțind fi suprimate îndată ce stau în caled unuia mai

mare. Și, îți sfârșit, aceste războaie se purtau de profesioniști, și de pe urma lor sufereau regiuni măr-genite, traiul celorlalți urmând ca și mai înainte, alături de locurile unde se dădeau lupte având caracter cu totul local.

Azi, curentele de jos sau capriciile unei politici nestatornice încredințează soarta globului unui număr restrâns de persoane, cari nu servesc ele politica generală, ci sunt ispitite a se servi de politica generală pentru dânsele.

Garanțiile de pace sprijinite pe o bază atât de șubredă și de un patent formalism neînsuflețit nu pot cU ceea ce se cere prin desperatele rugăciuni ale atâtor suflete adânc îngrijorate.

Urinează de aici că aceste suflete, cărora nu li se pot da decât aparențe nestatornice, iluzii menite a se împrăștia de la o zi la alta, trebuie să se îndrepte la ele însele.

Pacea nu poate veni numai de la dorința de pace, ci de la suprimarea instinctelor de război, de război pentru plăcerea, pentru voluptatea războiului *.

Pentru aceasta, în afară de cestrecoară o școală care toată nu faice decât să cultive forța și să încurajeze violența și de ce se poate culege dintr-o publicistică de continuă iritare, se cere o atentă și răbdătoare operă de autoeducare a generației actuale, care apoi să facă tot posibilul pentru ca urmașii să fie crescuți în acest spirit.

Este vieața o luptă? Desigur. Dar esența însăși a umanității, câștigaită prin milenii de dezvoltare, stă în aceea că această luptă e îngrădită de anume îngustări și renunțări, din ce în ce mai numeroase care, dacă există în ordinea unui stat, trebuie să se introducă și în ordinea generală a statelor.

Din faptul că e cineva mai puternic fizicește, mai inteligent și mai îndrăzneț, nu urmează că are dreptul să răpească pe femeia care-i place, să se instaleze în casa pe care o vrea, să-și însușească averea de care simte nevoie. Cine face așa e pedepsit. Dar tot așa un grup de oameni nu trebuie să-și aroge dreptul de a ajunge prin

* Scris în momentul în care forțele hitleriste, declanșaseră în Germania ca și în alte țări campania de o vehemență ieșită din comun împotriva democrației și a păcii articolul de fața se oprește asupra unei realități din ce în ce mai îngrijorătoare în acel timp: cultul violenței. Cult întreținut în mod programatic și pus în practică de Germania hitleristă și unde Hitler cucerise puterea la 4 ianuarie 1933 când devine Cancelar al Germaniei. La 29 decembrie 1933 primul ministru al țării noastre I. G. Duca fusese asasinat de legionari pe peronul gării Sinaia. N. lorga a fost un adversar hotărât al celor care „lucrau prin crimă” și a cerut nu numai odată în chip hotărât interzicerea „Gărzii de fier”, în același timp el a protestat cu vigoarea talentului său și ou argumentele conferite de autoritatea sa științifică împotriva politicii de violență practicate de Germania hitleristă în relațiile internaționale, fapt evident și în

conferințele care alcătuiesc volumul de față. N. lorga nu enumera aici toate cauzele războiului ci pune în evidență dezlănțuirea violenței care indigna și îngrijora atunci spiritele lucide, raționaliste., democrate, {n. ed.) i

Silă contra oricui acolo unde-1 pot duce puterile sale în nestăpânita lor desfășurare.

Pentru a nu ataica pe altul -trebuie, însă, întâi să te silești a nu râvni ce nu ți se cade. Dar în fundul sufletului acelora cari nu vor războiul este adesea dorința ascunsă, râvna tenace de a căpăta ceea ce deține cu un drept sfânt vecinul. Cei mai mulți pacifici nu sunt decâî amânătorii loviturii pe care știu bine că n-o pot da azi sau de ale cărei șanse au motiv să se teamă.

Dar, chiar în înfrânarea de acasă a patimilor, ceea ce hotărăște, din nenorocire, e prea mult frica de Stătu] care pedepsește, și nu o nobilă hotărâre, care ar face din singura bunătate, din iubirea și mila de oameni ceea ce puterea publică n-ar fi la* un anume moment în stare să oprească.

Și între margenile unei singure societăți avem numai morala de constrângere.

Morala de bună voie, aceea singură, consolidată, acasă, se poate întinde asupra lumii întregi.

Și această morală, străină de răsplătirile și pedepsele divine peste vieață, care odată aveau atâta putere, poate găsi cel mai puternic sprijin în ce ar putea să devie c nouă religie a viitorului; cultul a tot ce e frumos și nu admite nici o stridentă și nici o silă.

Neamul Românesc, 5 februarie 1934.

VALOAREA NAȚIONALĂ A LUI CONSTANT1N-VODĂ BRÂNCOVEANU

Așezarea din nou în mormântul de la Sf. Gheorghe Nou4, unde o candelă pioasă pusă de doamna Măria arăta singuiă locul în care se odihnesc oasele soțului tăiat la Constau tinopol, a oaselor lui Constantin-V odă Brânooveanu, dă prilej să ne îndreptăm un gând de recunoștință către acela care, acum mai bine de două sute de ani, a fost un măreț stăpânitor al Țării Românești și un binefăcător al neamului său, în toate domeniile culturii ba, mai mult decât atâta, un milostiv sprijinitor și dăruitor al întregii lumi din Răsăritul creștin până în țările arabilor.

Multe se pot prețui la mucenicul jertfit, cu toți copiii lui, de sălbătecia unui mare-vizir nebun, în anul 1714 dar, dintre toate însușirile lui, una mai ales ni se impune azi. Când cultura ocrotită așa de puternic de dânsul, e orientată, fără îndreptățire și fără folos, către curente care n-au a face nimic cu viața noastră însăși: partea din sufletul nostru pe care el a întrupat-o, expresia de românism care se înfățișează printr-însul.

Înainte de lunga lui domnie, oameni destoinici lucraseră în direcții străine care-i ispitiseră. Unii, oricare ar fi fost smgele lor, oricât de sigură

coborârea din stăpâni-torii cari fuseseră odinioară, veneau din Constantin o pole, unde își petrecuseră toată tinerețea și de-a cărui puternică înrâurire nu se mai puteau desface. Ei erau întovărășiți adesea de oameni cari se țineau de același mediu și cari, uneori cu Doamna însăși în frunte, îi încunjurau de îndemnurile și de sfaturile lor. Limba românească o știau mai mult sau mai puțin, dar ei nu s-ar îi gândit să cheme pe cineva la o operă de înfățișare literară. Țara o înțelegeau prin ceea ce până atunici văzuseră și admiraseră în capitala sultanilor, care nu putuse să nu farmece ti-nerețele lor. Ca scop mai înalt al cârmuirii lor, ei își puneau ținte care erau alături de noi sau ne întreceau cu mult Cutare, Mihnea Radu, un om curios și interesant, bănuit că a trecut la legea turcească și de aceea căutând să dea cele mai mari dovezi de alipire la cea creștină, înțelegea să deie în grecește norme pentru toată biserica ortodoxă si, pricepând greșit titlul de duce de Făgăraș și Amlas al înaintașilor săi, se intitula, arhiduce" și-și punea ca stemă o pajure cu două capete care nu era a Bizanțului. Iar Cantacuzinul Șerban, mândru de coborî-rea sa din împărații Răsăritului, se gândea cu tot dinadinsul la putința ca, ajutat de împăratul Apusului, să ajungă la moștenirea sa bizantină.

Boierimea, firește, se lua după stăpân. Iar orașele erau locuite de o lume pestriță în care grecii și vorbitorii de grecește erau în număr foarte mare.

Ridicarea în scaun a Brâncoveanului a fost în gân-dul acelora cari 1-au voit și l-au susținut: o întoarcere către lucrurile cele adevărate și cele vechi ale terii, ori-dt în această înălțare a modestului boier ar fi fost marea mândrie, în sensul Constantinopolului și în acela al Renașterii, pe care o reprezenta unchiul după mamă al celui ades, Constantin Cantacuzino Stolnicul.

Întâi are însemnătate felul cum noul Constantin-vodă a căpătat cea mai înaltă putere.

Alții fuseseră trimiși de la Țangrad unde stătuseră trainic sau, ca Șerban Cantacuzino, alergaseră ca pribegi ca să-și afle acolo banii și patroni De mult nu mai venise cineva din străinătatea cealaltă apuseană, unde să-și fi adăpostit suferințile și visurile De mult țara însăși nu-și arătase dorințile în ce privește omul menit s-o cârmu-iască. Afară de șubreda improvizație a bietului moșier sărăcuț Antonie vodă din Popești, care amintea originea lui din vechea dinastie, nu mai fusese Domn ales de la acel Constantin Basarab poreclit Cârnul, care-și căpătase locul la moartea lui Matei Basarab, de pe urma unui pronunciament al soldaților, dorobanți și mercenari cari, prin anarhia pe care au provocat-o, au făcut să H se plătească scump ajutorul pe care-1 dăduseră candidatului de care fuseseră câștigați prin ispita banilor.

Alegerea Brâncoveanului s-a făcut însă altfel. L-a proclamat „țara" și cu oștenii, dar nu aceștia fiind în frunte pentru că ar fi fost atrași prin făgăduielile de favoruri. Nu mai era, după zdrobirea celuilalt Constantin de către trupele

ardelene ale lui Gheorghe Rakoczy al II-lea, nici o adevărată oaste. Slujitorii de atunci nu făceau deoât să se adauge mulțimii, al cărei glas domina. Pe când pe Basarabul de la 1654 îl voiseră numai unii dintre boieri, contra candidaturii lui Brâncoveanu nu s-a ridicat nimeni. O adevărată unanimitate națională, răsărită spontaneu și manifestată prin zgomotoase aclamații.

N-a mai fost, ca altădată, la întronarea lui vodă Matei, o adevărată solie care să ceară turcilor iertare pentru ce s-a făcut și să le ceară umil întărirea. Noul simț național, pornit și din sufletul hrănit cu atâta cultură al Stolnicului, admitea atâta: răscumpărarea de la turcu prinși într-un greu război cu imperialii austrieci, necontenit învingători ide la despresurarea Vienei încoace, a unui act național îndeplinit în conștiința drepturilor, de atâta timp părăsite, ale unei teri în fond libere.

Și titlul luat de ales e caracteristic și plin de înțeles.

Radu-vodă Ser ban, străbunul lui Brâncoveanu prin Elina, mama Cantacuzinilor și a maicii lui însuși, Stanca, ținuse a-și îndreptăți domnia luând, pe o bază pe care nu prea încercăm a o deslusi, numele de urmaș, de „nepot" al lui Basarab, deci de membru al dinastiei în care nu totdeauna de atâta vreme se căutaseră Domnii. Constantin Cârmii s-a numit Basarab din cauza acestui Radu al cărui copil din flori era. Dar Brâncoveanu nu avea legături strânse și netăgăduite cu seminția acelui Băsărabă din Argeș, al cărui trup s-a găsit, așa de bine păstrat, în zilele noastre. Și totuși el și-a zis tot Basarab; mai târziu numai, scurtând acest dinții titlu până la singura literă de la început, și-a adaus numele, în sine fără un deosebit înțeles – dar poate cu gândul la Bran-covici, despoții Serbiei, de a cărei înviere se vorbea acuma când Imperiul Otoman pirâia din toate încheieturile sale – al moșiei de pe Olt a familiei, Brâncovenii.

Cei ce strigau bucuroși pentru vodă cel nou s-au gân-dit desigur și la îndoita jertfa de sânge pe care o adusese această familie.

Tatăl, Papa din Brânooveni, pomenit până azi de crucea de piatră în josul dealului Mitropoliei, pierise de mâna anarhiei pretoriene, stârnită de slăbiciunea Cârnu-lui. Bunicul, Preda, fusese ucis de constantinopolitanul vanitos și de tulburea minte care fusese „arhiducele" Mihnea Radu. Mucenicia trebuia să fie – și vodă Bsrân-coveanu n-o gâcea – de altfel, o grea și sfânta moștenire a acestei seminții, de o fatală ursită.

Constantin Brâncoveanu era un tânăr bine crescut. Scrisoarea lui e subțire, meșteșugită; fraza plină și elegantă. Dar nu fusese ucenic al unor dascăli greci pe cari, când s-a format el, pe la 1650, nici nu i-am putea găsi. Drumul în străinătate nu 1-a făcut. Tânărul era în curentul acelei mișcări curat românești pe care o înfățișează, afara de o ușoara modă rusească, mai târzie, epoca patriarhală, smerit indigenă, cald tradiționalistă, a lui Matei.

De la gustul acelei epoci vine și înțelegerea Brân-coveanului pentru artă. Creațiunea lui, așa de bogată, nu e decât reeditarea largei risipe de ctitorie a rivalului lui Vasile Lupu. Aceleași norme de construcție, aceeași împodobire, afară de nota mai veselă a unei fresce influențate de Italia și de cea, pompoasă, a unei sculpturi de stâlpi care vine, pe o cale ușoară de recunoscut, din Veneția lui Constantin Stolnicul. Doar marelui ctitor artistic i-a plăcut să semene lângă lăcașurile dăruite lui Dumnezeu propriile sale palate, de o strălucire fără exemplu.

Pentru Șerban Cantacuzino, Moldova fusese altă țară, Ardealul îi era indiferent.

— Un lucru al împăratului căruia i se închinase. Brâncoveanu a avut mintea necontenit îndreptată spre această Românie de Nord moldovenească, unde fiica Hui, Măria, a fost Doamna lui Constantin Duca, numit prin aurul muntean, iar ochii Domnului din București s-au întors la orice prilej ce i se părea favorabil sprp Carpații de către Transilvania, unde s-a visat stăpân, ca odată Mihai Viteazul, al cărui nume, dar și al vechiului Mihail Șaitanoglu, îl purta unul din unchii lui.

Așa fiind, Constantin-Vodă nu are să ceară de la imperialii austriac! Nimic mai mult decât ce avusese ca titlu, creșterea situației lui viindu-i apoi, se pare, de la sine. Oricum, el nu se vede domnind sau căpătând mai mult decât domnia sa din partea patronilor de la Vierea. O politică de continuă observație nu vrea să se lase robită de nimeni. De aceea și neîncrederea în ruși, așteptarea, la 1711, a biruinții acestora, care din fericire nu s-a produs, casă se ia o atitudine față de dânșii.

Dacă Brâncoveanu ar fi fost al cuiva, poate că intrigile rudelor sale cantacuzinesti și ferocea poftă de bani a Vizirului Gin-Aii nu l-ar fi putut duce până la locul execuției. Om al terii sale, el a căzut mai ușor, dar a rămas în amintirea acestei teri, cu o duioșie deosebită, mai aidânc.

Neamul Românesc, 31 mai 1934.

U\par

DOAMNA LUI ALEXANDRU iOAN CUZA-VODĂ

Acum câteva săptămâai, cu suveranul în frunte, un grup de înțelegători și de pioși s-au adunat pentru actul de omagiu al dezvelirii în fața scolii întemeiate de dânsa, la Cotroceni, a bustului aceleia care, cu un rar sentiment de modestă demnitate, a fost de la 1859 la 1866 Doamna României.

Elena Rosetti 1Î măritată după Domnul Unirii, merita fără îndoială acest omagiu.

Ea însăși, cândva, la împlinirea a cincizeci de ani de la crearea Patriei unite când, cu două studente ale Universității din București, m-arn dus s-o cercetez la Piatra Neamlului, unde stătea în casa pusă la dispoziție de familia

Bacalu, după ce-și dăduse toată averea pentru scopuri de binefacere și se prefăcuse, cit o mai țineau puterile, într-o măicuță îngrijitoare de bolnavi la spitale – îmi vorbea de prefacerea minunată care se petrecuse în soțul ei, înițișat și cu o oarecare dreptate ca un timar boier petrecător, din ceasul în care a fost chemat de o neprevăzută și extraordinară soartă să fie căpetenia poporului său. De-a doua zi după această minune, pentru dânsul ca și pentru noi, el a fost altul. Spiritul vechilor Domni întemeietori și păstrători de țară s-a co-borât asupra lui. De acum înainte el a ascuns cât a putut m'ai mult pe omul care nu putea să dispară, dar care nu trebuia să se vadă și a rămas numai, cu un uimitor simț de maiestate, Domnul.

Ea, care-i păstra memoria cu o extraordinară devoțiune, neîngăduind să se rostească un singur cuvânt despre slăbiciuni pe care le cunoștea, le îngăduise și – c spunea cu mândrie – le iertase, ca singura care pe^ume putea să aibă acest drept, n-a căutat să explice acest miracol Simțea însă desigur de unde vine: din surprinzătoarele adâncJmi nestrăbătute ale acestui admirabil neam oare, și în rău, dar mai ales în bine, e capabil de lucrurile cele mai neașteptate. Și, simțind că la „Măria Sa”, Domnul ei, acesta nu era un lucru de care să se mire cineva, ea se mulțămea să constate că așa a fost că, pe când prinților dintr-o dinastie le e mai ușor să recurgă în ceasurile mari și grele la rezervele seculare pe care le-au grămădit strămoșii, acest simplu fiu de boieri moldoveni, și nu dintr-un neam mare, a dovedit că și fără acest sprijin poate cineva care vine dintr-un neam nobil să dovedească aceeași demnitate.

La dânsa nu s-a gândlt ea însăși și, din nenorocire, într-'o societate pe care o atrag prea mult altfel de, lucruri, și chiar la cărturari, la cercetători ai trecutului, cari întrebuințează prea mult cea mai grea trudă ca să lămurească lucruri din cel mai depărtat trecut, de fapt aproape indiferente, nimeni altul nu s-a gândit la vie-ațp și la sufletul ei, al celei care și ea, fără a fi nevoie să biruie nici un fel de pornire spre greșeli, îngropând un trecut, a făcut aceeași minune de înălțare până la rangul cuvenit.

De fapt, noi nu știm până acum nimic, absolut nimic despre aceea care cu cea mai mare simplicitate a fost dusă, după încetarea dintr-o vi e ață care era numai o licărire, gala de mult să se stingă, la locul de odihnă al cimitirului de la Solești, nici măcar la Bistrița Neamțului unde o aștepta o mai cuvenită piatră de mormânt.

R. Oseteștii sunt mulți, și din multe ramuri. Niciunul nu a crezut că trebuie să însemne desfășurarea familiei, din acel veac al XVIIÎ-lea, când o familie de levantini iscusiți a părăsit Constantinopolul strămoșilor ca să îm-plânte în Moldova neamul încunjurat de multă prietenie devotată și tot așa și de cumplită dușmănie, al acestor Rosetești. Pe lingă un Antonie, care a fost Domn, a\u238? Nd după mamă sângele Cantacuzinilor imperiali, Cupăreștii.

Fui Cuparului, ai Paharnicului, nepoții lui, au jucat un rol hotărâtor în istoria Moldovei. Numai istoricul Radu Rosetti2, în interesantele lui amintiri, a vorbit pe scurt despre ce a însemnat în trecutul moldovenesc această energică și pricepută familie, de mari tradiții.

Nu știm nimic despre părinții aceleia care trebuia să fie Doamna terii. Roseteștii de la Solești în județul Vaslui sunt cunoscuți numai prin frații soției lui Cuza-vodă, ambii oameni de cea mai aleasă educație și de o fereală deosebită de o-rice ar putea să pară zgomot și pompă: unul, Dinii trie, pe care 1-am văzut și eu în copilăria mea, și-a petrecut toată vieața la Iași, unde era o figură mai respectată decât simpatică; pe celaK care, în puținul ce 1-a scris, s-a vădit, la, Convorbirile Literare", un cugetător adine și curajos și un scriitor de o formă clară și stăpânită, împrejurările politice 1-au făcut, desigur peste așteptarea și contra voinții lui, să fie, la 1888, în clipa când se prăbușea cârmuirea, roasă de multe mizerii, a lui Ion Brătianu, președinte al Consiliului de miniștri3. Înțeleptului rege Carol i s-a părut că, în această clipă când se dezlănțuiau toa (te patimile, nimeni n-ar putea să le domine mai mult prin nepărte-nirea sa decât înaltul magistrat care prezida Curtea de Casație. Astfel Teodor Rosetti a stat în fruntea unui guvern de câteva luni, răspândind în dreapta și în stingă cuvinte de împăciuire și chiar de promisiuni, pe care nu le-a putut îndeplini pe toate, ceea ce i-a făcut un nume rău și i-a dat o poreclă pe care nu vreau s-o spun și pe care desigur omul onest și în ce privește valoarea cuvintelor sale n-o merita. Una din aceste făgăduieli știu însă că a îndeplinit-o: aceea pe care mi-a dat-o mie, slăbuț licențiat, pe care mulți îl credeau ca nu va face zile bătrâne cum, să mă iertați, am de gând să le continuu, în ciuda celor cari nu încap de mine; prin frumoșii bani de aur pe cari mi i-a dat am făcut la nouăsprezece ani neîmpliniți întâia călătorie în Italia.

Elena Rosetti a primit o creștere foarte îngrijită: aș crede nu numai în Moldova ei. ci și în străinătate, la Paris, căci nu numai vorbea, dar scria limba franceză cu acea puritate, de altfel obișnuită la generația ei, care făcea pe răposatul prieten al nostru, Lmile Picot, sa spuie că a cunoscut numai un om capabil de a vorbi franțuzește ca în epoca lui Voltaire, pe generalul Măvros, bunicul răposatului doctor loan Cantacuzino. Dar] din cetiri alese ea își „formase un suflet de o înălțare deosebită, de o fineță duioasă, pe care puțini 1-au cunoscut și pe care ni-1 vădește admirabila scrisoare adresată prietenei sale, moldoveanca Hermiona Asachi care, după moartea soțului român, se căsătorise cu însuși Edgar Quinet. Reproduc traducerea pe care am dat-o într-una din atât de multele unele cărți necunoscute, Scrisori de 'femei: „Ai un suflet de înger, care se vădește adesea așa de bine în câte unele din frazele dumitale, așa încât mă cuprinde dorința să te sărut cetindu-le. Acesta e efectul pe care ini 1-a produs ultima dumitale scrisoare. Ai despre fericire o idee foarte

înaltă, Hermiona, să-ți mulțumesc că ai avut destulă bună părere despre mine ca să fi văzut inima mea în stare să meargă s-o caute în regiunile unde o pui. Mulțămesc: e din acele înțelegeri care mă fac aproape mândră, pe mine, biată femeie, mai puțin despărțită decât dumneata de meschinele vanități ale acestei lumi, ale cărei unul din cele mai rele neajunsuri e că ne micșorează cugetările și ne astupă cerul unde strălucește soarele adevărului. Hermiona, acel loc din scrisoarea dumitale te-a făcut așa de mare încât aproape n-am curajul să-ți doresc fericirea cum o înțeleg-de obicei oamenii. Și iarăși nu-mi simt puterea să-ți spun: singurătatea dumitale și virtuțile cu care o luminezi te fac așa de sfântă, încât cea mai bună dorință ce aș putea să formez pentru dumneata la începutul acestui an e să rămâi ce ești. Nu, chiar de ar suferi puțin prestigiul dumitale, îmi place mai bine să-ți doresc întoarcerea în patria așa de dorită, în această Franță, unde îmi lipsești mie.

Nu crezi niciodată în plăcerea oe am avea trăind una lingă alta? Ai fi sufletul micului nostru cerc; aceas-ta-ți revine de drept. Dar, Doamne, de ce să-ți vorbesc dumitaâe, biată exilată î? (Edgar Quinet era în exil.) Pentru că ești nobilă și tare nu e un cuvânt să vin să-ți trezesc durerile. Lartă-mă!”.

Sunt mulți oameni cari scriu frumos, dar nu totdeauna vieața le este ca scrisul. La Doamna Elena nu era nici o deosebire între cuvântul pe oare-1 punea pe hârti-e și traiul pe care-1 ducea, pe o linie trasă o dată pentru totdeauna.

În acei șapte ani de domnie, din colțul de umbră în care se așezase, printr-o voință neînfrântă, soția stăpî-nitorului terii, n-au ieșit decât discrete milostenii și fapte de cultură, una din ele fiind chiar acea scoală, românească pentru fete românce, pe vremea cânid, și mai mult ca azi, numai ce era străin atrăgea snobismul unei societăți cu mințile ușoare și primitoare, acea școală maternă pentru orfanele care altfel ar fi fost menite mizeriei sau desfrâului: Azilul Elena Doamna, către care trebuiau să se îndrepte în atâtea generații mii de suflete recunoscătoare într-o lume unde se acunde doar cine n-are nici o însușire, s-ar crede că această fereală a Doamnei era datorită lipsei de însușiri fizice sau intelectuale. E adevărat că micuța femeie slabă cu ochii mari negri are o înfățișare puțin simpatică în marile portrete oficiale înfăți-șân'd-o ca Doamnă. Cunosc însă – și 1-am reprodus – un alt portret, în care bandoanele care schimbă fața sunt înlocuite printr-o coafură care modelează liniile unei figuri în care adânca melancolie înțelegătoare nu înlătură farmecul privirii.

Și, dacă la adâncile ei bătrânețe nimic nu rămăsese decât umbra pierdută în imensul fotoliu, scrisoarea de muilțămire întovărășită de urările unei sfinte pentru copiii mei, arată ca nici pe pragul spre „dincolo” flacăra din scrisoarea de la 1861 nu se stinsese.

Neamul Românesc, 28 iunie 1934.

CE E O HÂRTIE VECHE

În toate suferim de două mari neajunsuri: neglijența și desprețul.

Lăsăm să decadă, să se distrugă atâtea lucruri a căror importanță n-ar fi greu s-o înțelegem, dacă ne^am opri un singur moment asupra lor. Câte case strălucite nu s-au risipit, ajungând depozite de grâne, grajduri poate, j'ocuinți rău îngrijite ale unor oameni cari nu sunt în ^tare sa le prețuiască, după o expropriere care trebuia făcută nu în grabă, de o administrație nepregătită și cu preocupări demagogice, ci cu grija de a nu se strica nimic din gospodării, din care cele moldovenești, vechi de secole, meritau fără îndoială tot respectul și toată prețuirea. S-a repetat astfel vechea și enorma greșală de la cealaltă expropriere, a călugărilor greci, în ale căror frumoase case egumenești s-a aciuat imediat cea mai desă-vârși-tă ruină, – noroc încă de acelea, din care, caMnd în picioare voința ctitorilor, am făcut case de nebuni ori adăposturi de criminali cari-și primbla osânda și nenorocirea prin gingașele pridvoare cu stâlpii înfloriți în căpițele și se strâng pentru noapte în cămările unde Nicolae Mavrocordat adunase, la Văcărești, comoara cărților sale: m acest caz, se poate ca mai târziu oameni cu socoteală la cap și cu delicatețe sufletească să restituie scopurilor de pietate și de cultură ceea ce așa de grosolan a fost uzurpat, Alături de această neîngrijire este însă și ușurința cu care, fiecine crezându-se îndrituit la aceasta, pentru ceva studii sau o fărâmă de inteligență ori de talent, luăm în desert oameni și lucruri.

De ce nu s-a râs în această țară, și de cine? Se crede că atitudinea aceasta de răzvrătire și răsturnare e ca un atestat de superioritate, și oricebatjocoritor obraznic găsește îndată ceata, mai mare sau mai mică, a celor dispuși să-i admire obrăznicia.

Așa s-a procedat, și ca neglijență și ca despreț, față de hârtia veche, spre a cărei valoare, uneori și sfințenie, vreau să chem atenția respectuoasă și iubitoare a celor cari mă ascultă.

De atâtea ori ea se aruncă. Obicei foarte vechi, daiând de pe vremea când din pagini de neprețuite manuscripte, *dm care a rămas doar câte o filă, destul de frumoasa ca să regretăm restul, se făcea căptușirea legăturilor unui volum nou, de multe ori fără nici o însemnătate. Trebuie să d-eslipim astăzi cu grijă acea fila care poate veni din vremile în care scrisul nostru era mai rar: cu cită bucurie o vedem, în baia de apă calda, desfăcându-se de pe tar ta j! Alteori aceiași înaintași, asemănători cu noi și în defectele lor, neavând carton pentru scoarțele unei cărți de întrebuințare zilnică, lipeau împreună multe foi ale unei cărți sfâșiate pentru a găsi astfel o înlocuire.

Aruncăm orice nu putem recunoaște, orice ne stă în cale și ne încurcă. Sunt extrem de rare familiile care-și formează o arhivă, din care urmașii ar putea culege ce a fost și în sufletul acelora, duși de mult sau mai de curând, ale

căror chipuri, mai mult sau mai puțin asemănătoare, se văd în urâte portrete pe pereți sau în albumele cu legătură veche – uneori și cu muzică!

— În care se înșiră fotografiile îngălbenite, care dau mai adesea numai stângacea pretenție sau timiditate a momentului în care au fost prinse victimele

Nu se înțelege câtă vieață, ou grija, suferința și puțina ei bucurie, se găsește în aceste rânduri a căror scrisoare se îngălbenește cu vremea. Sunt acolo cântece de mulțămire și sfâșietoare strigăte de durere. Biete suflete se mărturisesc ce au avut mai intim și mai sfânt. Uneori atâta simțire adevărata se ridică până la înălțimea unei literaturi, unei poeme, mai frumoase decât ceea ce scriitorul de profesie izvodește pentru a merge la tipar. Sunt și afaceri al căror rost nu s-a isprăvit cu totul și care pot servi în procese eventuale. Din ele se poate afla ceea ce îndreptățește o durere, ceea ce sprijină mândria unei sărăcii oneste, ceea ce ajută la reabilitarea unor prigoniți și calomniați de pe vremea lor, care din momentul unde i-a aruncat înainte de vreme răutatea oamenilor își cer astfel în zădar dreptatea.

Sunt însă și taine. Nu e om care să nu le aibă, nu e om care să nu se gândească uneori la ce grozav ar fi dacă s-ar ști sentimente și suâerinți pe care le-a ascuns cu eroism, țâșnind doar ele în clipe de desperare pe o hârtie care a plecat la alții, cari aveau sau datoria de a distruge sau aceea de a păstra cea mai atentă discreție. Și cel care a primit mărturisirea, de care corespondentului i-a părut poate rău a doua zi după ce a scris, dispare, iar, în graba grosolană și impie *, a celor cari, lacomi, îi răscolesc moștenirea, se găsește și această vădire de conștiință, această revărsare de inimă și, împreună cu vechi registre de socoteli, cu hârtii oficiale netrebnice, ea merge la anticarul care nu poate ceti, și nu e în stare a-și da sama, iar de acolo la clientul care-și poate petrece cu descoperirea misterelor unui neam de care nu e legat prin nimic. De câte ori n-am găsit astfel lângă cărțile poștale ilustrate, cu salutările, glumele și povestirile naive ale copiilor, ale tinerilor, pagini de grave și triste spovedanii ca înaintea lui Dumnezeu!

Intre hârtiile care se aruncă se află uneori și ce trebuie pentru a cunoaște vieața unor oameni a căror amintire face parte din tezaurul istoric al neamului nostru. Din această oarba risipă vine că trecutul nostru mai recent îl cunoaștem, calp și șters, după acte publice, după dezbateri parlamentare și articole de gazetă, interesate și nedrepte, și că istoria noastră literară e lipsită și de preciziune, dar mai ales de acea, intimitate care nu poate veni decât de la aceste revelații intime care nu erau menite publicității. Ce săracă e astfel, în comparație cu ce au alte popoare, povestea oamenilor reprezentativi sau conducători ai românilor! Din ce a fost mai adine în ei știm așa de puțin, încât înfățișarea ce le-o dăm după cunoștințe așa de sărace e ca

* Nelegiuită, {n. ed.) aceea a unui daghereotip veșted de la începuturile artei fotografice.

Chiar când se păstrează ceva, trece o generație două, până ce se apropie cineva de aceste hârtii. Merită toată lauda acei membri ai familiei cari, cu un rar simț de solidaritate morală, scot la iveală ceea ce se ascundea în saltarele cu iz de mucegai ale vechilor scrinuri. Cit de mult nu spun astfel scrisorile, de curând apărute, ale familiei lui Ion C. Brătianu ori ale fratelui său Dimi-trie i l Se poate face azi un act de dreptate recunoscând superioritatea intelectuală, nobilul idealism <al fratelui mai mare, lăsat în umbră de strălucitul noroc al celuilalt, și acesta apare ca un modest gospodar, bun soț și bun părinte alături de o soție al cărei stil cu mireazmă de tradiție întrece pe al omului politic deprins cu citirea gazetelor.

Nu e om al cărui scris să nu poată fi interesant, pentru persoana lui ori pentru vremea căreia-i aparține. Răvașul familiar sau amical, cu aparentele lui nimicuri, poate să fie adesea de mult mai mare preț de-cât actele în care-și face rapoartele ori își dă poruncile olicialitatea unui timp. A păstra orice – eu nu arunc, de aproape jumătate de secol, nimic, ci adun, cos și leg, prezentând astfel oricui povestea fără ascunzișuri a vieții mele întregi – e o datorie pentru casnici și rude dar, în același timp, când vine vremea și se prezintă ocazia, și un dar care se face pentru cunoștința unei societăți.

Unii cred că e de conservat numai impunătorul pergament domnesc cu pecetea atârnată sau apăsată cu roșu ori., cartea”, înscrisul purtând dedesubt iscăliturile meșteșugite și peceţiâe, nu o dată așa de frumoase, ale boierilor; moșnenii, răzeșii strâng în traiste ori în saci de piele, ascund prin firide astfel de mărturii ale trecutului, pe care le comunică foarte greu chiar omului ceâui mai cinstit și mai de încredere, închipuiridu-și fără rost că din prezența în casa lor a acestor acte, vechi uneori de mai multe veacuri, atârnă stăpânirea netulburată a bucății de pământ pe care au tmoștenit-^o. E o lungă și grea trudă să ajungi până la o comoară pe care nu ai de gând să le-o răpești. Ei nu^și dau sama că stăpânirea timp de un număr oarecare de ani este om titlu de drept, că s-au dus vremurile când înaintea altui Domn puteai să vii din nou ou pârile tale ori să te găsești târât la judecată de un adversar neastâmpărat. O statistică a acestor documente care pot pieri în focurile așa de dese prin satele noastre ori se pot distruge de umezeala care dăinuiește în căsuțele așa de rău construite ar trebui făcută cit mai răpede, și prefecții, prin organele lor administrative, ca și preoții, învățătorii, s-ar putea însărcina, aceștia din urmă prin influența lor locală, cu această adunare, așa de utilă istoriei.

Unii, ajungând în stăpânirea unor asemenea documente, mai ales eând ele sunt pe pergament, își închipuie că ele au o vailoare enormă și cer prețuri nebune, retrăgându-se jigniți c5nd le arăți cât merită în adevăr ceea ce ei

consideră ca o marfă deosebit de prețioasă, ca un mijloc de a-și plăti datoriile – oând se plăteau – ori de a face zestre unei fete.

Trebuie știut însă un lucru. Scrise în slavonește, actele cele mai vechi n-a<u nici un preț în ce privește limba. Iar, cusn forma e mai totdeauna aceeași, și din neștiința scriitorului român, ele nu prezintă surprinderi. Doar ici și colo se strecoară pomenirea unui fapt istoric sau un element de vieața pitorească, încolo, ele au însemnătate doar pentru cronologie, pentru numele boierilor maturi, în afară de ce privește proprietatea de care se ocupa, și unele legături de familie.

Se poate ca o hârtiuță de pe la 1820-30, înainte de a se crea prin Regulamentul Organic Statul cel nou, să fie mai bine venită decât un solemn act de proprietate de la Pe"tru Rareș sau de la Mircea Ciobanul.

De aceea nimic nu trebuie aruncat, nici de particHlari nici, până la hârtilăritul de astăzi, de autorități. Dar despre crimele care se continuă, ale acestora față de urmele scrise ale trecutudui, în data viitoare.

Neamul Românesc, octombrie 1934.

CE S-A FĂCUT PENTRU ARHIVELE NOASTRE

Trecutul unei teri, parte integrantă din prezent, căci noi trăim prin „oameni cari au fost", în așezămintele lor, în bogăția adunată de dânșii prin munca lor, încunjurați de frumusețea pe care au realizat-o în monumente și alte opere de artă, ne hrănim cunostințile din agonisita pe care ne-au lăsat-o și ne mângâiem, ne îndemnăm prin poezia rămasă de la dânșii, se cuprinde în cronici și istorii, dar și în scrisorile (particulare pe care le uităm prin saltare sau le distrugem, și în actele publice, de multe feluri, de la un biet raport al celor ce s-au petrecut într-un sat până la actele cele solemne, iscălite și pecetluite, pentru afaceri importante sau tmari evenimente politice, de înalți demnitari și de suverani.

De mult încă ele s-au păstrat, în vederea împrejurărilor care se pot produce sau în legătură cu interese care dăinuiau, în arhive, ceea ce înseamnă „depozit de lucruri vechi", ba unele din aceste documente chiar în tezaurul unei țări.

Cu schimbările dese ale Domnilor noștri, cu lipsa de legături între unul și altul, la noi se vor fi păstrat foarte puține acte de stat în vremea mai veche. Oricum, nici o urmă nu ne-a rămas de asemenea așezăminte, pe când orice localitate, cit de măruntă, din Italia poate să ne lămurească din vremile cele mai îndepărtate asupra vieții ei în toate privințile, prin hârtii și acte de socoteli care ni s-au păstrat.

Unele socoteli ca ale lui Gheorghe Ștefan, Domnul Moldovei la jumătatea secolului al XVII4ea, pe care le-am tipărit în volumul V din studiile și

documentele privitoare la istoria românilor, arată că măcar la Vistierie era grija conservării unor însemnări.

Arhive în toată forma, și nu colecții particulare ale Domnilor, cari le luau la plecarea lor din scaun, ajun-gând astfel a se risipi cu totul, le găsim în țările noastre spre sfârșitul secolului acestuia, al XVII-lea. Astfel Constantin Brânooveanu făcea să i se copieze în registre și notele cheltuielilor sale, din care ee făcea ceea ce după moda turcească se chema un anatefter, și unele porunci și hotărâri privitoare la dăjdiile aruncate asupra supușilor săi. Le-am făcut loc și unora și altora în același volum. Și 'desigur că un Domn așa de învățat ca Dimitrie Cantemir din Moldova va fi făcut o regulă în ce privește scrisorile și socotelile sale, pe care apoi le-a dus în Rusia exilului său, risipindu-se acolo.

Primejdia era aceasta pe care am arătat-o de la început: în lipsa de legătură, de interese comune, de solidaritate între domniile care se urmau, în felul acesta s-au adus cele mai mari pagube cunostinții istoriei noastre. Doar când și când, dintr-o arhivă personală împrăștiată, dacă prindem câte o scrisoare cu caracter politic, cum e cazul, unic, al hârtiilor luate în pribegia lui prin Apus, de la 1591 la 1594, de Domnul moldovean Petru Șchiopul: faptul că imperialii austrieci, între cari a murit la Bolzano (Bozen), în Tirol, au pus mma pe tot ce a rămas de la dânsul, ni le-a conservat în întregime.

Fanarioții ne-au adus în această privință, prin spiritul lor îngrijit birocratic, cele mai mari servicii. Avem condica în care Vodă Constantin Mavrocordat punea să se însemne poruncile trimese dregătorilor săi, totdeauna în românește – i-am făcut loc în volumul VI din aceeași culegere a mea.

— Așa încât cunoaștem toate resorturile unei administrații la noi pe la jumătatea secolului al XVIII-lea.

Alți domni, și anume în Muntenia, au făcut, îndată după aceasta, și mai mult: anume au ordonat condici de ordonanțe, pe oare le lăsau după dânșii, nefiind vorba de acte politice și mai ales secrete. Răposatul V. A. Urechiă a tipărit această adevărată comoară. Registre de socoteli se păstrau la Iași, deși între însemnările lor puteau să fie unele neplăcute pentru Domni și cei din jurul lor.

Pentru o astfel de operă culturală eu luasem, de altfel, însumi măsuri, printr-un articol din legea învață-mântul'ui secundar, articol care n-a fost abrogat, dar care nu s-a aplicat, cum s-a făcut, de altfel, cu acela pe care continuu a-1 judeca foarte folositor, care silea pe orice profesor să facă un număr de ore la altă scoală decât a sa, ca sa se îndemne astfel cei învechiți și fără lectură, cei cari se lasă furați de alte ocupații și-și neglijează catedra.

Prevedeam că în orice localitate, din tot corpul didactic, de orice grad, de la rectorul de Universitate până la cel mai nou și mai modest institutor, sa se

formeze un Consiliu Cultural în sama căruia să fie, în toate directive, supravegherea și îndemnul.

Nu s-a făcut nimic în acest sens.

S-ar mai putea face oriunde o societate a amicilor trecutului, ca aceea a amicilor Universității din Paris Cum s-au întemeiat societăți de amiciție pentru țările prietene, ba uneori și pentru cele care n-au avut și nu pot sa aibă o prietenie cu noi, de ce nu s-ar încerca și astfel de tovărășii?

Numai în acest chip, cu oameni din partea locului, având ochii deschiși asupra a ceea ce se petrece, se poate împiedica pierderea unei informații fără care istoria e condamnată să rămâie pentru totdeauna o înșirare cronologică de evenimente curat ipolitice, având un caracter central, pe când ea trebuie să cuprindă orice manifestație de vieață oriunde și ori în ce proporții ea s^ar fi petrecut

Cum am rugat adesea pe ascultătorii mei la cursuri și conferințe să-mi trimeată spre consultare scrisori private din saltarele lor – și puțini m-au ascultat, o, cât de puțini!

— Tot așa rog pe acei ce mă ascultă în această seară să facă poliția nimicitorilor de arhive si, cum găsesc la un magazin dovada jafului, să mă înștiințeze pentru a încerca să-1 împiedec. Cum nu ts-a făcut după votarea legii mele pentru arhive statistica, pe care o ordonasem, e singura cale prin care s-ar putea împiedeca răul.

Când Regulamentul Organic, la 1834, a întemeiat, după sistemul francez, trecut pe la ruși, noul sistem birocratic, Arhivelor li s-^a dat o ființă ca în Occident.

Astfel putem cerceta de la această dată înainte și pentru Moldova și pentru Țara Românească toată corespondența administrativă

Directori pricepuți, ca un Dimitrâe Oneiul *', istoric pătrunzător, ca fostul meu bun elev domnul C. Moisil2 sau prietenul meu bucovinean, acum la Iași, d. Sever Zotta3, le-au dat o organizație vrednică de cultura timpului. Se poate lucra din ce în ice mai liber și mai ușor în aceste așezăminte, care au prilejuit descoperiri din cele mai interesante. Domnul Moisil a întemeiat chiar o scoală de arhiviști la București, cum francezii au demult una în Școala de Carte (des Chartes) din Paris. Secularizarea averilor a 'adus la arhive zeci de mii de documente și sute de condici.

Dar n-am ales acest subiect numai pentru a da aceste îndreptări, care pot fi de folos, și a (manifesta sentimente firești de recunoaștere pentru bunii păstrători ai acestor scumpe hârtii.

Și nu voi insista asupra faptului că astăzi o lege făcută de mine pune mai sigur la adăpost aceste comori. Ci e vorba de o critică pe care vreau să o aduc în public în credința că greșelile, crimele de până acum nu se vor repeta.

Pină la legea mea, icare cred că nu se aplică, precum nu s-a aplicat nici legea bibliotecilor și a muzeelor despre care voi avea prilejul să vă vorbesc altădată, nimeni n-a reglementat alte arhive: acelea ale deosebitelor autorități de stat și ale primăriilor.

Jaful pe care 1-a făcut în ele prostia omenească și totala dezorientare a celor pe cari vremea i-a pus în locuri de care nu erau vrednici nu se poate înfiera îndeajuns.

Uneori pentru „a face loc" în clădiri neîncăpătoare și rău împărțite, alteori pentru a ajuta câte o mica afacere cu fabricile de birtie, din timp în timp, se vindeau", se dăruiau de fapt pe prețuri de nimic singurele urme după care se putea reconstitui istoria unei localități.

Din hârtii de pe la începutul veacului al XlX-lea, când era încă așa de interesantul „vechiul regim" al nostru, se

43 i făceau învelișuri de mărfuri la băcănii sau cornete la fructele ce se ofereau în gări.

Câteva din aceste păcate de neiertat trebuie să le dez-valuiesc, cu părere de rău că nu pot da și numele dobitocilor răufăcători cari le-au săvârșit.

Am văzut cu ochii mei vechea Arhiva de la Primăria Botoșanilor, din care am și extras câte ceva. Azi a rămas numai un maldăr de acte scăpate Dumnezeu știe cum de la o nemiloasă distrugere. Dar meritosul director C C. lor-dăchescu mă asigură că au rămas câteva registre școlare. In turnul bisericii Ospenia din acest oraș al nașterii mele, am găsit lăzi de documente ale vechii protopopii, în care erau știri despre familiile de-acolo; din ele n-a rămas nimic.

La Focșani am cumpărat în gări fructe învelite în hârtii de pe la 1820: o întreagă arhivă pare a se fi răs-pândit așa.

Nu știu ce se mai păstrează la Galați, dar e o minune că Brăila, bine gospodărită, și-a păstrat registrele de la refacerea ei după scoaterea de supt stăpânirea turcească.

În schimb, la Giurgiu se dă vina pe bombardarea bulgărească din Marele Război pentru totala distrugere a oricărei urme de trecut, așa îrucât istoria modernă a orașului nu se va putea scrie niciodată.

Pagini din registrele de pe la 1830 ale Tribunalului din Ploiești mi-au fost aduse de prieteni tot așa de revoltați ca și mine de această opera de inconștient vandalism.

În general, instanțele judecătorești aveau în depozit maldăre de documente depuse de părțile în litigiu. Din fericire, s-au depus unele din ele, ca ale Tribunalului Iași, la Academia Română, unde nu o dată mi-au fost de mare folos.

Arhivele Mitropoliei bucureștene erau aruncate claie peste grămadă în nu știu ce sură și abia acum în urmă au fost culese și puse în ordine.

În țările a-dause, ce a fost în sama românilor a avut adesea aceeași soartă. La Sibiu cred că s-a nimicit cu totul bogata arhivă cu atâtea registre grecești total necercetate de la protopopia de acolo. Rupea oricine voia fără a-și da sama ce face. Iar în arhivele moștenite de la alte stăpâniri nu știu dacă s^a păstrat totdeauna buna ordine obișnuită.

A venit vremea ca astfel de sălbătăcii să nu se mai petreacă. Se pot înlătura, cu bună socoteală, numai actele după același tipic ale vremii noastre de birocratism banal. Tot restul merită a fi ținut cu grijă și cu pietate.

Astfel s-ar saliva măcar o parte din imensul material care a fost odată în această țară unde s-a scris mult și bine.

Neamul Românesc, l noiembrie 1934, CE SUNT AZI MUZEELE NOASTRE

Ce drept am să vă vorbesc de problema muzeelor, care se pune nu numai la noi, unde suntem numai îa începutul unei opere mari și grele, dar și într-o lume care a avut mai onult răgaz decât noi pentru a dezvolta o civilizație mai înaltă, și care problemă capătă în Europa soluții fricoase și ieftene, pe când America de Nord, conștienta de nevoile culturale adevărate ale epocii noastre, face, mai mult din banul particularilor, silinți uriașe pentru a ajunge la muzeele care se cer astăzi?

În scurta mea guvernare am putut crea pentru mu zeele românești lucruri care cred că vor rămâinea, și face să se voteze o lege, a cărei punere în executare, cu mult prea zăbovită, ar însemna totala prefacere a unor așeză minte de un așa de mare folos., Am găsit ce stau să vă spun în provinciile noi, afară de unele înjghebări mai de mult, și bine îngrijite, de altfel extrem de puține, ca Muzeul Asociației de la Sibiu și muzeul minoritar, adică galeria de pictură a sașilor din același oraș, chiar o altă creațiune a acestei minorități, culte, harnice și solidare, la Brașov, apoi creațiunea, vrednică de toată lauda, a singurului om cu o mare pregătire în acest domeniu, dar atât de puțin susținut, domnul Vuia, care a strâns un tezaur de artă populară într-o clădire oarecare de la Cluj. Ceva care merită ținut în samă mai e la Timișoara, apoi un muzeu de științe naturale rezultat d: n inteligenta strădanie a unui străin și a soției lui la Chișinău, iar în capitala celui mai istoric ținut românesc o adunătură fără alegere și fără rânduială la Cernăuți *, decât care merită mai multă atenție ceea ce a făcut un om de ibine, (învățător nesprijinit și, până ierir când 1-a distins Comisiunea Monumentelor Istorice, nerăsplătit, la Rădăuți.

În județele vechii Românii, un pustiu. Lașul n-are decât arhaicul depozit de păsări împăiate și haine domnești, plus un elefant care a făcut uimirea respectuoasă a mai multor generații, de deasupra vechiului magazin de fierărie al fraților Bachistez și o îngrămădire de pietre sepulcrale și radvanuri de pe vremuri într-o sală oarecare cu aparență de șură. Aipoi ce s-a putut strânge din donația Bibiceseu, iarăși lucruri de tot felul, la Severin, unde truda statornică a

domnului Bărcăcilă a pus de o-parte ceva din descoperirile făcute în acel centru roman, care ar trebui dezgropat întreg pentru a chema români-mea toată la vederea fundamentelor romane, traianice și post-traianice, ale vieții sale de astăzi, cum, de altfel, așa ar fi trebuit să se facă de mult la Sarmizegetusa, unde nu sunt decât ruine spintecate, de unde amatorii au putut să fure oe au voit, iar la Adamclisi, (Tropaeum Tra-lani, nu este astăzi decât un vast câmp -de rămășițe ne-rânduite și neîngrijite, atunci când și aici ar fi trebuit adus tot tineretul ca să se vadă din ce măreție au purces umilele suferinți răbdătoare ale existenței noastre istorice, iar înaltul deal de la Hârșova se fărâmițează încetul pe încetul, cum iar s-a făcut atâta vreme cu zidurile bizantine, genoveze, moldovenești de la Cetatea-Albă și, de altfel, cu alcătuirile preistorice și cu zidăriile românești în toate colțurile țării.

La București, urmele preistorice, elenice, din Sciția Minoră dobrogeană, și romane se amestecau într-un haos-fără păreche cu odoare și odăjdii ale evului mediu românesc, cu icoane și bune și rele, cu pietre dintre care unele erau încrustate în ziduri și acoperite cu scaunele din față – toate acestea unde? În odăile de jos aleâm-bătrânitului palat al universității, care, până am putut scoate, ca rector, de acolo, pe „părinții conscriși" ai pa-

* Acum s^a făcut un frumos muzeu. (n.a.) '/*/' triei, era ocupat, adică uzurpat într-o așa de largă măsură, de ședințele Senatului ^ Un particular, zelos și zăpăcit, cu intervenții cerșite, își găsise un luxos adăpost pentru o sumă de obiecte ^disparate luate fără nici un drept din dreapta și din stingă. Un măreț palat pentru arta populară era abia început. Colecțiile Comisiei Monumentelor Istorice erau nevizâtabile. Muzeul Kalinderu, revizuit apoi de gustul domnului Steriade *, păstra, și păstrează, defectele primei sale formațiuni, iar Muzeul Aman, care reprezintă o întreagă perioadă a artei noastre, rămânea ignorat.

Până ea ajungă în subsolul dibaci amenajat al Palatului Ateneului, Pinacoteca Statului era doar o chambre de debarras și un capitol bugetar. Pentru epoca modernă. O înlocuia bogatul muzeu de pictură modernă datorit domnului Simu.

Ce proastă figură făceau toate acestea față de minunatul muzeu de zoologie, operă de știință, de ordine și mai ales de iubire!

Ceea ce am reușit a face în câteva luni mi se pare a merita oarecare atenție, dacă nu și acea recunoștința la care cineva, când face un lucru bun, are așa de puțin drept într~o lume dezorientată și gata oricând a nedreptăți și cele mai bune intenții și cele mai serioase realizări. Am scos niște birouri din pompoasa Casă Krețulescu din strada Știrbei-Vodă și, reunind cu colecțiile de la universitate o parte neevacuată, ca atâtea comori artistice și istorice ale noastre, la Moscova, din ce se putuse stnnge la Comisiunea Monumentelor

Istorice, am creat, cu ajutorul domnului Virgiliu Drăghiceanu, și cu gândul ca supravegherea să fie a zisei Comisiuni, un muzeu pe care-1 pueton prezenta astăzi și celui mai pretențios vizitator străin. E păcat că așa de puțină lume merge acolo unde, împotriva unor critice răuvoitoare, oricine poate „ă fie admis astăzi, când tot Muzeul Arheologic administrează și acolo Arheologia însăși a fost așezată In casa pe care o lăsa Ministerului de Instrucție Publică un mare

1 Și 1-a recăpătat și-1 adauge: d. Saintgeorges. * Se referă la cunoscutul nostru pictor Jean Al. Steriadi, (1880-1956) (N. ed.) proprietar, Macoa, și unde se așezase un foarte sărac Muzeu Pedagogic, cercetat în orele de seară de un public de copii din școlile secundare, care mi s-a părut că se 'și amuzau puțin înaintea masivelor dulapuri și a sobelor! De faianță colorată amintind gustul unei epoce pretențioase. Astăzi, nu numai obiectele greco-romane au un adăpost vrednic de dânsele, dar și atât de bogata recoltă de preistorie făcută de școlarii lui Pârvan în toate părțile țării, în care se văd strălucitele însușiri de artă pe care cei mai depărtați strămoși ai noștri le-au transmis țăranilor noștri, moștenitori ai unei de mai multe ori milenare arte preistorice.

Bineînțeles am desființat muzeul de adunături al colecționarului doritor de a avea o frumoasă locuință fără sarcini de chirie. Acolo am pus tablourile moderne, unele foarte bune, pe care cumpărături întâmplătoare le semănau fără alegere prin birourile funcționarilor de la mai multe ministere: nu toate aveau o valoare deosebită, dar reprezentau ca o expunere a dibuirilor și izbânzilor noastre de la marii realizatori, ca Grigorescu, Andreescu, Mi-rea și Luchian încoace. Aan fost silit să le adun într-o odaie de depozit în Oasa Krețulescu când mi s-a cerut una din acele chirii de după război pe care Statul nu le mai poate plăti. Dar din bugetul, scăzut ide mine pina la ultima limită, al Președenției Consiliului, destinasem vreo două milioane pentru aripile acestui muzeu, unde avea să figureze pictura cc-nteimiporană: nu voi spune ce destinație au căpătat după plecarea mea acești bani.

Era vorba să se dărâme, în vederea unui mare bulevard proiectat, Casa Moruzi, de fapt Cantacuzino, de lângă Academia Romăna, frumoasă clădire gospodărească, perfect împărțită, lângă oare nu trebuia să se îngăduie o nenorocită improvizație comercială, care cade astăzi în bucăți. Am stăruit ca această singura veche casă boierească netransforanată de pe Calea Victoriei să rămână, și am reușit. Acolo zelul admirabilului primar curajos oare a fost domnul Dimitrâe Dobrescu – și opera sa se continuă sub domnul Donescu, orice i-ar despărți din punctul de vedere, total neglijabil, al partidului – a așezat un Muzeu al Bucureștilor, a cărui ideie mă urmărea demult. Colaboratori inteligenți și zeloși până la entuziasm, ca domnii Rosetti și Florescu, au știut să facă din lucrurile donate sau achiziționate cu prețuri de nimic o splendidă enciclopedie bucureșteană, care le face cea mai mare onoare, adăugându-se și

un șir de explorații arheologice ale domnului Rosctti în margenea de către M-ostiște și până la Snagov, care au avut darul să arate, contra ideii unui șes muntean puțin locuit și barbar, ce puternică vieață însuflețită de tendințe artistice s-a dezvoltat aici din cele mai vechi timpuri. Nu pot vorbi încă de valoarea tablourilor din muzeul de pictură mai de curând format al aceleiași Primării.

Dar legea votată în 1932 și care, cum am spus. Așteaptă să fie aplicată, cuprinde un întreg sistean de muzee, care ar salva ce nu sja pierdut încă de generații ignorante și neglijente și ar pune la îndemâna oricui, și din regiunile cele mai depărtate de drumurile mari, acest admirabil instrument de cultură care poate fi muzeul în condițiile pe care voi căuta să le arăt în altă conferință. Pretutindeni trebuia să se facă adunarea obiectelor care mucezesc și se pierd prin case particulare, mai ales ale familiilor nobile astăzi așa de sărăcite și care așa de frumos își ascund marea sărăcie. Fără cheltuieli deosebite ele trebuiau să fie supuse unei clasări chibzuite, îndreptân-du-se către aceste modeste așezăminte întâi școlile și apoi cealaltă lume căreia îi place a se numi cultă. Ce-aun putut reuși să fac pentru icoane, mai ales pentru acelea în stil popular, la Vălenii-de-Munte, multe din ele meri-tând să fie prezentate în publicația mea recentă „Artele minore în Românra”, arată ce se poate culege din vecinătatea unui orășel de provincie.

Să nu luăim în ușor sarcini ca aceea a muzeelor. Cinci se tot vorbește de puterea din -jos în sus, nu strică să se coboare asupra ei și ceva care să vie cât de mai sus.

Neamul Românesc, 13 noiembrie 1934.

DIHAIL KOGĂLNICEANU

Ceea ce deosebește pe Mihaiî Kogălniceanu1 de toți contemporanii săi e cit de nou și de viu e astăzi. Nimic din ideile sale nu aparține unui trecut isprăvit, unei mode oare ar fi dispărut; în stilul său nu e nici o artificialitate părăsită, nici o îndemânare pe care să trebuiască a o răspinge. Deși crescut la o scoală franceză, deși corespondența de adolescență cu surorile lui e în limba franceză, a „lumii bune” de atunci, el scrie întocmai ca acuma fără ca vreun element veșted să ne surprindă și să ne jignească. Iar ideile pe care le-ia cules din așa de largi lecturi în cele două limbi pe care le cunoștea mai bine, ori care au răsărit de pe urma acelor cetiri într-o minte de un așa de perfect echilibru, acestea au un caracter atât de general -uman, în concepția unui naționalism cultural actirv, încât ne simțim prin el întăriți în credințele noastre cele mai scumpe.

El e în adevăr actual și contemporan, îl simțim nu numai an noi, prin ce am luat de la dânsul, dar alături de noi, mergând pe aceiași drum, spre o țintă care este și aceea a vramii noastre. Ne bucurăm de un astfel de tovarăș, ne

simțim asigurați și încurajați prin aceea că umbra marilor lui pași se proiectează lingă aceea a silințelor noastre. El e astfel, pentru cei cari sunt obișnuiți a se gândi măcar din când în când la dânsul, o forță a vremii de azi prin îndemnul ce pornește din scrisul și chiar din acțiunea lui, prin mustrarea ce se desface din exemplul pe care 1-a lăsat.

Tinerețea tuturor scriselor sale se menține intactă. Ba e făcută din încredere și din generozitate. Mama trebuie să-i fi transmis aceste însușiri așa de mari și așa de folositoare pentru societatea în care a trăit, căci tatăl era un gospodar bun, un socotitor sigur, dar un boier de spirit cu totul mediocru.

Ceea ce am spus despre calitățile lui sufletești se manifestă în toate doaneniile, fapta dintr-unul din ele le-gându-se strâns de cele din altele. Și de obicei nu îmbrățișăm cu privirea toate ramurile de vieață și de gândire în care el ocupă cel dinții loc, și nu numai pentru spațiul destul de întins al vieții sale.

Actele prin care a contribuit într-o așa de mare măsură și într-un chip așa de hotărâtor la dezvoltarea contemporană a Moldovei sale, a României care s-^a făcut în primul rând printr-însul, acelea sunt mai mult sau mai puțin în fața oamenilor vremii noastre. Ei știu că Mihail Kogălniceanu a fost unul din alcătuitorii partidului de continuă luptă prin care mai ales s-au săvârșit toate aceste înfăptuiri, că a dus o luptă întețită contra acelui Domn de la care avea numele de botez și de la care primise atâta sprijin, dar a cărui politică i se părea că reprezintă principala piedecă pentru servirea idealului generației lui. Ei își dau sama cit de mult a dat el din strălucita sa inteligență pentru ca în patria cea mică să se ajungă la înlăturarea candidaturii Sturdzeștilor și la alegerea acelui colonel Cuza, căruia-i era prieten, dar înaintea căruia s-a plecat când 1-a avut oa Domn și căruia i-a servit ca monarhului român avânid dreptul la omagiul și la respectul tuturora. Ei îi pun în socoteală vitejia actului, împărțit cu Alexandru Ion I-îu, prin care s-a asigurat țeranului bucata de pământ, a cărui stăpânire trebuia apoi încunjurată cu garanții și supravegheată cu procedări pe care le-a împiedecat revoluția de palat din februarie 18662, ca și lipsa de orice temeri personale când a fost vorba de a arunca asupra dușmanilor împroprietăririi sentința unei neașteptate dizolvări3. Când tronul Domnului Unirii s-a prăbușit prin uneltiri pripite, căci trecerea la alt regim, dorit și de Cuza, se putea face fără dezonoarea anmatei și tulburarea periculoasă a spiritului public, când dinastia a pășit la hotărârea plină de răspundere a războiiilui de neatârnare *, se recunoaște ușor, de istoricul imparțial – căci n-a rămas un partid după Kogălniceanu, cu datoria de a-i servi religios cultul – de acela măcar, dacă nu de judecătorii influențați că, în greutățile provocate la 1877-1878 [.] a avut o linie dreaptă și sigură -pe care n-au înrâurit-o măgulirile n-au întrerupt-o amenințările, ca nimeni n-a apărat c mai multă competență și cu mai puternic talent cauza | țării biruitoare [.]

Și oricine admite că, după aceea, în apărarea dreptului nostru asupra Dunării4 bătrinița experientului om de stat a adus aceleași servicii patriei ca și o tinerița voinică. Cu părere de rău se constată că Domnul României independente, regele încoronat s-a lipsit prea ușor sfaturile aceluia care, timp de vreo cincisprezece ani, paf răsit, bolnav, sărac și dator, asista fără invidie la instalay rea ca stăpân a rivalului său mai fericit, dar deloc superior, Ion Brătianu3.

Cu toate critiicile unei epoci de lucru mai metodic, dar în condiții de care el nu se bucurase, rămânea ca bază sau numai ca îndemn, din ceea ce a făcut el, puțin pe apucate, în mijlocul unei vieți zbuciumate, pentru cunoașterea unui trecut românesc din care s-a inspirat în toate acțiunile sale atâta: cartea, de îndrăzneață gândire, despre istoria românilor de pretutindeni, cutezătoare întreprindere pentru un om așa de tânăr, apoi broșurile lui în legătură cu anume probleme ale culturii și vieții noastre în genere, alte produse ale acestei vrâste pline de avânt, răbdătoarea adunare împreună și inteligenta înfățișare a Cronicelor Moldovei, la care apoi a voit să adauge și pe ale principatului vecin, încercarea revistei istorice Arhiva Românească 6, discursul, așa de avântat, chiar dacă se admit influente de formă străine, cu care a deschis la Academia Mihăileană un curs care a fost răpede închis 7. Toate purtând pecetea unui românism fără deosebire de graniță.

* N. lorga se referă aici la declararea propriu zisă a războiului care a fost expresia voinței întregului popor, masele largi luptând cu eroism pentru cucerirea independenței (n. ed)

Mai puțin cunoscut e amestecul lui într-o literatură militantă, căreia dezvoltarea poporului românesc i-a datorit așa de mult. Crezul unirii necesare între toți românii 1-a proclamat el și prin titlul și prin cuprinsul acelei publicații periodice, Dacia literară, în care e și înțelegere pentru orice lucru românesc, și spiritul celei mai înaintate cugetări apusene, pe oare o cunoscuse în Franța ca și în Germania. Dar s-au uitat, pentru a fi doară din când în când semnalate de specialiști, întâmplătoarele versuri, contribuțiile lui la repertoriul Teatrului din Iași, nuveletele de debut, înjghebarea unui roman pierdut în foiletonul Albinei lui Asachî, povestirile în formă literară scoase din istoria, pe care o cunoștea așa de bine, a Moldovei8.

Oratorul e desigur obiectul unei admirații pe atât de generale, pe cât de sla'b hrănite prin cetirea paginilor unei atât de autentice elocvente. Ce păcat că în discursurile pe care însuși le-a scris, ca și în cele care, mai târziu, au fost stenografiate, nu s-a făcut o alegere pentru a publica un volum sau mai multe care ar da lamura acestui talent așa de puternic, trecând fără sforțare, din singurul său prisos sufletesc, de la un registru al rostirii la altul: ne-ar mângâia de colecțiile, îngrijit făcute, ale atâtor cuvântări oare dincolo de chestiunea în

-discuție și de amănunte care nu se mai înțeleg astăzi nu mai au pentru noi nici un interes. Dar nu se știe ce mare avocat a fost Kogălniiceanu în anii tinereții sale ieșene, când lua cuvin tul oa să apere, oa în pledoaria, pe care din fericire am descoperit-o, pentru văduva Măria Cananau, atacata de fiul pe care cu atâtea îngustări îl crescuse, cauzele care prin 'dreptatea și noblețea lor îl chemau la o apărare totdeauna cu adânc răsunet.

Această activitate multiplă nu samănă cu a celor cari în fiecare din domeniile „pe care le ating se inspiră de la alt model, indigen sau străin. E în toate același suflet puternic, vibrant, ca'ld, avântat, pe care 1-a păstrat până în anii din urmă, până la scrisoarea, înaintea operației fatale de la Paris, prin care-și mărturisea duios greșelile, multe, înaintea aceleia pe care înțelegea măcar acum cât de mult o jignise.

Dacă ar fi să se găsească o formulă pentru acel care nu e decât o necontenită revărsare de vieață ce nu slăbește nici o clipă împingerea înainte a altor unde, ea n-ar putea să fie alta deci t aceea a realismului organic.

Realism, adecă, pe vremea romanticilor prea adesea înșelați de teorii sau amețiți de propria lor retorică, skn-tul totdeauna sigur al lucrurilor de sprijin, al nevoilor la termen, al datoriei care se cere îndeplinită în rândul întâi. Instinctiv, și nu de pe urma unei argumentări încete, răbdătoare, el ajunge la constatarea acestui imperativ categoric desfăcut din golurile produse, din puterile ce se înfățișau pentru a le umplea. Pe „canid alții se pierdeau în chițibușarii pierzătoare de vreme, dar dătătoare de satisfacții mărunte, el se arunca drept asupra chestiilor mari și le cuprindea In toată întinderea lor, fără a-și ascunde greutățile, dar și fără a se speria câtuși de puțin de dânsele.

Este însă și un realism brutal, pentru mințile inferioare și pentru voințile greoaie, care apasă și strivesc. Acesta e motivul unui oportunism care n>u vrea să privească orizontul care i se pare în afară de rostul firesc al unei acțiuni satisfăcute prin ea însăși. Nu pentru așa ceva harul dumnezeiesc -dăduse românilor o putere ca a lui Mihail Kogălniceanu. Realismul lui era nedespărțit de ipermanenta preocupare a anarilor probleme în care încadra orice acțiune de moment.

Teoriile era capabil desigur să le înțeleagă oricât ar fi fost ele de noi și în orice veșmânt de metafizică pro-priu-zisă, sau politică, socială, economică, s-ar fi prezentat. Dar el nu credea, în nici o parte din fericita sa faptă, că din afara realității în mișcare pot veni puteri în stare s-o prefacă, ci căuta chiar în acest proces organic ceea ce trebuiie să exprime gân di torul, ceea ce omul de stat e chemat să realizeze. Astfel el nu s^a găsit niciodată înaintea unui faliment ideologic 'din acelea care, din nenorocire, n<u ating, uneori chiar mortal, pe acela singur care prin reverii de falsă știință Ie provoacă.

Om întreg, el a trăit din vieața societății întregi, interpretată printr-o inteligență care nu făcea decât să rezume cu strălucire această vieața, pentru ca din această concentrare însăși să se desfacă impulsul voinții menite să ducă tmai departe societatea în continuă mișcare.

Neamul Românesc. 7 februarie 1926.

NOI, RISIPITORII DE CELE SFINTE

Mândria și puterea morală a unei nații nu stă atâta în elementele materiale de care dispune și oare s-ar putea chiar să nu împiedece căderea unei societăți decăzute, cum s-a întâmplat adeseori în istorie ou prăbușirea multor țanțoșe ghiftuiri de nuanță cartagineză, cât în legătura sufletească dintre membrii actuali ai nației și pesie vremea lor, dintre aceștia și înaintașii oari lasă o moștenire din care partea cea bună trebuie păstrată cu cea mai imare îngrijire, vii și morți fiind laolaltă în adăugirea aceluiași tezaur.

În el se cuprind două mari forțe ale gândului și inimii: mărturiile de vieață – deci materialul istoric – și îndeplinirile de frumuseță – deci arta.

Pentru păstrarea lor trebuie cea mai mare și, adaug, cea mai duioasă grijă. Să ne apropiem de ele cu sentimente de buni fii iubitori, plini de înțelegere pentru orice idei și orice emoție, chiar dacă nu se mai potrivesc cu ale noastre de astăzi, de respect pentru ceea ce au făcut acei oameni pe vremea lor, care de cele mai multe orî a fost mult mai grea decât a noastră, așa încât fapta lor ne poate servi de învățătură și de simpatie pentru forme artistice în fața cărora vremea noastră ridică și sprijină altele.

Să recunoaștem însă că până în ultimele timpuri, ce zic? Până astăzi, n-am avut atitudinea care se cuvine față de aceste neprețuite mijloace de întărire și de îndemn.

În adevăr, ce nu s-a risipit, de când ne-am lăsat ispitiți de aparențele unei civilizații care n-a putut fi mutata la noi, peste o alta producție culturală de mai multe secole, cu acele rădăcini și cu acel aer care sunt de nevoie pentru ca vitalitatea ei să rămână neatinsă!

Întâi, pe vremea Domnilor Regulamentului Organicr vechile noastre monumente au fost tratate cu o grijă neinteligentă, cu mult mai rea și decât cea mai desăvâr-șită și mai vinovată părăsire. Un Bibescu, un Știrbei în Muntenia, cărora în această privință le-a sămănat, din fericire, prea puțin deșteptul Minai Sturdza în Moldova, n-au avut nici un simț pentru o altă frumuseță decât aceea pe care, oa tineri studenți deșțărați înainte de a se fi putut forma sufletește la vatră, o admiraseră în Apusul francez, unde amândoi și-aiu făout studiile. De aici chemarea unui număr de arhitecți austrieci, cari au stricat cit au putut acele așa d^ respectabile biserici, răzând frescele ori astupându-le sub un strat de tencuială grosolană, ase-Zând, în fața altarelor, ciudate catapetesme gotice și di-formând uneori până și caracterul general de arhitectură al clădirii. Ca triste

dovezi dăinuitoare – căci chiar cu cheltuielile mari ce s-ar cere. Încă nu vom putea restitui formele de la început – sunt, între altele, mânăstirea Dealului, dăruită și cu o clopotniță total ridiculă, mai echea anânăstire a Tismanei și Bistrița, în care nu se mai pot descoperi nici urme din ceea ce a fost odinioară.

Merită să se pomenească gustul ales și dreapta judecată pe care le^a arătat și în această privință înaintașul lui Bibescu, atunci oânds-a întors în calitate de caimacam înaintea Unirii Principatelor: Alexandru Ghica. Fiind vorba de anca o năprasnică ispravă de acestea, el s-a împotrivit cu toată hotărârea și a rostit neuitate cuvinte în care a cuprins ideea că numai cu o nesfârșită delicateță ne putem apropia de astfel de ctitorii venerabile Se cunoaște omul care pentru ultimii săi ani va ști să aleagă încântătorul mediu natural și artistic al raiului de lingă Neapole

Documentele, prin care se vede întreaga vieață de odinioară – și aceasta le da sfințenia, căci nu pot întrebuința un alt cuvânt – n-au fost mai fericite. Cel puțin la acele reparații neghioabe era ca bază dorința de a consolida zidiri îmbătrânite oare păreau că amenință să cadă, pe când împrăștierea, aruncarea într-o desăvâr-sâtă uitare – în momentul chiar când, dar mai mult pentru un scop practic, în legătură cu luarea în samă a averilor mânăstirești, era necesar să se ție la îndemânăi material pentru procesele viitoare, se înființau Arhivele Statului – părăsirea într-o astfel de uitare desăvârșită a atâtor inii de acte familiare, onai ales răvașe private de care, pentru a înțelege astfel de vremi, suntem așa de lipsiți astăzi, și ajungem a da simple scheime cronologice atunci cânid s-ar cere o (măiastră înviere, e și mai condamnabila. Nu voi uita sentimentul ce m-a cuprins când, într-o vizită la frumoasa mânăstire, azi și ea un spital, Brâncoveni de lingă Olt, am găsit în căsuța mai mult decât modestă a proprietății, de unde abia plecase arendașul grec Skedaresi, am găsit, zic, adine cufundat într-un praf de mai multe decenii, tot prețiosul material privitor la mândra ctitorie a lui Vodă-Brâncoveanu, Hurezul. Mi^au trebuit ceasuri ca să culegi hârtiile una după alta și am plecat spre București cu satisfacția celui oare a dat peste o neprețuită comoară.

Pe când ungurii și polonii conservă în familiile lor nobile nesfârșite acte privitoare la trecut, astăzi câte sin t aici familiile cu trecut istoric care sa aibă, în clădiri noi, uneori mărețe, un colțișor unde să se păstreze în scris amintirea înaintașilor? Poate de aceea atâția dintre urmași se înstrăinează cu totul prin studii făcute fără socoteală și supraveghere în teri străine, unde câte unii și rămân fără o durere și fără o mustrare de cuget. Altfel ar fi fost poate daca ei s-ar fi trezit văzând în cămara amin'tirilor urmele vieții seculare, cu bucurii, cu năcazuri, cu lupte și îndurări, a neamului lor.

Secularizarea averilor mănăstirești s-a făcut apoi de an ti cler i călii lui Cuza-Vodă cu o indiferență de sălbateci și pentru operele de artă și pentru

documente. Călugării greci au putut lua la plecarea lor ce au vrut și de aceea azi slnt pline propriile lor arhive de la Athos, din Tesaliâ, de la Mitocul Sfântului Mormânt în ConstaTi-tinopo'le, de la Ierusalim, poate și de la Alexandria, de piese pe care numai hazarduri fericite ne fac să le cunoaștem, fără ca, de altfel, vreodată să se îi trimis o misiune pe mai mult timp care, cu stăruințile necesare în locuri unde suntem considerați ca niște despoietori, să facă măcar catalogarea, ba chiar fotografierea lor. Și obiecte de artă din -cele anal frumoase, cu deosebire cele mărunte care se puteau ascunde și strecura mai ușor, au luat calea străinătății. Ce a găsit râvna domnului Marcu Beaa *', care e un diplomat și un beletrist, nu un istoric, e o mustrare pentru cei cari ar fi putut face cercetările în altfel de condiții.

Istoria acestui neam caută să se informeze astfel printr-un material risipit la toate vânturtile pe suprafața a trei continente și prin străinătățile cele mai grele de ajuns. Se poate o mai mare rușine?

Chiar după ce.

— De pe la 1870 încoace, s-a căpătat un simț pentru trecutul nostru, din potirul căruia nu numai istoricii, dar și oamenii politici și oricine după chemarea și puterea lui trebuia să se împărtășească, ce greșeli s-au făcut și cită risipă împrejur! Reparațiile lui Lecomte du Noiiy la Argeș, la Craiova, la Iași reprezintă o erezie eu atât mai puțin îngăduită, cu cit sistemul pe care-1 inaugurase învățătorul arhitectului francez, care a iu-cra't așa de 'barbar la Notre-Dame din Paris și la catedrala din Lausanne, era acuma condamnat în Occident si, la noi, pictorul Aman a protestat cu curaj, înfruntând o lume oficială rătăcită, în fruntea căreia stătea însuși regele Carol I-iu, preocupat de napoleoniene dorinți de a eterniza prin monumente mărețe domnia sa, contra acestei dărâmări, refaceri și prefaceri, cu frescele de cofetărie pariziană pe care le-a așternut fratele înnoitorului 2 și cu tot aurul unei ornamentații de metal care trimite mai curând, în casa lui Neagoe cel cu simț de artă și a Despinei venită din mijlocul splendorilor bizantine, la cine știe re sală de viitor cinematograf sau la o ereațiune de închipuire pentru o înviere a poveștilor din O mie și una de nopți.

E un noroc că s-au păstrat frescele vechi, azi la Muzeul de artă bisericească, unele obiecte luând drumul Parisului. Să mai vorbim de crima de la Târgoviște, cu aruncarea în aer a Mitropoliei și răvășirea cenușii morților?

Și încă, pe lingă ce s-a făcut pe urma, a fost o vreme fericita. Oricum, în acțiunea aceasta desigur nesocotită era cu totul altceva deoât ură sau despreț față de trecut, dorință de a-1 face să dispară. Suveranul se bucura că devine ctitor, regina Elisabeta zugrăvea Evangheliare, fie și de un stil cu totul străin și absolut personal, iar Vasile Alecsandri pișcă pentru glorificarea operei coardele lirei sale.

Când s-a făcut minunata tunâre a Țărilor Românești, ea ar fi trebuit să -trezească un puternic simț pentru arta și istoria noastră. Dimpotrivă. Dacă se înțelege cum un buget tot mai îngustat n-a pufcut da decât foarte puțin unei Comisiuni a Monumentelor Istorice care suferă așa de mult din cauza neputința de a ajuta și repara, nu se poate condamna destul de aspru neînțelegerea, unită uneori și ou o neiertată îndărătnicie în păcat, a câte unuia din șefii bisericii cari au înstrăinat, crezând că sunt autorizați printr-o lege care vrea să le ridice prestigiul și să le deschidă posibilitățile de muncă spornică, unele obiecte ce erau veșnici te la un anuime loc de răposații ctitori, ori au crezut că pot încredința oricui opere care cer un simț deosebit și însușiri sufletești pe care nu ie poate avea orice meșter vulgar și orice antreprenor interesat. Mai ales în Ardeal am avut de înregistrat, cu întrebuințarea tuturor Cabadaievilor pribegi, adevărate profanări. In același timp, O'ameni pricepuți treceau peste hotar atâtea din obiectele de care nu ne interesam deloc; nici până astăzi n^aveon, ca în Italia, o lege care să oprească exportul obiectelor de artă. Ceea ce au făcut speculanții galițieni, frații Bloch, cari operează și acuma, vânzând bisericilor, în locul vechilor odoare admirabile, produse de fabrică făcute în serie fără înțelegere și gust, nu s-ar fi putut petrece neoprit și nepedepsit în nici o țară. Să ne mai mirăm că n-am cumpărat de la Viena, cândva flămândă, opere de artă bucovinene care se ofereau pe nimic?

Asupra documentelor încaltea s-a aruncat o pornire de distrugere, întregi arhive, sub cuvânt că se ajută cine știe ce lacomă filantropie, au fost vândute cu kilogramul, și această ticăloșie a unor funcționari vădit imbecili continuă fără ca autoritatea superioară să fie informată. Merituosul arhivar din Iași, domnul Gheorghe Ungu-reanu, a găsit la 1932 – ieri!

— Lăzi întregi de documente zvârlite în gunoi Ia Bârlad și a cules – ascultați î – nu mai puțin de patru mii de acte, unele încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea. La tribunalul din Bacău aceeași batjocură. La cel din Roman – și avem a face cu o singură categorie de autorități – depozitul unor hârtii tot așa de prețioase era „&ub streașină podului”.

Acum în urmă, în foaia Pământul de la Călărași, merituosul doctor Samarian denunța împărțirea în material pentru București și material de distrugere a arhivelor locale.

Slntem obișnuiți a ne sprijini pe Stat. El n-ajunge. Uneori, ca în ce privește Legea Arhivelor și Muzeelor, pe care am făcut-o să fie votată și nu s-a aplicat până azi, el nici nu ține seamă de temeiurile juridice ale acțiunii sale.

Societatea însăși trebuie să se mobilizeze pentru a împiedeca această risipă, unică în lume. Pe această cale a predicii către toată lumea fac apel, și ca istoric și în toate însușirile publice pe care le am, pentru ca ea să-și deie seama

de ce datorie „are și să denunțe, sa oprească pe aceia cari aruncă în vânt opera sacră a secolelor.

Neamul Românesc, 16 martie 1935.

BUCUREȘTII CA VIEAJĂ CULTURALĂ ȘI INTELECTUALĂ

Bucureștii au. Fost odată, ca Scaun al Domniei, o „cetate de Dumnezeu păzită" pentru stăpânirea românească din jos, precum era Bizanțul pentru lumea rasăriteană creștină, și desigur și locul unde se pregăteau acei cărturari de care avea nevoie cancelaria lui Vodă: aceștia se exercitau pentru caligrafe, miniaturistica și gramatica lor slavonă, la care de la o vreme s-au adus acele cunoștințe de stil românesc necesare pentru corecta și eleganta redactare a cărților domnești și hrisoa^elor.

Astfel acest oraș de imulte frumuseți și îndemânări a fost ceea ce se poate numi, cu multă indulgență, și un „centru intelectual".

Cmd, pe la sfârșitul veacului al XVI-lea, în vremea lui Mihai Viteazul, au început a scrie, tot în limba străină a cărturarilor, cum se pare că a făcut logofătul Teo-dosie al eroicului Domn – și n~avem scrisul lui decî! Într-o refacere latină, de un silezian – sau în frumoasa românească din acele vremi, scurte notițe sau chiar povestiri însuflețite, cu judecată și cu tendinți, cu elemente de înduioșătoare sentimentalitate, cum e cazul pentru cronica Buzeștilor, tot pe aceste maluri ale Dâmboviței a pornit istoriografia românilor din principatul muntean.

Meșteri de biserici, zugravi pentru păreții lor au lucrat aici.

— Unde atâta vreme isprava lor, așa de simpatică, a fost acoperită de neiertatul despreț al civilizației celei noi, copiată după modele apusene – când s-au ridicat, sus, pe dealurile ce se puteau apăra, pe urma jos, pe malurile râului larg răsfățat și capricios, cele dinții lăcașuri: a fost fără îndoială o biserică pe dealul de la Radu-Vodă sau de la Mihai-Vodă înainte de ctitoriile vremilor următoare, și acolo se va fi închinat, cu Doamna și cu iiica, tot așa de frumoasă ca tatăl, Radu-Vodă cel Frumos, oare nu se gândea că din înfrângerea lui la București de către Stefan-cel-Mare, cu prinderea familiei domneați, va ieși pentru neamul său cinstea înrudirii cu gloriosul moldovean. Nu se poate închipui că un Domn așa de credincios ea Vla, d Călugărul, un fost monah, ca mărinimosul ctitor pentru Hristos Radu, numit de clerul lui: „cel anare", sa nu fi avut în orașul unde stăteau mai multă vreme, un loc de rugăciune. Dar lui Mircea Ciobanul, adecă soției lui, Chiajna care, fiind fata lui Petru Rareș, aducea îndoita tradiție de artă a Iui Ștefan, bunicul, și a Brancovicești lor sârbi, din cari se cobora maana ei, așa de darnică în opere de frumuseță pentru dumnezeu, Elena, li se dator este zidirea solidă și grațioasă pe care a isprăvit s-o repare Comisia Monumentelor Istorice: Curtea Veche„. Dintr-un neam rival, fiu al unui pretendent ou același nume de Mircea,

Alexandru, soțul Levantinei Ecaterina – și dânsa era o iubitoare de frumusețe, cu daruri de la Roma Papei până la „muntele umblat de Dumnezeu” al Sinaii – a ridicat, întorcmdu-se spre înălțimi, bisericuța pe care a crescut-o și împodobit-o, dânjdu-i numele său, nepotul de fiu, Radu-Voda, Odraslă a lui Petrascu-cel-Bun, dmtr-un neam opus Mir-ceștiior de ambele seminții, Mihai-Vodă și-a ridicat pe alt vârf de deal prinosul către Dumnezeu, sprijinitor al vitejiilor care apără dreptatea. Și, dacă nu știm numele zugravilor mai vechi cari au precedat cu secole pe marele vrăjitor^ Nicolae Grigorescu, la început iconar și pictor bisericesc, pentru vremea lui Mihai, care a trimis și la Veneția pentru materiale de pictură – după moldoveanul Alexandru Lapușneanu, oare căutase acolo pictori chiar și cartoane de model – cunoaștem doi: Petru Gri-gorovici Armeanul – cu frate la Iași – care a fost întrebuințat și ca diplomat – și Niicolae Grecul, originar din insula Creta, de unde a venit în Italia și Spania și genialul pictor Theotokopulos, El Greco.

— Poate și acel Mila, care venea după culori pe laguna venețiană.

O mișcare de artă se produsese, care continuă de-a lungul a două veacuri și care face onoarea cetății de Scaun, deși a fost pe urmă așa de complet uitată. Vom regreta totdeauna dispariția Sărindarului, bazilica lui l l

63 IJ

Matei Basarab, care în gropile de lut din margenea cetății în care stătea, învrâstând cu Târgoviștea veche, își căpătase cu arma domnia de ostaș. De atunci înainte până la Nioolae Mavrocordat, în multe privinți așa de puțin „fanariot”, n^a fost Domn mai mândru care să nu cate a-și veșnici memoria prin asemenea frumoase daruri. Astfel Constantin Șerban dăruiește, pe un deal încă gol, Mitropolia, Șerban Cantacuzino lucrează la Cotrocenii ascunderii sale de prigonitori pentru o iubire neîngăduită, Doamna lui, Măria, se pomenește în eleganta bisericuță oare-i poarta numele, Brâncoveanu construiește prin Doamna Marica la Biserica dintr-o zi, Ștefan Cantacuzino și Doamna Păuna la Sfinții Apostoli, primul dintre Ma-vrocordați în margene, cu o întreagă vastă mănăstire, la Văcărești. Și alături vin boierii, iar după dânșii negustorii din bresle caută să-și aibă biserica hramului, și nu lipsește câte un preot care ridică ziduri mai înalte acolo unde slujise în altarul mai modest.

Aceasta e însă cultură, o înaltă cultură, cel puțin atâta cât cafenelele literare și cercurile de admirație mutuală de azi.

Dar pe vremea Brâncoveanului era, pentru dezvoltarea sufletească a orașului, ceea ce nu se întâlnise până atunci: anume o Curte.

Nu numai cea veche, destul de impunătoare, pe care ne-o descrie, puțin înainte de momentul când Mihai-Vodă stătea sub dealul unde-și ridicase biserica, un călător francez, cel dinții, și așa de interesant, Lescaloppier, cu sala de ospețe unde se ridica primul pahar „în sănătatea lui dumnezeu” – oaspetele

reproduce chiar aceste cuvinte românești. Nu cunoaștem adăpostul ce va fi avut un Petru Cercel, fratele lui Mihai Viteazul, Cercel care, puțin prieten turcilor, a preferat să-și facă micul palat și „biserica la Târgoviște, nici reședința pomposului Leon-Vodă și a patriarhului domnesc Matei. Nu știm unde și în ce chip va fi trăit aici imperitalul Șerban Cantacuzino – căci la Cotroiceni erau călugări – dar fratele acestuia. Constantin Cantacuzino Stolnicul, care văzuse palatele -din Veneția și vilele aristocrației venețiene pe drumul spre Padova, a putut să dea și el sfaturile de unde a rezultat, și după depărtatul exemplu francez al lui Lud avi c al XlV-lea, vieața largă, cu tovărășie de boieri trăind în jurul lui și ridicându-și și ei case spațioase în mijlocul livezilor și grădinilor bine îngrijite, a lui Constantin-Vodă, a Doamnei, a familiei lor, bogată în feciori și în fete. Străinii cari au trecut pe vremea aceea prin București au trebuit să-i dea recunoașterea. Acolo se scrie de Radu Greceanu o cronică oficială a Domniei, pe oare Vodă caută, s-o (tot vadă pentru a cere schimbări după interesele sale, pe când în casele boierești se fac alte însemnări despre împrejurările vremii.

Mitropolitul Teodosie iubește cartea, dar ea este o adevărată meserie, și în oe privește cuprinsul și eleganta formă tipografică, pentru urmașul lui, Antim Ivire anul, Georgianul, care insă face tipăriturile, cu care e așa de larg în daruri ambițiosul, splendidul Domn, în mânăsti-rea lui Neagoe Basaraib și a lui Mircea Ciobanul, cu chipurile, până astăzi păstrate, ale ctitorilor de la Snagov, eoborându-se mai târziu și în chiar reședința domnească, unde tipografia arhierească va funcționa mulită vreme.

Școala bucurasteană e desigur destul de veche, în prima ei formă, de slavonește, si, pe alături, cu sfială și smerenie.

— De românește, limba care tofcusi nu se poate învăța fără dascăl, dacă e vorba de a o scrie. Această scoală de logofeți se păstrează și mod departe, dar în fața ei, mult miai sus, ridică învățatul Stolnic Cantacuzino, încă de pe vremea lui Șerban-Vodă, acea imitație a Universității din Pad ova care e nucleul de unde a ieșit, cu altă inspirație și spre alte scopuri, facultatea noastră de litere, școală de care se vor îngriji toți fanarioții, greci romanizați și români purtați mai mult sau mai puțin prin Fanar, căpătându^și sub Alexandru îpsilanti, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, și catedra, de ști-inți și de limbă franceză. Și feciori de boieri mari sub Brâncoveanu – în loc să alerge prin Străinătăți cu banii părinților – își făceau o oinsite să urmeze acele cursuri de acasă, de la care ni s-au păstrat caietele oare au aparținut unora dintre dânșii.

În această epocă fanariotă, sărăcăcioasă în fond și foarte primejduită sau tulburată, dar păstrând iuibirea pentru formele impozante, de origine bizantină, ale Sfcam-bulului sultanilor, vieafca Bucureștilor e desigur s-trăbătută de un occidenfcalism în creștere, oare se adaugă la datinile

împrumutate ale Orientului. Când Domnii și-au avut secretari și profesori pentru copii, dintre apuseni, italieni și francezi – palatul lui Alexandru Ipsilanti la Mihai-Vodă, deosebit de ce s-a chemat pe urmă Curtea arsă, e făcut de un grec purtat prin Apus – această direcție se întărește fără a se părăsi ceea ce ar fi trebuit să însemne aici, în toate timpurile, o tradiție înțeleasă și respectată. Se adaugă apoi, de pe la 1780 înainte, consulii, cu toate resorturile lor, ide intervenție și influență, Agenția austriacă ținându-și biroul de poștă pentru scrisori, ziare și cărți

O astfel de vieață în domeniul spiritului se întâlnește în Capitala munteană la începutul secolului al XlX-lea. Un răstimp, înainte de 1821, stau alături, slavomsmul formal fiind de mult mort cu desăvârșire, canturăria românească locală și trufașa nouă cultură elemcă, influențată de filosofia franceză, dar legată de originile elenice care încântă pe noii greci. Se vorbește pe vremea lui Vodă-Caragea cel de-al doilea, un „naționalist" grec, de o nouă Eladă pe pământul românesc și de acea Atena înnoită care ar putea sa fie pentru „Vlaho^Elini" Bucureștii.

Revoluția Eteriei și ridicarea lui Tudor Vladimirescu, boiernașul fost ofițer rus purtat și prin Ardeal și prin Viena, cu statornice amintiri din revoluția sârbească a lui Caragheorghe, împrăștie aburii acestui vis de scurtă dăinuire. Apare acum o Capitală de credință națională românească. Pentru izbânda noului crez care, prin cărturari și nu prin politicianismul de multe piei al deosebitelor epoce, ne-a dus la România largă și tare de astăzi, lucrează feciorii de boieri fonmați în țară, cei initrați în patriotica, vioaia oaste nouă, ucenicii lui Lazăr și ai continuatorului său, Eliad, cu tipografie la bariera Moșilor. Domnul însuși, nobilul Alexandru Ghica, ale cărui rămășițe erau să se așeze la Pantelirnon, pe oind fratele, de modă veche, e înmormântat în bisericuța de la Tei, lingă palatul Doamnei lui purtată prin multe meleaguri străine, de la Colentina, prezidează.

Urmează însă, cu Bifoescu-Vodă, o altă fază a Bucureștilor. Apusul determină și poruncește, cu influențe, covârșitoare, de așa de mare folos, până în margenea, oare nu trebuie trecuta niciodată, a originalității naționale. Cel oare se îmbracă în dulama lui Minai Viteazul și se face sfințit la Dealu, lingă mormântul gloriosului înaintaș, caută să francizeze școala de la Sfântul Sava. Din fericire este o opoziție puternică din partea dascălilor scolii naționale, unde după Eliad vine un Petru Poe-naru, cunoscând destul Occidentul pentru a nu-1 imita servil, și sunt încă vii urmele lăsate în suflete de ardeleni fanatici pentru Roma, maima comună, ca Aron Flo-rian și Laurian.

Unirea din 1859 mută aici, sub un Domn moldovean, care n-a putut câștiga o mândră societate de boieri munteni, cu care moldovenii lui s-au contopit destul de greu, centrul ivieții românești, aitrăgând și privirile, din ce în

ce mai pline de speranțe, ale Ardealului. Universitatea se dezvoltă din școala de la Sfmtul Sava, și direcția c, e hotărât națională. Dar, o bucată de vreme, lipsesc marii profesori și producția literară e inferioară, mai ales ca alegere a subiectelor și simț al limbii, celei din Iași.

Va veni vremea, pe la 1880, ca lașul, cu tot ce a putut pregăti și dezvolta, să fie absorbit de Capitală, care reține toată vieața politică si, cu o vieață economică încă indigenă, strânnge și bogăția, însă sub acest amestec îmbelșugat în talente dăinuiește, ascuns, dar atotputernic, un fanariotism de cafenea și zeflemea care, supus spiritului apusean, ia lucrurile în ușor și răspândește, când scepticismul, când apedul la instinctele inferioare

O vieață întreagă am luptat contra lui pentru un crez național și moral, așa de mult luat în râs de toți obraznicii, și vreau să izprăvesc afirmând încă odată absoluta lui necesitate [.].

Neamul Românesc, 21 mai 1935.

EROI și EROISM

E azi serbarea eroilor și desigur se au în vedere de fireasca recunoștință a nației aceia cari, în zilele hotărâtoare de unde a ieșit, cu multe silinți, ou mult sânge și multe lacrimi, România de astăzi, cu tot ce cuprinde din vieața neamului, au plecat de la vetrele lor, la care atâția nu' erau să se mai întoarcă, fără a se opri la câtă sărăcie, grijă și durere lasă în uriină. Acelora -cari, orice ar fi făcut, și poate ar fi greșit pe urmă, s-au oferit țării ou dragă inimă, punând pieptul pentru dânsa. Nu putem fi în ajuns de recunoscători, și s-ar cădea ca la orice prilej de comemorare ei să treacă înaintea tuturora, fie și în zdrențele îngustărilor lor de astăzi, fiindcă ei, fiind așa cum au fost, ne-au dat tot ceea ce avem astăzi.

În tinerețea mea petrecută în străinătate am văzut la Paris cum erau tratați aceia cari luptaseră pentru vulturii Franciei pe atâtea cimpii din Europa, unii chiar dintre acești venerabili foști ostași cu părul alb și pașii tremurători în acel colț de Crimeie i, unde victoria căpătată contra rușilor a făcut să ne putem clădi din fragmentul moldovenesc și acel muntean țara cea nouă, așa încât cu o deosebită muâțămire luam din mâinile lor zbâr-cite cartea mea, la Biblioteca Universității mai ales, unde vedeam numai pe doi din acești vechi ostași. Adăpostul glorios al Invalizilor, lângă sicriul de porfir al lui Napoleon 2 sub cupola aurită cuprindea pe mulți dintre dân-șii, cari-și soreau la puținul. Zgârcitul soare parizian, trupurile pătrunse de gloanțe și ațipeau pentru ca sub pleoape să li se vrăjească vedenia isprăvilor săvârșite când erau tineri și voinici, în grădinile publice lor H se dădeau locurile de pază, și portarii se alegeau de preferință dintre ei. Și pe atunci Legiunea de onoare se acorda cu multă scumpă ta te celor din țară, și sentinelele aveau obligația de a prezenta armele

celor cu panglica roșie. Nu o dată m-am înfiorat când onorurile se dădeau unui biet arioșuleț slab și gârbov, îmbrăcat în haina civilă cea mai modestă.

Și astăzi la biblioteci deseori ești servit de funcționari cărora le flutură o mânecă goală sau cari-și târăsc piciorul mutilat. Și astăzi în tramvaie cel care poarta urma suferinților îndurate pentru țară își are lo'cul asi-gurat, oricine ar fi ca situație acela oare i-1 cedează bucuros.

În vremea veche, de unde vine însuși cuvântul de,. Erou", luptătorul care și-a făcut datoria se învrednicea de cea ouai mare cinste, alături de înțelepții nealmului și de conducă tonii cei mai înalți ai trebilor publice.

Pe când astăzi deseori acela căruia i se datorește așa de mult își sună pe străzi în zadar vechile decorații și medalii fără să fie băgat în samă de nimeni, și el se îndeasă împreună cu ceilalți, tot felul de gloată din țară și străinătate, la ușile ministerelor unde se face o pomană care-i jignește și de oare ar trebui să sângere mai mult și decât de rănile lor de odinioară. E o durere pentru mine când vin să-mi ceară recomandații pentru cei în slujbe mari oameni cari poartă săpată în carnea lor urma încercărilor prin care am trecut ca să ajungem la limanul mântuirii.

Dar nu totdeauna cel care a fost rănit a dat mai multă dovadă de vitejii în ceasul marii ispite. Glontele nu alege. El trece uneori peste cel ce stă în frunte și lovește, orb, în lături sau în fund. Dar noi n-avern nici putința, nici căderea sa cercetăm și să aleg-eon. Nu suntem judecătorii celor cari, oricum, au stat îrrtavo primejdie pe care n-o cunoaștem, pentru vrâsta sau pentru rosturile noastre. E mai bine să respectăm mai mult decât se cuvine decât, aflând pe urmă cine a stat în fața noastră, să ne mustre cugetul că am jignit un suflet nobil ce s-a oferit cândva jertfă pentru noi toți.

Lecții n-avem de dat nimănuia dintre dânșii. Dar, cum oricine are dreptul să ne judece pe noi, și noi putem judeca în conștiința noastră pe alții, chiar dacă nu le spunem părerea noastră. Și câit de bine ne pare când aceia care a fost erou ori care a trăit în atmosfera eroică a războiului se respectă pe sine însuși, rămânându-i ceva din ceea ce a fost în acel ceas suprem și ferindu-se de orice scădere morală, care pentru el e o profanare ce întrece cu mult ființa lui însăși.

Dar să nu greșim creztnd că este un singur fel de eroism, acela care se vădește în clipele marilor încercări sângeroase, când se face moarte de om penitru apărarea sfântului pământ al patriei încălcate ori pentru a duce steagul țării pe drumuri arătate de ursită.

Se poate chiar ca acest eroism de o anume parte numai a vieții, parte care poate fi chiar scurtă, să nu fie singurul, și să nu-i pară rău nici unuia din cinstitorii eroilor cari, trăind în pace ori neavând, ca femeile, un rost în

războaie, nu se pot învrednici să arate că au un suflet tot atât de tare și de devotat, desprețuind cu tot atâta hotărâre orice fel de pericole.

Eroic e oricine și în cele mai umile împrejurări ale vieții face fără nici un interes silința care-i întrecemijloacele obișnuite, care se biruie, se întrece și se uită pe sine, atunci cânid ajunge să apere și să ocrotească pe cineva mai slab decât dânsul sau să înfățișeze marile realități, marile ființi ale vieții, înaintea frumuseții și înălțimii cărora trebuie să ne închinăm.

În timp de pace e eroic ostașul care, fără a fi trimes prin ordin în partea din oștire care înfruntă primejdiile aerului, trecând peste neguri, luptându-se cu vântul, ex-punându-se surprinderilor masinei adesea neascultătoare sau neîndestulătoare, nu știe, în fiecare zi a încercărilor de atâtea suite de ori repetate dacă, seara, își va mai revedea la vatră pe ai săi, sau care-și închină tinerețede abia începute unei așa de cutezătoare misiuni, înaintea camaradului, a prietenului căzut, el are curajul de a relua această luptă cu văzduhul care pune pe omul viteaz din timpurile noastre alături cu zeii și fiii de zei, nefe-mătoiri de moarte și disprețuitori de durere, ai antichității. Numai unde-i vedem așa de des înaintea noastră, fiind obișnuiți cu dânșii, nu ne dăm seama cu cât sunt ei mai presus de noi în vitejia cea mai vrednică d<e respect.

Când, în războiul ce s-a încheiat prin luptele din Vrancea, femeile satelor, copiii veneau la front, înnoind necontenit provizia de gloanțe, iară a ține samă de afâția din ei cari cădeau alături cu ostașii, aceste ființe de o rară înălțare sufletească, pe care o găseau așa de naturală, merită să fie așezate alături de cuceritorii de tranșee și de izgonitorii pedepsitori ai dușmanilor.

Dar, în aceleași zile grozave ale neamului, mai sus încă se așază acele femei fără nici un sprijin, fără mijloacele de hrana înseși, flămânde și, în zdrențe, după ce avuseră tot binele vieții, cari, adesea silite a găzdui în casele lor pe aceia ce le uciseseră poate pe front bărbații, frații, fiii, păstmu în fața jignirilor și amenințărilor, sfi-dând bestia stăpână pe soarta lor, odată cu desăvârșita curăție a trupului lor, și mândria de reprezentante ale unei nobile nații. Aceasta, de la doamna mare, care primise de copilă o creștere în acest înțeles, până la cea mai săracă din sătencele României care-și păstra vatra și patul curat. Scăderea uriașă a nașterilor în teritoriul ocupat e una din dovezile cele mai puternice de morală a acestui popor și femeile cărora li se datorește aceasta nu pot fi lăudate îndeajuns pentru un eroism frământat cu atâtea lacrimi.

Oriciiid însă eroismul se poate vădi, fie și în cele mai smerite împrejurări ale vieții, în mediul cel mai ferit de ochii oamenilor.

Nu ești eroic atunci cmd ridici pretenția ta înaintea neputinții de a te mulțămi a terii tale căzute în nenorocire. Oricât drept ai avea, nu se cuvine să-ți apuci de gât maica țară și să-i poruncești a-ți da ceea ce are în inima ei

pentru tine, dar n-o îngăduie vremurile. Ci eroic este să rabzi, cu gândul la ajutorul pe care i-1 dai astfel. De câte ori n-^am auzit funcționarul rău plătit care, sfios, mărturisea că se ajută și el cum poate, 'dar împotriva patriei nu înțelege a cârti! Ori, în șanțurile umede și însângerate ale războiului sau sub biciul străinului, care se poate întoarce dacă ne vom cântări prea mult serviciile, era mai bine?

Dar eroic, o, cit de eroic! E părintele care se îngustează pe sine, în anii din tinerețe pe care n-o poate trăi ori în cei gingași ai bătnânețelor împovărate de suferinți, pentru a da putință de învățătură copilului pe care atî-tea dovezi împrejur îl fac să fie prevăzut fără recunoștință. Tata, îndoit sub povara multelor sarcini râu plătite, mama care-și amică ochii la luminare noaptea (târziu, cei ce veghează la căpătâiele odraslelor pentru a îe scăpa ca prin minune vieața prin nesfârșitul devotament. Ori medicul care știe că poate muri de boala pe care o caută în coliba unui sărac – câți nu s-au stins în timpul războiului!

— Femeia tânără care păzește soonnul bolnavului necunoscut, la patul căruia o cheamă o datorie, îndeplinită uneori cu sfințenia celor mai adevărate din mucenice. Ca să nu ne ridicăm până la descoperitorul care știe că va cădea în clipa însăși când va fi smuls zeilor taina.

Eroismul nu e în împrejurări; în noi îl avem. Și să nu alegem pe aceia cărora ni se cere a-1 închina.

Neamul Românesc, 8 iunie 1935.

AMINTIREA LUI DIMITRIE CANTEMlR

Acum două săptămâni oasele, aduse de departe, ale lui Di m i trie Vodă Cantemir au fost așezate în biserica lui Vasiile Luipu, închinată celor Trei Ierarhi, Trei-Sfeti-teâe din Iașij.

Ceea ce deosebește pe vechiul Domn moldovean, mulți ani trist pribeag în Husia, deși a fost acolo cneaz și senator al (împărăției, favorit și sfetnic științific al lui Petru cel Mare, încunjurat de o familie de oameni inteligenți, în oare și o fată de o rară distincție, Măria, care era să fie țarină alături de Petru, și însurat, după moartea soției dinții, Cantaeuzina Smaranda, fata lui Șerban Vodă, cu o tânăra prințesă rusă, crescută în Suedia2, este, în zile, de tinerețe petrecută în Moldova și la Constantinopol, în zile de maturitate din acest exil, în zile bune și în zile rele, o nesfârșita tinereță de suflet.

Un suflet omenesc e tânăr atunci când lumea, cu frumusețile și cu tainele ei, când oamenii cari-1 încunjoară,. Orice sentimente ar avea față de dânsul, când el însuși, cu tot ce cuprinde și cu tot ce ascunde, îi sunt un obiect de necontenită curiozitate, de neastâmpărata dorință de a ști.

Sunt curiozități de acestea reci. Le au mulți învățați, dar nu din cei mai mari, adecă din aceia cari, în același timp, au văzut locurile de foarte sus și au

pătruns fo'arte-adânc în lăuntrul lor, așa cum ochiul păsării ridicate mai în înaltul cerului vede mai deslușit până în fundul valu-riâor, descoperindiu-și prada. Dar adevărata și cea mai nobilă curiozitate e aceea care se unește cu o caldă iubire pentru scopul cercetărilor întreprinse.

Așa a fost setea de știință, revărsată asupra atâtor tărâmuri, a lui Diinitrie Oantemir, cel care a murit la cinicizeci de ani ou aceiași ochi lacomi de a pătrunde tot ce se găsea în raza lor de privire și gata de a pune în cărți noi tot alte gânduri. El a fost, în această nesfârșită tinereță a lui, desigur uin entuziast, în cel rnai curat înțeles al cuvântului.

Nu i-a plăcut mimai de ce vădesc și descopăr cărțile, în multe limbi, pe care le-a răscolit cu degetele nerăbdătoare ale frumoasei mâni de stăpânire. Ci asupra fiin-ții omenești înseși s-a întins această patimă nebiruită de care s-a zbuciumat din anii celor dinții încercări până în clipa când moartea singură 1-a împiedecat de a merge rnai departe.

Cuvintele cu care se îndreaptă flăcăul domnesc către „dulcele" său frate, trimis de tatăl, care nu putea îface altfel, ca ostatec la Constan tino pol, înehinindu-i o carte de cugetări asupra vieții umane și asupra naturii, oare arată mai mult cetire decât cunoaștere a locurilor, Diva-rul3, în care înțeleptul sfidează „lumea" cu toate farmecele și ispitele ei, oprindu-se cu acea melancolie care întovărășește aiftt de adesea cele dintâi gândiri asupra condițiilor de mărgenire a existenței noastre, arată o aplecare către înduioșate iubiri.

Daca apoi la Constan țin opol, unde a trebuit să ia, ca garant pemtru domnia bătrânului tată, locul acestui irate, el a fost „primit bine pretutindeni, la turci, ca și în cercurile creștine, ale grecilor, ale levantinilor, ale frân-cilor de la ambasade, unde tânărul prinț ajunsese a fi așa de prețuit, aceasta se diatorește aceluiași suflet deschis, căutând prietenie și oferind în chipul cel mai larg tot ce era în putința unui tânăr fiu de Domn.

Se interesa de orice și avea ceva să întrebe la oricine dintre cei vii, în același timp când cei morți îi spuneau prin cărțile care nu mor taina gândului lor. Nu se gândea atunci să scrie el însuși, deși dovedise prin lucrări de început că e în stare să le facă, îndrăznind chiar, lucru (neobișnuit până la dânsul și iarăși neobișnuit pe urmă, să le dea în tipar, atunci când numai cărțile de slujbă bisericească și de teologie se învredniceau de această onoare. N-<are deloc aerul unui savant veștejit din pragul însuși al vieții publice acel frumos tânăr cu profilul curat, cu ibuzele subțiri umbrite de o fină mustață, cu pariul lung, sau mai curând peruca de modă apuseană, cu buclele căzând pe umeri, pe care-1 înfățișează portretul lui, de un necunoscut pictor apusean. Jucăria cu prefacerea în dobitoace și păsări ale fabulei a cunoscuților, prieteni și dușmani, din jurul său, în Istoria ierogltfică4 arată că-i plăcea pe vremea

aiceea a băs-mui asupra istoriei, în care era însuși atât de intim amestecat, s vremii sale.

Pare că la data oând i s-a zugrăvit fața limpede pe care nu scriseseră încă ninii'c grijile, temerile și durerile, el nu trecuse printr-o încercare de numai câteva luni a domniei, neprimite de turci, cari-1 chemară la dânșii și-1 reținură. Dar felul oum a voit el Doimnia nu e desigur obișnuit, și el arată aceleași nevoi sufletești, atât de distinse

Se fălceau pe atunci stăpânitori, cu putere împărătească, ai țărilor noastre prin alegerea turcilor, în mâna cărora de fapt stăteam. Prieteni bine hrăniți la Constan-tinopol, din lumea puternicilor în jurul Sultanului, hotărau, și buna lor dispoziție trebuia necontenit întreținută cu daruri. Un Domn român de pe la 1700 era un om cu somnul ușor și adesea tulburat. Și el simțea cum L1 apasă pe grumaz o putere care-și făcea câteodată un joc de a-1 frânge.

Așa nu voia să fie tânănul voievod Dumitrașou, urmaș al tatălui trecut prin multe silinți și încercări pină să i se cânte în Biserica Domnească din Iași rugăciunile împărătești de înscăunare. El voia să fie ales, aclamat, purtat pe scut de țara lui. Și în această țară nu de orice fel de oameni, ci de tineri ca dânsul și de ostași, în strigătele acestora a fost el înălțat la Scaunul Moldovei.

Așa se făcuse raai de curând și în cealaltă țară, la Munteni, cu Constantin Brâncoveanu, dar și acolo tot o minte mare, un suflet mândru e acela care n-a vrut să se întrebuințeze obișnuita târâre spre putere înaintea stă-pânilor dăruiți și lingușiți. Crescut în străinătate, Constantin Stolnicul Cantacuzino a pus la cale ridicarea după cele mai vechi și mai bune datini a bogatului și blândului său nepot. Era deci și la unii și la ceilalți dintre românii liberi aceeași tendința spre înnoire, potrivit cu un trecut a cărui poveste de lupte și biruinți, și contra itur-

— Ycilor, se scria pe vremea aceea cu pasiune. Din splendoarea acelor vechi timpuri cădeau asupra unui prezent dezarmat lumini care făceau să se vadă drepte și largi drumuri spre viitor.

Că nu 1-au vrut stăpânii de altă lege a trebuit să-1 doară adânc pe tânărul care nu găsea în filosofia lui din cărțile de învățătură mângâiere pentru toate decepțiile. Trăind de acum în mijlocul lor, văzâmdu-le conrupția, lipsa de curaj și de mândrie, semnele unei răpezi decăderi pe care o credea că urmează până la capăt, el se întări și mai mult în gmdiil că altceva trebuie, și mai ales în acela că așa ceva se poate. Șerban Cantaouzino, socrul lui, o voise cu imperialii nemți, el se îndreptă, după orientarea firească a țării sale, către imperialii muscali.

A doua domnie a voit-o el, nu pentru dânsa, pentru vanitatea puterii, pentru plăcerea vulgară de a vedea pe oamenii cari-și închină mândria spre a-și satisface interesele și cari-și părăsesc crezul spre a fi văzuți cât mai multă

vreme sus, în vârful societății, ci pentru că de pe tronul Moldovei el putea să lucreze la opera de dezrobire ce sta în fundul celor mai dragi speranțe ale sale.

Cronicile vremii și un grec ocrotit la curtea domnilor Moldovei ne arată pe un om oare vădit căuta să-și câștige prietenii bune pentru un scop mare, pentru una din acele încercări ce hotărăsc asupra unei vieți și asupra unei țări întregi. Ca un fiu pentru cei bătrâni, ca un frate pentru cei de o seamă cu dânsul, ca un părinte pentru tineri. Iubirea lui se îndreaptă mai ales către acest tineret, care el însuși, și de mult, alergând sub toate steagurile de luptă, se cere la lucruri noi și râvnește necontenit la isprăvi extraordinare, la mari vitejii, la lovituri de aventură. Ei vor fi doar tovarășii lui la ceasul, pe care-1 așteaptă cu nerăbdare, când furtuna se va dez-Janțui la Nistru și va rupe copacul cu miedul putred al puterii otomane, aducrnd Moldovei liberarea.

Moldovei și întregului popor românesc. Pentru că din izvoare pe care le-a cetit pe vremuri – și la care se va întoarce când se va zdrobi scunta carieră domnească" -1 el știe, ca și mai bătrânul sau contemporan Constantin Stolnicul Cantacuzino, că este un singur neam românesc, înfipt aici din vremile Romei și care nu se poate smulge niciodată de unde-i sunt rădăcinile.

Ziua cea de mult dorită vine. Înaintea celui care aștepta legiunile noului Constantin cel Mare mergkid să-și ia în stăpânire cuvenitul Țarigrad, răsare o oaste mare, dar neorânduită, fără nici o chezășie de victorie, și mai alee un șef împărătesc care strigă, petrece și bea, [.] care-1 saltă prin aer pe dânsul, așa cum sălta prin nepre-vederea lui soarta întregii creștinătăți răsăritene.

Dimitrie Cantemâr, cel crescut între cărți înțelepte și oameni cuminți, va fi putut înțelege încă oâin acea clipă cum se vor isprăvi lucrurile așa de fără socoteală chibzuite. El n-a spus niciodată ce a simțit atunci când aceasta prevestire s-a adeverit și toată această armată izbăvitoare, răscumpărândiu-se de robie, a trebuit să fie trimeasă acasă ca niște învinși și niște iertați din mila unui mare vizir raiai iute, deci, mai norocos la faptă.

Intre cei ascunși de urgia turcească biruitoare este și el, care se visase liberator și organizator de țară, întemeietor de dinastie. Va merge cu țarul, cu,. Sudarul" *, cum îi zicea unul din boierii întovărășiți cu dânsul, loan Neoulce, în locuri necunoscute, unde era să-și ducă ra-anășița, puțină, a anilor vieții sale zbuciumate.

Ce va face acolo, aceasta e teribila întrebare ce i se punea celui de așa de sus prăbușit ca să nu se mai ridice niciodată pe vârful de unde crezuse că descoperă un așa de mândru viitor pentru sine și pentru ai săi.

A crezut el în adevăr ca va veni și un ceas de răsplătire și ca mâna aprigă a țarului moscovit îl va duce din nou spre scaunul părintesc în patria dorită? E greu de admis. Omul avea privirea agera și de la început va fi văzut câtă șubrezenie e în această împărăție nemăr-genită [.]

Atunci, osândit pe viață la ospitalitatea urmii neam care abia se deștepta la cultura înaltă de care așa de larg se împărtășise neobișnuitul oaspete, el trăi In trecut.

1 Gosudarul, împăratul, (im.)

E multă mângâlere în străbaterea veacurilor, care arată adesea ce zadarnice sunt toate nedreptățile și ce osândite la iin rău sfârșit toate tiraniile. Nu se vede aceasta, numai doar oând privirea nu poate îmbrățișa destul. Fiindcă numai ce e drept și omenesc e în adevăr solid.

Se smulse deci de la ce avea înaintea ochilor: o casă de piatră la Moscova, adăposturi ușoare la moșii, podani, supuși de alt neam, a cărui limba o deprinsese, de altfel, răpede, un grup de boieri încredințați lui, cum o pretin-sese de la început, ca unui Domn, ou dreptul de a judeca și de a pedepsi, apoi o casă văduvită, un secretar și preceptor grec pentru copiii deșterați, noua căsătorie având să-i aducă mai târzki numai, puțină bucurie tinerească. Ce altă viață atunci când îi flutura pe umeri, nu peruca pudrată, ci chioa moldovenească și o mustață dârză-i înflorea pe buzele acum rase, după moda Apusului, impusă de țarul Petru!

Înfățișând trecutul.

— Singurul dintre Domni care a facu't-o.

— El se putea opri asupra lui, care avea destule de povestit și de îndreptățit, mai ales pentru momentul supremei tragedii. Dar se mulțămi să-și arate întâia ti-nereță lângă tatăl a cărui memorie voia s-o păstreze. Nimic din strigătele zguduitoare ale lui Minai Viteazul spunând împănatului din Apus și lumii întregi ce voise, ce făcuse, ce isprăvise. Ci, liniștit, ca un. Glas fără trup, el începu să desfășoare drama cea mare a poporului său. Nu vi se pare ciudat că, precum înainte de suprema noastră sforțare spre unitatea națională a răsărit din mormântul său. De la Argeș Basarab întemeietorul, din. Grop-nița de la Moscova, unde s-a coborât încă tânăr, hi se întoarce Cantemir glorificatorul, în zilele când această unitate îndeplinită e în sarcina cumințeniei noastre?

Neamul Românesc, 3 iulie 1935.

TEATRE DE VARĂ

Teatrele noastre au desigur și o altă misiune decât aceea de a distra lumea cu ceea ce lumiea cere4. Totdeauna, din vremea când la greci reprezentațiile scenice aveau drept scop să întregească o sărbătoare, sa facă' o școală tineretului, să împrospăteze cunostințile oamenilor m a buri, să răspândească un adevărat învățământ cetățenesc, pe care noi 1-a. M numi azi, național„ și „patriotic” și să creeze o stare de spirit comună în jurul marilor întrebări ale timpului, o menire mai înaltă a fost rezervată teatrului. El a ajutat, dacă nu la romani, cari nu înțelegeau astfel de spectacole, dar, mai târziu, la

educația mulțimii în evul mediu, la întărirea sentimentului religios, punând ceea ce era sfânt, dar așa de depărtat, în atingere de~a dreptul cu societatea, iar, în vremea monarhiei absolute, Ia răspândirea unui ales simț de bună cuviință.

— Teatrul englez din vremea lui Shakespeare mergând chiar mult mai sus, dând întreaga istorie antică și a nației înseși, precum și lămurirea atâtor mari întrebări ou privire la înțelesul lumii și la rostul vieții omenești. Revoluția franceză a fost apoi pregătită prin asalturile îndrăznețe ale corosivului Beaumarchais; spiritul poporului italian a fost format de tragediile lui Alfieri; în epoca romantismului cauzele cele mai nobile au fost servite de un strălucitor repertoriu la care au contribuit și poeți din cei mai mari ai timpului. Un Alexandre Dumas-fiul a tratat pe scenă și cele mai grele probleme sociale.

Pentru a îndeplini rosturi așa de frumoase nu e nevoie de cataligele unei solemnități găunoase. Sub o înfățișare familiară, întrebuințând graiul de toate zilele, punând pe scândairi oameni ca aceea, simpatici sau antipatici, de cari suntem zilnic încunjurați, neavând pretenția declarată de, a îndrepta moravurile", îngăduindu-și chiar glumele de care se râde mai tare, din toată inima, teatrul poate sa servească la ridicarea nivelului intelectual și moral al unei societăți. Lecția cea mai bună o primești atunci când nimic din tonul învățătorului care zâmbește necontenit către tine nu te umilește și nu-ți aduce o jignire. Cu lucruri ușoare se ating atât de adeseori rezultatele cele mai mari și ce nu poate produce o predică, de a carii seacă trufie te dezguști îndată, se poate căpăta prin sugestia de o elegantă discreție.

Sunt, de mult, teatre ale statului, ținute diin banii contribuabililor, cari au dreptul să privească de aproape la întrebuințarea lor. Nu odată, și în scrisul meu, dar și în Parlament, unde n-am fost singurul să atrag atenția asupra unor anumite rătăciri care se pot îngădui aiurea, dar nu se pot ierta acolo, am observat greșeala ce se face când se cântărește rețeta, chiar pentru o piesă de nimica sau rea, în loc să se ție seamă în rândul întâi de valoarea piesei a carii ascultare, în lipsa clienților platnici, cari nu sunt nici oamenii cei mai luminați, nici cei -cu gustul mai dezvoltat, nici aceia la cari, pentru meritele lor. Avem datoria să ne gândim mai mult, trebuie să se aducă funcționari, militari, studenți, școlari din anii mai înaintați.

O anume categorie de piese își poate găsi cu greu locul acolo tinde e de nevoie să se înfățișeze orice a ajuns clasic într-o întreagă literatură dramatică, ori făgăduielile unei strălucite cariere de autor dramatic, ori învierile cele mai educative ale trecutului unei țări. Și totuși mai trebuie ceva pe alături, care să nu ceară atâta atenție și să nu aducă aceeași zguduire sufletească.

Acest ceva e dorit mai mult de popoare vesele până la o ușurătate care nu e totdeauna condamnabilă, cum e al nostra. Ne place a face haz și de lucruri la

care ținem și de persoane pentru cari în fond avem stimă și respect. Nația chiuiturilor de la hora și a proverbelor usturătoare nu poate încremeni în solemnitatea pe care și-o doresc altele cu un alt sânge, trăind sub alt cer, în lumina altui spare. Fără a cădea în adesea josnicele zeflemele, de obârșie orientală, ale Bucureștilor, gluma e bine venită Ia noi, cum era și în Atena epocii la Perdele, când admiratorii artei sacre a lui Phidias și ascultătorii convorbirilor filosofice ale lui Socrate și Platon erau bucuroși să-și săreze inima, împovărată de multe griji politice, la ascultarea țâșnirilor nestăpânite ale unui Aristofan.

Și este o parte din an în care asemenea spectacole sini; mai ales dorite. Într-o climă schimbătoare și uneori grozav de aspră, lumea a muncit un an întreg. S-a ajuns la doritele vacanțe, când cei mai mulți fug de seriozitatea meșteșugului pe cai*e 1-au practicat și-1 vor practica, dorind să-și uite de zilnicele împovărări, în lunile calde fiecăruia îi place să zburde puțin pe alături de îndatoririle la care firește că va trebui să revie.

Să se adauge pe lângă aceasta o veche pasiune a nației noastre, și una din cele mai frumoase. Azi Capitala României se preface în alei de elefanți de piatră înhămați cu ourele, care reprezintă cea mai nouă arhitectură, aceea asupra crezului masiv și simplist al căreia jură tot tineretul de arhitecți. Zid de zid, terasă de terasă, blocuri care se unesc pentru a face strada-bloc. E cenușiu și trist, mai ales însă grozav de monoton, în ciuda câtorva încercări de a varia măcar prin coloare *.

Odată cu vechea casă gospodărească. Zunbind de după stâlpi cu florile de la ferești, se duce și un alt element de voioșie tradițională: grădina.

Odată, cu pomii ei bătrâni din care răsuna în mar-gene de oraș glas de privighetori singuratece, cu straturile ei de flori, cu dobitoacele și păsările curții, și-o avea oricare, și mahalagiul cel sărac. Dar azi metrul pătrat a ajuns scump și pe acolo. Grădina se parcelează și se vinde; pământul geme sub monștrii de beton armat. Dar în fundul sufletului stăruie vechea patimă, trecută din generație în generație, pentru grădină.

Unii își fac chioșcurile pentru cina de seară între două streșini, așa de aproape de vecini încât unul aude ce se vorbește la masa celuilalt. Alții nu se pot mângâia măcar cu aceste seri la lumina becului electric sau a în-

* Și aici se manifestă aversiunea lui N. larga pentru formele de viață modernă (n. ed.) târziatei lămpi cu petrol. Ei aleargă firește unde foșnesc cele câteva crăci sărace ale câtorva copaci și unde se aude un sunet de arcuș, teribil pentru cine lucrează alături, dar așa de atrăgător și pentru cine-și are acasă un radio de contrabandă.

Ce erau odată teatrele noastre de vară prin grădini! Cele din București, ca Rașca, erau vestite. Intrigile de dragoste ale surorii cocoanei Vetei cu câte

un. „coate goale” și „mațe fripte” se înfiripau acolo2. Cine nu alerga să asculte cantonete sau să râdă la câteva scene mai mult sau mai puțin de actualitate, precedând mar&a popularitate, din care se mai menține ceva, a celebrului „Cărăbuș”! La 1877 se putea vedea în aceste locuri de întâlnire a oamenilor de toate clasele și ale atâtor femei frumoase și vesele până și bătrânul cancelar al împărăției rusești, Gorceacov, care găsise idealul oelor peste șaptezeci de ani ai săi într-una din cele mai ochioase cântărețe sub cerul liber.

Iar în provincie, unde nu era teatrul închis, teatrul permanent, acolo alerga toată lumea, capabilă, de altfel, să-și găsească plăcerea și într-o grădină minusculă, ou muzică și bufet, ca pentru mine neuitatul petec de felinare mai mult decât de copaci de la Ca/e Frangais din Botoșani. Tot acolo în grădina Vârnav am ascultat o singură dată pe Millo însuși înveșmântat în pitorestele zdrențe ale „Babei Hârca”. La Iași grădinile erau luate cu asalt, familiile pornind integral, până la copiii nevrâs-nici, pe cari-i atrăgea mai ales porția de înghețată.

Azi vilegiatura golește orașele, care sărăcesc d” pe urma ei. În locurile unde se adună atâția, de multe ori ca să regrete a doua zi că și-au părăsit casa, cu obiceiurile ei comode și plăcute, berăria, cafeneaua, bodega au înlocuit grădina Spectacolele nu mai sunt așa de necesare când trâmbițele de la radio umplu și urechile care n-nau dorința de a se lumina și măguli de muzică astfel.

Totuși grădina izbutește a se păstra.

Ba cere pentru cadrul ei un anume teatru, cum îngăduie numai o anume producție muzicală. Orice e peste măsură de serios nu se potrivește, și orice e trivial, grosolan, gâdilător de simțuri sună fals sub cerul cu stelele toate, ori în poleiala de argint a lunii între copacii care-și mișcă alintător ramurile. Aici trebuie ceva sprinten și ceva sănătos.

Să nu se mire deci nimeni că Liga Culturală și-a făcut și ea teatrul ei de vară, pe care.

— De altfel, voim să-1 continuăm, acoperiindu-1 și încălzindu-1, și în lunile de iarnă, teatrul de douăzeci de lei biletul, pe care să-1 poată lua oricine, la vremuri ca acestea nu e sarcina morală cât de mică pe care să nu fie datoare a o lua asupra-și cea mai glorioasă societate.

Neamul Românesc, 28 iulie 1935

CE TREBUIE SĂ TIPĂRIM

Activitatea editurilor românești de la o bucată de vreme impune prin număr, dar sperie puțintel și deconcertează.

Precum de la marile, prea marile planuri ale „Culturii Naționale”J, care dădea două sute de pagini, de altfel erudite, despre Aristofan – cine însă le-o fi cetit?

— și anunța – rai se pare chiar că s-a ținut de cu-vânt – că va pune la îndemâna românilor o traducere a „Politicii” lui Aristotel, ceea ce ar fi putut orienta în luptele pentru putere, tot așa de la truda, plătită cu mult bănet, a altor întreprinderi vor rezulta, pe lângă atâtea cărți cetite, în ediții uneori modern elegante, și mo-rmane do maculatură oare, îndată ce se cetește pagina în care se află „porcăria” pentru care se cumpără, se și aruncă la o parte, pe lângă alte surori^cărți pe care lumea le ignorează cu desăvârșire.

E desigur regretabil când scrisul unui popor, ajungând la oarecare siguranță și bogăție, nu găsește cine să-1 tipărească. Au fost epoci în dezvoltarea sufletului românesc în care gânduri mari nu s-au putut răspândi pentru că nu s-a găsit nimeni să cheltuiască pentru tipar și în care, pentru aceeași osândă de a rămânea în manuscript și până astăzi, lecții folositoare de bună limbă românească nu s-au putut îndrepta către cei cari, prinși de falsele mode, greșeau în alcătuirea formei Pe urmă, cum alte cuvinte au răsărit și stilul a căpătat un alt avânt și o altă mlădiere, generațiile următoare, ou multe tipografii, nu s-au gândit să scoată la iveală manuscriptele uitate.

Pe vremuri mai era un frâu care împiedeca publicarea celor mai multe din lucrările rămase în manuscript.

Era prejudecata că de tipar sunt vrednice numai cărțile care cuprind Cuvântul Domnului, care servesc pentru tălmăcirea lui sau care arată vieața demnă de a ii imitată a celor cari au trăit după cele mai curate și mai nobile învățături creștinești. Nici Istoria împăraților, priveliștea marilor schimbări în omenire nu se primea să treacă sub apăsarea tiparului. A fost o mare înnoire canid, sub Vodă Brâncoveanu, om în stare să înțeleagă multe lucruri noi, tiparnița domnească a dat pentru tineretul doritor de isprăvi neobișnuite povestea minunată a isprăvilor lui Alexandru Machedon2, romanul celor mai neînchipuite minuni si. Încă, învățatul și cumintele unchi al lui Vodă, Constantin Stolnicul Cantacuzino, s-a ridicat ca să spuie că acestea nu sunt lucruri adevărate ci numai icoane zadarnice de închipuire nestăpânită. Și încă o excepție, oare trebuie privită ca o revoluție în deplinul înțeles al cuvântului: Dimitrie Cantcmir a pus să se lucreze în tipografia curții, supt tatăl așa de bucuros de ce a puiuț face neobișnuitul fiu, filosofia, cu tâlc adânc, din „Gâlceava înțeleptului cu lumea” 3.

Rareori în epoca fanariotă, tot mai ieșită de supt stă-pânirea exclusivă a bisericii, se publica vreo traducere după franțuzește a unei narațiuni de caracter romantic. Dacă povestirea de imaginație, poezia, originală sau traducere, s-a învrednicit de onorurile zățuirii, aceasta se datorește unor posibilități și influențe apusene. Tipografiile ardelene căutau să câștige în tot felul pe români, și pe cei de la noi. Și istoria universală a intrat în cercul lor de interes, dar mai ales cărți de învățătură practică, mergând de la creșterea

pomilor la deslușirea rosturilor trupului omenesc. Fanatica iubire a ardelenilor pentru Roma străbună, ca și dorința lor de a li se lăimuri trecutul bisericesc a dus la alte publicații. Și, în sfâr-sât, tipografia, doritoare de clienți, a Universității din Buda, înzestrată cu caractere și pentru greci și pentru sârbi și pentru români, a ispitit și înainte de harnicul editor, pe nemțește jerlegăr, Zaharia Carcalechi4, un așa de priceput negustor, pe boierii autori de cărți, de la moldoveanul Beldiman la munteanul Dinieu Golescu, intitulat, pentru ocazie, ardelenește, Constantin Radovici de Golești, să trimită cuprinsul saltarelor de lucrări asounse pentru ca ele să vadă, în foarte frumos tipar, lumina zilei. Și tot felul de enciclopedii umblau prin mintea aceluia care se întâlnește și la începuturile ziaristicei românești în Capitala munteană.

Imitând pe tipograful de la Ruda. Fruntași intelectuali ai țărilor românești libere, Asachi și Eliad, Interne-iară stabilimente tipografice din care ieși, pentru o generație literară și intelectuală nouă, o literatură de poezie, în versuri și în proză Iar Mihail Kogălniceanu duse mai departe alegerea lucrurilor de tipărit – și prin Calendarele sale, așa de apusene ca factură, așa de românești ca înțelegere pentru nevoile sufletești ale neamului. Chiar un librar, Gheorghe loanid din București, care a patronat traducerea în românește a romanelor franceze din epoca Iul Alexandre Dumas și George Sand, poate fi însemnat între acei întreprinzători fără a căror cu-rajodsă acțiune multe lucruri nu s-ar fi produs la noi, măcar așa de răpede, într-un moment de prefacere a noțiunilor și de schimbare a direcțiilor. Se va ajunge astfel la acel străin, curând încetățenit și ca iubire pentru noi, care, bine sfătuit poate de un Odobescu, a avut fericitul gând de a strânge paginile răzlețe ale celor ce puteau fi considerați ca niște clasici români pentru a da o frumoasă colecție, și legată, împodobită cu portrete, prin care oamenii de pe la 1880 s-au străduit să avem și noi o literatură, clară, veselă, plină de coloare, cum e și firea acestui neam. E vorba de L V Socecu 5.

Nu mai vorbesc de editura oficială a cărților de scoală, începută la munteni de Știrbei-Vodă și care a mers până la capodopera tipografică pentru un fond de mare știință, care e dicționarul latin, rămas neisprăvit; al lui Nicolae sau, în călugărie, Nifon Bălășescu.

La toți, li se cmine o adâncă nepieritoare recunoștință.

Ceea ce au făcut aceste patriotice spirite clare poate să fie o îndreptare în pădurea din ce în ce mai deasă și mai confuză a literaturii românești tipărite astăzi, din care nu lipsesc, ca pe terenurile rău îngrijite sau lăsate în paragină, nici copaci așa de rău mirositori ca oțetarii sălbateci.

Avem. De tipărit două feluri ide cărți.

Unele trebuie să reprezinte putința de inițiere a pu-Micului românesc, încă adânc neștiutor sau deprins a ceti numai traduceri în limba franceză sau

în cea germană a capodoperelor scrisului antic, în comorile acestuia. Ceea ce s-a făcut, întâmplător și pe sărite, în publicații care nu se mai pot găsi adesea, pentru Homcr, pentru tragicii greci, pen'tru Herodot, pentru Plutarh, pentru Virgil și Horațiu. Pentru istoricii latini, a căror versiune a cer. Ut-o și editat-o Academia Română, acum peste o jumătate de veac, ceea ce a mai adaos.

— Lucrări grăbite.

— Casa Școalelor, trebuie clasat, corectat și reeditat. Și tot așa pentru aceea ce de aproape un veac s-a dat în românește din marile literaturi moderne, mergând până în zilele noastre, când putem face pentru moderni ce s-a făcut la Paris pentru scriitorii francezi, dar nu numai francezi, în Antologii și Crestomații așa de bine făouie.

În al doilea rând, scrisul românesc se cere revizuit pentru o republicare. Tot, până în numere de gazete, în fascicule de reviste, în manuscrise. Sunt lucruri de lăsat la o parte, sunt altele de chemat la o vieață nouă. Fără înfățișare de filologie sau de istorie literară, ci simplu, atrăgător, prietenos. Nu e neapărat să se puie în litere groase pe titlu profesorașul care înțelege a ținea în circă un scriitor atât de mult superior lui însuși în sfârșit, pentru contemporani, cea mai perfectă mă-sutră. Nu descoperiri pripite. ci recunoașteri meritate. Un iell de pagini alese pe fiecare an, iar nu nesfârșite roonane de băieți încrezuți. Fiinldlcă nimic nu omoară mai sigur un talent decât înfățișarea lăbărțată a primelor stângăcii.

Aș dori ca aceste sfaturi ale uryui om de experiență sa nu se fi risipit în vint.

Neamul Românesc, 21 august 1935.

IGNORAREA OMULUI ÎN SOCIETATE

Jjucrurile omenești se țin prin oameni, prin oameni de-a dreptul, așa cum sunt, întregi, cu tot ce se află și se cuprinde într-înșii, iar mi cu forme, care de la o bucată de vreme ajung să înlocuiască pe oameni și sfârșesc stricându^le valo-area, făcându-i și pe dânșii a crede că nu mai sunt de folos.

Și totuși așa, cu forme, peste oamenii cari sunt, și împotriva lor, se ține, din nenorocire – și aceasta e una din cauzele pentru care dă mult mai puțin de cum i-ar fi cu putință să dea – societatea aceasta de azi, pornită pe druimuri atât de greșite, înainte de a' vă arăta cum s-a ajuns la ceea ce putem numi formocrația de astăzi, trebuie sa amintesc pentru ce s-a părăsit umblarea cu oamenii ca să se oprească mai toți, și în toate rosturile, la singura exploatare a formelor goale de înțeles.

A cunoaște omul, a-1 întrebuința, a te folosi de ce este, de ce, adeseori, se ascunde în el, a-1 ajuta să de-săvârsească mijloacele lui, a-1 îndemna deci și, pe de altă parte, a-1 cruța, a-1 face să revie asupra greșelilor lui, a-1 împiedeca de a face altele, a-1 prețui și a-ți fi milă de el, a-1 iubi, și peste motivele de

mânie pe care ți le dă, e un lucru peste măsură de greu. Se cere pentru aceasta inteligență, pătrundere, spirit practic, însușiri pe care nu le posedă toată lumea. Deși se poate căpăta o deprindere în acest sens, totuși mânuitorii de oameni sunt peste măsură de rari, și darul acesta îl au din naștere cei puțini cari izbutesc pe deplin într-o așa de grea meserie. Pe când forma, mecanica formă, e la îndemâna oricărui spirit greoi, oricărui orânduitor prin poruncă și sila și, mai ales, oricărui leneș care merge și cu ochii închiși pe făgașul care-1 duce de la sine.

Lumea pare mulțumită ou această economie de inteligența, de muncă și de răbdare pe care o dă cultul și supremația formelor.

Să le urmărim în câteva domenii ale vieții pentru a se vedea râul pe care-1 fac și mai ales binele, așa de multul bine, pe care-1 împiedecă.

Să începem de la temelia lucrurilor sociale și morale, de la școală.

E ce poate fi mai formalist în această dominație fără margini a formelor, și mii de oameni, uneori de la ministru chiar și, trecând prin toate gradele de învă-lământ, cu toți revizorii, subrevizorii, inspectorii și directorii lor, stau de pază, nu cumva, prin vreo măsură de inițiativă mai îndrăzneață, să se tulbure sacra cazarmă formalistă care îndobitocește generațiile una după alta.

Copilul care ți se aduce dumitale, cel pe care trebuie să-1 înveți ceva și, pe alături, ba chiar mai ales, să-1 crești, aduce ou dânsul, nu tabla albă a unui obiect de experiență neînsuflețit, a unui material nesionțitor căruia poți să-i dai orice proporții și să-i impui orice formă, ci o anume făptură moștenită, poate nu numai de la părinți, ci de la înaintași mai depărtați; el vine cu înrâurirea ce a avut asupra lui creșterea într-un anume mediu si, pe lingă acestea, cu acel dar dumne-zeesc care se vădește deodată, fără pregătire și împotriva tuturor așteptărilor, în orice ființă omenească noua.

Trebuie ca fiecare exemplar omenesc în vrâsta fragedă să fie cercetat; fiecare suflet omenesc în formațiune se cere înțeles; anume însușiri din el nici nu apar decât ca semințele primăvara, supt căldura unei adevărate iubiri. Și nu numai atât: elementele în dezvoltare se cer necontenit urmărite aproape zi de zi, căci sunt schimbări minunate, revelații uimitoare care trebuie observate. Și cu deosebire – câți se gândesc la aceasta?

— Pentru profesorul sau profesoara de liceu este un mo-

—„w >-^țpniijM ' „ „„ ^”i^^m^^mm^H

B1B

\par ment, misterios și greu, plin de surprinderi, bogat în rătăciri, dar rodnic în făgăduieli, cân'd criza adolescenței schimbă pe tineri cu totul, când omul, adevăratul om apare și față de dânsul e necesar, absolut necesar să se întrebuințeze alto metode decât față de copilul, de copila care au fost până atunci.

În loc de aceasta ce se face, nu ici și colo, ci de regulă, nu în România care-și caută, firește, încă drumurile în civilizația modernă, ci șl în țările cele mai înaintate, care se mândresc cu opera lor pedagogică? Se înscrie de domnul secretar al școlii primare elevul – ce urât termen de împrumut, care sună fals, în locul acelui, așa de natural, care e: școlar!

— Elevul lonescu Ion sau eleva Constantinescu Măria, cu numele părintelui alături, fără nimic cu privire la trecutul lor, fără o notă personală înscrisă într-un carnet.

Și din acel moment i sepune în mină o carte, la care însoțitorul sau însoțitoarea adaugă așa de puțin, și noi din fondul lor propriu, pe care încă din școala normală sunt deprinși să nu-1 consulte, ci din cutare paragraf al tablelor legii pedagogice pe care au dat examenul și pentru care au primit nota hotărâtoare pentru o întreagă carieră, orice ar fi făcut pe urină. Forma cărții pentru forma de om. Pentru cunoașterea acestei forme bucățica de om e,. Ascultat„, scos la lecție", adus înaintea, tabelei'. El capătă o notă, și nota rea, dintr-un moment de oboseală sau de prefacere trupească, dintr-un moment de lene sufletească a flămândtiilui, o va purta în spinare. Ea va naște, după impresia lăsată celui suit pe cate'dră, și alte note rele., Elevul„ rău va fi taxat an de an ca rău, și grija va merge către „elevail" bun atunci când tocmai asupra celui socotit rău ar trebui să se cheltuiască sforțările, căci numai anormalul, bolnavul permanent e osândit să răiniie totdeauna rău.

Așa merge și bunul și răul până la capătul studiilor, până sus de. Tot, la universitate, și de acolo pleacă, du-cându-și toafce notele în buzunar, notă din notă, formă din formă, om oa toți oamenii, adecă fără nici o individualitate, căci tot ce-a adus, tot ce-a putut prinde a fost înăbușit și distrus, până la examenul de capacitate, la concursul de medic, la practica de avocat, la numirea, pentru deosebite motive, într-o funcție administrativă. Pretutindeni cel astfel formalizat în forme aspre, dure și, de fapt, nule va duce cu dânsul deprinderea, sistemul de a trata și pe alții tot așa.

Profesor, va repeta tipul său pe același blăstămat lemn al catedrei de com'andă, sus deasupra copiilor între cari ar trebui să fie oricând ca un părinte, mai bun, adesea, decât chiar părintele de acasă, bătut de nevoi și ros de o muncă grea, iar de obicei fără nici o pregătire pentru sublima lui misiune.

Medic, va cunoaște boala din carte asupra pacientului care trebuie, neapărat, să o aibă în aceeași formă pe același trup. Oare de consultație, acasă sau la spital. Rețete. Iar, ce a fost înainte cu bolnavul, ce aduce el din vieață, ce poate face pentru îngrijirea lui, ce cuvânt de bunătate și de milă așteaptă, o, cit de puține sânt sufletele mari care se glndesc și la așa ceva!

Avocat, va primi procesul care i se oferă și care remunerează. Așa de rar va opri o acțiune care sfâșie o familie sau distruge o reputație. Magistrat, aici e

și mai grav. Îi va veni înainte un om, un biet om, eu interesul lui, cu suferința lui, cu povara acuzației pe care o duce. Nu 1-a văzut niciodată, nu știe nici din ce părinți e născut, nici ce i-a putut da și lui societatea, nici în ce împrejurări trăiește, nici oe alte vieți necăjite se țin de a lui care pe atâtea luni, pe atâția ani, va intra în temniță pentru că 1-a prins o mânie ori pentru ca. În de-săvârsită ignoranță, a intrat în capcana unui paragraf. Cinci minute de interogatoriu și ușierul îl dă în sama gardianului: justiția s-a făcut".

Funcționarul va vedea cu indiferență trecând înaintea lui mii de oameni dintre cari nu e urnul care să semene cu celalt. Umanitatea lor nu-1 interesează. Odată noi va da un sfat, nu va cheltui o mângâiere. li cad în sarcină niumai printr-o anume lăture. Adune o hârtâe și duc o hârtie. Ce e înainte, ce e pe unmă, cine să-și piardă vremea!

Și până Ia cele mai înalte trepte, e tot așa. Tot așa ș> unde se votează, într-una, paragraf de paragraf, legi pentru o societate de fapt necunoscută, în care nu e unul care față de lege să se prezinte în același fel, iar ea cade nemiloasă asupra oricui, exact tot așa.

Cine va crea o adevărată religie nouă a celei mai înalte morale prin aceea că, în orice împrejurări, va îndrăzni să scoată pe om așa cum este înaintea altui om așa cum este și el?

19 decembrie 1935.

„ACADEMIA MIHĂILEANĂ"

Se serbează, întâi înitr-o formă neoficială, centenarul, Academiei Mihăilene" i, al școlii de înaltă cultură din Iași, care e astăzi, nu liceul care a rămas pentru o întâie pregătire, ci însăși universitatea din vechea capitală a Moldovei.

E locul ca și de pe această tribună cu vorbitori nevăzuți să se arate, nu care i-a fost alcătuirea și dezvoltarea, căci aceasta aiu făcut-o pe deplin ieșenii ei înșiși, aceea cari sânit moștenitorii ctitorilor de acum un secol – și au datoria ca, ținâmd seamă de ce a adaus vremea și de ceea ce pretinde ceasufl de astăzi, să se ție strâns de gândul celor de la început, dând mai ales, o școală însuflețită – ci de chiar sufletul care a mișcat spre întemeierea acestui mijloc de învățătură înaltă.

Sunt scoli care se împrumută în locul chiar unde s-a fixat tipul, n-a fost vorba de o cercetare adâncă a nevoilor societății, ci numai de anumite modele de odinioară sau de anume forme abstracte care ar fi bune oriunde, în orice fel de împrejurări și penfcru orice speță de oameni. Astfel de școli pot aduce oarecare foloase, căci nu rămâne sterp cu totul nici un fel de împărtășire de cunoștinți. Dar nu de la astfel de fundații școlare în care învățătorii n-au decât să spuie anume cuvinte, cerute de un program neschimbat, să puie anume note – o, drămăâui'rea notelor, spițeria gradațiilor „la studii", domnilor colegi

profesori î – și să facă „mediile” de pe urma cărora să se hotărască la capăt valoarea unui tî-năr și locul exact care î se cuvine în vieață, nu de la astfel de mașini didactice, de care ți-e groază și chiar zeci de ani după ce ai ieșit din ele, se ridică o țară și se mântuie un popor. Ușor se fac, ușor se desfac, si, mai or.

Ife ales, așa de ușor se servesc cu bieți oameni de duzină, fără caracter, fără distincție, fără avânt al minții, fără căldură a inimii, dar tari, grozav de tari, fiecare în „specialitatea” lui!

Astfel de școli le-am avut – și continuăm a le păstra și azi, cu al lor., corp didactic„ și cu ai lor „elevi„ – cân'd s-a introdus la noi acest euvânt bastard pe oare ți-i silă să-1 rostești și să-1 scrii? O lege, cea din 1864, alcătuire birocratică rece, seacă și sterila, le-a constatat, le-a numărat, le-a ierarhizat și le-a binecuvântat cu aghiazma de cerneală a „onor. 'Ministeriu”.

Dacă mi s-ar fi cerut să vorbesc de un astfel de așe-zământ, n-aș fi făcut-o cu nici un preț. Din fericire Academia din Iași a fost, măcar la originile ei, alt lucru cu totul altul.

Să vedem deci care, și, dacă n-avem scrisori de profesori, scrisori de școlari, biografii ale învățătorilor, memorii, ceea ce trebuie pentru ca un subiect să fie în adevăr viu – ce păcat că la moartea oamenilor se golesc saltarele și cuprinsul de răvașe se împrăștie în vint' – știm destul despre spiritul timpului și despre fapta nobilă a unor anume oameni ca să deslușim ceea ce mi se pare că interesează în primul rând.

Fusese cândva o Academie domnească, pe care o ridicase un Vasile Lupu, cu dascăli de slavonește, potrivit cu ambițiile lui de „împărat ortodox”. Ea trecuse la forma grecească de supt Duca-Vodă. Cu alți dascăli străini, ajunsese a se bucura de ocrotirea unui patriarh al Ierusalimului, veșnic în gazda pe la noi, învățatul și istețul Hrisant Nottara, și de sprijinul material al untti orn de cultură și largul orizont ale lui Nicolae Mavro-cordat. Și, într-un moment din veacul al XVIII-lea, când „filosofia” stăpânea spiritele, cerând și un alt fel de școală, care s-a întemeiat întâi în Polonia reformistă si, o putem spune cu mândrie, la noi, în ambele noastre capitale, această Academie de filologie grecească, dând retorica și lustru feciorilor de boieri, s-a schimbat cu totul, punându-se în program științile exacte, după care atunci se prăpădea de admirație o lume întreagă, și limbile moderne.

Această nouă Academie s-a închircit însă cu vremea, și mai cu samă a intrat în ea un suflet care nu era al întemeietorilor. Pornise un încrezut curent de naționalism grecesc țintind la întemeierea unui hou Bizanț, cu bază clasică, din care, ca „Daci”, pregătiți în „Atenele” noastre dunărene, am fi făcut parte și noi.

Se știe cum acest Bizanț nou s-a scufundat prin căderea în părțile noastre a revoluției grecești, creându-se numai o mică Grecie națională pentru

aceia cari erau greci într-adevăr. Dar noi n-am așteptat această data de 1821 și așezarea Sn locul fanarioților, cari în ultima fază se simțeau în adevăr greci, a domnilor naționali, ca să ne ridicăm împotriva unui învățământ străin de firea, de interesele și aspirațiile noastre.

Astfel scoală nouă, care era să duca în Moldova la Academia Mihăileana, nu e un lucru care să ne fi fost dăruit, ci -unid pe care l-am creat noi, prin una din acele țâșniri de voință pe care le au, în momentul când ele sunt amenințate, numai popoarele menite sa trăiască.

Dar am fi greșiți noi, cari, amestecând naționalismul și ideea națională în toate, ajungem a compromite aceste lucruri mari și sacre, dacă am spune că dintr-un prisos al unei culturi naționale în plină dezvoltare a ieșit cea dinții formă a românizării unui învățământ mai înalt.

Ka ne-a ieșit, la moldoveni, ca și la frații lor munteni, diintr-o inspirație accidentală, prin oameni excepționali.

Pentru Iași, omul a fost Gheorghe Asachi, pe dreptate recunoscut și lăudat, aproape și înțeles, astăzi, iar inspirația era în zestrea pe care, în Viena cu universitatea vestită, în Italia plină de academii literare și poetice, iar nu școlare, o adusese acest om de hotărâre tare și de nebiruită stăruință.

Ce voia el când a pornit lupta cu acel Gob'delas, grec cu studii frumoase și cunoștinți întinse care, pe urmă, părăsind o situație moldovenească pierdută, a răsărit tocmai la Varșovia pentru ca, întâlnind pe Țarul Alexandru al Rusiei, să publice în franțuzește o elegantă Vieața a lui Alexandru cel Mare Macedoneanul?

Era vorba, desigur, și de o nevoie a vremii, de care a ținut samă ou deosebire acela care-d corespunde ca în-văță tor de românește la București, Gheorghe Lazăr, fără ca între dânșii – și, fără îndoială, e păcat.

— Să fi fost cea mai mică legătură; era vorba de nevoia ce ieșea din noile coduri de a avea măsurători de pământuri români; de unde cerința unui învățământ de aritmetică și geometrie în românește. Dar era și înrâurirea asupra lui Asaohi a aceluiași spirit de „filosofie”, sprijinit pe cultivarea științelor exacte. Căci reformatorul didactic ieșean era un clasic și în domeniul poeziei, primind în Italia o pecete a clasicismului italian pe care, chiar cu câteva ceva din romantismul de mai târziu, a păstrat-o în toată vieața.

Clasic și în ce privește forma și în ce privește observarea și disciplina de sine, pe care le-a știut păstra până la sfârșitul unei lungi și roditoare vieți. Fondul lui național, amestecat, nu i-a putut da acea căldură și acea duioșie din care e alcătuit ce e mai adine și mai esențial în sufletul nostru. Protopopul Lazăr Asachievici, tatăl său, venise din Galiția neamurilor tulburi, deși se deprinsese apoi așa de bine cu vieața românească în care se strămutase; mama lui Gheorghe Asachi, care și-a luat un nume cu finala grecească, era însă fiica

protopopului din Herța, moldoveancă adevărată, dar influența asupra fiului, răpede trimis peste graniță pentru învățătură mai înaltă, pare să fi fost nulă.

Astfel școala, școala personală, întâmplătoare și care putea, fi trecătoare, a lui Asachi a rămas închisă, ca program, în margini foarte înguste și dintr-însa lipsea, măcar în mare parte, acel suflu puternic de credință care face meritul școlii bucureștene a lui Lazăr. Aceasta deși pentru Asachi ideia romană, luată în Italia în-sași și în stare să fie învesmântată într-o haină strălucită de poezie, era unul din punctele de siguranță nestrămutată a gândirii sale.

Așa s-a mers câțiva ani de zile, cu biruința desăvâr-șită asupra lui Gobdelas, până la acel război de la 1828-1829 între ruși și turci care, firește, a adus închiderea ambelor școli românești. '

Ele au joși reluate după ideile noi ale Regulamentului Organic, constituție de fapt, pe care au încercat să o compromită oamenii cei tineri de la 1848, dar care e rezultatul, solid și cinstit, al cugetului în dezvoltare al unei întregi generații de luptă pentru o altă vieață națională.

Nu doar că în partea privitoare la școli din această mare orânduire politică s-ar cuprinde tendinți naționale; pentru aceasta Regulamentul, în toate părțile lui, e cu mult prea formalist. Dar cadrele, așa cum erau, de pură birocrație școlară, nu opreau pătrunderea unui nou avânt. Și. De altfel, atunci ca și oricând, totul atârna de la calitatea morală și ideală a profesorilor.

Asachi adusese de la început pentru sâmburele lui de școală românească torțe modeste din Ardeal și Bucovina. Ele nu s-au menținut. Veneau însă acuma profesori formați în noul mediu din Principate, desfăcut de fanariotism. Și veneau și școlari crescuți într-o atmosferă de familie corespunzătoare. Și nu se poate spune în deajuns cit de mult influențează școlarul pe învățătorul său

Pentru a se închega acest învățământ ou perspective de viitor trebuia însă patronajul unui om cu mintea limpede și voința tare, al unui om de acțiune și de creație. Așa a fost Mihai Sturdza, primul Domn moldovean al Regulamentului Organic. Școala unui singur om a devenit școala Domniei, școala Țării șl a Nației. Și un ochi de necurmată și inteligentă supraveghere s-a oprit continuu asupra ei, într-o vreme când pornirile de tinereță ale lui Asachi, rămas fără atingere cu Apusul, nu mai erau elementul de vieață al acestei instituții școlare.

Dar orientările în. Acel timp se clătinau adesea. Gheorghe Bibescu, vecinul lui Mihai Sturdza, nu s-a gândit el oare să francizeze o școală munteană al carii caracter abia se desemna mai bine? În Moldova, prin tinerii cari urmaseră la școlile germane cu Kogălniceanu în frunte, era un contrapond. Dar mai cu osebire, prin chemarea lui August Treboniu Laurian, spiritul ardelean intransigent puse stăpânire pe Academia Mihăileană.

Ea era de fapt o Universitate, într-o legătură cu gimnaziul, foarte folositoare, pe care au păstrat-o și până astăzi organizatorii învățământului din Statele Unite. Și această Universitate, fără me'dicină și teologie, își a'dause la litere și la științe dreptul, iar învățătura legilor ajunse apoi a fi însuflețită de un Simian Bărnutiu, un și mai dârz mărturisitor de crez roman în interpretarea arde-leană de la 1848, Alte vremi vor face să dispară acest suflet, punând în loc critică, știință pentru știință, pregătire practică.

A ne întoarce la începuturile învățământului nostru superior e una din marile datorii de astăzi.

25 mai 1936.

DESPRE ORGANIZAREA MUNCII ȘTIINȚIFICE

Niciodată nu s-a vorbit așa de mult de știință ca astăzi; niciodată n-a fost mai tare credința, care e* în parte greșită, că prin știință se poate atinge orice și că. Ea însăși ajunge pentru a face fericirea omenirii, care, ea? Și nu cunoștința a cit mai multe lucruri, oricare ar fi ele și oricum s-ar lega între dânsele, e scopul cel mai firesc și cel mai înalt al silinților noastre.

Când se spune astăzi; „științific”, își închipuie cinevia că a întrecut orice altă măsură, că mai presus de ce e-vredriic a se numi as-tâel nu se mai află nimic pe lume, iar, dimpotrivă, a spune că nu e „științific” „un lucru înseamnă a-1 coborî cum nu se poate mai jos. Nu mai vorbim de cea mai mare jignire ce se poate face unui scriitor,. Unui profesor când i se spune că e „nestiințiflc”.

De fapt, când se vorbește așa, nu e știința însăși ce se are în vedere, ci metoda, buna rânduială, logica, legătura lucrurilor între sine, îndreptarea lor către aceeași ținta. Deci se laudă această metodă, care e numai călăuza omului de știință și de care spiritele mari, obișnuite a sari peste treptele mijlocii, se pot chiar lipsi, știința însăși rămânând mai sus cu mult dedt această bună și folositoare slugă a ei.

Știința se servește astfel de meto'dă, dar în dezvoltarea ei., din nenorocire^ nu se observă nici o metodă, și tocmai de aceea, și cu exemple de la noi, vreau să vorbesc în acest sfert de ceas.

Orice știință are treptele, ierarhiile ei, față de dânsu însăși, dar sânt și alte trepte care se hotărăsc prin legăturile ei cu societatea pe care trebuie s-o ajute.

Știm că sunt și spirite înalte și reci, sigure și aspre, cărora puțin le pasă de ce se întâmplă în jurul lor, de ce pot să găsească acolo pentru dânșii, de ceea ce de la dânșii poate să plece pentru acei mulți cari n-au aceleași puteri ale minții sau măcar aceeași pregătire și aceeas* experiență. Ei sunt necontenit în urmărirea adevărului întreg și numai a lui. Partea practică a științei, știința aplicată căreia î se datoresc atâtea minuni, nu-i interesează deloc și ei o lasă

spiritelor mai slabe, Ia care e mai ușoară ceea ce s^ar putea numi doar iscodire, și nu marea (descoperire.

Cine s-ar gândi să condamne* oameni de aceștia cari uneori sunt, fără să vrea, binefăcătorii unei omeniri pe care nu vreau să o cunoască și cu atât mai puțin să se aplece asupra nevoilor ei multe și grele! Dar e de neapărată nevoie ca o altă misiune să și-o ia cineva asu-pră-sj, și nimic nu poate fi mai frumos decât să se găsească la același om de știință și urmărirea adevărulu-și punerea lui în legătură cu ce dorește lumea dinprejur.

Dar, ținându-se cineva numai în domeniul științii teoretice, ea se cuvine a fi cultivată după valoarea ce o are în sine, dar și după folosul pe care-1 poate aduce adevărul -fecund ce s-a descoperit.

Să încerc a o arăta prin exemple, întâi pentru gradația teoretică însăși.

Este și în această mai înaltă știință ceva care s-ar putea numi diletantism și de care se știu feri numai mințile cele mai puternice.

O curiozitate bizară, aproape nesănătoasă uneori, oprește și pe cei mai mari descoperitori asupra unor subiecte despre care nu se poate spune că n-au dreptul de a ii cercetate, fiindcă orice poate sa ne atragă cu dorința, cu pasiunea de a-1 înțelege, dar nu ele ar trebui să treacă întâi.

În domeniul medicinii, de exemplu, boli grozave chinuiesc și seceră omenirea. Cei mai înzestrați dintre cercetători ar trebui să se îndrepte cu toate sforțările lor către dânsele. Ce mare folos ar ieși de acolo pentru lungirea vieții și pentru păstrarea acelei cantități de liniște și fericire pe care ne-o îngăduie soarta! Legați unii de alții, acești oameni de știință, ar trebui sa se străduiască a 'descoperi taina grozavă, a da lupta cu dânsa, a o înving-e. Și în. Cele mai multe cazuri s-ar fi ajuns departe cu această muncă disciplinată a celor mai chemați dintre învățați.

În loc de aceea, prea adeseori comunicațiile ce se fac au în vedere surprize, cazuri accidentale, interesante fără îndoiala, dar fără urmări, fie măcar în sensul unor generalizări fericite. Se adaugă astfel la imensa cunoștință a lucrurilor indiferente sau aproape indiferente, din care se compune acest tezaur al științii cu care adeseori nu se poate cumpăra nimic.

Nu mă voi opri asupra atâtor zădărnicii ale unei cugetări filosofice care se încurcă ea însăși în simple formule de care se ocupă doar specialiștii pentru a opune alte formule, tot așa de impunătoare și, când te uiți bine, tot așa de sterpe.

Să ne gmdim însă la ce dă acea știință istorică, de care unii sunt așa de minori, nedându^si seama de cită poezie personală trebuie să fie cuprinsă în ea pentru ca să aiibă o adevărată vieață, fără care nu mai ae m a face deeât cu un repertoriu de fapte, de nume și de date care nu numai că nu folosesc, dar înspăimântă.

Pentru orice țară și orice neam sunt anumite mari probleme de care atârnă dreptul și viitorul lor. Astfel vechimea locuinții neamului în patrie, dovedirea unor însușiri, mai înalte, rolul pe care-1 joacă în omenirea întreagă.

Dacă oamenii cei mai înzestrați s-ar fi ocupat cu ele, poate ca nu s-ar fi ajuns la o rezolvire întreagă și definitivă, dar lumina ar fi pătruns în mijlocul lor și atâtea lucruri ascunse ar fi ieșit la iveală. Și ce înfățișare limpede, dacă nu populară, ar pune la îndemâna oricărui om cult, cu mijloacele necesare ca să poată apăra comunitatea din care face parte!

În loc de aceasta, cercetători în adevăr inteligenți, unii chiar superiori, cu ce nu se ocupă! Cu biografia amănunțită a unor oameni pe cari dacă ar fi trăit în vremea lor nici nu i-ar fi învrednicit de o privire. Cu deslușirea unor lucruri de o minimă importanță. Cu chestiuni ca aceea, de care se ocupa un Faguet, dacă Sainte-Beuve criticul a iubit pe soția lui Victor Hugo cu sau fără respect pentru prietenia față de marele poet. Cândva un conferențiar francez la Universitatea din București ne dădea să alegem între iubirile lui Lamartme și muzica sub Carol cel Mare. Aceasta – aici!

Nu, știința o cerem și către nevoile acestei societăți. E vremea ea ea să-și dea samă de aceasta.

23 iunie 1936.

CARACTERISTICA LUI ȘTEFAN CEL MARE

(DIN ISTORIA ROMÂNILOR, voi. IV)

Apoi Ștefan își așternu de moarte și trecu la cele veșnice în ziua de 2 iulie din acel an 1504, început, spune cronica, prin prevestirea unei grozave ierni, după care veniră „ploi mari și vărsări de ape și potaape”.

Pe lespedea frumoasă de la Putna, sie însuși de mult gătită, urmașii nu găsiră vremea să umple locurile goale pentru anul, lima șl ziua sfârșitului.

Fusese înainte de toate un ziditor de țară. Găsise anarhie, cu patimi care răsăreau în fiecare moment și pe care nici o vărsare de sânge, fie și a celui mai scump, nu le putea potoli, și lăsa o boierime împăcată cu sine și ascultătoare de Domn, în care cu bunăcuviință tinerii veneau să ia pe urmă locul bătrânilor cari se duceau. Boierimea în care nu mai era vechiul spirit mara-muresan de oameni nestăpâniți, gata de orice încăierare și ușuratec trecând de la o ascultare la alta, privind, din tată în fiu, țara, nu numai ea o moșie, ci și ca o pradă. Se crease acum o altă lume, care nu-și mai amintea ne-siguranțele, capriciile, desele răsturnări, fărădelegile nepedepsite și omoruride în serie de la început. Alexandru cel Bun părea înviat, cu aceeași sigură statornicie și înțelepciune, dar cu un braț mult mai greu, pentru orici-ne-i sta în cale.

N-a venit anume ca să facă războaie. Ele i s-au impus. Numai gata de luptă putea să se facă respectat, și biruința aproape sigură era singura chezășie față de vecinii lacomi, gata să se arunce la cel dinții semn de

slăbiciune. De la început și-a făcut o oaste și, după cele mai grele încercări, a înnoit-o.

A fost bun creștin prin faptă în fața câte unui contemporan ca A'lad Călugărul, care era astfel prin credința numai. S-a umplut și împodobit Moldova de bisericile pomenirilor de înaintași și amintirilor de propriile biruinți: la mănăstiri, ca Putna, Voronețul, Neamțul, în forma cea nouă, cu mult cea mai larga, adăugându-se ctitoriile boierilor, și în orașe unde din când în când răsărea Domnul împărțitor de dreptate, deși hrisoavele se scriau mai mult, după aceea, la Suceava.

Dar nu era de ajuns să fie cineva un bun creștin pentru a fi, când el jignea țara, la adăpostul acestui greir buzdugan.

Simțul neamului 1-a avut în suflet și mai ales ființa lui întreagă a trăit an el. Dar față de românii din jos el a avut întâi numai legătură personală ca Vlad Vodă. Pentru ca îndată grija-i de căpetenie în aceasta parte, după luarea Chiliei, să fie a gospodarului care nu sufere ca în fata casei sale să fie cine poate să-1 întreacă după aceleași câștiguri.

Dar, adesea biruitor asupra unor domni., băsărăbesliu sau., munteni, cari-1 primejduiau prin ei înșiși sau prin legăturile cu turcii, n-a crezut că-*și mai poate adăugi încă o țară. Aceasta pentru că în socotelile pe care i se sprijinea cugetarea, aceea era altă moșie, și alții aveau -i asupra ei dreptul.

Față de contemporanii săi din creștinătate, a fost (ne&fârșit superior, deși nu s-a făcut înfățișat cu laurii Cesarilor pe frunte ca jumătate-românul Corvin Matiaș. Avea mult mai multă pricepere decât aces'ta și nu se lăsa ispitit de măririle care rătăcesc, nici. Îmbătat de laudele care se îngrămădesc asupra celor puternici. Cazimir al Poloniei trebuia să-<l dezguste pentru greutatea cu care trecea la faptă, pentru ușurința cu care se lăsa încântat de formele goale, iar pe urmașii ikii i-a privit mai mult ca pe niște copii nebuna teci cari nu știau prețui comoara bătrânețelor unui astfel de vecin.

De Ivan Muscalul, care râvnea norocul, sprijinit pe atâta înțelepciune, al moldoveanului, nu s-a putut apropia; acela era mai aproape de un Han al Crimeii sau al Volgei decât de un cuviincios Domn român.

Turcii i se iviseră 2n față cu gloria cuceririi recente a cetății împărătești de un tânăr viteaz ca dânsul, care nu desprețuia pe creștini și a căutat legături cu dânșii. Și-a dat samă că, intrând în milenara tradiție a Biaan-țukii, Mohamed al II-lea nu înțelegea a se așeza ca stâ-pânitor <de-a dreptul pe malul stâng al Dunării, unde-i trebuia numai forma, formalitatea închinării și plata tributului. Același tribut la nevoie îl arunca și el în gura lupului.

Dar nu s-ar fi coborât, ca domnii de la munteni, până la adfcul călătoriei la împăratul cel nou.

Acesta rămânea pentru el „păgânul” ca și ceilalți,. Împărați'c ai hoardelor tătărești din răsărit, de ale căror năvăliri prădalnice a știut să se păzească, altfel decât Polonia veșnic năvălită – arsă și însângerată

Nu moștenise o luptă pentru cruce și nici un sentiment de scârbă față de Necredincioși. Răpede însă, fără să aibă ca îndemn ura, el a simțit lupta pentru cruce ca o datorie, și datoria aceasta, în vramile când stătea mai bine cu ambițiosul Mohamed, cu molâul Baiezid, n-a părăsit-o niciodată, ca linie hotărâtoare, îndată ce ținta politică se ridica mai sus de nevoile momentului.

Trăia într-o vreme aprigă, în care sângele omenesc se vărsa larg Nici el n-a fost zgârcit cu acela al dușmanilor, ba chiar de vreo doua ori cu al boierilor săi Dar încrederea lui era sigură și, de la o vreme, ajutorul părintesc cald.

Dacă prin cavalerism se înțelege bravura de la Nico-pole sau sfidarea sorții de la Vama, el n-a fost, într-o epocă de cavalerism, un cavaler, dar, dacă un cavaler a fost loan Hunyadi, nimeni nu i-a fost mai asemenea dintre urmași decât domnul Moldovei, prin buna pregătire, prin curajul de a înfrunta riscul, prin desprețul față de moarte, dar fără nimic din periculoasa pasiune a aventurii

Era mai ales un suflet înfrățit cu al mulțimilor neamului său, în care hotărau marile idei călăuzitoare, care ne-au fost sprijinul de-a lungul veacurilor: moșie, moștenire, dreptate și drept, pentru care era gata să se ia oricând.

Această însușire de dreaptă cumpănă I-a cruțat nenorocirile care s-au abătut asupra atâtor cavaleri cari au deservit astfel cauza căreia îi consacraseră vieața lor.

Marea virtute a rasei sale găsise' în el cea mai deplină întrupare. Aceasta îl face mai rege decât regii și, decât împărații vremii sale, mai împăra't.

Pentru partea cavalerească a ființei sale, pentru care mai ales se prețuiau atunci oamenii, a primit laude mari și de la Papi și de la scriitori deprinși a imita frazele marilor romani, cari însă aveau și fapte de aceeași valoare, dar pentru partea cealaltă, pentru jertfirea a ceea ce personal i-ar fi adus și o mai mare glorie, numai să nu i se vatăme țara, pentru aceasta bătrânul răzeș supt căciula de ostaș, n-a căpătat decât recunoștința nemuritoare a neamului său care, neputrndu-1 sfinți în biserică, 1-a înălțat cu mult peste ființa omenească în necontenita, spornica poezie a legendei.

5 februarie 1937.

OlM SE CREEAZĂ O STARE DE SPIRIT

Orice se întâmplă în>tr-o societate omenească vine din starea ei de spirit, din felul cum este alcătuirea ei sufletească în acel moment

Dar aici trebuie făcuta o deosebire. Societatea reprezintă un popor sau o tovărășie de popoare. Astfel ea are ceva sufletește permanent, care-i dă

caracterul, care-i stabilește valoarea, care-i face minldria sau o îndreaptă către pieire. Afară de extraordinare sforțări ori de cele mai mari și mai rare măsuri, acest fond nu poate fi biruit. El e zestrea, el e darul, el e nenorocirea și el e osânda. Acoperit un moment, înșelat sau înspăiniântat, el își revine și domina și mai departe, fiindcă el vine din tot ce a suferit și a câștigat, din tot ce primește din mediul ei, din tot ce și-a agonisit societatea.

Iată, eu cred cu toată puterea că însușirile de temei ale acestui popor totuși vor ieși din nou la iveală, inrpu-nându-se spre onoarea lui. Atras în altă parte supt înrâuriri de care, suipt aspectul lor general, mă voi ocupa, el se va întoarce la aceste așa de mari calități, care sunt: măsura, stăpânirea de sine însuși, armonia, respectul de sine și de alții, simțirea aleasă și cruțarea simțirii altuia, înțelegerea pentru o idee care nu e a sa, bunătatea adâncă și duioșia muiată în lacrimi, conștiința de drept pentru sine și pentru alții, religia legii și cultul suprem al datoriei

Dar peste acest fond se aștern stările de spirit trecătoare.

Acestea determină acte pe care oamenii cuminți, aceia cari, având atâta experiență a vieții, sărit în stare să vadă măcar tot atâta și în viitor, le răsping: ei se înspăimântă de anume fapte care ies din asemenea crize în vieața societății care, fără să-i întrebe pe acești oameni prcțiosi, s-a dedat la o anume acțiune, și atunci poate să se facă o greșeală, o mare greșeală. Greșeală și în ce privește neatingerea țintei runmărite și greșeală și în ce privește pierderea timpului, capital neprețuit pe care nici un neam nu trebuie să-1 risipească, precum, în vieața sa mărgenită, <nu trebuie să-1 risipească nici fiecare om îndeosebi.

Se răspunde la fapte prin fapte si, într-o epoca revoluționară sau măcar cu aplecări revoluționare, la lovituri prin lovituri. Indiferent dacă e vorba de o lovitură fără forma legii sau de una care îmbracă formele legale, dar în fapt e tot un lucru material și o pornire violentă, o agresiune.

Pe când ceea ce se cerea, ceea ce putea izbuti, ceea ce ar fi adus în adevăr folosul era suprimarea stării de spirit, stârpirea izvorului de unde au plecat apele năvălitoare, în loc ca înaintea năvălirii lor să se lucreze cu prinderea apei în pumni pentru a o arunca alături sau să se recurgă fie și la pompele cele mai perfecționate. Ceea ce se cerea era însă schimbarea păturilor din care gâlgâie apa cea stricătoare, sau întrebuințarea avântului lor, captat și canalizat, pentru propriul bine. Căci, mai la urma urmei, orice energie a unei societăți e o manifestare de vieața, și e păcat să ne lipsim de dânsa, în credința că societatea cea mai fericită e aceea pe care am făcut-o ca una din acele clase idiotizate ale vechii pedagogii căreia nu i se cerea altceva decât mânile întinse pe bancă, ochii la profesor și mintea la dracul ca să se poată căpăta prin afâta înțelepciune copilărească nota zece la purtare.

Pentru ca starea de spirit rea – rea prin actele pe care le provoacă și rea pentru că e împotriva fondului moral permanent al poporului – să fie distrusă sau îndreptată încotro trebuie, pentru ca, în loc de ape revărsate și distrugătoare în calea lor, să îmbogățească același curs larg al nației, trebuie să se înțeleagă de unde vine șnoiul nenorocit al crizei naționale.

El pornește din multe izvoare torențiale, care sperie la început prin năvala lor, dar n-mi dăinuirea apelor largi și sigure care se aduna picătură cu picătură în afundurile pământului și ajung dintr-un pârău nesigur la minarea continuă a apelor fericite, răspânditoare de binefaceri în calea lui.

Popoarele împrumută. Succesul le ispitește, dar nu-și dau samă de unde vine taina lui. „Cutare nație s-a refăcut minunat, a săvârșit lucruri care uimesc lumea: rănile i s-au închis, tulburarea s-a liniștit, realizări neobișnuite se ivesc în fiecare zi. Și atunci o privire răpede crede că a și descoperit de unde pleacă toate aceste isprăvi: vede o haină, o disciplină ostășeasca, o organizare, un șef a toate poruncitor, care sfarmă orice voință contrară. Hai să facem și noi l

Uită-te mai bine și iscodește mai serios! Vei vedea atunci ceea ce la început nu bănuiai. Ca în adâncul sufletului său acel popor avea mijloace moștenite pe care nu le ai, tradiții care nu se pot trece prin forme de la un neam la altul, energii lăsate de-a lungul veacurilor de oameni și de lupte.

Pentru a birui imitația se poate întrebuința un singur lucru: trezirea și întărirea conștiinței de osebire, cultul propriei creațiuni, al istoriei naționale, al tradiției seculare. Observați cât de puțin înseamnă astăzi la noi aceste așa de scumpe elemente ale unei vieți sănătoase și asigurate. Toți acești maimuțăritori de lucruri străine, cari vorbesc de nație și de patrie, nu cunosc nația lor și patria în care s-au născut și pe care au datoria s-o apere. Literatura, arta vreau sa se rupă din trecut, istoria e o materie din școala secundară, ori un număr de examene de trecut, de studenți bucheri, la un profesor care el însuși poate fi numai un bucher.

Când ne vom da samă cu toții că una e omul din Berlin sau din Roma și alta, în tot cursul vremii, omu^ din București sau din Iași, de la Cluj ori de la Chișinău. Atunci se vor decolora toate cămășile, se vor împrăștia toate trupele de asalt, se vor desface toate defilările și vor cădea toate galoanele unei operete stropite din când în când și cu sânge frățesc *.

* Șl de data aceasta N. lorga manifestă în mod deschis o atitudine antifascistă și antilegionară. „Trupele de asalt” nu erau altceva decât organizațiile legionare care își începuseră atacurile soldate cu asasinarea unor oameni politici cum au fost primul ministru I. G. Duca, chestorul poliției din Iași, Dar asemenea stări de spirit vin dintr-un dezechilibru moral.

De unde vin ele? Din nepotrivire între ce poate cineva și ce vrea.

Sunt vremi de ambiții nebune. Se răstoarnă scara normală. In loc să se înceapă cu adunarea modestă a meritelor pentru a râvni pe baza lor conducerea, se cere conducerea fără să fie putința sau măcar hotărârea de a îndreptăți această suire, prin merite.

Într-o lume așezată și ademenită, opinia publică sănătoasă întreabă pe oricine vrea să se suie în fruntea altora: ce a făcut, pe când, într-o lume zăpăcită și răsturnată, se admiră, ca la un circ sau la o reprezentație de sport cutezător, îndrăzneala cu care se aruncă ambițiosul către culmile cele mai înalte.

Deci ce trebuie e restabilirea prețului drept: se dă fiecăruia, după sfânta dreptate, ce a dat el însuși societății. Dar aceasta cere înlăturarea oricărei nedreptăți, oricărei favorizări și oricărei prigoniri în viața publică.

Și, în sfârșit, fără a ne opri la motive de mai mică însemnătate, stările de spirit trecătoare vin din magia periculoasă a cuvintelor care și-au pierdut înțelesul și ajung a fi lozinci nelămurite, în care se poate ascunde și cel mai bolnav misticism.

Aceasta vine însă dintr-o rea literatură curentă, dintr-un scris nedisciiplinat, lipsit de ordine și de bun simț.

Restabilirea nu poate veni decât din cultul statornic al literaturii sănătoase. Ea trebuie sa fie un element esențial al școlii, o hrană de fiecare zi a societății și o armă de stat.

Astfel, peste însușirile rele de astăzi, efect firesc al otrăvurilor nemistuite, ne vom întoarce la acel echil-Ibru moral din care vin faptele ce asigură, întăresc și înalță o societate.

O martie 1957.

Constantin Manciu, iar după 1937, a numeroși intelectuali democrați, printre care Virgil Madgearu, Victor lamandi, Armând Călinescu și a aceluia care s-a identificat cu lupta împotriva fascismului și legionarismuului în țara noastră: Nicolae lorga. (n. ed) „FRUMOSUL" ÎN CONCEPȚIA POPORULUI!

În timpul din. Urmă s-a făcut o discuție pasionată, ceea ce scade putința de a se înțelege cineva, mai ales când fiecare lucrează cu cuvinte, în loc să se verifice asupra realităților, cu privire la ceea ce este frumos și la ceea ce este moral în materie de literatură.

Cu ocazia aceasta, s-a căutat în toate cărțile de teorie, j în cercetările făcute de gânditorii din străinătate, suin-du-se cineva până la vremea lui Schiller și, peste Schil-ler, și mai sus, până Ia Platon, pe care numai cine îl/cetește în grecește îl poate înțelege în oarecare măsură, și trebuie să fie un grec de pe vremea lui ca să-1 poată ' înțelege în întregime, pentru a se hotărî de cei mai mulți, ceea ce este, de altminteri, lucrul cei mai natural, că nu se poate impune frumuseții literare, și, adăugăm, _' celei artistice, să fie morală,

precum, iarăși, va recunoaște oricine, nu se poate împiedeca un suflet armonios și moral, făcut așa din naștere și supus unor porunci de neînvins, de a face să se simtă această armonie și această frumuseță etică în cealaltă frumusețа, în frumu-seța pe care o numim estetică.

Mai sunt încă desigur oameni cari își închipuie că, în materie de cugetare mai înaltă, se poate ajunge la un adevăr pe care sa nu-1 poată clinti nimeni și cari se so-cot legați pe vieață, cu toate elementele gândirii lor, de un crez rostit odată.

Numai cine cunoaște istoria gândirii omenești pe care o numim filosofie își dă seama cât de trecătoare sunt aceste adevăruri căpătate de unul și altul, dopa lotul în care se găsește în societate și gândire, după ideile vremii sale, după neacestei vremi, de care nu poate scăpa nimeni și prin urmare cât de interesante sunt toate ade-

/^^^^^^ H^BT ^^yB^^^^^k^fag

MBBM9 vărurile acestea din partea acelora cari au ajuns la ele, dar cât de trecătoare în ceea ce privește pe alții cari, în alte împrejurări, cu un suflet cu totul deosebit, nu mai pot gândi astfel și nu mai pot jura pe același adevăr

Am cetit și eu pe vremea mea destulă filosofie. A fost o vreme când, făcând o Facultate de litere completă și trecând examene de filosofie, mă hotărâsem, a doua zi după ce am citit până și psihologia fiziologică a unui Wundt, să urmez în străinătate, unde căpătasem o bursă, studii de filosofie. Nu se poate socoti că sânt cu torni străin, de ceea ce se afirmă cu încredere că osebește vremea noastră și în domeniul acesta al gândirii abstracte. Dar de aceea, tocmai de aceea, credința mea în nestrămutatul adevăr găsit odată pentru totdeauna și care să nu poată fi verificat de orice om de bun simț asupra realităților, cu mijloacele așa de simple ale cugetării silogistice și cu tot ce se poate adăugi pe Ungă aceasta, este mai mult decât zguduita.

Totuși, obișnuit să verific eu însumi acele puține lucruri în care cred, și cred cu atât mai tare, cu cât ele sunt puține, nu m-am putut opri de a căuta o altă cale decât cea care vădit nu ducea la capăt, pentru a mă lămuri în ce privește această legătură dintre ce se numește de obicei frumuseță și între ceea ce, fiind moral, se so-coate în a fi în afară de frumuseță și chiar împotriva ei, și aceasta, o spun de la început, este pentru mine o absurditate.

Am văzut că nu mă pot sfătui filosofii și atunci mi-am zis, și cred că am nimerit, că ar fi o instanță mai înaltă, mai sigură, la care s-ar putea îndrepta cineva pentru a încerca lămurirea, decât în ciocnirile de idei care sunt mai mult în înfățișarea decât în adevărul însuși al lucrurilor.

Iată anume despre ce este vorba.

Noi credem prea ușor că ideile pe care le-am îmbră-cat într-o formă pe care lumea n-o înțelege totdeauna, deși sunt unâi căra se fac a înțelege tocmai

lucrurile cele mai străine de puterea lor de gândire, că acestea rămân acolo sus, în sfera lor rece și veșnică. De fapt însă nu este așa. Este adevărat că nu se cetesc de la o bucată de vreme cărțile, și cel mai mare filosof este judecat de trei sferturi din cei cari se ocupă de filosofia lui, nu după ce a scris, căci cartea rămâne nadeachisă în rafturile bibliotecilor, ci după ceea ce din gândirea lui a pătruns în cărțile de istorie sau de teorie și uneori chiar în modeste manuale. In afară însă de aceste strecurări în cărțile de întrebuințare curentă, și cele mai înalte și mai' nobile idei, acelea care par mai greu de înțeles și în * mai puțină legătură cu vieața, se coboară în adârvc, în-; tocmai precum picătura norului celui mai de sus va ajunge totuși să străbată până în fundul pământului. Tre- ' zind acolo acea vieața nouă prin ceea ce a revărsat ' ploaia. Pe multe scări, care nu se pot urmări, cele mai sublime adevăruri ajung să pătrundă până la ceea ce numim noi prostește, cu despreț: poporul, mulțimea, masele, vulgul. AiCodo însă se petrece același lucru ca și cu picătura de ploaie în tainițile roditoare ale țarinei. Aceste adevăruri se amestecă îndată cu atâtea lucruri pe care le prefac, prefăcându-se ele înseși și dând în felul acesta o formă nouă care se va isprăvi prin roade triumfătoare mult deasupra pământului. Ideile filosofice, morale, estetice le primește acel popor, le pune împreună cu ceea ce simțea și știa înainte de aceasta, le supune fără să voiască la transformări care din toate aceste înrâuriri misterioase și de aici iese ceva care, în ce privește fonna, se poate întâmpla să nu aibă curăția picăturii aceleia de apă venite din nori și poate să semene numai cu o magmă de noroi, dar produce lucruri pe care în puritatea ei picătura de ploaie nu le-ar fi produs niciodată.

Începând de la discuția aceasta cu privire la artă și la morală &i trecând pe urmă și la alte domenii, o să încerc într-un șir de conferințe aici, înaintea tuturor, să văd în ce chip popoarele de pretutindeni, dar în rândul întâi poporul acesta al nostru, care întrece cu cumințenia lui firească atâtea popoare de mai multă învățătură, pentru că au avut mai mult noroc, înțelege ideile fundamentale la fiecare moment în vieața.

Cum înțeleg ai noștri, cei mulți, oari înfățișează nu numai gândirea lor, dar ceea ce s-a gândit în curs de mai multe generații de înaintașii lor până foarte departe, no- * țiunea aceasta a frumosului? Ce li se pare lor că este irumos?

Ii 113

Desigur că pentru dânșii frumosul este acel frumos estetic pe care ei îl prind îndată, îl înțeleg adine și de care au o nevoie sufletească asemenea cu care s-ar găsi greu la alte națiuni Este frumoasă pentru dânșii primăvara, este frumos un cer albastru, este frumoasă o pajiște înflorită, este frumoasă o figură omenească, este frumos un gest care sade bine omului și pe care el II face de

multe ori, de cele mai multe ori, fără să se gân-dească, pe când, atunci când se gândește, gestul este stângaci, fals și urât.

Poporul nostru va merge și mai departe. El va găsi o-frumusețа și în lucrurile carc-i strică, în lucrurile care-I înspăimântă. Va găsi frumoasă o furtună, va găsi frumusețа în linia de lumină arzătoare a trăsnetului care distruge, în revărsarea apelor care copleșesc și îneacă. Nimic din ceea ce poate face parte dm harta cât de largă a frumuseții pe care am putea-o numi, cu un termen filosofic, estetică, nu-i scapă.

În această privință ne-am putea opri însă asupra originii chiar a acestui cuvânt de „frumos". El este fără îndoială latin, pe când, la alte popoare romanice, a trebuit să se recurgă la tezaurul altei limbi, pentru a însemna aceeași ideie. Francezii zic beau, care vine din bellus, formă latină medievală, împrumutată de la barbari. Și italienii întrebuințează de obicei bello, care vine de la aceeași origine și a trebuit să se formeze în-tr-un anume moment din dezvoltarea limbii latine apusene Dar nu este mai puțin adevărat că una din bisericile cele mai impunătoare de la Veneția nu se cheamă, Santa Măria Beila„, ci, Santa Măria Formosa".

Spaniolii și în general Ibericii, cu cari avem atâtea legături care nu se pot lămuri -cu desăvârșire și desigur nu prin Traian, sau prin cine știe ce spanioli aduși cu dânsul, zic hermoso ca noi. Iar formosus latin, de la care vin toate aceste cuvinte romanice, nu reprezintă altceva decât forma întreagă, forma deplină, forma armonioasă, Era vorba de un cuvânt integral, iar nu de unul care să cuprindă o parte a frumuseții: este vorba prin urmare de un complex, de o legătură, de o potrivire, de'o armonie în care pot să intre și elemente care ele în sine nu sunt numai decât frumoase, dar care sunt frumoase împreună. In această concepție, de exemplu, frumusețа artificiala, care se cultivă așa de mult în timpurile noastre, nu intră în gândirea poporului nostru, fiindcă în fiecare din elementele unui corp, unei figuri sau unui suflet omenesc, sunt anumite legături, și este cineva brun sau blond, rumăn sau palid, după o mulțime de elemente, care sunt și de origine materiala și morala, așa încât, îndată ce se transformă unul din ele, se strică această potrivire, se preface în stridență ceea ce a fost o armonie.

Iată deci ceva pe care 1-am câștigat și se poate aplica și literaturii și artei. Scriitorii ca și artiștii trebuie să aibă în vedere înainte de toate totalul și să se întrebe necontenit dacă aceea ce introduce cineva pentru a trezi și a reține și a crește atenția, pentru a uimi prin noutate, arătând că este altfel decât ceilalți, nu strică nu numai izvorul oricării frumuseți, dar dacă acel element adaos nu este în desăvârșită și dureroasă nepotrivire cu alte lucruri care se găsesc în poezia, în povestirea lui, și care, acestea, venind din fondul cel adine și adevărat, nu pot fi împiedecate de a ieși la suprafață.

Încă o dată, frumusețea nu poate fi niciodată un lucru de amănunt, ci face parte din concepția globală, și poporul nostru, ca și popoarele care au aceeași înzestrare sufletească, nu poate să rostească acest cuvânt de frumusețea decât în acest chip larg și deplin sintetic.

Dar iată că ne găsim, tot prin cugetarea poporului, înaintea unei dezlegări a celeilalte întrebări pe care, chiar în felul în care am vorbit despre dânsa, încercam a o rezolva în același fel, când spuneam că moralitatea nu este decât o frumusețea, și frumusețea nu este de fapt decât o moralitate, lucruri pe care filosofii le osebesc dar, cum vom vedea, poporul le pune împreună.

În educația pe care orice mamă de la țară, orice femeie de om muncitor o face copilului ei, nu odată se amestecă această expresie de: este frumos sau nu este frumos, în privința aceasta o femeie simplă pricepe mult mai mult detât acei autori de cărți pentru școlile primare în care se caută a se dovedi că o faptă morală atrage după dânsa totdeauna o răsplată, și aceasta nu iace altceva decât să transforme un frumos suflet de copil – vedeți nu mă pot împiedica de a lega de cuvântul suflet acest adjectiv de frumos – într-un mic negustor de fapte bune, care întinde necontenit mina ca să primească o răsplată, foarte bucuros când ea întrece ce a dat, ceea ce este regula oricărui comerț.

Deci frumos și urât sunt elemente de pedagogie populară, și copilul se deprinde de la început cu această concepție, în orice lucru care trebuie făcut, în interesele cele mai înalte ale lui, ale societății, pentru a satisface instinctele cele mai nobile, este frumuseță, și această învățătură o duce el până la sfârșit: ea devine astfel un iriu moral.

Căci în tot ceea ce iace omul din popor la noi este totdeauna grija aceasta de a vedea dacă este frumos ori nu este 'frumos. Sunt lucruri pe care nu le împiedică nici o 'lege, pe care nu le interzice nici un regulament, care nu pot atrage nici o pedeapsă, pentru care conștiința publică n-ar găsi nici o condamnare, și cu toate acestea lucrurile care sunt astfel îngăduite nu se fac. Nu se fac pentru ce? Pentru că nu sunt frumoase

Și voi încheia relevând faptul că, în atâtea minunate isprăvi de jertfire făcute în timpul războiului și care se pot reface oricând în mijlocul fadului dezlănțuit de mașinile ucigașe din timpurile noastre, desigur pentru fiecare rană, pentru fiecare mort sufletele omenești erau strânse de adânca părere de rău, dar totuși unele aruncări îna-mte, unele înfruntări ale dușmanului, unele uitări totale de sine și de tot ce este în legătură cu familia au fost, acolo, pe câmpul de luptă, pecetluite de părerea unankn-ă a acelora cari au fost martori și erau gata să facă și ei același lucru, cu enunțarea acestei sentințe: este un lucru frumos.

13 mai 1937.

NOȚIUNEA DE „BINE” LA POPORUL NOSTRU

Ajungem acum la altă noțiune fundamentală în ce privește concepțiile hotărâtoare ale poporului nostru.

Am văzut ce înțelege el prin frumos; să ne gândim acum puțintel, cercetând deosebitele înțelesuri ale cuvân-tului de „bine”, în ce chip pricepe el a'ceastălaltă mare și nobilă concepție a minții omenești, produsul unei civilizații de sus care, încetul, cu încetul, prin infiltrări din. cg în ce mai adinei, a ajuns până în sufletul oricărui om inteligent pe care nu 1-a falsificat cultura.

Binele? Cit nu s-a cheltuit de filosofii, moraliștii și educatorii tuturor timpurilor, ca să se găsească adevăratul înțeles al acestei concepții!

Căutând să se osebească unii de alții, ei au ajuns adeseori, cum se întâmplă totdeauna cu această trudă ambițioasă a minții, să creeze lucruri care, în măsura în care sunt originale, sunt și false.

Ca și pentru noțiunea frumosului, din toate aceste doctrine atrăgătoare, din toate aceste idei scânteietoare? Din toate aceste ispititoare licăriri de puncte luminoase, lumea se alege cu o confuzie, cu o oboseală și, la capăt, cu o indiferență. Și atunci binele se face întâmplător, instinctiv, așa cum gândește fiecare, fără ca în societatea aceasta cultă să existe, așa cum este cazul pentru mulțimile pe care nu avem dreptul de a le desprețul, căci de fapt nu suntem adesea la nivelul lor, vădit mai înalt, să existe, zic, o linie și fără să prezinte posibilitatea unui progres.

Între greșelile pe care le facem noi foarte adeseori, este fără îndoială și aceea de a osebi necontenit între lucrurile materiale și cele morale. Desigur că în vechea Grecie s-a făcut întâia oară această distincție, dar Grecii aveau totdeauna mijlocul de a restabili armonia peste toate osebirile pe care le văzuseră, le stabiliseră și le făceau să intre în teoriile lor generale.

Vedeți, aici este o mare inferioritate a noastră față de vieața sufletească a Eladei de odinioară.

Grecii trăiau unitar, ei trăiau armonios, ei trăiau frumos. Pe lucruri separate ei nu-și așezau vieața, ci se foloseau de această separație numai pentru urmărirea frumoaselor linii de desfășurare ale gânidirii. Pe când noi, cum am trecut și prin disciplina Romei, care așa de ușor alunecă în formalism, noi, o dată ce avem osebirea pe care n-am creat-o noi, ci am moștenit-o, ne ținem de dânsa și osebirile merg paralel, unele lingă altele. Dar o convergență din când în oând și a liniilor celor mai distanțate face cu putință o vieața omenească adevărată

De aceea, pentru țăranul nostru, „bine” și „binele-' sânt îucruri din toate domeniile.

În domeniul fizic, de pildă, el nu spune că este sănătos, ci că „îi este bine”.

Aș adaugi, în paranteză, încă un lucru. Pe când, la alte popoare, când este vorba să se intereseze cineva de starea de sănătate a aproapelui, se pun întrebări ca aceasta, pentru francez ca și pentru german, ceea ce arată un împrumut de noțiune: „cum îi merge cuiva”, ori pentru italieni: „cum sta”, pentru român, ca și pentru roman, întrebarea celui care se interesează de starea aproapelui este cu totul alta: „ce mai faci”. Al nostru prin urmare crede că este absolut necesară acțiunea. Cum este omul, are sau ba o însemnătate, dar ceea ce trebuie întrebat și ceea ce face plăcere celui care răspunde, este ce acțiune desfășoară, cu ce adauge el la vieața societății în care trăiește, și am zice: la rostul însuși al lumii, care se sprijină pe „a face”.

Când, fără ca aceasta să fie o formulă de salutare, care ajunge uneori banală, omul are să vorbească despre sănătatea lui – care, să nu uităm, este înțeleasă totdeauna în amândouă foranele fiindcă, atunci când bate cineva câmpii, se expune să fie întrebat, tot în lumea aceea care păstrează cuvântul drept peste noțiunea normală, dacă „este sănătos”, ceea ce înseamnă, dacă are toate mințile.

— El spune ca „îi este bine”.

, A fi bine”, pentru dânsul nu înseamnă însă nici un prisos năvălitor de sănătate agresivă, nici cine știe ce pretenție ca este voinic și roșcovan, ci altceva: un echilibru, o măsură – de fapt aceeași armonie care este în adâncile nevoi ale acestei minți superioare care, prin treceri și amestecuri de atâtea civilizații, se găsește acum întrupată în ființa nobilă a săteanului nostru.

S~ar putea pune, fără ia fi paradoxal, întrebarea dacă nu cumva, pentru a face „binele”, omul nu trebuie să Iie „bine” și dacă, făcând „binele”, trăind „bine”, așa cum cer normele neschimbate ale vieții, nu ajută cineva, fără să-și dea samă, la starea aceea de sănătate care se poate numi prin „bine”.

Es>te inutil a se spune cât de mult o vieață care ignorează binelle, isprăvește prin nenorocirea proprie, de pe urma unui continuu zbucium egoist, din care nu folosesc nici alții, dar nici acela care se lasă necontenit zguduit și dezorientat de toate pornirile, de toate râvnirile și poftele sale.

Încă o dată, pentru a fi stabilit ceva în această discuție pe care, fără să vă văd și să vă aud, o fac cu gândul dumneavoastră în întuneric, „bine” nu este la români o noțiune abstractă, închisă în margenile unui catehism moral care catehismul acesta moral, să treacă din carte în oarte, din lecție în lecție, din fonmă în formă, din simplă obișnuință în simplă obișnuința ori din comandă aspră în altă comandă aspră, ci „bine” este o noțiune generală, care cuprinde într-însa tot ce este normă, tot ce este potrivire și, iarăși, tot ce este frumuseță.

Că osebirea între material și moral nu este făcută de o națiune căreia îi place așa de mult binele supt toate raporturile, aceasta o dovedește un alt Snțeles al cuvân-tului la poporul nostru.

Când ai nevoie de ceva și o ceri de la altu'l, sunt deosebite formule de întrebuințat, după cum este vorba de un popor sau altul.

Chinezul care vrea să împrumute ceva se va duce la acela pe care-1 știe că are banii la îndemână și va începe să vorbească, dar fără sinceritate, de toate lucrurile, ori de sunt aproape ori departe, și astfel îi va prezenta un raport despre frumuseță zilei, despre produsele care s-au făcut, despre prețul pe care-1 au la vânzare, despre tot ce^si închipuie că știe foarte bine și ceJălalt dar este recomandabil să i se amintească, și numai la urmă va aduce vorba de chestiunea care-1 interesează.

Poporul nostru desprețuiește de obicei formulele acestea de introducere, care fac să se piardă vremea și din care omul iese ridicul.

Celor cari se pierd în astfel de formule introductive, el le obiectează proverbul: „vorbă să fie pentru o lulea de tutun". Dar, când îi trebuie lui banii aproapelui, pe care, cu toate legile noastre de ușurare, în fundul con-stiinții lui, el știe bine că ar trebui să-i dea înapoi – și cunosc atâtea cazuri de săteni cari s-au îngustat, cari nu și-au luat în străinătate, unde s-a dus să muncească, o haină de iarnă, pentru a da înapoi aceluia care-i împrumutase suma de care și acela poate să aibă nevoie pentru rosturile lui – el cere „să-i facă bine" cu acei bani de cari are nevoie.

Cred că în nici o limbă de pe lume nu se găsește o expresie corespunzătoare. N-am luat-o din limba latină. Francezul nu, face bine„ altuia, și nici italianul nu cere altui italian, să-i facă bine>L. Noi strămutăm în domeniul acesta, care poate fi atât de urât, pătat de afâta egoism și stăpânit de atâta chibzuială crudă, al trecerii banului din-tz-o pungă în. Altă pungă, noțiunea frumoasă, estetică, a, facerii binelui".

Nu se poate spune că suntem 'singurii deținători ai altei formule, pe care o aude cineva atât ide adeseori în conversațiile dintre oameni. Anume, idupă o discuție, după o înțelegere, după o neînțelegere – și atunci se schimbă numai accentul, căci cuvântul se spune pe alt ton – oamenii se despart, spunând unul sau altul, sau amân-doi deodată: „bine".

Acest „bine" poate să fie o amânare, o amenințare, o ironie, o pedeapsă morală, dar este interesant să se vadă ca omul nostru îl înțelege ca starea normală, totdeauna, pentru că s-a isprăvit chestiunea, sau pentru că această chestiune este amânată. Este același echilibru al cuvântului, bine' – căci am ajuns așa de departe încât „bine" înseamnă echilibru, precum „frumos" înseamnă potrivire

Am spus că sunt și alte popoare care întrebuințează această formulă; mi se pare însă că observ o deosebire. Când francezul spune „bon", aceasta înseamnă că o afacere este terminată. Este vorba de dânsa numai: de această

afacere, iar nu de o stare generală în raporturile dintre cei doi oameni cari au avut o discuție.

Dar, și cu aceasta închei, dacă poporul nu întrebuințează noțiunea abstractă, binele" si, dacă 1-ai întreba cu privire la dânsa, ar da din umeri, el cunoaște înțelesul adverbial al cuvântului.

Pentru valoarea morală a cugetării lui, este de mare însemnătate să se țină seama de frecvența cu care cuvin tu! Acesta de „bine" se întoarce în vorbirea lui. De fapt ceasornicul „merge bine", calul „merge bine", afacerile „merg bine", țara „merge bine", aceștia sunt termenii pe care-i întrebuințează un om care, umblând cu mintea în deosebite domenii, se întoarce necontenit, nu numai -Ia constatarea binelui, dar 'la afirmarea nezguduită că binele este una din regulele nestrămutate ale vieții.

28 mai 1937 „MINTE" Șf „CUMINTE" PENTRU POPORUL ROMÂNESC

Nu odată s-a spus <ca poporufl românesc este un popor.„cuminte".

Pentru a vedea în ce stă „cumințenia" lui, cred că lucrul cel mai bun este să întrebăm, prin cântărirea înțelesului cuvintelor, ce crede el însuși prin. „minte".

Să ne oprim fin ții asupra faptului care merită ținut în samă că, dintre toate limbile romanice, singură limba românească a păstrat „mintea" din tezaurul latin, națiunile surori înlocuind-o prin termeni echivalenți, precum ar fi, de pildă, acela de „raison" la francezi, care nu este un adaus ca multe alte cuvinte din epoca Renașterii, fiindcă vechiul „ratio" latin a trecut prin toate formele de derivație ale graiului francez.

Moștenitor al unuia din cuvintele cele mai frumoase, mai pline de înțeles și mai folositoare vieții, din acelea care alcătuiesc 'bogatul și alesul vocabular latin, poporul nostru, așezat -în împrejurări așa de grele, având -nevoie ca în fiecare moment ochii lui să privească de jur împrejur și „mintea" să cumpănească acțiunea care este să se desfășoare, s-a sprijinit înainte de toate pe câte elemente se cuprind în înțelesul, așa de larg, pe care 1-a căpătat cuvântul acesta de „minte".

Căci „mintea" are la români un rost în toate domeniile vieții. Pentru a le cerceta pe rând, să începem cu acela care este în legătură cu creșterea însăși a omului, cu cele dinții elemente care i se dau în casa părintească, în mediul de care este încunjurat si, mai târziu, când am avut și noi un învățământ, în scoală.

Ce înseamnă la roimâni un copil „cuminte"? In alte țări, unde rosturile școlare sunt mai vechi și mai stricte și unde li se acordă o însemnătate mult mai mare decât însemnătatea mărginită pe care suntem noi dispuși, atunci când gândim bine, să le-o acordăm, copilul „cuminte", „pe oare o anumită pedagogie 3-a introdus și 3a noi și a diformat în felul acesta mai multe

generații, tăindu-le îndemnul către faptă și rupându-le dreptul de a avea fiecare o judecată asupra iui însuși, singura adevărată pregătire pentru vieață, „cuminte„ este copilul care nu face nimic în cursul lecției. Adecă acela care stă la locul lui, care întinde amândouă lăbuțele pe marginea puipitrului, care se uită țintă la profesor, în același timp când „mintea” lui gândește la lucrurile cele mai deosebite și care, și cân'd nu știe nimic, și când copiază, și când îi sufla altul de la spate, nu tulbură întru nimic liniștea clasei.

Austria avea în special talentul acesta de a pregăti buni supuși împăratului și buni birnici tezaurului, prin împuținarea sufletească încă din cei -dintâi ani ai copilului.

La noi, când mama îi spune copilului să fie „cuminte”, aceasta înseamnă sa nu facă lucruri fără socoteală și sa nu iacă lucruri care jignesc acea idee a frumosului – „nu e frumos!”, zice ea -7 care, cum am arătat altădată, prezidează la toate rosturile unei gospodării românești. Copilul „cuminte” are oarecare libertate de acțiune, o poate avea chiar foarte mare, numai cât nu trebuie trecute cu vederea anumite lucruri pe care el, de altminteri, le are din instinct și pe care mama nu i le aduce în cunoștință întâia oara, ci nu face altceva deoât le trezește din nou Sn mintea lui. Sunt, desigur, acțiuni, unele dintre dânsele pline de originalitate, îndrăznețe, chiar cutezătoare, la care copilul este îndrituit, fără ca prin aceasta să iasă din marginile a ceea ce, printr-o creație lexică românească, se numește „cumințenie”, cuvânt creat din doua rădăcini latine, cu tot adaosul slavon pe care-1 în-' tâlnim, de exemplu, în „smerenie” și în alte cuvinte absfcracte de același fel.

Copilul „cuminte” nu este destinat să rămână tobdea-'*una așa. Adecă el trebuie să-și potrivească această „cu-îminţenie” cu chemarea spre vieață, spre o vieață cât întreagă și cit mai activă, carc-1 așteaptă. Va veni o vreme când nimeni nu-i va da o învățătură ca a mamei, când nu va aștepta nota, bună sau rea, care se distribuie cu toată maiestatea de la înălțimea catedrei, de care copilul se teme uneori și foarte deseori râde pe înfundate. El va rămâne să-și caute calea pe eare-și poate atinge atâta fericire, câtă ne este lăsată nouă pe lume. Pentru aceasta lui îi trebuie însă înainte de toate să aibă, minte„, „mintea” lui personală nu ce i se spune de alții și ceea ce se cuprinde în cărți.

Nu i se va spune de acum înainte dacă „este cuminte” sau „nu este cuminte”. Capitolul pedagogic s-a închis. Și aici este o osebire între noi și între alți repre-zintanți ai unei civilizații mult mai vechi, cari săvârșesc greșala de a crede ca sistemul care poate fi socotit ca bun în scoală se poate continua și In vieață si, prin urmare, înaintea unei catedre unde acum stă un guvern, și într-o bancă mai anare, care este o situație socială sau o funcție, omul trebuie să facă același lucru, adecă să caute necontenit cu ochii pe acela ce are de dat ordinul și are de apreciat conduita, înscriind-o în note, și să nu tulbure prin nimic

mersul unei societăți, în care fără îndoială că nimic nu s-ar schimba dacă toată lumea ar sta înțepenită și n-ar cere din când în eând un sfet de la altcineva decât de la acela pe care asm pr e j urările 1-au așezat la postul de comandă [.]

Nu, la noi omul trebuie să aibă în fiecare moment recurs la „minte", adecă., mintea„ s-a așezat acuma pe catedră, dar ea nu are un catalog în care să scrie note, ci catalogul este însăși vieață, și notele le simte cineva cu totul altfel decât în media făcută la sfârșitul anului, în premiile acordate, sau în pedepse cu, luarea căciulii" și punerea în genunchi de către monarhul clasei. Vieață însăși, cu durerile și răsplătirile, cu pedepsele ei grozave și cu mulțămirile ei sfinte, îi sta înainte, și omul își are o parte într-o privință sau alta, după cum cu atenția cuvenită, care nu trebuie să se obosească niciodată, el și-a luat învățătura „minții".

Acela care necontenit este cu gândul la dânsa – „gân-dul" care merge înainte și caută drumul, dar hotărârea nu este la dânsul, ci la, minte„ – acela care nu se lasă condus niciodată de instirict și care este în stare să biruiască patima, acela care înțelege că, între interesele pe care le prezintă vieața, sunt unele care trebuie urmărite, iar celelalte înlăturate cu toată hotărârea, acela care prin felul cum, ajungând la anumită vristă.

— Căci acesta nu este un lucru de tânăr.

— A ajuns să poată fi în această privință un învățător pentru oricine, acela se bucură la poporul nostru de cel mai frumos titlu care s-a putut da vreodată unei ființe omenești: acela de „om cuminte".

Copilul este cuminte pentru dânsul; omul matur, care a trecut prin multe încercări și le-a știut birui și care ajunge prin urmare să fie un model pentru ceilalți, acela este, nu numai pentru sine, sau chiar nu pentru sine, ci pentru alții, pentru societatea în mijlocul căreia trăiește și care simte nevoia de a se consulta necontenit cu dânsul, care se sfiește înaintea lui de ce face și de ce spune, acela este, în toată strălucirea lui, omul „cuminte".

, Mintea„, nu „cumințenia„ interesează de acum înainte, aceasta din urmă fiind rămasă departe în urma, cu amintirea copilăriei., Mintea", care nu se stinge niciodată și care-și aruncă 'luminile, peste toată întinderea înflorită ca și peste toate furtunile grozave, asupra valurilor întunecate ale vieții. „Mintea" aceasta este un sLar pentru alții, dar acela 'care stă acolo și le trimite raze, acela trebuie să-și cerceteze însuși postul de observație și felul cum raza pleacă pentru a lumina cărările altora.

, A lua aminte„, frumoasă expresie latina cu, ad", „a ținea minte" nu se întâlnesc aiurea.

Sentințele pe care le pronunță „mintea" nu sunt cu desăvârșire definitive, nesupuse schimbării ci, întorcân-du-se din nou asupra sa și cu toate puterile

sufletului său. Omul poate să le schimbe, „îndărătnicia” are la noi un înțeles mai rău decât la celelalte popoare.

Dacă ne uităm de unde vine cuvântul, înțelegem încă mai mult cât este de neplăcut acest înțeles. Este vorba de cineva care „se dă îndărăt”, nu de cineva care se oprește asupra unui lucru, înseamnă o revenire către mai rău, către mai slab, către mai puțin gândit și cugetat.

Și, fiindcă am întrebuințat cuvântul „cugetat”, care vine do la „cuget”, iată încă unul pe care noi 1-am păstrat din glorioasa moștenire latină, plină de atâta înțelepciune., Cugetul„ n-'are a face cu „mintea„: „mintea„ este aceea care-și urmărește necontenit drumul și care ține cumpăna de chibzuială, dar nu ea are răspunderea, ci, în fund, foarte departe, se găsește marea instanță, la care recurge cineva pentru a ști dacă a făcut bine sau n-a făcut bine, instanța aceea care poate să deie cea mai înaltă răsplătire, sau în care se cuprind chinuri pe care nu le poate înlătura nici hotărârea cea mai aprigă. „Cugetul„ este la noi conștiința, și „mustrarea de cuget„ s-a păstrat așa de bine, încât nu s-a lăsat înlocuită, cu ajutorul unui neologism, prin. Cărturărească „mustrare de conștiință”, ci ea rămâne în rostul ei cel neclintit, ca judecata cea onare, care apasă asupra întregii noastre vieți, cu tot ce pătrunde într-însa.

Eu am auzit în copilărie spus nu o dată, ci la orice împrejurare, împotriva pornirii către pripă, care se întâlnește uneori la poporul nostru, dar pe care el o judecă aspru și caută s-o împiedece pentru viitor, expresia aceea, căreia nimic nu-i corespunde în nici o limbă, la nici un popor: „Dă-mi, Doamne, mintea moldoveanului cea de pe urma”. Am auzit aiurea si: mintea românului„ și, în cazul acesta, expresia s-ar fi întrebuințat și în partea ceaialtă de pe întinsa harta a poporului român, în acea,. Muntenie” pentru moldoveni, care s-a chemat atâta vreme la ai săi „Țara Românească”.

Nu este vorba de „mintea” oricui, de „mintea” oricărui om, ci ai noștri își atribuie un privilegiu deosebit: mintea lor este altfel decât mintea altora, și ei, cari-și râd de ușurința și de pripeala, de viclenia copilărească a țiganului, cari judecă aspru natura pedantă a neamțului, firea violentă a grecului, încetineala în a ajunge la o părere a cutărora din locuitorii de dincolo de Dunăre, el, mândru de „mintea” lui, care este tot una cu înțelepciunea, iar înțelepciunea, cum vom vedea altădată, nu înseamnă altceva decât „înțelegere”, decât lucru care a fost bine cântărit și „înțeles”, se referă numai la ce-i spune însuși instinctul său ca popor.

L

Suntem între popoarele care prețuiesc mai mult, nu puterea care strivește și ține în chingi voința altor oameni, cercând să reglementeze până la desființare, ci acel delicat, strălucitor fenomen interior care este înăuntrul nostru. Putem lăuda pe un om în multe feluri. Sunt proști cari prețuiesc

bogăția și sunt sclavi cari se puri în brânci înaintea forței, sunt unii cărora le impune o situație și respectă pe un om pentru scaunul pe care stă sau pentru păreții între cari locuiește; sunt și lingușitori obraznici, ceea ce reprezintă ultimul grad al înjosirii omenești. Dar, dacă un om de oarecare vrâstă, care știe ce este vieața, vrea să dea cuiva certificatul cel mai înalt, eu cred că nu se poate spune altceva decât că este, pentru binele său și al altora: o, minte mare".

II iunie 1937.

DESPRE „DREPT" Și „DREPTATE"

În șirul noțiunilor fundamentale la care mă gândesc ' de o bucată de vreme pentru a încerca să mi le lămuresc mie întâi și să le fac cunoscute, cu ce explicații pot da, (poporului nostru, mi se prezintă acum aceea de „drept" și. Dreptate".

A cerceta ce înseamnă, dreptul'4 și „dreptatea" este. În același timp un mijloc de a înlătura o părere foarte. Larg răspândita, pe care o întâlnesc în ultimul timp și la unul din cei mai buni prieteni ai mei din Franța, la un cercetător foarte adânc al problemelor privitoare la evul -mediu și care, într-o lucrare despre năvăliri, ajungând la f români, nu face decât să reproducă, repetând argumente „de nici o valoare, împrumutate de la Eoeslerienii austrieci „si de la partizanii unguri ai teoriei părăsirii Daciei, nu face, zic, deoât să afirme că înaintașii noștri au părăsit cândva aceste locuri, că s^au pierdut prin cine știe ce văi balcanice, că s-au întors de acolo, deși nu-i izgonea nimeni din patria veche și nu-i chema nimeni într-o patrie nouă că, strecurați în văile acestea ca o biată populație minată de vânt, ei n-ar avea nici un drept istoric și că se pot sprijini în părțile ardelene, către care s-ar fi îndreptat, întâi, emigrații, doar pe faptul că nici unui popor nu i se poate cere socoteală de ce se găsește pe pământul unde este și ca. Prin urmare, fiind acolo, trage tot dreptul de a rămânea din stăpânirea de fapt pe care o exercită

Sunt și foarte mulți români, în afară de filologi, cari în mare parte sunt de aceeași părere ca și învățații străini cari, vorbind așa, înțeleg să ne dea o lovitură, români cari^si închipuie vieața noastră timp de o inie de ani ca într-adevăr, cum o numea Xenopoi: o enigmă istorică„ sau, cum o numește domnul Lot, în cartea despre care am vorbit, ca „un adevărat mister", a cărui deslușire deplină nu s-ar găsi niciodată. Adecă noi am fi fost în timpurile acelea de adânc întuneric, în cursul cărora nimeni nu s-a uitat la noi și n-a însemnat nimic despre ființa și rosturile noastre, o adunătură fără nici o coeziune, fără nici un fel de solidaritate, incapabili de a ne ridica pe o treaptă de organizare mai înaltă, așa o grămadă de oameni trecând de la o generație la alta fără să fi câșligat nimic și a căror vi e ață nu poate fi așezată supt nici un fel de cârmuire.

Pe lângă atâtea argumente, ar ajunge ce se poate spune despre rostul pe rare-1 are în limba noastră cu-vântul de „drept” și „dreptate”, pentru a răsturna tot acest edificiu, ridicat cu atâta trudă de oameni a căror dușmănie nesățioasă să răpede și an forma scrieridor istorice asupra unui popor care, prin toate însușirile sale și prin tot felul său de a trăi, merită, de la vecini, ca și de la cercetătorii științifici, un alt tratament. Căci, în adevăr, nu cunosc nici un alt neam despre care să se poată spune mai anul t că are „păr de lup”, fără să fi arătat în vreo împrejurare că este stăpânit de instinctele acelea de cruzime și prada care fac ca oricine „are păr de lup” să fie evitat de alte neamuri.

Ceea ce corespunde cuvântului, drept„ în franțuzescul „droit„, în italienescul „diritto„, este numai o idee abstractă, de origine firește mai târzie, în legătură cu o dezvoltare mai înaltă a civilizației, este un concept superior al unei vieți juridice ajunsă la o m'are înălțime. Nu s-ar putea spune la celelalte popoare de limba romanică și de origine latină că au un drept popular numit cu însuși acest cuvânt, precum, Sn ceea ce privește poporul român, expresia se înfățișează de la sine, „obiceiul păimântului” nefiind altceva decât tocmai acest drept popular, care a servit la toate judecățile de-a lungul veacurilor și a cărui urmă se simte și în legile de mai târziu, al căror principiu, și uneori forma lor însăși, au fost împrumutate de la popoare la care concepțiile juridice s-au dezvoltat în conidiții mult mai prielnice decât la noi.

Dar la români „drept” nu înseamnă numai un total de datine populare care preced și înlocuiesc codurile venite mai târziu. Pentru ai noștri „dreptul” este o idee cu mult mai înaltă și cu mult mai deplină. [.]

Oând unul dintre ai noștri spune: „acesta este dreptul meu”, aceasta înseamnă că el este gata să întrebuințeze toate mijloacele sale pentru a duce la capăt și cea mai înverșunată luptă numai ca acest „drept” să nu fie știrbit.

În „dreptul” său omul de la noi se închide ca într-o cetățuie. Mișcările cele m'ari pe care le-a făcut acest popor au fost toate stârnite și duse până la urmă cu o ho-tărâre nebiruită de o atingere adusă acestui „drept”. Pentru „dreptul' încălcat de către împăratul bizantin, care avea nevoie de bani la o căsătorie, s-au ridicat acei ciobani din Pind cari au întemeiat o altă împărăție peste împărăția călcătorului de „drept„. Pentru „dreptul„ lor s-au luptat țăranii din partea apuseană a Ardealului atunci cm d arendașii armeni, sau de alte națiuni, ai fiscului împărătesc, se atingeau de un „drept„ care nu suferea nici o jignire. Pentru „drept„ s~a pornit, cu „adunarea poporului„ a lui, [.] Tudor Vladimirescu, și noua societate românească pe care o avea înaintea sa acest boierinaș, care nu era străin de cultura timpului, trebuii să fie sprijinită, împotriva apucăturilor unui fanariotism dărâmat, pe „drept”.

Iată, prin urmare, două înțelesuri ale acestui cuvânt: pe de o parte, noțiunea juridică iar, pe de altă parte, o concepție de caracter fundamental, pe care se sprijină întregul asezăimânt social al națiunii românești.

„Dreptatea” nu este altceva decât recunoașterea și proclamarea „dreptului”. „Dreptatea” aceasta este un lucru sacru, și de aceea se spune „sfânta dreptate”. Pentru a întări un lucru, face cineva apel la această dreptate sfântă, care nu suferă nici un fel de contrazicere.

Privilegiile de care se bucură o parte din poporul românesc se cheamă împreuna, într-o limbă uitată de noi: „dreptățile” acestui popor, „dreptăți” cu greu stabilite, și de aceea necontenita și dârza luptă despre care am vorbit înainte.

A conduce o societate, aceasta înseamnă a o „direge”, cuvânt care vine de-a dreptui din tezaurul latin și acela care are conducerea este un „direga'tor”; am apune astăzi: un director. Actele în care se cuprinde „dreptatea” acordă în puterea „dreptului”, acestea sunt „dresele” cuiva, și cine se înfățișează la judecată având „dresele” sale, bune, adevărate și pecetluite, acela nu poate decât să fie sigur, înaintea unor judecători „drepți”, de,. Dreptatea” sa.

Vin acum la un alt înțeles, care acesta aparține poporului nostru și numai lui, în mijlocul celorlalte neamuri legate de noi prin origine și limbă.

Dacă vrea cineva să asigure că spusele sale corespund cu, adevărul„, pe care noi 1-am păstrat și de la care avem, adeveritorii”, cari cercetau o stare de lucruri, și avem, cu un sufix slav, „adeverința”, care reprezintă siguranța scrisă a unei situații, cu tot ceea ce este,. Adevărat„ în'tr-însa, atunci francezul, ca și italianul, spaniolul, portughezul vor vorbi numai de acest adevăr, de ceea cs este „vrai„ pentru francezi, de ceea ce este, vero” pentru italieni, și așa mai departe pentru ceilalți frați ai noștri

Pe lângă acest cuvânt de „adevăr”, la care recurgem de alâtea ori și la care ne închinăm cu toată puterea noastră, înțelegând că o societate menită a dăinui nu se poate sprijini pe minciună, ci numai pe „adevăr”, pe „adevărul” care se poate „adeveri”, noi mai avem încă și un înțeles al cuvântului de „drept”.

Când îi iei socoteala cuiva, se poate întâmpla să~i cei, într-o formă împrumutată, să arate adevărul sau, într-o formă mai potrivită cu tradiția binelui: să spuie adevărat„, dar în cea mai veche tradiție a limbii noastre este expresia de „a spune drept”.

Sunt multe cuvinte ale unei cugetări mai înalte pe care noi nu le-am împrumutat din alte limbi, precum au făcut deosebite popoare atunci când au ajuns la o anumită treaptă din dezvoltarea lor. Ne lipsește, de exemplu, în vechiul vocabular, „curaj”, ne lipsește „cavalerism”, ne lipsește „nobleță”, dar ne lipsește și ceva pentru „sinceritate”. Și nimic nu vă poate spune că între

popoarele care, într-o măsură mai mare sau mai mică, au plecat de la vechea Romă, suntem cei mai puțini sinceri.

Dimpotrivă, foarte multe din suferințele noastre de odinioară au fost datorite înainte de toate neputinții în care ne-am găsit de a strecura prefăcătoria sau lingușirea, tăgăduirea brutală, unei sincerități în mărturisirea adevărului. Multe vieți s-au stins din cauza acestei necesități sufletești de a nu ieși din margenile lucrului pe care-1 știe cineva că este adevărat.

Dar, dacă se gândește cineva mai adânc asupra noțiunilor care ni se par a nu avea în românește cuvântul corespunzător, cred că va descoperi fără multă dificultate că de fapt este vorba de altceva: că românii pot întrebuința același cuvânt pentru mai multe înțelesuri și că sunt destul de ageri și de dibaci, destul de meșteri în întrebuințarea acestei minunate limbi, pe care din veac în veac au îmbogățit-o, pentru ca niciodată să nu se producă o încurcătură între aceste înțelesuri deosebite.

Și prin urmare iată omul sincer care este un om „drept", „dreot" supt raportul moral precum, atunci când se ține mândru, neîncovoiat, este cineva „drept" supt raportul fizic. Acest „om drept" se va închina totdeauna „dreptului" și va cere oricând să i se dea „dreptatea" lui întreagă, chiar și împotriva „dreptăților" smulse cu meșteșug de alții de la „dregătorii" țării sale, sau ai țării căreia îi este supus, fiind că este obișnuit a afirma virtutea fundamentală a sufletului său printr-aceea că, în orice împrejurare, înaintea oricui și cu orice risc, el „spune drept".

9 iulie 1937.

„lIPI^^iL/MJ, NOȚIUNEA DE „CARTE" LA ROMÂNI

Este o problemă în ceea ce privește legăturile pe care poporul nostru le-a avut cu învățătura, o problemă care nu e fără o oarecare rezistență actuală la un învățământ de caracter formal și artificial, al cărui folos nu-1 vede de la început, pentru vieața obișnuita de la țară. Cari cei cari învață sunt socotiți ca oameni cari prin aceasta chiar tind a se desface de la mediul lor și a căpăta o slujbă de la stat, în împrejurările de astăzi iar, în împrejurările de odinioară, învățătura fiind un drum deschis pentru o situație în cler, de unde expresia: că doar nu se face popă". Ar părea că aceasta arată că poporul nostru n-a manifestat față de cultura spirituală, înțeleasă așa cum o puteau înțelege alții în raport cu dânsa, aceeași tragere de inimă pe care o găsește cineva la alte națiuni, și în rânduil întâi la greci, la cari și cutare cântec popular arată bucuria omului care se duce la școala ca să capete acolo lumină, grecii pricepându-se de altminteri să întrebuințeze această știință de carie pentru afacerile în care vor ajunge să fie amestecați. E rezistență față de legile școlare, revoltă împotriva măsurilor de constrângere care se rezolvă în amenzi, pentru felul cum se întoarce copilul de la învățătură cu mai puțină aplicare în ce

privește munca la câmp și cu foloase foarte îndoielnice în altă direcție pe care ar lua-o activitatea lui. Conflictele oare se ivesc și acum și destul de adeseori între părinții copiilor și între învățători, și anume mai ales cân'd învățătorul este bun și caută să aplice tot ce-i este încredințat prin lege, toate acestea ar contribui deci să facă a crede că, deși românul are o mulțime de însușiri culturale așa-zicând din naștere, căci ele fac parte dintr-un străvechi fond de cultură devenit instinctiv, cu toate acestea el se arată foarte rebarbativ în ce privește măcar cultura decretată de Ministerul Educației.

Și aici cred că o cercetare mai amănunțită a cuvintelor pe care le întrebuințează poporul românesc poate folosi la ceva pentru a desăvârși cunoștința și a acestui capitol din vieața sufletească a lui.

Am vorbit de „învățătură", cuvânt de care s-a legat mai târziu, în organizațiile școlare ce au venit pe urmă, noțiunea de „învățământ", care este exprimată fără îndoială printr-un cuvânt de caracter latin, dar este o fabricație abstractă ulterioară.

Nimic în celelalte limbi neolatine nu corespunde românescului, învăț„, „a învăța„,., învățător". Rădăcina latină este, evident, „invitiare", prin urmare trimite la un „vâtium" care în vechiul tezaur latin n-ar avea totdeauna un sens rău. ci înseamnă oarecare obișnuință, oarecare deprindere.

Dacă se gândește cineva la cuvântul de., învăț„.

— Se zice că: orice învăț își are și dezvăț" – dacă se oprește asupra formulei de moralizare că unuia și altuia i-ar putea folosi în experiența vieții ceva ca „învățătură", atunci se vede că sensul propriu-vorfoind didactic nu este singurul pe care-1 au cuvintele din această dasă și categorie.

De fapt „învățătura" și tot ce este în legătură cu dânsa înseamnă impunerea unor deprinderi, nu omului, ci animalelor. S-a petrecut același lucru cu trecerea unui cuvânt din domeniul acesta inferior în domeniul superior al omului, ca și cu termeni ca, a înțărca„, a cărui origine trebuie căutată în „țarcul„ oilor și în închiderea în „țarc„, sau, a înșela" care nu înseamnă dedt întrebuințarea anumitor mijloace de dibăcie pentru a face ca un cal sălbatec să primească pe spinare „șaua".

Dar de la aceste accepții ale cuvântului „a învăța^ până la cea pe care a că'pătat-o pe urmă în dorința de luminare pe cale metodică, până la treapta mai înaltă a unei noțiuni, este o cale lungă, și lămurirea în ce privește deosebirea acestei lungi căi nu se poate recunoaște numai în cercetarea acestui singur cuvânt, ci trebuie să recurgem la altele.

S-a încercat, acuma în urmă, în ce privește cuvrntuî „școală", să i se găsească originea de aiurea, căutSmdu-se până și în domeniul unguresc. Este. Adevărat că, în vechea organizație română și bizantină, „schdla" n-are nici un înțeles în legătură cu educația și instrucția, ci înseamnă o anumită categorie

din armată, anumite grupuri de ostași cu caracter comun. De aici s-a trecut la sensul de grupare didactică, dar aceasta numai la Bizanț, și mai târziu. Însă legăturile pe care le-au avut ai noștri cu lumea bizantină au fost foarte îndelungate și intime, și ele s-au putut strecura și în domeniul noțiunilor comune și oamenilor mai modești. Desigur că „școlar" este un neologism, odinioară putân'du^se întrebuința cuvântul de „învățăcel" alături de acela de „învățător".

În secolul al XVII-lea, pe vremea lui Udrișteă Năsturel 1, cumnatul lui Matei Basarab, ca frate ai doamnei Elina, și pe vremea boierului muntean, mai înalt ca învățătură decât toți contemporanii săi, Constantin Canta-cuzino Stolnicul 2, care fusese pe la Constanți n o pol, Veneția, Padova, poate și pe la Viena, cine voia să se întituleze ca om cu învățătură, care a trecut prin școală, își zicea: „spudeu", de la cuvântul grecesc „spudeos", din „spudi", care înseamnă „studiu", în secolul al XVIII-îea, cutare tipăritură numește pe cei cari umblă la scoală – iar școala fiind slavonească, „învățătura" era intitulată „ucenicie", școlarii: „ucenici", și se întrebuința deci și cuvântul de „ucenie" pentru „spudeu" – se întâlnește termenul nou, care n-a avut, de altminteri, o mare răspândire, ci se pare că a fost mai curând o încercare, de, sholer".

Dar, încă o dată, în ce privește școala însăși, se poate admite cu siguranță că nu greșim erezind că este vorba de un împrumut recent.

Aceasta și pentru că altfel n-am putea înțelege în ce fel au fost numite odinioară tovărășiile de învățători și învățăcei prin care se transmit anumite cunoștințe, care nu se pot căpăta decât pe cale metodică, în deprinderea limbii slavone, a unei caligrafii admirabile care, în forme ce nu sunt aceleași în Moldova și Țara Românească, s-au transmis de-a lungul secolelor, apoi obișnuința unei ortografii ceva mai bune deoât aceea pe care o arată a o cunoaște anume candidați la bacalaureat, cari vorbesc de „coniferii" literaturii române, în loc de „corifei". Toate acestea dovedesc desigur inițierea prin ceva care, cu catedră sau fără catedră, înaintea unor bănci sau cu lipsa băncilor, foarte probabil fără catalog, nesimțindu-se „învățătorii" datori să dea note, reprezenta în acele timpuri o adevărată școala, al cărui nume nu poate fi găsit aiurea decât acest cuvânt însuși.

Mult mai interesant este rezultatul care se poate căpăta din cercetarea cuvântului, carte".

Și acest cuvânt trebuie pus în legătură cu ce înseamnă termenul corespondent la celelalte popoare neolatine, sau cu ceea ce, în loc de a deriva din „charta" latină, isprăvește la popoarele acestea prin a numi noțiunea corespunzătoare. Pentru francezi, „charte" este un document. Constituția pe care au dat-o Bourbonii restaurați în Franța la căderea lui Napoleon, netrebuind să se cheme, după ideile conservatoare, cu acest cuvânt chiar de

Constituție, s-a numit „Charte” l, adecă binefacerea dată de rege, „octroyee”, întocmai cum, la noi, prin anii 1830 când, supt protecția rusească, a fost vorba să se dea o formă constituțională țărilor noastre, s-a întrebuințat expresia de „Regulament Organic”, al cărui cuprins ca noțiune este firește exact același ca și acela al Constituției, termen care nu putea fi rostit. Pentru italieni, carta„ înseamnă hârtie, pe când noi am împrumutat termenul acesta de „hârtie” din grecește și, poate, deoarece a este schimbat în î, împrumutul acesta să nu' aparțină unei epoci mai târzii, în care schimbări ca acestea nu s-ar fi putut petrece.

Bogăția termenilor izvorâți de la „hârtie” arată, de altfel, o veche origine: avem, astfel, „hârțoage”, „hârti-lărit”.

Este interesant însă că, precum „charta” a ajuns la francezi să însemne un act scris, venind de la cârmuire,

1 CI, la noi, „lucru cu șart”, (n a.) de la cârmuirea cea mai înaltă, regalitatea, tot așa, la noi, fără să iie vorba totdeauna de un beneficiu formal, în legătură cu cine știe ce lucru însemnat, se zicea „carte domnească”.

„Cărturar” chiar poate fi în legătură cu această pregătire, supraveghere sau păstrare a „cărților domnești”.

În domeniul juridic, care este așa bogat la români și arată la dânșii și vechimea culturală și transmiterea unor norme de organizație destul de înaltă, se spunea curent, rămânând pe urmă numai ca un proverb fără aplicație practică imediată: „Ai carte, ai parte”, ceea ce înseamnă tratarea afacerilor prin documente, așa încât, dacă n-ai această „carte”, iscălită, pecetluită, redactată în anumite forme, n-ai „partea” pe care o ceri dintr-o moștenire, sau dintr-o avere, dintr-o afacere.

Cu totul din alt domeniu, care este în legătură cu elemente de care se folosea cineva pentru a scrie, ceilalți neolatini, cari au părăsit tablele cerate de odinioară, făcute lemn, au păstrat acest fel de a face totuși însemnări și de a le cuprinde în oarecare legătură materială, pe „liber'. De aici vine francezul „livre„, italianul „libro”.

La noi. Tocmai fiindcă se întrebuința cuvântul de „carte” numai pentru documentele oficiale, în secolul al XVIII-lea s-a încercat pentru cartea cum o înțelegem noi o expresie care se păstrează și până astăzi în Moldova, dar numai în. Ce privește elementele legăturii, „trataj”, de unde s-a făcut „tartajele” care, pe vremea noastră, la elevii de școală însemna copertele legăturii; cuvântul vine firește de la, trăite”, tratat, manual.

Dar ceea ce ne face să credem că poporul dni vechile vremuri a dat cuvântului de „carte”, dacă nu înțelesul unui număr oarecare de foi, de file, de „filade”, cusute sau legate împreună, cel puțin un sens „cărturăresc”, este expresia curentă de, a învăța carte”.

Deci una este „a învăța” în general, care se aplică în ce privește omul la meșteșug, și altceva este „a învăța carte”, ceea ce înseamnă o precizare că, învățătura” aceasta trece în domeniul lucrului scris și tipărit.

Din această cercetare de-a lungul cuvintelor, care păstrează fiecare din ede un întreg suflet și o întreagă istorie, reiese că și în acest domeniu, poporul nostru n-a fost printre cele din urmă, ci că, într-un complex mai larg, cuprinzând idei din regiuni deosebite și cuvinte care și-au schimbat adeseori sensul, el a avut o înțelegere pentru ceea ce formează astăzi „cărturarul” nostru.

Î 23 iulie „ÎNȚELEGERE”, „PRICEPERE” și „ÎNȚELEPCIUNE”

Poporului nostru îi place să aibă a face totdeauna nu numai cu oameni cari înțeleg lucrurile la care s-au gân-dit, pe care le prevedeau că le vor fi înfățișate, dar cari sa aibă o dispoziție permanentă de a înțelege, dispoziție care se învederează și în formula, atât de frumoasă, a „omului de înțeles”.

Cu „omul de înțeles-' nu se strică vorba, cu., omui de înțeles” nu ajunge cineva la rezultate neașteptate, cu, omul de înțeles„ nu se întâmplă ca, pornind cu cele mai bune intenții și vorbindu-i, să te trezești, tocmai pentru că acela căruia te adresezi nu, înțelege”, la rezultate de să-ți pui mâna în cap. Una ai spus, altceva a înțeles, și s-a supărat, îți răspunde cu cuvinte pe care dumneata,., om de înțeles”, le înțelegi bine, dar nu poți răspunde așa de ușor, și de acolo o afacere stricată, sau o prietenie împuținată.

„Oamenii de înțoles” nici n-au nevoie totdeauna să vorbească. Poate chiar că, atunci când cineva se aruncă asupra lor cu un potop de vorbe, aceasta îi pune pe gân-duri, nu cumva se urmărește o înșelare Este un popor care în privința aceasta ne întrece pe noi cei cari vorbian când trebuie, cum trebuie și cât trebuie; este vorba de poporul englez: nu o data anumite discuții cu englezii n-<-au ajuns la rezultatul dorit, fiindcă diplomația care s-a însărcinat cu o misiune, deprinsă cu altfel de lume, a crezut că trebuie să înceapă cu tot felul de considerații generale, cu tot felul de manevre de încunjurare, cu tot felul de gesturi de politeță și nu bagă de seamă că, în măsura în care înainta cu mijloacele acestea de circum-venire, în aceeași măsură se îndepărta atenția și interesul aceluia la care venise. Câteva cuvinte asupra celor cunoscute și câteva indicații în domeniul necunoscutului, atât cit trebuie pentru a se ajunge la soluția dorită, ar fi făout o mult mai bună ispravă decât toată această vorbărie inutilă, menită sa indispună pe interlocutor.

Dacă se coboară cineva în acele admirabile mărturii ale trecutului nostru, în care nu sunt numai vorbe, dar și atâtea dovezi de înaltă înțelepciune – și vom vorbi îndată despre deosebirea care este între „înțelegere” și „înțelepciune” și despre marea însușire pe care o dovedește, în acest domeniu al distincțiilor, poporul nostru – în cronicile și în memoriile noastre, care reproduc

deseori atâtea conversații, se poate vedea ce „oameni de înțeles” erau înaintașii noștri, din câte greutăți au ieșit prin această mare însușire, câte tragedii au putut înlătura, ce impresie buna au produs asupra acelora cari au avut afaceri cu dânșii, prin această scurtime a graiului lor, prin această putință de a prinde îndată lucrul care interesează, fără să fi dat atâtea explicații preliminare. Iată, și în mărturia unui străin, a vizitatorului apostolic cu un rost de episcop latin, venit la noi pe vremea lui Vasile Lupu, ni se prezintă atâtea convorbiri cu domnii noștri; cu Matei Basarab, cu Vasile Lupu, în care se hotărăsc foarte repede chestiunile cele mai complicate. Matei vorbea și mai puțin, cu firea lui de bătrân moșnean, păzit în toate ale sale, decât mărețul Domn cu fire împărătească, dar cu sânge străin, care a avut atâta vreme în stăpânire Moldova. Când Ban-dini s-a prezentat la Matei și a ținut un discurs într-o limbă pe care moșneagul n-o înțelegea, acesta a zâmbit, a dat din cap, ca semn că numai vorbe bune au putut să se îndrepte către dânsul și, pe urmă, întorcându-se către unul din boieri, i-a spus numai cuvintele acestea, pe care călătorud le reproduce în românește: ce zice?„. Și desigur, după ce a aflat „ce zice„, el, omul „de înțeles„ „a înțeles„ și a dat un răspuns care fără îndoială era plin de „înțelepciune”.

Iar, când clericii catolicii de la Iași, cari nu erau totdeauna „oameni de înțeles”, și Bandini era într-o luptă cumplită cu cutare șef ungur al comunității ieșene, Ca-rol Beke, se luptau între dmsii la audiențele domnești, igttj

^MJ^BBji

^^UjjyuugwiMduM||flH^BAAH^^^^^^^^^I^^^^^^^^^^^^^^I care să vorbească întâi, iar învinsul pleca de la curte cu sentimente de invidie și ură împotriva aceluia care i-a mers înainte, Vodă făcea sa se observe că nu este bine să se certe între ei tocmai cei chemați prin misiunea lor să crească pacea și buna înțelegere între oameni. Și, altădată, când, după o biruință câștigată în marginea* Vasluiului împotriva puternicii oștiri turcești, prinsif se îndreptau către Ștefan cel Mare, arătânid că sunt oameni bogați, gata să plătească preț ds răscumpărare dacă li se cruță vieața și li se redă libertatea, marele și cumintele voievod a pus această întrebare, care iarăși este din domeniul înțelepciunii, pentru un „om de înțeles” către alți oameni cari puteau „înțelege” aceasta înainte de a face o astfel de faptă, adecă năvălirea pustietoare într-o țară pe care voiau s-o dărâme: „dacă aveți atâția bani, ce-ați căutat în țara mea săracă?”.

Ne-am lămurit în ce privește sensul acestui cuvânt, pe care poporul nostru îl întrebuințează numai față de oamenii cari merită într-aidevăr a fi tratați astfel: „om de înțeles”.

„A înțelege”, aceasta presupune însă receptivitate pentru o idee, un interes sau o situație, putința de a pătrunde ce s-a spus, ce se cuprinde în aceste cuvinte, ce se trezește la auzul lor în mintea interlocutorului.

„înțelepciunea” este cu totul altceva decât „înțelegerea”. Pe când atâția oameni, înțeleg„, unii mai bine, alții mai rău, „înțelepciunea” este un mare dar dumnezeiesc, de care se împărtășesc puțini.

Ea înseamnă alegerea între mai multe lucruri înfățișate, care se găsesc în realitatea lucrurilor sau care sunt comunicate prin alții. Să ne înțelegem: într-un anume moment, pentru un lucru sau pentru anumite legături de lucruri ci, oricând, omul deștept, acela a cărui minte, deci, nu doarme, acela care este veșnic treaz și cu ochii deschiși, care nu se împiedecă, astfel, de lucruri pe care nu îe-a zărit la vreme, acela este cu mintea lui cumpănită, cu atenția lui, care nu se lasă niciodată distrată și, între aceste realități care i se oferă, el rostește cuvântul pe care îndată, orice om cuminte îl recunoaște a fi expresia însăși a „înțelepciunii”.

Noi am pierdut pe „sapâens”, „înțelept” în latinește, din care francezii au făcut „sage” și italienii „savio”. Întrebuințându-se Ia Veneția acest cuvânt și pentru anumiți magistrați, cari sunt sfătuitorii cei mai înalți, stând totdeauna gata să ajute în hotărâre pe doge: în latinește ei se cheamă „saipientes consilii” și, în italienește, „savii del consiglio”.

Nimic din aceste frumoase cuvinte n-a rămas la noi, dar tot înțelesul lui „sapiens” care, de altminteri, la început a avut și o altă nuanță, care este în legătură cu gustul, de unde este „sapor”, savoarea„, a trecut asupra cuvântului „înțelept”.

„înțelept este regele proverbelor sau „parimiilor„ din Biblie, regele pe care, după dublul înțeles al cuvântului grecesc de „ba'sileus„, noi îl numim „împăratul„ Solomon Pe bisericile noastre sunt înfățișați „înțelepții” lumii, Bion și ceilalți, cari sunt socotiți, cu toată grămada de filosofi veniți după dânșii, înțelegându-se mai mult sau mai puțin unii cu alții, drept oameni cari au avut mai multa minte și știință la un loc, dintre toți aceia cari s-au perindat de-a lungul vremurilor.

Se poate vorbi de „înțelepciunea” lui Ștefan cel Mare și de aceea a atâtor bătrâni conducători în ordinea mi-reana, ca Matei-Vodă, ori în cea bisericească, în care ei sunt așa de mulți.

Desigur, cu toată vieața lui zbuciumată, nenorocirile care au căzut asupra lui, împrejurările în care, fără nici o dreptate din partea soartei, i s-a isprăvit vieața, și Erninescu a fost un „înțelept” al neamului nostru, și aceasta se vădește așa de frumos, pe lingă minunata lui operă poetică, prin paginile de proza, legate de toate problemele mari ale națiunii, pe care ni le-a lăsat.

Cine „înțelege”, firește se și „pricepe”, însă „priceperea”, care vine din latinescul „percipere”, ceea ce înseamnă apercepție, pătrunderea prin simțuri a lucrurilor în forma lor adevărată, exactă, are o nuanță sufletească deosebită de

aceea a „înțelegerii” și a acestei înțelepciuni, care vine din multele „înțelegeri” grămădite, deosebite, apoi și în sfârșit armonizate între dânsele.

„Priceperea” înseamnă în cele mai multe cazuri experiență, deși ea se întrebuințează și pentru o alegere și o hotărâre îrvtr-un domeniu glumeț. Cine nu-și aduce aminte de cimilitura: „La trup pepene, la cap pieptene: coooș, boude, pri'cepe-te, măgarule”?

Evident, aici nu este vorba de „înțelegerea” obișnuită ci, fiindcă este ceva ascuns, acest lucru ascuns trebuie descoperit prin „pricepere-', care este și actul principal al inteligenței.

Dar nimic nu arată mai bine deosebirea între „pricepere”, desfăcută de la înțelesul primitiv latin și adusă în acela al gândirii și, adaug, mai ales al experienței, decât o altă formulă de întrebuințare curentă: aceea care exprimă acea experiență pe care italienii știu s-o îmbrace și în forma hazlie a „cotoiului opărit, care se teme și de apă rece”, expresia: „tot pățitul este pnce-put”.

Un om „priceput” prin multele greutăți pe care le-a învins, prin multele suferințe pe care le-a înghițit, prin multele restriști pe care le-a biruit, un „om de înțeles”, cu care poți vorbi și de lucruri pe care nu le știe și de lucruri pe oare le vezi într-un fel și el până atunci le-a văzut altfel și cu toate acestea el este simțitor la argumentele ce aduci, un „orn înțelept”, la capătul experienței vieții sale și știind să comunice prin vorbe ^înțelepte” tezaurul de înțelepciune pe care 1-a adunat, iată icoana, și în acest domeniu, a românului de veche obârșie și de fericită permanență echilibrată.

31 iulie 1937.

ÎNȚELESUL CUVÂNTULUI DE „ȚARĂ”

Intre cuvintele de care se leagă mai multă gândire și simțire românească, în jurul cărora se grămădește mai mult instinct și mai multă iubire firească astăzi și mai multe amintiri de trecut, e „țară”.

De origine latină, termenul se deosebește la noi, ca înțeles, de acela pe care 1-a avut în limba strămoșilor și il-a păstrat în acelea ale popoarelor care pleacă de la dânșii., Terra„ erau pen-tru romani numai ceea ce numim „pământul„.

— După latinul „pavimentum„ ceea ce înseamnă, pavat”, adecă drum de piatră „sosea”, ceea ce dovedește cit de mutit sunt legate începuturile noastre nu numai de o vieață mult mai ridicată deoât a unor simpli țărani sau a unei (adunături oarecare, culeasă întâm-plător, ci de a ostașilor imperiului, acei „veterani” parte din înaintașii noștri, al căror nume a ajuns să fie la noi al oricăror „bătrâni”. Era țara-rnamă, „terra mater”, a cărei „țărână”, „ternă” am păstrat-o în comoara celor mai scumpe cuvinte ale noastre.

Romanii nu aveau înțelegerea unei lumi împărțite pe neamuri. Ei purtau un nume oare nu venea de la ceea ce cuprindem, cum se va vedea, în numele

de țări ci de la o singură cetate. Ei erau deci „Romani”, cum alții erau napoâitani sau siraeusani. Italia, odinioară Vitelia, n-a fost un termen întrebuințat, la înjceput, ca să numească peninsula întreagă, căreia nici nu-i trebuia o nomenclatură, îngrădirile acestea geografice precise ne-fiind în cugetul acelor vremi o necesitate: s-a crezut, și se crede și acum, fără temei, că numele, din Vitelia (vezi și al împăratului roman Vitellius), ar însemna „țara viițeilor”, după animalul^zeu „totemul”, la care se închinau vechii indigeni. Dincolo de această Italie, al cărei nume, plâdând de la o anume regiune din sud, a trecut de la greci la romanii ei înșiși, nu erau decât cetăți și teritorii (al căror nume vine tot de la „terra”), în care romanilor nu le păsa peste măsură ce nații se afla. Pe eleni îi numeau greci după o populație din Epir, cea dinții pe care au găsit-o în calea lor, luptând cu statul macedonean, numit și el după un neam, ca și tracii, împărțiți în semințiile lor, ca și alte popoare de mai departe, dar ei toți, afară de greci, erau „barbari” și nici o țară nu se socotea legată de o nație, ca o creațiune și proprietate, un drept al acelei nații. Față de nici uma ei n-aveau în conștiința lor sentimentul pe care-1 are, ori de-0. Mărturisești ori ba, cine se atinge astăzi de ce numim: Drept național, unul din miarile articole de crez ale vremii noastre. Ei creiau, unde învingeau, o „provincie”, ceea ce înseamnă învingerea însăși, dar alt drept decât al săbiei.

Urmașii romanilor, afară de români și de roonanșii din Alpi, au numit țările lor, nu după moștenirea romană, ci după barbarii cari le-au cucerit și au izbutit să-și păstreze și dezvolte stăpânirea., Franța„ e un nume luat de la năvălitorii, și, o bucată de vreme, apăsătorii franci, de nație germană, adecă, după însemnarea dinții a numelui: „germanii liberi„, nesupuși Romei. Țara s-a chemat așa, dar hotarele ei sunt ale provinciei romane de până atunci, ale provinciei bisericești care a înlocuit-o și reprodus-o, și majoritatea locuitorilor nu sunt germani, ci sau celți și liguri romanizați sau romani sădiți dincolo de hotarele Italiei. Spania își atrage numele de la vechii hispani, dar întrebuințarea numelui pentru întregul teritoriu e mai nouă, Spania de până atunci numin-du-se după ținuturi, Castilia, Aragonul, Andaluski, de la vandali, ca Franța de la franci. Numele Portugaliei e după un simplu oraș, nume care s-a întins asupra unui mic comitat creat de un cruciat francez, și numai pe urmă el a ajuns al unei țări. Italienii s-au simțit, veacuri întregi, oameni ai districtului de origine. Pie-montezul de la „picior de munte”, fiind ca podgoreanul nostru, care zice același lucru în două cuvinte slavone, și numai pe alocurea amintindu-și, prin memoria tenace a mulțimilor care se urmează pe același loc, vechii stăpânitori, cari formau o națiune deosebită: veneții, tuscii sau etruscii din Toscana.

Altfel e îa noi. De la început țara e un lucru mare și sfmt, legat de un grup de oameni cari-și trec moștenirea aceasta, menita să fie iubită din toată

inima, amestecată în toate gândurile, apărată cu toate puterile și stropită cu sudorile tuturor muncilor și cu sângele tuturor jertfelor. Cita deosebire între greoaiele cuvinte materialiste de, terre, terra, tierra„, ale fraților noștri, și această spiritualizată, idealizată, încălzită „țară„ a noastră! Zemlia" a slavilor nu se ridică mult mai sus, cum nici „chora" a grecilor, de unde vine numele țăranului „choriatis1'. Iar ce semnifică „Land„ al germanilor din a lor Deutschland, sau din Welschland, care e țara colților vecini, apoi vine a romanilor și romanicilor, se vede din sensul cu care a trecut la francezi în „lande", unul din felurile cum se prezintă, ca scoarță a globului, pământul.

Lumea e, la noi, împărțită în „țări", înțelesul primar al cuvântului dispărând, cum am spus, cu totul și fiind înlocuit prin „pământ". Aceste țări nu se numesc după înfățișarea lor sau după amintirile istorice, ci după neamul care se află pe ele. Uneori, ca îa alții, e vorba de neamul care a cucerit și are stăpânirea, de unde numirea de „Țară Ungurească" la cei de dincoace de munți, și pentru Ardeal (tot așa ungureni, din Mânecii Ungureni, lângă Mânecii Pământeni, unde „pământ" s-a ridicat și el la înălțimea de „țară"). Cu sufixul „esc" se zice: Țara Rusească, Țara Leșească, Țara Sârbească (și pentru Bulgaria), Țara Turcească, Țara Frâncească, Țara Nemțească. Dar se observă că, pe lingă numele străinului, e și acela al băștinașului. Se întrebuințează însă, fără „țară", sufixul „ime", care o cuprinde, ca în Secuime (nu Țară Se-cuiască), precum mahalalelor din Moldova colonizate cu munteni li se zicea „Muntenime".

Țara Românilor e Țară Românească. Oriunde nu e atinsa de barbarii cuceritori, ea păstrează acest nume. În zadar s-a obiectat că titlul de „Domni a toată Țara-Ro-mânească", purtat de primii șefi de stat ai noștri, cei din Argeș, nu face decât să reproducă alte titluri pentru alte state, din Balcani. E o asemănare, un semn al timpului, nu e însă un împrumut. Aceasta o dovedește înțelesul cuvântului de Țară fără altă definiție.

Pentru românul de peste munte, care-și zice român – pe când Galo-Romanul și-a zis franc și Italianul de nord „lombard", după stăpâni, și aceasta înseamnă că n-a ieșit din dreptul său moștenit ca să intre în dreptul învingătorului – a veni dincolo de munți, e a inerge în „țară". Aceasta nu din cauza titlului oficial, pe care nu-1 citește și nu 1-a învățat în școală, ci pentru că așa e scris în sufletul său însuși. O dată era „țară", împărțită doar după ape (Țara Oltului, cu olteni, Tara Bârsei, cu bârsani) tot ce nu se supusese încă, la nond de Carpați, supt sabia regelui de năvălire al ungurilor. Când năvălirea acestora a atins și brâul munților, oprindu-se prin puterea naturii ocrotitoare acolo, „țara" a fost de la această linie în jos. Tot „țară" e ținutul până la Dunăre pentru ciobanul mocan.

Astfel „țară” înseamnă, fără nici un alt adaus, pă-mânt românesc liber, în toată întinderea lui și cu tot sacrul drept care se cuprinde în eil. O „țară” îngustată prin violența străinului care, astăzi, de la sine s-a refăcut în vechile hotare prin acea elasticitate de spirit care e unul din marile elemente ale vitalității unui popor.

Și de aceea a „muri pentru țară” a fost cea mai înaltă datorie pentru generațiile care, apărând-o, au închis ochii înainte de vreme.

24 septembrie 1937.

„ȚĂRANI” ÎN VECHIUL ÎNȚELES AL NAȚIEI

Țăranii acestui neam, de cari ajung a vorbi după ce s-a arăta't ce a fost și este în gândirea noastră „țara”, de unde le vine numele, n-au putut fi, la început, o clasă socială, și voi căuta să arăt cum a ajuns cuvî<nlul să ailbă acest înțeles și ce a putut să se lege cu vremea de înțelesul care, deci, s-a adaus mai târziu numai.

Ca și grecescul „choriates”, de la „chora”, țară, ca și. Horanii-* slavi, de cari 9 vorba în inscripția de mor-mânt a viteazului Domn luptător din Țara-Românească, Radu-Vodă de la Afumați, „țăranii nu pot să fie decât locuitorii țării, toți locuitorii țării. Cuvântul are deci același înțeles ca acela de român, rostit la Munteni și Ardeleni „rumân„, pe când moldovenii spun „român„ și „românește„ și cuvântul e scris așa în Cartea de învățătură a mitropolitului Moldovei Varlaam Dar și „român„ ca și „țăran„ a ajuns să însemne în principatul de sud numai țăranul neliber, fără pământ, supus boierilor, pe când, în Moldova, care a fost la început „Țara Românească a Moldovei„, cum s-ar zice: Țara Românească a Oltului sau Țara Românească a Birsei, „român„ e numai omul neamului, și numai rareori s-a spus „a vorbi moldovenește„, în locul expresiei obișnuite „a vorbi românește”.

„Țăran” a putut să înceapă a avea alt înțeles numai când s-a introdus pentru „mai marii” țării, pentru „fruntașii” și „dregătorii” ei, tot cuvinte de origine latină, cuvântul bulgăresc de „boieri”, din „boliar”, și „bolgar”, ceea ce e ca și „bulgar”, și „boierul”, de această origine bulgărească, a înlocuit „jupanul”, mai vechi, slav, de la „jupa”, cuvânt pe care 1-au păstrat și ungurii în ispân (de unde românește „fișpan”, de la fo-ispân, „întuul-span”; cuvântul a ajuns a fi la români de întrebuințare curentă și nume de familie).

Prin această prezență a boieriei la noi, unii, de peste Dunăre, dar și de la noi, dintre aceia cari, în loc de tovărășia noastră cu slavii, vorbesc de cucerirea și stă-pânirea noastră de către aceștia, ar fi dispuși a crede că bulgarii, ca stat, s-ar fi întins până în fundul Ardealului pe acest mal sting al Dunării și că boierii noștri ar veni, măcar ca nume, de la stăpânirea boierilor din Țara Bulgărească, pe care noi am numit-o cândva o Șcheie, a Șcheilor și, pe urmă, o Țară Sârbească, a sârbilor.

Pentru a se înlă'tura această părere, e de ajuns să ne gândim că și rușii au boieri, fără a se iputea spune că ei au trăit supt stăpânirea bulgărească. Ba, dimpotrivă, rușii lui Sviatoslav, pe la anul 1000, s-au coborât în Balcani, fiind chemați de imperialii romani ai Bizanțului, s-au așezat la Silistra, [,.] și au râvnit chiar să înlocuiască pe bulgari în ceea ce fusese țara, acum învinsă și cucerită, a acestora, în schimb, sârbii, dintre cari o așa de mare parte au stat, multă vreme, supt stăpânire bulgărească, din care s-au desfăcut prin așezarea lor în legătură cu Apusul, au alte căpetenii decât boierii. Deci a împrumuta cuvântul de „boier" înseamnă a îi fost în raport cu bulgarii boieri, iar nu a fi trăit supt jugul lor.

Intre boier și acela care, nefiind boier, rămâne să fie numai țăran, cum era numai român, de unde acel sens de țăran neliber (a se compara cu înțelesul cuvântului om, în deosebire de om ales, de om mai de sus, în expresiile: a venit un om„, sau când femeia zice: „a venit omul meu„; tot așa la ruși cu termenul de „creștin„, care înseamnă cineva care nu e decât creștin), legăturile au fost multă vreme foarte bune, de solidaritate românească desăvârșită, ceea ce ne-a ajutat să putem trăi și rezista atâtea veacuri fără să fi avut strânsa organizație întăritoare a Statului. Cu boieri și cu țărani împreună s-a întemeiat domnia Țării-Românesti și apoi și aceea a Moldovei, cu acei maramureșeni la cari, cum boieria care pătrunsese până acolo, pe cale populară deci, nu politică, sărăcise și scăzuse ca însemnătate, orice țăran e în graiul de azi un „cinstit boier„ și copiii lor sunt „coconi„ și „cocoane", ca și ai boierimii de dincoace de inunți sau ca și ai boierimii de Făgăraș, cari vin din luarea în sfă-pânire și colonizarea Țării Oltului, până atunci numai cu țăranii ei, de Domnii munteni și de nobilimea lor.

Altfel a fost numai când nevoia pentru orice locuitor de a-și da banul – banul și nu o parte din averea sa în pământ și vite – pentru tributul, haraciul cuvenit sultanului, căruia i se închinase țara, a adus pe mulți, tot mai mulți, dintre locuitori să-și vândă pământul și, cum pământul fără cel ce-1 muncește n-are nici un preț, omul s-a vândut pe sine si, în Țara-Românească, „rumân" a ajuns să fie numai aceasta și numai atâta, pe când în Moldova țăranul fără pământ se numea „vecin", după vecinul, omul venit de aiurea care, așezându-se pe un pământ care nu era al lui, ajungea supus stăpânului, în condiții pe care acesta avea interes, și izbutea, să le facă iot mai grele. De la o vreme se vede la scriitorii munteni încercarea de a face ca „român" isă-si capete vechiul sens onorabil, și astfel, după un cuvânt adus din Polonia, cronicarul Radu Popeseu va spune că boierii Cantacuzini făceau pe săteni ^podani" pe moșiile lor.

Când moldovenii avură legături cu muscalii, și numai atunci, cuvântul rusesc mujic, care de fapt înseamnă „om", s-a introdus, acela de țăran fiind,

când e vorba de a se deosebi clasele, mai rar întrebuințat decât acest neologism.

De la Nioolae Mavrocordat înainte, Domnii, deprinși cu vieața din Imperiul Otoman în care, afară de sultan, puternicul e numai o apariție trecătoare fără drept de moștenire, și grija stăpânirii e la „săraci” – de unde, la noi, expresia de „săraca raia”, dată cu multă grijă în seama Domnilor – căutau să facă dreptate acestei ță-rănimi fără avere, harnică și ascultătoare, bună de întrebuințat contra ambiției boieriilor. De aiti acel antagonism între boieri și „mujici” și acea scădere de înțeles pentru însuși cuvântul de „țăran”, care se întâlnește la un Neoulce, la un Musftea, nu și la un Nicoiae Costin și, iarăși, nu așa de pronunțat la muscali.

La 1746.

— În curând vor fi două sute de ani de atunci – din îndemnul unui Domn cu suflet nobil, Constantin Mavrocordat, boierii Iui munteni hotărâră „că a fi frații noștri cei îritru Hristos supt jugul robiei noastre nu iaste alt păcat mai greu și mai mare”. Întărindu-„e această iertare de „rumânie„ de către domnul reformator, peste trei ani se făcea același lucru, tot supt el, în Moldova, în folosul acelor cărora li se zice în actul „dezrobirii„ numai, oamenii săteni” față de „stăpânii satelor”. De aici înairite apare în documente pentru a numi cantitatea de muncă datorita de ci'ne nu stă pe pământul său numirea de, clacă„ și pentru cei ce o datoresc, cu-vântul de „clăcași„, „țăran„ păstrându-se doar pe alăturea, dar recomandându-se acela de „lăcuitor„, care corespunde vechiului înțeles al termenului de „țăran”.

A fi „țărani”, ai „țarii” ou toții o cred ceva mai bine decât a osebi pe „țărani”, făgăduind, în numele lor, altora o altă robie.

8 octombrie 1937.

FAMILIA ÎN CONCEPȚIA POPORULUI ROMÂN

Familia n-are alt nume în românește decât acela de „fămeaie”, care 'de acolo vine, dar cu vremea a ajuns să aibă alt înțeles, înlocuind cuvântul de „muiere”, care uneori are un înțeles de soție, alteori acela, pejorativ, de femeie rea. Dar realitatea familiei, care la orașe a ajuns a se pierde așa de mult în folosul unui individualism fără cuprins moral și fără sprijin în vieață, se păstrează și acuma, după cele mai vechi datini, în vieață de la țară.

Nu pretutindeni însă cu aceeași putere. Și locul unde ea are un mai larg înțeles e la românii din Peninsula Baî-canică, din părțile Pindului, trăind, după moștenirea ilirică, de trib, în „fălcare”. AcoHo familia e ca o mică nație, cu o avere de turme, care e comună, cu o casă, care e pe rând leagănul generațiilor – la vecinii slavi din Macedonia familia întreagă, cu nume firește deosebite, are însă același hram; „slava”, își se închină, în rândul întâi, aceluiași sfânt. Și, când îndeletnicirea cu păstoritul nu s-a mai păstrat, la cei așezați în orașe – ca

și, de altfel, la alți conlocuitori din aceleași părți – legăturile între cei de același sânge sunt deosebit de strânse și de sfinte. Ele nu se rup nici atunci când unii membri se duc prin alte țări, până în așa de îndepărtata Americă. Sentimentul care-i aduce acasă în unele momente ale vieții nu e atâta al locului, unde nu era stăpânirea neamului, cât acela al cuibului familial, cu cei rămași într-însul. Acolo se păstrează el, cu moravuri curate între soț și soție, cu ajutorul între frați și respectul cel mai adânc, venerația cea mai înaltă, pentru părinți, pentru bătrânii casei. Cutare mamă sau bunică amintește prin puterea ce o are asupra celor ieșiți din trupul său arhaicele vremuri ale matriarcatului.

Adeseori balcanicii, chiar cei din Constantinopol, vor-bind de condițiile de vieață și moravurile din aceste părți dunărene, au avut cuvinte deosebit de aspre pen-tru familiile degenerate și anarhice, în care tinerii nu respectă pe înaintașii lor, în care legăturile soțului cu soția nu sunt trainice, în care, prin urmare, creșterea se face în mijlocul certelor și dușmăniilor, în care luxul în afară împiedecă adevărata întemeiere a gospodăriei în-lăuntru.

La țărănimea din țările libere și la aceea din provin-ciile odată răpite, cum Statul nu guverna în sensul de astăzi, mulțămindu-se a da ocrotire tuturor vetrelor și cerând pentru aceasta mijloacele necesare prin biruri și prin ostași, cum satul era deci celula vie și generatorul tuturor forțelor naționale, iar acest sat nu era decât grupul coborâtorilor din același moș, ctitor și întemeietor, acest înțeles însuși al satului trebuia să întărească și în grupurile familiare acea esență morală care le ținea împreună.

Odată, ogorul satului nu era împărțit prin șanțuri, copaci și garduri, ca aiurea, ci fiecare primea, după gradul coborârii din același moș, partea trebuitoare pentru câștigarea hranei. Prin urmare era o înlesnire ca în îie-care grup să fie cit mai multe brațe care munceau solidar.

Nu s-a ajuns, ca la slavi, la acele mari gospodării familiare, în care un bătrân patriarh stăpânea lumea plecată de la el sau în care șeful reprezenta pe cel mai în vrâstă dintre tovarăși, cu dreptul de a-i judeca și pedepsi. Acolo „zadruga” nu mai e familia, ci o grupare care, nu numai că o întrece, dar îi și schimbă caracterul. Dar nu odată, la noi, deslipirea din casa părintească a noilor căsătoriți nu se face, oum o spuneam și altădată, decât cu oarecare pietate.

Statul el însuși recunoaște, în organizația sa fiscală și în reformele sale, acest caracter de familie largă. Dările lui se adresau, cu sistemul de împărțire a contribuabililor pe „liude”, unități fiscale abstradte, familiei ca atare, satul având sarcina de a „cislui” între deosebitele familii suina ce se cuvenea Domnului Deci el, Ștabul, nu săvârșea greșeala celui de azi, pentru care abia de curând, în plata funcționarilor, existența familiei începe să aibă un sens, pe

când în Italia și chiar în Franța scăderea impozitului în familiile mari, potrivit cu numărul copiilor, face parte din reformele cele mai drepte și mai bine venite.

În acest regim financiar al trecutului nu se cerea nimic de la „holtei”, cari formau o categorie deosebită. Ei lucrau pe moșie străină alături de părinți, fiind, astfel, acolo, de-a valma cu ceilalți dar, în ce privește sarcina față de domnie, ea le cădea pe umeri numai atunci când ei treceau în rândul „însurățeilor”.

A nu fi însurat era pentru un tânăr de oarecare vrâstă o scădere socială. Numai prin cununie, prin curajul de a îndeplini legea firii, întemeind o familie și dovedindu-se în stare a o ținea și a o apăra, era socotit cineva că este cu adevărat „în rândul oamenilor”.

Nu din obiceiurile noastre cele vechi vine blăstă-rnatul obicei al căsătoriilor de încercare și al legăturilor între nevnâstnici care, prin vecinătatea cu alte neamuri, s-a introdus la românii din Banat, devenind o adevărată plagă și o rușine, una din cauzele de căpetenie pentru care se împuținează poporul românesc de acolo și decade. „Căsătoria”, ceea ce înseamnă numai Ia români legătura matrimonială, deși la italieni și la francezi se în-tâlnește verbul coșar și se caser, înseamnă întemeierea acelui sălaș sfințit care e casa, casa care nu poate fi fără fii și fiice, fără, prunci și coconi„ – „copil„ fiind un cuvânt venit mai târziu de la greci, direct sau indirect, și însemnând la început cel născut în afară din căsătorie, „din flori”.

O casa întemeiată și statornică. „Despărțenia” nu se putea face decât cu greutate mare, înaintea bisericii, în istoria neamului nostru printre cei dintâi ai lui, Domni și boieri, ea nu se întâlnește în vremurile vechi. Numai noua legislație din secolul al XlX-lea a îngăduit-o, și de aici marele număr de „divorțuri” din epoca îndată următoare după această legiferare Pentru a doua căsătorie a lui Vodă-Bibescu, după nebunia fără leac a doamnei Zoe, a trebuit, față de refuzul mitropolitului

Țării-Românești, supt cuvânt că nunul e Domnul Moldovei, sa se recurgă la slujba făcută de șeful bisericii moldovenești, înaintaș al lui Bibescu, Grigore Ghica nu trăia cu doamna Măria Hangerliu, fără ca să fi intervenit până la capăt o desfacere a căsniciei.

Mulți bastarzi au domnit, dar aceasta nu însemna o slăbire a supremului sprijin al moralității publice, care era căsătoria. Necesitatea dinastiei era așa de mare, caracterul ei sacru așa de înalt, încât ori pe ce cale trebuia să se aibă pentru conducerea țării sângele domnesc. Dar, pentru ca un astfel de „copil” de Vodă să poată stăpâni, i se cereau semnele: trebuia deci să se arate acelea care se însemnau pe trupul noului născut înaintea unor marturi de cinste, cari puteau fi descoperiți și aduși înainte. Avem, pe lingă multe amintiri ale acestei

procedări, însemnarea, păstrată, a nașterii lui Ștefan-Vodă, fiul lui Petru Șchiopul și al roabei liberate, doica Irina.

Dar nu s-a observat îndeajuns un lucru. Poate și pentru că de la o vreme tronul putea fi ocupat și de cine nu era chiar fiu sau frate sau și nepot de Domn, lumea fiind acum nrulțămită printr-o nelămurită cobo-râre care întrebuința fără precizie termenul de nepot, ce putea să însemne, nu numai nepotul de fiu, ci și strănepotul și chiar numai urmașul – așa a fost cu un Radu Șerban, cu un Matei, cu un Brâncoveanu, toți Basarabi fără scara coborârii lor – copiii din flori nu mai apar. Biserica a biruit obiceiul vremii mai vechi, când ea era mult mai -mult supt autoritatea domnească. De la 1600 înainte nimeni nu a mai adus înainte „semne" și mărturii pentru a cere să i se deie scaunul domnesc. De la Mihai Viteazul el însuși, nimeni n-a arătat să se coboare tainic dintr-un Domn.

Fiul în afară de căsătorie n-are, în sate, dreptul la moștenirea tatălui, chiar când acesta 1-ar recunoaște după legile cele noi, la care, de altfel, țăranii n-au avut recurs, ei păstrânidu-se cu vechile concepții familiale. Astfel de odrasle cad în sama mamei lor; fățiș, ei poartă, fiindcă așa li impune satului, numele acesteia. De aici multele nume, care se păstrează și până acum, de „a Babei", „a Preotesei", „a Gavriloaii", pe care cei cari le-au moștenii de la un înaintaș, vădit bastard, le scriu din greșeala, confundând articolul cu acel nume al înaintașei și înscriindu-se cu toții în catalog la litera A.

Fondul religios-moral al claselor de temei a trecut peste cel de moștenire pagină – căci la vecinii catolici, ca și la cei ortodocși de peste Dunăre, nu se întâlnește de obicei sistemul fiilor de Domni necununați ou tovarășele lor prin iubire – al claselor de sus și, timp de două secole întregi, el a impus un principiu de la care atâtea generații n-au căutat a se îndepărta.

Familia nu se sprijină neapărat pe zestre, cu privire la care vechiul fond popular nu cunoaște nimic, averea familiei neputând să aibă un caracter îndoit, și de multe ori în conflict, între ce aduce soția și ce găsește în casa soțului, dar poate fi și cazul când soțul e adaus, venind de aiurea la casa soției, însă principiul de moștenire e sfânt, „agonisita" – cuvântul e însă de origine mai nouă, mai curând fanariotă – trecând de la o generație la alta.

În fond, nu e atâta vorba de o moștenire a averii mișcătoare sau a casei de la oraș, ci de moștenirea ogorului, de păstrarea în „moșie", de nedesfacerea din legătura de sânge și de proprietate, de religia rurală, a creatorului îndepărtat al familiei înseși: e un cult al memoriei lui în tot ce se face cu ce vine de ia dânsul.

Astăzi, moștenirea, trecând și la bani, la hârtii, la orice fel de avere, trebuie să capete însă și un alt sens, unul înalt, care poate adăugi la temeiurile, ajunse așa de șubrede, ale societății.

Se moștenește un nume, cuprinsul moral al acestui nume, și aceasta implică o datorie îndoită.

Când știi că numele-ți va trece la alții, nu-ți e iertat să li-1 transmiți cu pată și scădere. El trebuie să fie întreg și cinstit, adevărata avere lăsată acelor cari nu vor moșteni adesea decât aceasta.

Iar, dacă moștenirea unui nume nu poate cuprinde totdeauna talentele aceluia care 1-a purtat, ea implică responsabilitatea întreagă morală față de acela a cărui memorie nu trebuie întunecată prin scăpătările urmașilor.

27 noiembrie 1937.

LIMBA CA ELEMENT AL SUFLETULUI ROMÂNESC între elementele care formează comoara sufletească a poporului românesc, niciunul nu cuprinde mai mult și nu oglindește mai adevărat decât însăși limba lui.

Cu privire la acest grai românesc, care s-a dovedit în stare, cu adăugirile cele firești, să îmbrace orice idei, cât de înalte, și orice sentimente, cât de fine, fiind, supt foarte multe raporturi, și mai ales supt acela al varietății și al unei armonii de o esență cu desăvârșire subtilă, mai presus de limbile, asupra cărora s-a exercitat înrâurirca atâtor oameni de geniu, ale popoarelor celor mari din centrul și din Apusul Europei, s-au ivit în cursul timpului idei și s-au prezentat propuneri care și până în ziua de astăzi împart spiritele și care cer o judecată mai asemănătoare cu a oamenilor de bun simț decât cu cea a teoreticienilor și a polemiștilor.

Odinioară limba aceasta era deschisă pentru orice năvală de cuvinte străine.

Ușile năvălirii se deschideau însă numai asupra cămăruței în care se găseau scriitorii și vorbitorii solemni din biserică și de la curte. Cum ceilalți n-au scris, dar au păstrat, și pe calea aceasta a unei păstrări neclimtite se poate vedea cum au judecat generațiile care s-au urmat, marile prefaceri, amestecurile cu grămada, copleșirile nesăbuite și prin aceasta chiar trecătoare și numai pe deasupra, fără să aibă o adevărată înrâurire asupra felului de a vorbi al mulțimilor.

Reducându-le la adevărata lor valoare, aceste învrâs-tări și întortocheri au trecut prin două faze. Cea dintâi, mai veche, este aceea în care nu se pleacă de la o „idee", ci de la o, neputință" și de la o nepricepere. Scriitorii nu sunt introducătorii cu voie a atâtor cuvinte slavone care ne par astăzi la citire așa de greoaie și de urâte și pe care le-a semnalat cu despreț școala ardeleană de la începutul secolului al XlX-lea și le-a luat în batjocură, cu destul humor popular, după 1820, poetul muntean Paris Mumuleanu. Avem a face numai cu traducători cari nu înțelegeau bine cuvintele din originalele slavone, precum au venit mai târziu alții, cari au înțeles tot așa de puțin cuvintele din noile originale la care s-a recurs: cele grecești. Ei reproduc adeseori cuvintele în

întregime, ba mi s-a întâmplat odată isă găsesc însuși articolul grecesc amestecat cu cuvântul și făcând în felul acesta o ciudată alcătuire nouă Cum aceste împrumuturi dm nevolnicie s-au păstrat în cărți, ne închipuim prea adeseori că în adevăr, la o anumită dată, poporul românesc a întrebuințat aceste cuvinte și căutând pitorescul, cuvintele neobișnuite le întrebuințăm și astăzi, atunci când ele n-au făcut pante niciodată din țesătura organică a graiului românesc.

Adecă, să ne înțelegem, niciodată un țăran, un negustor, un boier, un Domn n-a vorbit către cei de sama sa cu acest vocabular străin, ci s-a păstrat din veac în veac țesătura trainică și strânsă a unei comori de cuvinte care sunt în stare să cuprindă tot ce dă gândul și ce inspiră inima oamenilor.

Teoreticienii au venit însă o dată cu veacul trecut, trudindu-se, supt cuvânt că e nevoie să se îmbrace idei care până atunci n-ar fi pătruns la noi, a găsi o altă rostire pentru dânsele. Și au pro'dus greșeli care dau unei părți din literatura noastră o înfățișare caricaturală, așa încât, ca să se poată gusta anumite traduceri sau chiar opere originale ale lui Eliad, este de nevoie să facem o adevărată prelucrare de traducere, precum am făcut eu, pe vremuri, cu noua ediție a călătoriilor, atât de interesante, ale ardeleanului de pe la 1840, loan Codru Dră-gușanu i. Se prevedea schimibarea – și el încerca să o înlăture – de către Mumuleanu, în Caracterele sale de la 1825, când el scria cu atâta înțelepciune următoarele rân-duri: „să luăm numai acelea (cuvinte) care ne vor fi de lipsă de la greci și de la latini, iar cele slavones-ti vorbe și ziceri, câte sunt dulci la auzul nostru și câte sunt prea de obște în norod, să le întrebuințăm, iar câte sunt numai în gurile celor învățați și câte sunt aspre de fă-râmă limba și dinții noștri, să le lăsăm” 2.

Nu se poate în adevăr o mai bună povață pentru ceea ce trebuia să se facă atunci, și nu s-a făcut de toți cu aceeași bună socoteală, și ce s->ar putea face astăzi când, cu cele mai bune intenții, s-a aruncat formula curățirii limbii de cuvintele străine moderne fără folos care acopăr pe ale noastre si, pe de altă parte, autoritățile filologice au dat răspunsuri care, trebuie s-o mărturisim, sunt supt nivelul la care de la sine se poate ridica în judecarea acestei chestiuni bunul simț.

Eliad, care pornise așa de românește, în legătură cu vieața aproape țărănească 'din mahalaua Târgoviștii unde se născuse, și care apoi trăise într-o lume care nu se deosebea în ce privește nivelul social de cea a lui Anton Pann care, deși străin în ce privește producția lui poetică, nu s-a lăsat cucerit niciodată de dorința de a scrie o românească „mai înaltă”, a ajuns de la o bucată de vreme să creadă că într-o întoarcere la un presupus trecut, asemenea cu limba italiană, a graiului nostru, s-ar putea găsi tot ceea ce trebuie, nu numai pentru a o face în stare sa înveșmânteze orice produs al

minții, dar să o și ridice pe un plan superior. Am spus la ce rezultat, în ce privește producția lui poetică, a ajuns el prin această italienizare silnică și imposibilă a unei limbi care de veacuri întregi își avea rosturile de la care nimeni n-ar fi trebuit sa încerce a o îndepărta.

Italienizantul care era acest scriitor muntean, întors, de altminteri, către sfârșitul vieții sale la întrebuințarea limbii cunoscute de toată lumea, avea în fața pornirea, tot mai puternică, la ardeleni, cari în felul acesta căutau să arate coborârea din romani și numai din romani și credința pe care au păstrat-o față de originile noastre, o altă prefacere, tot așa de dăunătoare pentru moment și tot așa de puțin trainică pentru viitor, a acestei limbi smulse din datinile ei cele vechi.

Cuvintele latine, neprefăcute, prin urmare nepotrivite chiar cu felul nostru de a rosti sunetele, au pătruns în Iknba noastră, înăăturând tot ce avea înfățișarea unui împrumut din slavonă care era pe dreptate oropsită, în ce privește însă încălcările cărturarilor, iar nu ceea ce, din această limbă, ca și din atâtea altele, ne însușisem de-a lungul veacurilor, prefăcându-1, de multe ori, adânc, câteodată aproape desăvârșit, după nevoile de armonie și de măsură ale limbii noastre și făcând astfel dintr-însul, prin această potrivire, o creațiune, o făptură organică a noastră.

De pe la 1870, printr-un șir de scriitori cari nu erau legați prin nici o mărturisire de credinți teoretice, ci își trăgeau învățământul de la instinctul lor de adevărați poeți, s-a ajuns la părăsirea acestor rătăciri.

Precum am spus, poporul care nu citea, sau citea cărți făcute pentru dânsul și în care se ținea samă de graiul pe care-1 păstrează el, nu fusese supus la niciuna din aceste schimbări, și el n-a slavizat, n-a grecizat, n-a latinizat și n-a italienizat.

Cu atât mai puțin s-a supus el, supt influența onor saloane în care nu-i călca piciorul, la acele francizări care, într-un anume moment, pe la 1870, au omorât cu desăvârșire orice manifestare poetică a literaturii din București, El, poporul, temelia, și nu mulțimea națiunii, rămmea și mai departe îndreptarul către care la orice îndoială trebuia să se îndrepte oricine.

Ceea ce a pus din nou întrebarea în ce privește limba bună și curată – și adaug numai în ceea ce privește vocabularul, căci nu s-a băgat de samă îndeajuns cit de mult am pierdut mijloacele sintactice nesfârșite pe care le are limba noastră, pentru a primi gramatica, potrivită după vechea normă latină, a francezilor din secolul al XVII-lea – a fost înlocuirea, în cea mai mare parte, a cărții prin ziare.

Ziarul a ajuns să fie cetit, dacă nu de toată lumea, cel puțin și de multe elemente din clasele adinei. A vorbi ca la gazetă a devenit pentru foarte mulți o regulă în ce privește alegerea cuvintelor, ca și, de altfel, orânduirea lor.

Babilonia contra căreia s-a ridicat, cu un spirit așa de fin. și cu atâta solid bun simț, domnul Pisani3, expunându-se la acele critici zeflemiste care sunt din nenorocire otrava vieții noastre intelectuale, se datorește înainte de toate înrâuririi acestui scris la răpezeală din r

Partea unor oameni cari, la rândul lor, citesc gazete străine, și anume numai gazete franceze.

Nu s-ar putea înlocui – o spunem, ca și Paris Mu-muleanu odinioară – acele cuvinte care au ajuns „de obște" și care „sunt dulci în auzul nostru", precum și câte ne îngăduie să exprimăm nuanțele pe care nu le putem exclude din mintea noastră. Dar lupta care s-a dus și continuă a se duce astăzi ne îndeamnă pe toți la un lucru: la o chibzuire, de câte ori este vorba de a cumpăni cuvintele vechi cu cele noi, cele dinții având dreptul să treacă înainte.

Căci, altfel, sau rupem legăturile noastre cu un popor care nu ne înțelege, sau îl facem pe dânsul însuși să fie necredincios tradițiilor sale și să rupă el cu ceea ce în curs de atâtea secole au izbutit sa îndeplinească înaintașii.

10 decembrie 1937, TEATRE Șl TEATRE

A fost primită cu interes și plăcere întâia reprezentație de teatru în aer liber la noi. Nu era prea curând, căci aiurea e multă vreme de când s-a făcut cu un deosebit succes această încercare. Amintesc prezentarea anuală, într-un sat catolic din Germania, a patimilor domnului, spectacol pentru care țăranii de acolo se pregătesc un an întreg și îmbracă rolurile lor cu o adâncă pietate, apoi ce s-a făcut, acuma în urmă, la Salzburg 1, în sâârsit priveliștea, într-un frumos oadru de natură, pe care o înfățișează de la o bucată de vreme ungurii la Seghedin.

De la niciunul din aceste teatre nu s-a inspirat încercarea, pe care o pot crede izbutită, de la Vălenii-de-Munte înainte de a arăta ce mijloace am întrebuințat și de a trece de acolo la ce cred că e bine să se știe și să se creadă despre teatru, în orice condiții, să vedem cărui impuls i s-au supus aceia cari au descătușat teatrul de artificialitatea spațiului închis și a zugrăvelilor care capătă prestigiu numai de la distanță și cu ajutorul farmecelor luminii electrice, acei, neimitați de noi, câtuși de puțin, cari au lucrat aiurea.

Țăranii germani din Oberammergau stau supt influența unei vieți religioase care e cu totul deosebită de a noastră; ceea ce făceau ei acolo, măcar până ce s-a vă^ut ce mult se poate câștiga prin exhibiția * lor, era ca o rugăciune. Ceva din fanaticul! Sentiment religios al evului mediu e întrupat în această priveliște unică, pe care nimeni și mai ales la noi, ortodocșii, nu poate e-o copie, și nici n-ar fi bine s-o facă. Să se adauge că spectatorii

* Aici în sens de spectacol, manifestare publică, (n. ed.) înșiși, din multe țări și de multe neamuri, erau minați spre acest sat, așa de liniștit în restul anului, nu numai de o explteabâlă curiozitate, dar și de aceleași sentimente

care însufleţeau şi înălţau pe actorii cari cu bucurie se lăsau şi răstigniţi pe cruce. Clerul catolic el însuşi afla unele avantagii în asemenea manifestaţii strălucitoare şi zgomotoase. Să nu se piardă din vedere nici aceea că acolo textul însuşi n-are nici o valoare şi nici un rol, ci e vorba numai de redarea autenticităţii evanghelice. La Salzburg, punctul de plecare, dacă nu mă înşel, a fost pur estetic, şi s-a avut în vedere mai ales muzica. Iar, în ce priveşte ce s-a făcut, pentru rnulte mii de oameni, la unguri, avem a face acolo cu un îndoit scop: a trezi, prin piese şi opere de un înalt nivel de artă, un puternic sentiment de mândrie naţională la membrii înşişi ai neamului şi, al doilea, a atrage şi din străinătate cit mai multă lume, care sa plece apoi cu o mare idee şi despre gradul de cultură al acestei naţii şi despre avântul care o animă.

În toate aceste trei locuri s-au făcut cheltuieli foarte mari pentru un public care era aşteptat să fie deosebit de numeros. Pe când la Vălenii-de-Munte, unde regula în tot ce se fa'ce e cea mai mare discreţie, modestie si, ca să zic aşa: smerenie, am ales o coastă de deal, potrivită şi pentru public – se vor face acolo, din ciment, bănci statornice de amfiteatru, dar pentru moment nu e decât pământul gol – şi potrivită, în acelaşi timp, pentru mişcarea pe alt plan a actorilor unei tragedii în care se văd cetăţi şi se desfăşoară lupte. Ne-a atras frumosul orizont care se desface de acolo: lunca bogată în sălcii, unde se pot ascunde ca în nişte imense culise naturale artiştii, râul al cărui curs se simte după aceste tufişuri, si, în sfârşit, înaltul deal acoperit încă de păduri sau sfârte'cat de căutătorii nisipului de sticlă. In acest cadru se reprezintă o piesă, una scrisă anume pentru aceasta, scurtă şi permiţând câte un intermezzo de cântece şi danturi, de mari desfăşurări a costumelor, deocamdată foarte sărace sau de împrumut – şi după „Răzbunarea pământului” 2, ^ care mi-a părut că n-ar fi nepotrivită pentru început, voi trece, nu cum anunţasem la, Lipitorile satului” 3 în care, pe lângă nesfârşite lungimi şi atâtea vulgarităţi, pe lingă

X63 nota de vieaţă care nu mai are rost acuma, este şi o vestejire completă a piesei cum, din nenorocire, e cazul cu atâtea din ale lui Alecsandri, ci voi trece la însuşi teatrul elenic, atât de înalt ca artă, atât de inteligibil pentru oricine, prin umanitatea lui, dând.

— În admirabila traducere, neţinută în samă nici pe vremea ei, a lui Ştefan Dinescu -Oedip Rege„. Iar executanţii sunt, pentru rolurile individuale, artiştii obişnuiţi ai „Teatrului Ligii Culturale”, iar pentru mişcările de masă nu numai pre-miiitarii pe cari i-am avut la îndemână şi cari s-au adaptat perfect, dar şi oameni din sate, bărbaţi şi femei, tineri şi bătrâni, cari în adevăr au trăit şi ei piesa.

Scopul 'ce 1-am avut în vedere n-a fost numai să se mai adauge o distracţie pentru ascultătorii cursurilor de vară, ci acela, stăpânind totul, de a

chema și prin acest mijloc, mai potrivit decât multe altele, poporul acesta la o vieață sufletească mai înaltă.

Căci, pe lingă toate reformele, anunțate cu zgomot, pregătite în grabă, apoi sucite și învârtite de toate interesele de clasă și particulare, pentru ca apoi, în executare, să fie date în sama unor oameni fără pregătire, fără onestitate și, în rândul întâi, fără nici o tragere de inimă, reforme care ținteau la o îmbunătățire, ce se observa încă așa de puțin, în starea materială, deplorabilă, a țăranilor din vechea țară liberă, dar și din unele părți spre Apus de dincolo de munți, nu s-a făcut nimic pentru ca atât de înzestratul nostru sătean să iasă din faza, inferioară față de cerințele vremilor noastre, în care s-a așezat de atâtea veacuri prin înseși sforțările sale. Ideile nu circulă prin sărăcia lui, care e și lăuntrică, sentimentele n-au prilejul de a se supția, noțiunea trecutului îi este străină, în același timp când instinctul acestui trecut îl are în sine și schimbă după el orice i se înfățișează în prezent; noțiunea altei vieți decât a sa și a caricaturii pe care o vede zilnic deasupra sa, îi lipsește. Scoală dă numai forme, în mare parte inutile, sau proptele pentru parvenire, ziarele n-au literatură pentru el, și cultura oficială e pe atât de stângace, pe cit de îmbulzâtor filantropică și „națională", iar mai ales în ea omul descoperă tot acea pecete de oficialitate impusă, care-i desplace și fiindcă-1 umilește, iar scrisul pentru el, deși se află în tot ce a scris marele nedreptățit, cel mai nedreptățit dintre toți scriitorii, care e părintdle Agârbiceanu, nu pătrunde Ia dânsul, care nu cumpără cărți de când 1-am dezvățat de Agatanghel și de Minunile Sfântului Sisoe.

Priveliștea marilor drame omenești, aceea, cuprinsă în figuri pe care le vede mișcându-se, e altceva. Fără a fi făcut încercarea, țăranii din mai multe sate s-au adaus la populația din Vălenii-de-Munte. A fost o tăcere, la acele mii de oameni așezați pe iarba verde, mai mare decât în biserică, atunci când preotul nu e stăpânit de taina ce o săvârșește. Nici la copii n-am prea surprins râsete; doar la oâte un semi-Joult de la orașe, care se trezea la un spectacol de grădină vara. Oând, a doua duminecă, au fost îndemnați să vie, din târgul anual și mai mulți, conduși, ca pentru prima ispită, cu muzica militară, scenele de luptă au adus singure râsete puternice și groase, dar mi-am explicat mai târziu de ce: ai noștri găsesc ridiculă o încleștare de formă și mai ales zbucnesc în râsete când o ia cineva la sănătoasa.

Mi s-au raportat pe urmă impresiile. Mai cu samă era una de măreție, a unui lucru foarte frumos și nemaiîntâlnit până atunci. Și copiii făceau apoi pe actorii tragici prin curți. Dar se urmărea sensul, aplicându-1 la amintirile lor și la simțirea ce le-o lăsaseră. O ardeleancă de mult măritată și așezată dincoace spunea, vorbind de patima elenilor cuceriți și puși la mumca robilor de

năvălitorii asiatici veniți pe corăbii: „Uite așa am suferit noi supt unguri. Eu am plâns”.

Aceasta mă aduce însă a spune câteva cuvinte de încheiere desipre rostul teatrului așa de greșit înțeles la noi în suta de ani de când ni 1-am dat, nu pentru că i-am fi simțit nevoia, ci pentru că-1 văzusem sau îl știam numai aiurea, unde avea adinei rădăcini în trecut și un sens adevărat în prezent, chiar și irozii și jocul păpușilor, cu,. Caraghiozul” lor, fiind o imitație, de la apuseni sau de la turci4. Și trebuie să spunem cu umilință că primul teatru de înalt ideal, al lui Voltaire sau al lui Alfieri, a fost inițiat la noi de grecii cuprinși de un fanatic avânt către libertate a.

Pe urma lor am avut un teatru făcut de boieri, cu traduceri de-ale lor și cu un public din aceeași clasă bogată și stăpână a țării. După aproape o jumătate de secol tot ei, vechile familii, umpleau lojile, tot ei apreciau valoarea pieselor, și era natural ca &i directorii Teatrului din București să fie din mediul lor.

Dar o schimbare s-a produs pe încetul. Boierul nu juca: trebuia actorul. Acesta, formând companii, de la Pascali și Fanny Tardini la Teodor Popescu, au ajuns a-și impune repertoriul. O clasă mijlocie, mai mult stricată decât în adevăr cultă, i-a sprijinit mediocritatea. O literatură dezorientată și-a cerut dreptul de a invada scân-durile *. Iar statul a recunoscut și susținut așa-zisul repertoriu „național”, care a fost o rușine. Cu vremea, boierimea, sărăcită, n-a mai apărut în loji. Ea nici nu mai vine, până acuma.

După război sărăcirea a ajuns și pe intelectuali. Și ei lipsesc, iar regulamentul teatrelor de Stat impune criteriul comercial: piesa să umple casa. Doar pomana galeriei pentru studenți, cari cred că au dreptul s-o ia cu asalt.

Adevăratul popor românesc e absent. Teatrul nu e pentru dânsul. N-are legătură nici cu mintea, nici cu punga lui. E o formă pentru cel din urmă idiot care poate plăti o lojă sau un fotoliu. Sfioși, se strecoară și intelectualii și funcționarii noștri. Dar această jucărie nu poate continua.

Da Vălenii-de-Munte în forma vechiului teatru elenic s-a dat un semnal.

22 august 1938.

Aici în sens de scenă. (n. ed.)

VIITORUL STATELOR MICI

Odată, pe vremea lui Napoleon I-iu, pe aceea a lui Bismarck, Europa avea un singur stăpân. Astăzi, după rezultatul acelei întâlniri de la Miinchen 1, în care s-au pus jaloanele noii politici europene, se poate spune că ea are patru. De această situație va trebui să țină samă oricine, cel puțin o bucată de vreme, mai lungă sau, cum se arată, foarte scurtă, până când se va dovedi și ce slăbiciune prezintă acest sistem al unei tetrarhii, care se poate întâmpla să nu aibă mult mai mulți sorți de durată decât Tetrarhia imperială care, supt acvila

Romei do odinioară, împărțea de fapt lumea în patru bucăți. Până la această probă a sistemului celui nou care s-a substituit unui vechi sistem, dovedit netrainic, în zodia aceasta a cetor patru domni ai lumii va trebui să trăiască orice organizație politică de proporții mai modeste.

Evident că acei cari vor fi de acum înainte supravegheați, chemați la ordine, amenințați, aduși îa hotărâri de multe ori împotriva intereselor lor. Se vor folosi de acest fapt prielnic că, în loc să se îndrepte către o singură putere dominatoare, vor avea alegerea de a întreba după voie la Roma, la Berlin, la Londra, la Paris Din rivalitatea firească între membrii acestui condomi-niu, vor folosi aceia cari, dacă ar fi fost dați pe sama unuia singur, ar fi trebuit să facă sacrificii și mai dureroase, să se plece la acte de supunere și mai umilitoare.

Nimeni nu va spune că această soluție este cea bună. Evident că era preferabil sistemul, la care astăzi nu se mai poate gândi nimeni, după sfârșitul sforțărilor de la Geneva, care au avut numai îndoitul dezavantaj: de a porni de la interesele unei singure mari puteri și de a crede că prin discursuri și prin rezoluții în vid se poate regulamenta soarta lumii: sistemul de sfătuirea popoarelor între dânsele, de concesii mutuale, de aranjamente pașnice, de formule legale, care ar fi trebuit căutate la Haga. Dar ce să ne mai glndim la lucrurile pe care le-a voit o nobilă ideologie, pe care le-au pus în. Practică anumite interese, destul de vizibile și care, în fața unui șir de brutalități, cum este, înainte de oricare, atacul japonez împotriva Chinei, a trebuit să abdice de la un prestigiu pe care nu avea nici un mijloc material de a-1 susținea!

Dacă însă, în locul acestui regim de dezbateri internaționale și de rezoluții luate în majoritate sau în unanimitate, ar fi rămas numai o tendință imperialistă, ca acelea mai vechi despre care am pomenit la începutul acestei lămuriri, și mai rea ar fi fost soarta acelor fundații de caracter național, datorite unor rase pe care fatalitatea antropologică, sau numai împrejurări nepri-elinice de-a lungul istoriei îor le-a împiedecat de a întemeia ceea ce se numește un stat mare.

Dar, trebuind ca statele mici de acum înainte să asculte, în atâtea chestiuni, față de pretențiile când ale unuia, când ale altuia din ceî patru dominanți, ele pot opune, în lipsa unor mijloace militare și economice capabile de a le garanta existența și integritatea hotarelor, argumente de drept și de bun simț, dintre care, dacă cele dinții pot fi ușor răspinse de oamenii obișnuiți cu acte ilegale, celelalte nu se poate sa nu fie ținute în samă.

Desigur că nu mai este vremea iluziilor care consistau în a crede că, dacă un număr de state mai mici se unesc între dânsele, aceasta înseamnă că ele pot să constituie o putere mare. Așa s-a crezut în momentul când aici, la noi, ni se dădea recomaiidația de a fi, buni cetățeni ai Micii înțelegeri„ 2 și cânid această, Mică înțelegere” era prezentată așa ca încă o Mare Putere care, vorbind

când prin gura cehoslovacă, când printr-una iugoslavă, când printr-una românească, ar fi putut să impună și să păstreze o anumită situație.

Nu. Statele mici sunt datoare de acum înainte să se gândească nu Ia astfel de, pacte", care s-au dovedit trecătoare și neefective, ci la propria lor apărare si, pe Ungă aceasta,] a conștiința care se desface pentru dânsele din cunoașterea rosturilor lor, din convingerea că aceste rosturi sunt suficiente pentru ca să pretindă a li se menținea libertatea și ceea ce se mai poate numi, în timpurile noastre, independența.

N-a existat până acum nici o epocă din istoria omenirii an care neamurile să nu fi fost silite, să nu se fi simțit datoare de a se lega de un principiu, de a se reclama de la o teorie.

Toate aceste principii și toate aceste teorii au în-tr-însele, fără îndoială, o îndreptățire, deși niciuna nu poate să pretindă că îndreptățirea aceasta este așa de mare, încât să nu se gândească cineva la alte idei decât acelea pe care se sprijină ele. In succesiunea acestor principii dominante, astăzi are o trecere deosebită principiul național. Potrivit cu acest principiu național, toți oamenii cari fac parte dintr-o națiune trebuie să trăiască în același stat. Nimic nu poate fi mai atrăgător decât această lozincă, în care s-ar zice că se păstrează și un fel de caracter sacru. Națiunea este deci sfântă si, în sfințenia ei, ea își îngăduie tot ce poate să servească intereselor ei legitime, care decurg din însăși ființa ei, păstrată în anumite hotare, când mai largi, când nrai strimte, de-a lungul veacurilor.

Anglia reprezintă poporul englez: în această privință nu poate fi nici o îndoială. Prin opera minunată a regilor Franciei, operă așa de puțin recunoscută de urmașii lor, din mai multe seminții a ajuns sa se întemeieze poporul 'francez, deplin unitar în ce privește tendințele sale, cu toate că ici și coîo se păstrează, peste deosebirile de rasă, î pe care nu le poate desființa nimeni, și amintirile de limbă, care arata câtă deosebire a fost în trecut.

— Germania și-a însușit teritoriul austriac3 și a ciopârțit Statul creat la sfătuiriâe din Paris pentru poporul ceh și pentru poporul slovac, considerate ca o singură rasă, apelând ia acest caracter național, din care Berlinul a căutat să tragă până astăzi numai o parte din conse-cințe, căci ne putem aștepta și la altele.

Dar, daca se invoacă principiul național pentru unii, nu se poate a se declara, în alte împrejurări, că acest principiu nu are nici o valoare pentru alții.

N-ar fi existat o garanție pentru statele mici, dacă el ar fi avut un caracter ambiguu deși, din cauza unor interese care sunt capabile să înfrunte sentimentul național și să-1 biruie măcar în parte, putem vedea astăzi o lume mulțămită, deși împărțită între trei, patru rase, în Elveția și, cu toată discordia dintre valonii de limbă franceză și flamanzii de dialect german, nu s-a cerut In

Belgia niciodată, fățiș, o desfacere după elementele acestea naționale divergente.

Dar, pentru deosebirile acestea naționale, care sunt, dacă observă cineva lucrurile de aproape, deosebiri de limbă, Suedia, legată o bucată de vreme, supt dinastia Bernadotte, de Norvegia, s-a despărțit de tovarășii cari sunt vecinii ei de astăzi.

Tot așa, tratatele d. n Viena creaseră, pentru dinastia de Orange, un stat al Țărilor-de-Jos, în care belgienii, așa cum sunt ei cu caracter dublu, se găseau alături de olandezi, și încă de la 1830 despărțirea între aceste două elemente componente s-a impus.

Ce mai rămâne prin urmare în Europa, cu o foarte slabă excepție, nu este altceva decât un număr de state mici, sprijinite pe principiul național.

P-ot cei patru, tuspatru dominatori, să ceară ceea ce s-^ar putea cere, în virtutea altui principiu, acela care izolează Statul Sovietelor: ca o națiune să părăsească forma pe care și-a dat-o, în margenile acestei vorbiri a unei singure limbi? Evident că nu.

Dar, dacă, totuși, aceasta s-'ar face, împotriva unui principiu pe care 1-a rostit domnul Hitler în zilele din urma, zicând că lui nu-i trebuie cehoslovaci, ci numai germani de ai săi, cei câștigați astfel, împotriva drepturilor naționale, ar putea ei fi prefăcuți vreodată în cetățeni credincioși ai statului cuceritor?

Și, să se bage de samă, nu este vorba de un grup național care s-ar fi desfăcut din întregimea rasei pentru a se alipi la un stat de altă limbă, ci de oameni cari vin, aducând cu dânșii, de o singură generație, sau de mai multe, de-a lungul secolelor, amintirea unui stat care și-a avut și zilele bune și momentele de glorie.

Iată ceea ce, în principiu, ca și în imposibilitatea unei amalgamări cu acei cari ar fi să învie vechiul imperiu, mi se pare că ar constitui o garanție a viitorului statelor pe care un neîndreptățit sentiment de trufie le numește „statele mici” ale Europei.

14 octombrie 1938.

IDEEA NAȚIONALĂ ÎN DECURSUL ISTORIEI UNIVERSALE

Niciodată nu s-a simțit mai mult nevoia de a se defini ce înseamnă ideea națională decât acum.

Pentru unii dintre aprinșii apărători ai ei de astăzi, adevărați energumeni, gata de toate loviturile, nedreptățile și cruzimile, în credința că în ființa lor etnica se găsește ceva cu totul excepționa, 1 și misterios, care le dă dreptul de a amenința, de a porunci, de a stăpâni, de a exploata, de a deznaționaliza își de a distruge, ideea națională a ajuns să fie un monstru *. Întocmai așa precum o idee religioasă așa de înaltă ca a simțului creștinism idilic și pastoral, gata să îmbrățișeze omenirea întreagă, pe care Isus îl predica

pe malurile Iordanului, s-a prefăcut, cu o ierarhie de fier ca aceea a Bisericii catolice, adevărată moștenitoare a Romei imperiale de odinioară, înaintea căreia, fie și cu asigurarea păcii și muncii fiecăruia, tremura lumea întreagă, în creștinismul medieval al bisericii papale, servită de o miliție așa de neîndurătoare cum a fost aceea a dominicanilor prigonitori, prin organizația Inchiziției, așa încât pe oricine ar îi avut altă părere în ce privește credința, sau și-ar fi îngăduit anumite considerații asupra lumii și a omului care ar irece ipeste teribila dogmă adoptată de concilii, îl aștepta așezarea pe rug, pentru ca flăcările să mistuie trupul ticălos al ereticului. Nu există niciunul din adevărații naționaliști cari să nu se cutremure înaintea faptelor care se săvârșesc în numele unei idei cu totul deviate și de la sensul de la început și de la scopurile pe care, în virtutea acestui sens, ea le recomandă deosebitelor gru-

* Pe măsură ce Germania hitleristă își aplica politica expansionistă N lorga își intensifică atacurile sale la adresa ei. (n. ed.) puri etnice din care se alcătuiește omenirea – mai mare, trebuie s-o spună ea însăși, decât tot ceea ce face parte ca elemente dintr-msa.

O astfel de idee națională a ieșit din anumite ființe care nu s-au născut la noi și care niciodată n-au putut să fie îmbrățișate de spiritul cu desăvânșire altfel orientat al poporului nostru. Sunt, an această nouă formulă națională, și elemente de instinct, care vin din însăși țesătura, atât de deosebită de a noastră, a unor popoare care, oriicât ar fi de puternice, nu pot să înrâurească asupra sentimentelor de care am fost totdeauna stăpâniți și să ne transmită Mei care sunt contrare omeniei noastre îndătinate *.

Este adevărat că se află și suflete tinere de ia noi, energii doritoare de a se manifesta, ambiții care nu se compară cu adevăratele puteri și cu condițiile în care și-ar putea îndeplini scopurile, asupra cărora crezurile naționale care se produc aiurea, întrupate an simboluri care ele înseși izbutesc și câștigă, exercită o influență capabilă de a face pe acești oameni, în ei înșiși idealiști și gata de jertfă, să apuce drumuri pe care orice experiență mai îndelungată și mai sigură le poate arăta ca imposibile de străbătut.

De aceea, înaintea acestei confuzii de noțiuni prefăcute în sentimente, iar sentimentele îndemnând imperios la o acțiune nestăpânită, sunt foarte bucuros că o orânduire în programul conferințelor de la Radio îmi îngăduie a verifica, înaintea tuturor, asupra trecutului nostru întreg, caracterul, cu totul particular, pe care 1-a avut, de la un capăt al istoriei românilor până la celălalt, ideea națională, chiar în timpurile când ea avea mai mult aparența unui instinct și nimeni nu era în stare s-o prefacă Într-o formulă.

Nu odată, și împotriva unora din istoricii mai tineri, cari credeau că această părere se poate tăgădui – și, când vorbesc de istoricii mai 'tineri, nu

înțeleg pe acei cari, supt influența unor pasiuni personale și a unor organizații de club, introduc în polemica lor elemente care

* Și de data aceasta, N lorga își manifestă totalul său dezacord cu ideologia Germaniei fasciste, (n. ed.) n-au a face cu adevărata cugetare istorică – am manifestat părerea că la chiar originea alcătuirilor noastre de Stat se găsește un concept național, chiar dacă pe vremea aceea nu trăia nimeni care să fi fost în stare a-i da o rostire bine definită.

Să se uite cineva, de jur împrejurul nostru, la condițiile în care s-au întemeiat statele. Unele dintr-însele nu sunt decât continuarea, în altă formă, a Romei vechi, cu aceeași tendință de dominație universală, manifestată de împărații romani de pe vremuri.

Cutare altele au pornit dintr-o năvălire, și în toată desfășurarea acestor state se simte caracterul violent al acestei revărsări de hoarde, căutând nimicirea sau subjugarea și exploatarea celor amenințați și învinși. Nu este nevoie să pronunț nici un nume, în ce privește această categorie de state.

Sunt apoi altele, cum a fost ducatul și apoi regatul Boemiei, sau chiar Statul polon la începuturile sale, care au pornit din umbra imperială a națiunii germane, care ea însăși era îndreptată pe acele vechi drumuri mărețe ale Romei: de la o vreme ceea ce era ducatul sub-ger-manie, legat de Sfânfcul Imperiu, a devenit o ctitorie proprie în care, tot mai mult, s-a putut ivi și a ajuns să înainteze o conștiință națională, creatoare, mai târziu, și a doctrinei corespunzătoare.

În statele spaniole este la origine rezistența îndărătnica împotriva valurilor de cotropire ale alcătuirilor musulmane care, o bucată de vreme, au ocupat cea mai mare parte din peninsula Iberică, cei din urmă apărători ai ideii creștine, devenită numai încetul cu încefcul națională, fiind aduși a se adăposti în văile pustii ale Pi-rineiâor.

Cred că ajunge pentru a se vedea cât de deosebită este obârșia altor creații politice din evul mediu decât a noastră.

La noi, mult timp, statul nici n-a existat decât numai ca amintirea împărăției care fusese și dincolo de care nu se putea înțelege, de conștiința populară, altceva.

Mintea poporului nostru a fost, în adevăr, totdeauna stăpânită de împărați, de împărătesc, de fete de împărat, către care se ridica iubirea acelor Feți-Frumosi, cari se sprijină însă numai pe vitejia lor.

Originea romană a împărăției era în instinctul nostru și chiar atunci când ea a fost înfățișată în forme străine de noi și în ce privește rasa și în ce privește religia. De câte ori a fost vorba de capitala de odinioară a Romei răsăritene, de Constautinopol, de „Țarigrad” și de acei cari locuiesc și domină acolo, de căpetenia ^lor stăpânind peste mai multe noroade, înaintașii noștri au

călcat peste toată dușmănia de rasă și peste tot dezgustul pe care-1 inspira o religie străină și inferioară pentru a vorbi tot de împărăția de care atârnau și de împăratul, oricât de apăsător, care o întrupează

La alte popoare a fost întâi statul de imitație, de contrafacere, uneori chiar de caricatură, date fiind hotarele înguste în care se înstăpânise ceva care sămăna ca ideea Romei apusene și, de acolo, numai pe încetul s-a ajuns, printr-o lungă sforțare ca și printr-o continuă imitație, la ceva care să fie asemenea ou conștiința națională și cu idealul național din timpurile noastre. La noi dimpotrivă: conștiința că noi suntem altfel decât cei din jurul nostru, că acest fel de a fi trebuie cu orice preț păstrat, că el este o poruncă de la care nu ne putem îndepărta, că nici o imitație, oricât de atrăgătoare, nu poate să înlocuiască aceea ce se găsește în însuși adâncul ființei noastre, aceasta este la începutul nostru, și aceasta a fost linia de la care nu ne-am putut îndepărta, în ciuda tuturor ispitelor, niciodată.

Să se bage de saună un lucru. Poporului nostru îî place a glumi, și gluma aceasta este uneori usturătoare pentru cei împotriva cărora se îndreaptă; se poate în-tâmpla ca această aplecare de spirit să nu merite a fi lăudată din punctul de vedere moral, dar așa este firea noastră, că nu ne putem îndepărta de la dânsa.

În fiecare sat românesc, pe lângă numele ce-1 are-cineva în adevăr, este și o poreclă, luată de la anumite defecte fizice sau sufletești si, în lupta dintre adevăratul nume și ceea ce a adaus gluma răutăcioasă a altora, totdeauna acest al doilea nume biruie. Trebuie ca, în timpurile noastre, să intervie starea civilă, pentru a restitui lucrurile peste porecla, supărătoare pentru acela care o poartă. Dar așa facem și în ce privește națiunile celelalte.

Este adevărat că și în alte regiuni, încă din epoca bizantină, se găsesc astfel de caracterizări neplăcute pentru deosebitele elemente naționale care erau silite a trăi în forma vechiului imperiu medieval [.]

Când, apoi, s-a văzut că Roma nu se întoarce, că Bizanțul a apucat pe alte căi, că puterea lui, odinioară larg stăpânitoare, este într-o scădere care face să se prevadă apropiata ruină totală, când în vecinătatea noastră s-au ridicat puteri care voiau să se aștearnă peste noi, cum a fost puterea regatului unguresc, sprijinit și pe biserica apuseană, care ne dădea în samă urmașilor Sfântului Ștefan, atunci, în această conștiință națională, neexprimată încă în forma de idei, care dăinuise de-a lungul veacurilor, împlinind mia de ani, s-a produs o tresărire. Am purces la întemeierea statelor noastre, care erau, de fapt, dat fiind caracterul interior al cârmuirii, niște frânturi de imperiu, în margini mai înguste.

Țările acestea se puteau numi, cum a fost cazul cu alții, după unele amintiri, sau după felul cum li se înfățișa pământul: astfel statul Boemiei, al

cehilor, nu s-a numit după națiunea care 1-a întemeiat, ci după amintirile, cuprinse într-o formulă germana, ale statului celt, care fusese odinioară al boilor: „Bohemia” din „Bohen-heim”, iar numele Poloniei nu înseamnă altceva decât șesul în mijlocul căruia polonii, sau, cum zicem și noi: leșii, după numele de lehi, și-au întemeiat statul. Sunt cazuri în care numele statului nu este acela al națiunii de bază, ci al unei cete cuceritoare, care s-a confundat cu elementele supuse și, cu toate acestea, numele care iese la iveală nu este al celor mulți cari au rămas, ci al celor puțini cari s-au contopit în masa cuceriților. [.]

Noi, când am întemeiat statul de la Argeș, care s-a coborât pe urmă la Târgoviște și București, am numit de Ja început această țară: „Țara Românească”, și Domnia a fost „a toată Țara Românească”.

S-a adus înainte că stăpânitorii sârbi purtau și ei numele națiunii de temei, dar să nu se uite că pe lingă numele acesta al „Țării Sârbești” se adaugă uneori și alt nume, amintind provinciile cucerite și națiunile supuse, ceea ce niciodată nu s-a amestecat în titlul domnilor noștri, fiindcă ei se supuneau la porunca milenara a unei organizații de caracter instinctiv național.

A fost o., țară a Moldovei„, după râul de-a lungul căruia s-a făcut întinderea creației maramureșene, dar să se observe un lucru: că stăpânitorii acestei Moldove se chemau la început „Domni români ai Țării Moldovei”. Și, dacă ei au fost siliți să întrebuințeze un nume de caracter geografic, precum o parte dintre sârbi, pe râul Bosna, s-au numit bosnieci, sau alții, după muntele care alcătuia cctățuia lor națională, au fost cernagorți, muntenegreni, aceasta se datorește, la moldoveni, nevoii de a deosebi domnia cea nouă de domnia, mai veche, a Țării Românești, pe care acești colonizatori din Maramureș n-au fost în stare să și-o adauge.

Secole întregi am luptat, desigur și pentru a păstra caracterul creștin acestor locuri, dar noi niciodată n-am fost în rândul întâi cruciați, gândindu-nc mai ales la funcțiunea aceasta de cavaleri ai crucii.

Am dat, este adevărat, numai ici și colo câte un renegat, pe care 1-a acoperit de despreț întreaga conștiință a neamului, răzându-se, nu numai din biserici, dar și din paginile de cronică, numele acelora cari au trecut la credința dușmană a Islamului. Alte popoare din vecinătatea noastră au îmbrățișat această credință musulmană în întregime, cum a fost cazul pentru toată clasa domnitoare de la bosnieci și herțegovineni, ai căror urmași, și până astăzi, păstrează credința adoptată de înaintașii lor, învinși de sultanul Mohammed al II-lea, în secolul al XV-lea. Dar noi n-am fost totuși căpitani de cruciată ai tuturor neamurilor unite supt steagul cu crucea, ținut în mâinile voinice ale Domnilor noștri.

Între i'deea creștină și între națiunea noastră s-a făcut o strânsă legătură. Dar în această legătură ceea ce a dominat a fost națiunea.

Trebuie s-o spun aici cu toată hotărârea, pentru a combate o părere care, în timpul din urmă, s-a kistăpânit pe sufletul multor tineri. Alipirea lor la credința străbunilor este un lucru vrednic de toată lauda dar, când, cum s-a întâmplat și în declarația, așa de frumoasă, a noului episcop al Maramureșului, care s-a impus, împotriva unui alt candidat, prin credința lui nestrămutată față de ideea națională, biserica ea însăși spune că ține sus crucea Mântuitorului, dar în același timp și steagul poporului românesc, nu-i este îngăduit nimănui să ridice credința, oricât de sacră și de respectabilă, a ti ta de sus, incit să acopere ideea națională, ajungându-^e, pe baza acestui primat religios, Ia alianțe convinse și încălzite de un puternic sentiment cu națiuni tot. Creștine", chrar când caută sa dărâme, ca în Germania, și creștinismul catolic și cel protestant și să învie credința păgână; ele n-au a face cu noi, și astfel de legături cu dânsele pot să aibă ca rezultat scăderea și chiar, într-un viitor mai depărtat, distrugerea noastră *.

Să ne amintim că noi ne închinăm unor sfinți cari nu s-au ridicat din mijlocul poporului nostru și că nici un adevărat sfânt de acest sânge, n-a intrat în calendarul nostru religios, pe lingă care putem să facem un calendar național, în care tradiția eroismului trece de la un viteaz la celălalt viteaz, de la un mucenic la alt mucenic

Legăturile noastre cu alte neamuri n-au fost acelea de o alianță putând merge până la asimilare și contopire, supt semnul unei idei în stare să cuprindă oricât de multe popoare supt poruncile și îndrumările ei. Când împrejurările au introdus în politica Domnilor noștri, așa de cumpăniți în toate cuvintele și toate faptele lor și atât de adânc respectuoși față de orice drept omenesc, o lărgire a orizontului lor, care avea de fapt un caracter imperialist, când ei au apărut, ca pe vremea lui Mihai Viteazul, ca dezrobitorii națiunilor de dincolo de Dunăre, cari nu se puteau ridica prin ele însele și își căutau un Domn dincoace de Dunăre la noi, ca învietor al împăraților bizantini, când toată această creștinătate ortodoxă fremăta de dorința de a vedea apărând în fruntea ei pe Mihai-Vodă al Țării Românești, cu sabia creștină trasă spre dezrobire, niciodată nu i-a putut trece prin minte strașnicului Domn de la București că aceasta ar putea să

* Și aici referire la primejdia dezastruoasă reprezentată de Germania fascistă și agentura ei, mișcarea legionară dm țara noastră, (n. ed) aducă o oricât de mică schimbare -a caracterului unui stat pe care așa îl moștenise de la înaintașii săi și deci avea datoria să-1 transmită așa și urmașilor. De asemenea, cân'd speranțele bulgărești se ridicau spre blajinul bătrân, rămas totuși o căpetenie de oaste, Matei Basarab. Apoi, când largile danii ale Domnilor

noștri sprijineau toată credința creștină a Răsăritului, până în văile Siriei ei până în mânăstirile Egiptului, când cartea românească și meșterii de cărți români ajungeau până la Arabo-sirienii din Antiohia și până în părțile Caucazului, la georgienii regelui Vahtang, cărora le-am dat cea dinții carte tipărită în limba lor. Domnia Țării Românești, întinzându-se așa de larg, orizontul creștin și cultural rămânea tot ceea ce fusese până atunci.

S-a tot vorbit de epoca fanariotă, de grecii cari ar fi robit poporul românesc, cari i-ar fi impus concepția lor națională și întrebuințarea unei limbi care nu era minunata noastră limbă, dezvoltată, 'din carte în carte, până în acest secol al XVIII-lea, când era așa de bogată în toate nuanțele colorii. De fapt, nu fanarioții ne-au cucerit pe noi ci, de la Nicolae M'avrocordat înainte, prin puterea unui mediu atotstăpânitor, această aristocrație internațională din Constantine pol, venită cu limbă grecească, dar nu cu un ideal grec deosebit de interesele Imperiului Otoman, a trebuit să se plece adine înaintea unei tradiții de atâtea ori seculare. Toate datinele țării au fost respectate, și niciodată o altă limbă decât limba românească n-a stăpânit în actele de stat, păstrându-se de acești Domni noi, cu altă orientare, până și vechea formulă slavonă care întovărășea numele lor și care, pentru dânșii, ca și pentru supușii lor, nu mai avea acum nici un fel de înțeles.

Când a venit Revoluția franceză, cu un așa de frumos ideal de libertate pentru toate națiunile, ea n-a găsit la noi răsunetul ce se putea aștepta, deși mintea noastră era capabilă să înțeleagă și frumusețea acestei noi gân-i diri politice *.

* Cercetările recente au pus In evidență ecoul revoluției franceze în țara noastră (n. ed.) „W^W^^^^^^^^. JL&, Internaționalismul iacobin n-a avut nici o influență asupra noastră. A trebuit, ca să ajungem la noua formă de Stat, cu totul altceva decât ușorul împrumut al formelor străine. S-a cerut întâi o mare dezvoltare culturală proprie. Și Statul național a ieșit din gândirea românească, întrupată în noi forme literare și din scormonirea tuturor elementelor unui trecut care niciodată n-a fost pierdut din vedere și de care s-au însuflețit uneori Domnii cei mai străini de sângele nostru, atunci când ambiția lor se ridica mai presus de o cârmuire obișnuită.

Când puterea regelui Ferdinand s-a întins și asupra unor ținuturi în care de atâta vreme erau alte neamuri, care din veac în veac lucraseră pentru ridicarea acelor părți, ajunse a se uni cu regatul român, și s-a impus prin urmare necesitatea de a respecta tot ce iese dintr-o lungă muncă rodnică pentru aceia cari au participat la dânsa, când legăturile internaționale, de care astăzi lumea își bate joc, dar pe care noi continuăm să le respectăm, au impus păstrarea caracterului național al acelora cari sunt așezați cu un drept care nu

este al nostru, pe păimântul menit stăpânirii acestui neam, problema caracterului pe care trebuie să-1 aibă statul cel nou s-a ivit.

Erau dorințe de deosebiri provinciale chiar între români, și ele puteau sa servească scopurile acelora cari în unele momente păreau gata să revină asupra hotaiirii de alipire la România.

Dar tradiția Statului național a învins, deși a trebuit ca în cuprinsul lui să se admită, în practica guvernării, dacă nu în formele constituționale, existența grupărilor naționale străine, de un caracter pe care n-am avut niciodată pretenția de a-1 schimba [.].

Aceasta e ideea noastră națională. Cit privește pe o alta care, după zvonurile răuvoitoare care se împrăștie, ar tinde sa puie în discuție hotarele României, suntem gata a le apăra cu armele.

11 noiembrie 1938.

NOTE Șl COMENTARII

SEMNIFICAȚIA ZILEI DE 24 IANUARIE

1. Consecvent atitudinii sale antipohticianiste, care a făcufc din el unul din cei mai hotărâți adversari ai partidelor din. Timpul vieții sale N. lorga subliniază aici coeziunea generației de la 1859 pentru realizarea unui ideal de veacuri al poporului nostru: unitatea națională, Criticând manevrele partidelor politice ale vremii sale, considerând „partidismul" supremul rău care nu dă decât „roade otrăvite'4, iar formațiile politice drept „bande de exiploatare„, denunțându-le ca „instrument continuu întrebuințat al degradării noastre timp de decenii" el a arătat în toate lucrările sale cât de nefaste au fost pentru țara noastră lupteie politicianiste cere nu urmăreau decât acapararea puterii și satisfacerea unor interese meschine, personale. Adversitatea sa împotriva partidelor din pricina cărora nu se putea realiza o unitate națională constructivă, o politică îndreptată spre scopuri înalte șl rezolvarea acutelor probleme sociale și nu se apela la toate energiile țării – 1-au făcut să caute în istoria noastră exemple de unitate în jurul unui ideal pentru înfăptuirea căruia o generație și-a coalizat toate forțele morale și intelectuale. Un exemplu în acest sens era generația anului 1859 care a reușit să realizeze unirea Munteniei cu Moldova. Acest exemplu lorga 1-a subliniat de-a lungul întregii sale activități, în această conferință vorbind în primul rând despre contribuția intelectualilor la actul Unirii. N. lorga nu pune în evidență o idee care a stat totdeauna în centrul concepției sale: lupta maselor populare pentru înfăptuirea marilor idealuri ale poporului român.

2. N. lorga se referea aici în primul rând la Vasile Alecsan-dri scriitor patriot, cărturar legat de popor, la Mihail Kogăl-niceanu și la alți intelectuali ai acestei generații care au dovedit prin atitudinea și opera lor o fierbinte dragoste față de țară. După cum se știe N. lorga a fost un adversar hotărât prin sensul șl

fapta sa al aristocrației cosmopolite care se îndepărtase de tradițiile, viața și limba poporului. Să ne amintim de fapbul că savantul a inițiat în 1906 mișcarea studențească oare a împiedicat reprezentarea pe scena Teatrului Național din. București a unei piese franceze în limba franceză de către reprezentanți ai aristocrației bucureștene.

3 Elena Cuza era soția Iui Alexandru loan Cuza, fiică a postelnicului lordache Rosetti și a Ecaterkiei născută Sturdza, sora junimistului Theodor Rosetti, prim-ministru al guvernului conservator junimist din 23 martie 1888. Elena Cuza a fost o femeie de o exemplară frumusețe morală, dedicându-și viața operelor de binefacere în folosul celor săraci. N. lorga a cu-noscut-o în martie 1909, când se împlineau cincizeci de ani de la unirea principatelor (și nu douăzeci și cinci de ani cum în mod eronat spune în această conferință). Despre această întâl-nire care 1-a impresionat în mod deosebit, N. lorga a scris două portrete primul intitulat Doamna Elena Cuza și reprezintă necrologul (datat 5 aprilie 1909) și cel de-al doilea Amintire despre Doamna Elena (datat mai 1909). Apărute separat în ediția Oameni cari au fost, 1911, ele formează un singur portret în ediția Oameni cari au fost, voi. I, 1934 cu titlul Doamna Elena Cuza, republicat în ediția Oameni cari au/ost, Ed. Militară, colecția Columna 1974, p. 85-90.

4. În repetate rânduri N. lorga a revenit asupra acestui moment esențial al vieții lui Alexandru loan Cuz-a, consider în du-l definitoriu pentru personalitatea lui. Astfel în conferința învățăminte din viața și domnia lui Cuza Vodă publicată în Oameni cari au/ost și retipărită în ediția de la Editura Militară p. 91-103 spune: „Odată ambasadorul francez la Viena s-a o-ferit să ajute întoarcerea lui pe tron. Cu indignare, Cuza a ras-pins ajutorul străin”. Se referă la propunerea ducelui de Gra-mmont pe care Alexandru loan Cuza a înlăturat-o în termenii armatori „Cit despre mine, nu voiesc cu nici un preț să reîncep misiunea de altădată, dar dacă aș vedea țara mea amenințată de o mare primejdie, dacă un mare interes românesc ar cere colaborarea mea, dacă ar trebui să plătesc cu persoana mea, în aceeași zi as fi gata, orice s-ar putea întâmpla”.

OPTIMISM MORAL

Nicolae lorga a devenit președinte al Consiliului de Mi niștri la 18 aprilie 1931 și a deținut puterea până la 6 iunie 1932, Cele două guverne la care se referă în conferința de față apar țineau Partidului Național Țărănesc și au fost prezidate de luliu

Maniu (13 mnie-10 octombrie 1930) și G. C. Mironescu (10 oc tombrie 1930-18 aprilie 1931).

Guvernarea lui N. lorga a fost un eșec – deoarece sa vântul a făcut greșeala de a prelua puterea într-o situație eco nomică destul de dificilă care se

agrava prin marea criză eco nomică mondială declanșată în 1929. Neavând sprijinul nici unui mare partid politic din cele care deținеau pârghiile vieții econo mice și sociale dm acea vreme guvernarea sa nu a putut opri nici „curbele de sacrificiu”, nici nu a asanat finanțele țării. Guvernul său de „tehnicieni” nu avea în componența sa oameni cu experiență politică, singurul care făcuse parte din alte formații ministeriale – C. Argetoiarțu – fiind un om imoral și necinstit. Agravarea obiectivă a situației economice mondiale și naționale nu putea să fie stăvilită de N. lorga prin paleative, cum erau impozitul asupra luminărilor și alto asemenea „acte de gu-vernământ” dovedind și o mare doză de naivitate, lâeplata salariilor unor categorii largi de salariați publici 1-a. Pus pe lorga, după cum singur mărturisește, să-și prezinte demisia regelui care a acceptat-o încredințând conducerea unui guvern național-țărănist. Eșecul guvernării sale 1-a făcut pe N. lorga să explice public intențiile sale și cauzele nereușitei. Așa de exemplu broșura Doi am de restaurație. Ce a fost, ce am vrut, ce am putut, 1932. De asemeni în lucrările sale autobiografice O viață de om, așa cum a/ost (a se vedea ediția tipărită de Editura Mi-nerva, 1976, p. 758-767, precum și studiul introductiv unde se analizează pe larg guvernarea N. lorga) și Supt trei regi p. 445-462.

3, Dat fiind faptul că în cadrul acestor conferințe N. lorga face numeroase referințe critice la situația învățământului nostru din acea vreme și vorbește despre necesitatea reformării Im, vom reproduce un fragment mai larg din autobiografia O viață de orn, a? A cum a/ost. Aceasta deoarece „scoală” de la Vălenii de Munte inițiată și organizată de N. lorga reprezenta nu numai un simplu așezământ cultural, o „școală populară” frecventată după terminarea instrucției școlare obligatorii, ci și o modalitate de a aplica ideile sale asupra desfășurării procesului de învățământ.

„Cel dinții a fost scoală de fete pe care am intitulat-o: „de misionare naționale și morale„ (.) Cu gândul la lipsa de educație sufletească a fotelor noastre, ieșite din scoli cu capul năuc de o învățătură zadarnică și împovărătoare, adevărat balast pină dă Dumnezeu de se uită, la ținuta, pretențioasă sau umila, fără demnitate umană și fără unitate de caracter, celor care au fost deprinse atâția ani de zile cu impunerea de pe catedră, cu frica de pedeapsă, cu mijloacele degradante de a evita munca, și în dorința de a arăta ce se poate face cu un suflet tineresc atunci când i se îmbie părintește cunoștințele, fără a „scoate la lecție„, a „pune nota„ și a „trece clasa„, și iarăși fără preocupații de catedră, care țin sufletul la gură într-o concurență sălbatică și când elevele se găsesc ca în familie, în casa lor proprie, înțelegându-se ca niște surori, ca să capete și una de alta, fiind din clase și de nații deosebite, o învățătură folositoare pentru toată viața, m-am gândit a întemeia în niște vechi case boierești, puse la dispoziție pentru acest scop de „Banca Almă-sanu”, '

căreia Cihodariu i-a clădit alături un alt sediu, o instituție care e astăzi la al doisprezecelea an, biruind încă toată dușmănia și neînțelegerea de care a fost necontenit încunjurată.

Planul' era acesta: în jurul unor lecții de istorie, cuprin-zând toată viața omenească și ducând astfel ele însele la toate 'Tainurile celelalte de cunoștințe, afara doar de matematici, de fizică și chimie, care și acestea se pot preda într-o forma nimană, cum o face un G. G. Longinescu sau un P. Sergescu, o Inițiere treptată în cultură, fără nimic școlăresc și pedant; am luat asupră-mi, vorbind zi de zi în septembrieoctombrie, iunie și jumătate din iulie, aceste lecții. L, a ele se adaugă altele, făoute, nu de profesori secundari oarecari, ci de universitari, și în special de oameni care, ca un Moisil în numismatică, sunt creatori în materia lor, de care vorbesc astfel cu un entuziasm de care sunt incapabili compilatorii și recitatorii de proiesie. Elevele ascultă ce li se spune, fără catedră, în mijlocul lor chiar – și, pină n-am moștenit stalurile de la desființatul Teatru Popular nu erau nici bănci – și-și notează ideea ori ce li se pare mai caracteristic în formă. Aceste note și le compară și caută să alcătuiască altfel, dmtr-o discuție, dintr-o colaborare vorbită, rezumatul cel mai corespunzător cu spusele profesorului. Iar, pe lângă aceasta, lecturi cu totul libere, și din romane, care le sunt recomandate chiar, apoi exerciții fizice la voia lor, fără comandă, excursii mtâinplătoare, totul în. Mijlocul unei naturi aproape ca la țară, în aerul bun de supt munte, între livezile bogate. Corul se formează de la sine și, la sfârșitul anului, ai cele mai frumoase jocuri, la care iau parte, în costumele lor sau în cele românești, dacă singure și Ic-au vrut, minoritarele înfrățite cu ale noastre.

Am început școala în noiembrie 1923, reparațiile, foarte importante, fiind plătite dintr-o sumă pe care mi-o dăduseră la împlinirea de cincizeci de ani românii americani, ca o răsplata pentru că. Mult timp, colaborasem Ia foaia lor, așa de îngrijit făeută, prin articolele pe care le-am strâns apoi în volum, supt titlul Scrisori către românii din America; unde nu s-a ajuns, mi-a dat un ajutor, do la Ministerul Muncii, Mârzescu, care a păstrat până la sfârșit cele mai bune legături cu mine. Astfel am putut înveli din nou clădirea cea veche, care mergea spre risipă, și am refăcut frumoșii stâlpi care înconjură terenul. Mai târziu, nu știu cu ce bani, tot din dar, poate de la Banca Naționala, care n-a uitat niciodată așezămintele mele, am putut adăugi clădirea cea nouă, în care sala de cursuri și cea de mâncare sunt desigur printre cele mai întinse și mai luminoase ale așezămintelor școlare din țară. (.,) Fără a mă gândi la numărul mic al ascultătoarelor, la pregătirea lor desigur insuficientă, am făcut1 lecțiile mele de istorie ca pentru un număr însemnat de studente și am avut plăcerea să constat că, dacă învățământul oficial e aproape cu totul sterp și nu da adeseori, ca lucruri care rămân, nici măcar baza solidă pe care să se poată

clădi mai departe, necum un edificiu desăvârșit și armonios, în schimb orice expunere limpede, caldă, în care, mai ales, sa vibreze umanitate și din care sa radieze o părintească bunăvoință, își atinge scopul, folosul fiind cu mult mai mare decât al unei instrucții de pe catedră, formală, anonimă, întovărășită de grija examinărilor și de frica pedepselor. Ajungem astfel inauguratorul sfios și modest al unei pedagogii nouă, ale cărei precepte le culesesem numai din inima mea, și mî-am putut da seama că, oricare ar fi fost valoarea cunoștințelor însușite, sistemul meu contribuia esențial la formarea acelui fond moral de unde pot pleca apoi toate inițiativele. Aceasta se putea, și se poate, observa ușor, după câteva săptămâni chiar când, cum le spun cu elevelor, „li se deschide capul", în chiar ținuta lor, din care a dispărut stângăcia, jena care diformează și pe cele mai înzestrate fizicește și le dă sau o înfățișare de cerșetorie sau una de revoltă.

Numărul elevelor mele a crescut apoi an de an, având eu mulțămirea de a face ființe sănătoase și vesele din atâtea epave ale unei scoli nemiloase, inconștientă de ruinele trupești și de descurajările, de oboselile permanente de care se face vinovată. Din ce în ce mai mult m-am convins că e bine ceea ce fac si, când înaintea oaspeților care-mi veneau și ascultau cântecele bucuroase ale fetelor sau se amestecau în conversația lor – căci se făceau lecții de limba franceză, elevele germane, printre cele mai bune. Începând cu atât de distinsa profesoară din Sighișoara, d-na Siegmund, puteau transmite colegelor lor cunoștința a încă unei limbi iar, Ia urmă, statul italian trimetea profesoare de această frumoasă și iubită limbă, care sunt, pentru românește, ele însele eleve – ori la Paris, înaintea unor profesori cu experiență, arătam care sunt înnoirile mele, căpătăm aprecieri care mă îndemnau și mai mult".

4. Pasajul necesită unele explicații suplimentare pentru a putea să fie înțeles în adevărata lui lumină: în ziua de 2 februarie 1929 (la cârma țării fiind guvernul naționalțărănesc de sub președinția lui luliu Maniu) pentru a se rezolva grava situație economică și financiară a țarii s-a contractat un împrumut extern în valoare de peste 100 milioane dolari cu o dobândă de peste 8°/o. Garanțiile prevăzute însemnau o înfeudare a economiei țării noastre unor societăți străine. Faptul că pe lângă aceste clauze împrumutul impunea și prezența unor „experți1' străini în țara noastră care să vegheze asupra alcătuirii bugetului și folosirii fondurilor a declanșat o adevărată indignare în țară. Lis momentul în care lorga rostea această conferință se pregătea sosirea experților care vor veni începând din luna august a aceluiași an. Astfel în ziarul Facla din 29 august 1932, p. 4 întâlnim următoarea știre: „Ieri a sosit în capitală primul expert al Ligii Națiunilor, d. Tunis, însoțit de d. Vișoianu. Peste câteva zile vor sosi în capitală și ceilalți membri ai delegației de experți. Trimișii Societății Națiunilor vor rămâne numai câteva zile la noi, urmând ca să su-puie

raportul lor încă în ședința de la 23 septembrie a consiliului Societății Națiunilor. Misiunea experților este de a întocmi un program de refacere economică și financiară, în temeiul căruia se va stabili bugetul statului pe exercițiul 1933, bazat pe cu totul alte criterii decât până acum„. Prezența experților a stârnit nemulțumirea opiniei noastre publice. Un exemplu concludent în acest sens sunt articolele lui George Mihail-Zamfir rescu Ce vor aduce experții apărut în 'Facla 24 august 1932 șl Experții au venit, ne-au salvat și pleacă, Facla, 15 septembrie 1932. In ultimul din ele se spune: „Experții financiari de la Liga Națiunilor vor pleca în curând și în rate, așa cum au venit.

Rezultatul popasului pe care 1-au făcut la noi, exceptând cele câteva mese copioase la Snagov și la Colonade – este nul", (cele două articole au fost republicate în volumul George

Mihaâl Zamfirescu Mărturii în contemporaneitate, Editura Mii-nerva 1974, ediție îngrijită, studiu introductiv, note comentarii fede Valeriu Râpeanu, p. 296-298 și 319-320).

P Cum N. lorga a fost un apărător neclintit al ideii de inde-tțbendență națională fără îndoială că nu putea accepta nici ' această imixtiune în treburile interne ale țării noastre. Conferința exemplifică încă o dată atitudinea sa consecventă de respingere a oricărui amestec din afară în viața țării sale, a oricărui act prin care se știrbea demnitatea națională.

DISCURS DE ZÂUA EROILOR

1. Se referă la Monumentul Vânătorilor aflat acum în Piața Gării de Sud din Ploiești. Așa cum se arată în volumul Muzee și Monumente Prahovene de Mibai Apostol și Mihail Vulpescu, 1971, Ploiești după care dăm aceste date, monumentul este dedicat vânătorilor prahoveni morți în luptele ce s-au dat pentru cucerirea redutei Grivița în anul 1877. El a fost executat de sculptorul George Vasilescu și a fost dezvelit în 1897. Monumentul a suferit avarii în timpul primului război mondial și a fost restaurat în 1927, apoi din nou grav avariat în timpul bombardamentelor din 1944 și refăcut în 1954 când i s-a stabilit și actualul amplasament, în lucrarea citată autorii înlătură o eroare curentă și anume atribuirea acestui monument lui 'I. Georgescu și dau câteva date despre autorul monumentului, J sculptorul George Vasilescu (1864-1898) autor printre altele lai monumentului Vasile Adamachi din Iași.

INTANGIBILITATEA TRATATELOR

1. Contele Bethlen Istvan (1874-1947? >, om politic maghiar.

„în timpul revoluției socialiste maghiare a fost șeful opoziției anticomuniste. A dus pe plan intern în timp cât a fost prim-ministru între 1921-1931 o politică vădit conservatoare si, deși în primii ani ai guvernării a

acceptat tratatul de Ia Tria-non, după aceea a încheiat (în 1927) un pact cu Italia fascistă,

~ducând o politică îndreptată împotriva acestui tratat.

2. Tratatul de la Trianon Tratat semnat la 4 iunie 1920 și ratificat la 13 noiembrie 1920 prin care s-a hotărât următoarele: Slovacia și Rutenia au intrat m componența Cehoslovaciei, Croația și Slovenia în aceea a Jugoslaviei, iar Transilvania, Crișana, Maramureș și Banatul au revenit între hotarele firești ale României. Aici N. lorga aduce argumente în favoarea respectării tratatelor încheiate după primai război mondial – tratate care corespundeau unor realități istorice, sociale, naționale, restabilind drepturile popoarelor. Aceste tratate începeau să fie contestate de revizioniștii horthyști care se bucurau de sprijinul direot, fățiș al Italiei fasciste prin ducele Benito Mussolmi.

VALOAREA NAȚIONALĂ A LUI CONSTANTIN VODĂ BRJNCOVEANU

1. In Memorii VII, (1932-1938), p. 165 aflăm următoarea însemnare: „Nu asist la procesiunea pentru Brâncoveanu, în care apare ca rudă și d-na Alexandrina Caiitacuzino" (reprezentantă a extremei drepte n.n.)-

N, lorga a scris piesa Constantin Brâncoveanu a cărei premieră a avut loc în seara zilei de 7 mai 1935 pe scena Teatrului Național din Cluj. În 1973 piesa a făcut obiectul unei adaptări de televiziune realizate de George Teodorescu, fiind difuzată de mai multe ori până acum. A fost publicată în volumul N. lorga Teatru, Editura Minerva, p. 361-429.

DOAMNA LUI ALEXANDRU IOAN CUZA în Memorii, VII, p. 170: „23 Iunie. La radio despre Doamna lui Cuza Vodă".

1. Elena Rosetti vezi nota de la p. 182.

Din copilărie, Radu Rosetti Amintiri

Se referă la

București, 1925.

Theodor Rosetti, 1837-1923, fruntaș junimist, unul din cei cinci membri fondatori ai Junimii (el a dat numele socie tatii). A publicat mai ales studii de doctrină socială. După gu vernarea de 12 ani a lui Ion C. Brătianu, Theodor Rosetti este chemat să formeze un guvern conservator-junimist care func ționează de la 23 martie/4 aprilie 1888 până la 29 martie/10 aprilie 1889. Theodor Rosetti, pe vremea când era ministru ad-interim la culte în guvernul prezidat de generalul Mânu

(5 nov. 1889-21 februarie 1891), a avut un rol în acordarea primei burse a lui N. lorga în străinătate. Pentru aceasta vezi N. lorga O viața de om, Ed. Minerva, 1976, p. 162-163. Despre călătoria In Italia vezi același volum p. 164-168 și Pagini de tinerețe, II, p. 313-407. EPL, 1968.

CE E O HÂRTIE VECHE

1. N. lorga se referă la faptul că în acea vreme așezământul cultural I. C. Brătianu începuse publicarea corespondenței, actelor, a arhivei familiei Brătianu. In momentul în care lorga ținea această conferință erau în curs de apariție edițiile Ion C. Brătianu Acte și cuvântări și Din corespondența familiei Ion C. Brătianu. O deosebită impresie i-a făcut lui N. lorga volumele: Din arhiva lui Dumitru Brătianu acte și scrisori din perioada 1840-1870, publicate cu o schiță biografică de Al. Crezi-anu, voi. I, 367 p., voi, II, 318, 1933-1934. Despre aceste două volume N. lorga a scris o recenzie.

CE S-A FĂCUT PENTRU ARHiVELE NOASTRE

1. Dimitrie Onciul (1856-1923), istoric, directorul Arhivelor. Statului, membru și președinte al Academiei Române. Despre D. Onciul N. lorga a avut o părere extrem de pozitivă luându-I apărarea împotriva denigratorilor săi prin articolul „Un om „dărâmat„: Dimitrie Onciul" (Oameni cari au/ost, II, 151-154.) din care desprindem următoarele considerații; „învățământul practic al istoriografiei nu exista încă, în domeniul lui. La Istoria Românilor se ascultau conferințe și se treceau, de formă, examene Absolventul, licențiatul nu știa ce este un izvor k! Cum din izvoarele neîntregi, viciate, obscure, contrazicătoare iese lamura strălucitoare a faptului constatat, sigur. De munca grea a pregătirii tineretului, muncă impopulară pe lângă toate, căci lumea era beată de „filosofic" – s-a apucat Dimitrie Onciul. I s-a consacrat douăzeci de ani, iar, dacă azi avem o scoală de istorici, lucTând după aceeași metodă, aceasta se datorەstc, nu numai impulsurilor și exemplelor ce au putut veni, ci inculcării răbdătoare, aspre, a disciplinei științifice. Acest lucru 1-a făcut el și pentru acest lucru a jertfit cu abnegație un timp bogat care putea fi consacrat unor studii personale, pe care dovedise că este în stare a le face cu trăinicie nezguduită, cu delicată observare și coordonare a celor așa de mici, fără știința deplină a cărora nu se poate încerca fără cutezanță lucrurile mari.

Pe dealul lui Mihai Viteazul geniul lui Hașdeu prezida melancolic, la ruinarea unor vechi încăperi istorice, în care urmele trecutului nostru putrezeau în neîngrijire. La noi nu i se dă fiecăruia ce trebuie, ce e chemat sa facă, și oricine a ounosout pe Hașdeu știe că a-i da o funcție administrativă, a-1 pune să ordoneze și să păzească o instituție, fie și științifică, a-i impune să redacteze rapoarte și să iscălească adrese era, nu numai o garanție de neglijare a instituției dar și o ironie față de vioiul romantism dezordonat al acestei naturi de excepție. Și, atunci când Hașdeu însuși a înțeles aceastta, nimeni n-a „miluit" pe Onciul cu direcția Arhivelor, ci toți ne-am dat în lături înaintea candidaturii lui, fiindcă știam că acel moment nu este al cercetătorului, ci al fundatorului și al orânduitorului.

Astăzi un imens și frumos palat se înalță pe locul ruinelor, într-o ordine admirabilă miile de documente și dosare așteaptă pe lucrătorii care le vor face să vorbească”.

La moartea Iui D. Onciul, N. lorga a scris în aceiași termeni respectuoși despre istoricul, profesorul și organizatorul vieții noastre științifice: „Ca profesor, a fost același strict păzitor al unei doctrine severe, pe care a transmis-o cu autoritate elevilor săi.

În multe prilejuri cuvântul său grav a servit pentru exprimarea demnă a sentimentului general.

Pretutindeni unde, ca la Arhivele Statului și la Comisia Monumentelor Istorice, o sarcină administrativă i-a fost încredințată, el a îndeplinit-o cu o scrupulozitate care poate servi de model” (Oameni cari au/ost, III, p. 144-145).

Și despre C. Moisil (1876-1958) lorga a avut păreri deo sebit de elogioase. A fost director al Arhivelor Statului, mem bru al Academiei Române al cărei colecții numismatice le-a organizat.

Sever Zotta (n. 1870 – m. 1945?), istoric, fost director al

Arhivelor Statului din Iași. Dintre volumele sale amintim Andronache Donici (1915), Vasile Alecsandri (1921), Mănăstirea

Golia 1924.

CE SuNT AZ! MUZEELE NOASTRE

Cititorul Sfaturilor pe întunerec reține din multitudinea problemelor care îl preocupă pe N. lorga aceea legată de organizarea muzeelor, arhivelor, grija lui deosebită pentru detectarea, conservarea în bune condițiuni și cercetarea științifică a tot ceea ce reprezenta o mărturie despre trecutul nostru, despre viața materială și spirituală a poporului român. Vom căuta în această notă să explicăm cauzele pentru car*1 N. lorga a revenit cu atâta insistență asupra acestei probleme, cercetarea noastră punând astfel în evidență și anumite trăsături ale personalității sale. Încă din tinerețe, din perioada primelor sale căJătorii în străinătate, când nu avea încă douăzeci de ani, N. lorga s~a arătat interesat în egală măsură de două aspecte: de viața cotidiană mergând până la amănuntele ei pitorești și de ceea ce poartă vestigiile unui trecut materializat în oase memoriale, monumente sau muzee. Notele sale de drum, fie ele cele din prima tinerețe când cunoaște pentru întâia oară Italia, fie cele de peste patru decenii când depășește hotarele Europei și pătrunde în continentul nord-american îngemănează aceste două aspecte marcând o curiozitate neistovită nu numai pentru ceea ce îi avea directă legătură ou specialitatea sa, ci și pentru toate întruchipările artei. Astfel recenzând America și Românii din America Perpessicius spunea: „O Americă a muzeelor, bibliotecilor și universităților este aceea pe care ne-o înfățișează dl. N. lorga (,.) Când e însă să vorbească de frumusețile naturii sau de bogățiile muzeelor, universităților și bibliotecilor, dl.

N. lorga nu pregetă, și informațiile sale sunt minuțioase și pasionante” (Perpessicius Opere, 4. Editura Mi-nerva. 1971, p. 307). Pasiunea sa pentru toate întruchipările artei adăpostește în marile muzee ale Europei se unea și cu o încredere mărturisită în „valoarea artei românești pe care o considera demnă de a fi valorificată într-un mod adecvat.

Memoriile lui N. lorga, care cuprind în fond însemnările sale zilnice, atestă o pasiune care nu a cunoscut nici o eclipsă pentru relevarea valorilor artistice, și nu numai a celor documentare, ale tuturor vestigiilor care îi vorbeau despre civilizația românească. Cele mai multe din aceste monumente erau în acea vreme neglijate, lăsate în părăsire, ceea ce a dus la deteriorarea lor uneori iremediabilă. Acțiunea lui lorga pentru a opri demolarea și,. Modernizarea„ acestor monumente, pentru a se organiza muzee cu obiecte risipite prin locuri nebănuite sau improprii conservării lor a fost energică, luând amploarea unui adevărat program, ceea ce dovedește încă o dată cât de organică a fost credința sa în valorile artistice naționale existente în toate provinciile românești. Din nenumăratele exem-p-Ie care se pot extrage din Memoriile lui cităm aici câteva: „Picturile spălate la mănăstirea din Râmnicul Sărat sunt o adevărată revelație„ (20 august 1926, voi. V, p. 146) Botoșani: „Găsesc admirabile fresce la Sf. Nicolae: de jur împrejur, noroi și neglijență„ (8 decembrie 1926, voi. V., p. 171) „Cercetez bisericile câmpuâungene. Subeștii e foarte bine reparată și bine îngrijită. La Domnești, o bisericuță veche„ (22 iunie 1927, Memorii, v. 228) „Prin Prahova la Homorâcâu, Balta-Doamnei, unde e o interesantă biserică de lemn„ (2 iulie 1927, V-231) „Vizitez Ocna Sibiului, cu foarte frumoase icoane de la începutul secolului al XVIII-dea în vechea bisericuță unită„ (6 noiembrie 1927, V, 253-254) „La Roman. Pictura spălată de la biserica episcopală e din trei epoci: prima, jos în pronaos; o a doua, de pe la 1620, sus, în bolțile cu ciubuce; o a treia, relativ recentă dar foarte frumoasă, sus în altar. Păcat că s-au introdus inovații moderne„ (13 decembrie 1927, V. 264). „Arăt la Cameră intenția pe care o au unii exploatatori proști de a strica, printr-o clădire fără sens, frumoasa piață a Mediașului„ (7 aprilie 1928, V. 281) „Cu Inculeț, Pântea și Ciobanu și cu doamnele lor, cer-ţetez satele Goiana și Vadul lui Vodă. Rareori câte ceva vechi în bisericuțele cu covoare splendide, pe care recomand să le adune într-un muzeu„ (30 aprilie 1928, V, 284) „La Afumați cercetez biserica lui Constantin Cantacuzino Stolnicul„ (21 mai 1928, V, 288), „Cu miniștrii Angliei, Poloniei, Belgiei la vechea biserică catolică. Un bătrân canonic ne conduce în interiorul clădirii bisericești, a cărei reparație nu e terminată. Mormintele familiei Zapolya sunt în tristă stare„ (23 mai 1929, Memorii, V p, 344-345} „Drum spre Călărași, cu oprire Ia Urziceni, la Grin-du, unde aflu profanat mormântul ctitorului bisericii, Ispas Fă-gărășanu, la Slobozia, cu putennica biserică a lui Matei Basarab refăcută de greci la 1844'-

(26 mai 1929, V, 345) „Cu arhitectul Teodoru, vine la mine istoricul Grăbar. A terminat pentru Comisia Monumentelor Istorice, o lungă călătorie prin țară și e foarte mulțămit. A găsit la Hârlău fresce splendide, capete fiecare cu altă expresie” (29 septembrie 1929, V. 3G1) „Spre Giurgiu pentru o conferință de comemorare. La Călugăreni ruină și murdărie” (20 oct. 1929, V 366) „înainte de conferința festivă, cercetez biserica Sf. Spiridon, unde aflu notițe importante' (15 decembrie 1929, V. 373) „Cercetez biserica Sf. Gheorghe frescele de curând descoperite nu sunt vechi„ (19 mai 1931, VI, 105) „. pe la Filipestii-de-pădure, cu splendidele picturi, mai ales grupul, plin de mișcare al ctitorilor” (9 august 1931, VI, 155).

Sân ceea ce privește documentele do arhivă, pasiunea aceasba s-a dezvoltat și ea de timpuriu. Primele sale călătorii în străinătate au fost călătorii de studiu în arhive, biblioteci, colecții, el adunând un vast material documentar – în bună parte inedit. Când a pornit să cunoască țara, la începutul secolului, N. lorga și-a dovedit o vocație de descoperitor al mărturiilor despre viața trecută a poporului, punând în lumină un Imens material în toate domeniile de manifestare ale istoriei naționale în ființa lui a sălășluit deopotrivă autorul marilor sinteze și cel pentru care fila documentului recent descoperit constituia o mare satisfacție. Astfel lorga a fost istoricul pentru care cercetarea surselor nu a contenit nici un moment de-a lungul carierei sale. Deci pledoaria sa pentru organizarea unui sistem de muzee și arhive corespundea deopotrivă pasiunii omului însetat de frumos și a omului de știință. Și în aceste pagini se vădește consecvența fundamentală a gândirii lui lorga care considera că „arta și literatura nu sunt pentru fiecare epocă decât manifestarea aceluiași spirit național”, accentul fiind pus deopotrivă pe valoarea artistică și pe aceea de mărturie a acestor opere de artă. „Noi n-avem, din vitregia împrejurărilor în fiecare colț de țară o bibliotecă de cărți și documente vechi, un muzeu, o veche clădire de artă, tablouri în care să trăiască o întreagă lume dispărută, cu oameni care au fost atunci și a căror înfățișare măcar să se păstreze”. Dar această mărturie nu avea ceva static, înghețat, deoarece în nenumărate rânduri lorga a repetat profesiunea sa de credință și anume faptul că el „lucrează cu oameni vii”.

MIHAIL KOGALN1CEANU

1. „2 februar. La radio despre Kogălniceanu.” Conferința a mai fost publicată și în Miha.il Kogălniceanu – ciclu de confe rințe ținute la Radio București în februarie 1935, Fundația cul turală Mihail Kogălniceanu, III, 1936, p. 7-12 cu titlul Perso nalitatea lui Mihail Kogălniceanu, Conferința lui lorga deschi dea un ciclu prilejuit de înălțarea la București a unui monu ment al marelui om de stat și cărturar. Au mai vorbit N. Cartojan, G. G. Mironescu,

Octavian Goga, C. Moisâl, G. I. Brătianu, Dr. N. Lupu, N. Petrașcu, Radu Dragnea.

Mihail Kogălniceanu este una din personalitățile istoriei naționale pentru care lorga a nutrit un adevărat cult. Îl apropia de marele cărturar și om politic dragostea pe care acesta a avut-o față de popor și în special față de țărănime, pentru îmbunătățirea saartei căreia a realizat, printr-o luptă acerbă, prima reformă agrară din istoria țării noastre In aceeași măsură, el aprecia democratismul personalității lui Kogălniceanu, manifestat prin fapte de o excepțională importanță. Lui i-a dedicat o carte: Mihail Kogălniceanu Scriitorul, Omul politic și Românul, București, cuprinzând: I. Comemorarea lui Mihail Kogăl~ niceanu în 1918 la Academia Română și știri nouă despre dânsul, II. Biografia și opera literară a lui Mihail Kogălniceanu. III. Omul politic – scrisori și alte acte. A scris un mare număr de portrete, articole, a ținut conferințe publicate mai ales în volumele I-IV dm Oameni cari au fost, O luptă literară, precum și în Sfaturi pe întunersc.

2. Prin „revoluția de palat din februarie 1866", N. lorga în țelegea complotul care a dus la înlăturarea de la putere a lui

Alexandru loan Cuza pentru a curma seria reformelor progre șiște înfăptuite de el, dintre care împroprietărirea țăranilor a avut o însemnătate istorică.

În repetate rânduri, N. lorga a repudiat lovitura de la 11 februarie 1866, subliniind caracterul ei retrograd, faptul că nu s-a bucurat de sprijinul poporului, iar ofițerii care au silit pe Alexandru loan Cuza să abdice au fost considerați de savant drept trădători.

Se referă la dizolvarea Adunării Elective a României, care a avut loc la 2 mai 1864. Adunarea având o majoritate re acționară se opunea înfăptuirii reformei agrare și a reformei electorale. Această lovitură de stat a făcut posibilă o nouă lege electorală ce lărgea numărul cetățenilor cu drept de vot, re cruțați în vremea aceea mai ales din rândurile burgheziei, pre cum și „legea rurală" (reforma agrară) promulgată la 14/26 au gust 1864.

Chestiunea Dunării a apărut în volum în anul 1882 și cuprindea următoarele rânduri introductive: „Nu atâta pentru a răspunde la îndelungatele și violentele provocări ce mi s-au fflsp", făcut și de la tribuna Senatului și de la cea a Camerei Deputaților, cit spre a-mî împlini o datorie către țară, public, această scriere privitoare la Gestiunea Dunării.

Partea întâia cu care îmi încep lucrarea cuprinde două me morii, ce fiind la Paris am scris asupra acestei cestiunî. Întâiul a fost adresat ministrului de externe al României; al doilea ambasadorului unei mari puteri acreditat la Paris. Ambele acte tratează starea legală a Gestiunii și le public fără nici un co mentariu. >

Partea a daua a lucrării mele cuprinde istoricul neînțelegerii ce în calitate de ministru al României la Paris am avut cu guvernul d-lui 1. C. Brătianu în privința modului de a apăra acest mare interes național, politic, comercial și economic al României ce poartă numele de libertatea Dunării„. Despre această problemă și rolul pe care 1-a avut Mâhail Kogălniceanu, vom cita din conferința lui G. G. Mironescu, Politica, externa a lui Mthail Kogălniceanu (voi. Citat, pp. 33-34): „Conform tratatului de la Londra din 1871, Comisia Europeană a Dunării, înființată la 1856, trebuia să înceteze de a funcționa la aprilie 1883.

Dar tratatul de la Berlin din l iulie 1878 prevedea, în art. 54, că, cu un an înainte de expirarea duratei Comisiei, deci în 1882, Puterile se vor pune de acord asupra prelungirii funcționării sale sau asupra modificărilor ce ar fi necesar să se introducă.

IPe de altă parte, art. 55 din tratatul de la Berlin prevedea că Regulamentele de navigație fluvială și de supraveghere de la Porțile de Fier până la Galați se vor elabora de către Comisia Europeană, asistată de delegații statelor riverane.

Spre executarea acestor dispoziţiuni, Comisia Europeana caută de la finele anului 1879 să elaboreze un Regulament pentru sectorul Porțile de Fier până la Galați.

Austria cere să se instituie pentru acest sector o comisie specială, compusă din riverani, dar în care să participe ea, care nu era riverană, și să aibă președenția permanentă a Co-misiunii și vot preponderent.

Aceasta însemna ca Austria să devie stăpână de fapt pe acest lung curs al Dunării; iar suveranitatea României să fie foarte gnav atinsă

Guvernul român, din care nu mai făcea parte Kogălniceanu dar care era ministrul țării la Paris, nu a avut de la început o atitudine limpede și energică. De aceea situația noastră era serios amenințata.

Kogălniceanu intervine pe lingă guvern prin telegrame și printr-un memoriu, propunând o opunere categorică și energică la pretențiunile Austriei; iar, pe de altă parte, el caută a obține sprijinul altor Puteri în favoarea noastră.

Nefiind de acord cu guvernul, el demisionează de la Legația din Paris și publică asupra acestei probleme un studiu intitulat Chestiunea Dunării, apărut în 1882.

Grație acțiunii lui Kogălniceanu și mai pe urmă demersurilor diplomatice ale lui Dimitrie Sturdza și Petre Carp, pretențiunile Austriei și bunăvoința ce ea găsise la alte Puteri au scăzut.

Iar, dacă tratatul de la Londra, din 1883, a adoptat o soluție care nu ne era favorabilă, de fapt aoea&tă soluție nu' a fost pusă în aplicare”.

N. îorga se referă aici la nedreptatea pe care regele

Carol I a săvârșât-o față de Mihail Kogălniceanu. Deși era o per sonalitate ieșită din comun Mihail Kogălniceanu nu a mai fost chemat la demnitatea de prirn-rninistru pe care Ion C, Brătianu a deținut-o timp de doisprezece ani (1876-1888) în acea vreme. D.- Onciul avea dreptate să avanseze următoarea ipoteză: „După abdicarea silită a lui Cuza, Kogălniceanu s-a ținut câtva timp la o parte de politică. Amic și colaborator al

Domnului Unirii de a cărui domnie erau legate cele mai mari acte ale vieții sale, el nu putea să-și renege trecutul" (D. On ciul Mihail Kogălniceanu, Academia Română, 1918, p. 29). Afost totuși ministru de interne și apoi de externe în guvernul prezidat de Dimitrie Ghica (16 nov. 1868-27 ian. 1870) mi nistru de externe 1877-1878 și ministru de interne 1879-1880 având un rol important în timpul Congresului de la Berlin care a urmat războiului de la 1877 etc.

Arhiva Românească prima revistă de istorie apărută în țara noastră tomul I 1840-1841, tomul II 1845. Era o colecție de documente mai ales din arhive particulare pe vremea aceea mai bogate decât cele ale statului care conțineau mai ales acte de natură administrativă.

Dar Kogălniceanu năzuia așa cum vădește întreaga sa activitate din această perioadă spre priviri istorice mai ample pe care alături de lucrările sale le puteau da – pentru vremea aceea – letopisețele. Și atunci începe tipărirea culegerii Letopisețele țarii Moldovei publicate pentru întâiași dată, Iași, 1845-1852 ediția a Il-a a fost intitulată Cronicile României sau Letopisețele Moldovei și Valahiei și a apărut la București între 1872-1874. Prima ediție cuprindea numai letopisețe moldovenești cea de a doua includea și pe cele din Muntenia ca și alte cronici care au mai fost descoperite de la tipărirea primei ediții.

7. Cât privește lecția pentru deschiderea cursului de isto rie națională în Academia Mihăileană, ea reprezintă una din paginile de mare vibrație patriotică ale lui Kogălniceanu, o pro fesiune de credință a întregii sale opere, un text de o însem nătate deosebită pentru evoluția gândirii românești. Ținut la

24 noiembrie 1843 cuvântul a fost tipărit în același an în bro șură și apoi în revista Propășirea din 24 noiembrie și l octom brie 1844 fiind însoțit de următoarea notă „Acest curs s-a ținut în semestrul de iarnă al anului trecut, în care ani tratat

Istoria Românilor până la întemeierea Principatelor. Deosăbite împrejurări m-au silit să-1 întrerup. Domnul știe când ele nu

\par vor mai îi, pentru ca să pot urma o materie atât de importantă, mai ales în vremile de față". Cursul fusese suspendat de autorități după trei săpitămâni de la deschiderea lui. Lecția inaugurală a fost publicată apoi ca prefață la culegerea de Letopisețe (1852) și Cronici (1872).

8. Activitatea literară a lui Kogălniceanu a fost strânsă recent în volumul Tainele inimii, Scrieri alese, ediție îngrijită, introducere și tabel cronologic de Dan Simonescu, Biblioteca pentru toți nr. 241, Editura Minerva. Capitolul I. cuprinde Scrieri literare (împăratul și braminul, Adunări dănțuitoare, Nou chip de a/ace curte, Două femei împotriva unui bărbat (piesă de teatru), Iluzii pierdute, Fiziologia provincialului în Iași, Tainele inimii. Cit privește romanul neterminat Tainele inimii el a fost publicat în Gazeta de Moldavia în anul 1850 și nu în „foiletonul Albinei lui Asachî" unde Kogălniceanu a publicat alte pagini literare. Tot în volumul citat din Biblioteca pentru toți se publică și articolul Teatru apărut în revista Dacia literara, 1840.

NOI, RISIPITOR] DE CELE SFINTE

1. Marcu Beza {1885-1949) diplomat de carieră, scriitor și publicist a întreprins lungi călătorii în Orient unde a făcut interesante și prețioase descoperiri privind prezența românească pe aceste tărâmuri.

21. Eroi și eroism

1. Războiul Crimeii s-a desfășurat între anii 1853-1856, între Rusia care a trebuit să înfrunte Turcia, Franța, Anglia și Sardinia. Războiul care urmărea oprirea expansiunii imperiului țarist spre Constantinopole și Mediterana a avut drept pretext refuzul Turciei de a considera pe țarul Rusiei drept protector al creștinilor greci din imperiu otoman. După ce Rusia ocupă în noiembrie 1853 țările românești, Franța și Anglia vin în ajutorul turcilor, încheie o alianță și debarcă la 14 septembrie 1854 la Eupatoria în Crimeea. A urmat asediul Sevastopolului, cum îl numesc istoricii, „un lung război de tranșee", cară a durat din martie 1854 până în septembrie 1855. Bătălii de mare anvergură s-au desfășurat la Balaklava (25 octombrie 1854), Inker-mann (5 noiembrie 1854). După căderea Sevastopolului s-a încheiat Tratatul de la Paris (30 martie 1856) care a reprezentat un factor extern ce a favorizat acțiunea forțelor progresiste interne pentru Unirea Principatelor. Rusia a fost determinată să renunțe la protectoratul asupra țărilor românești și să accepte asigurarea libertății navigației pe Dunăre.

2. Mormântul lui Napoleon I se află în capela Saint-Louis din Hotel des Invalides, unul din cele mai cunoscute monumente pariziene. Cenușa lui Napoleon I este depusă aici din anul 1840, într-un sarcofag de porfir dintr-o singură bucată.

AMINTIREA LUI DIMITRIE CANTEMIR

1. Extragem din Memorii 15 iunie: „Plecarea la București pentru strămutarea rămășițelor lui Dimitrie Canfemir. La Cons tanța, masa de seară oferită de Titulescu, foarte amabil și – extraordinar de zgomotos.

16 iunie „Corpul lui Dimitrie Cantemir – după Lepădatu, e înitreg cu îngrijire desfăcut de lingă al lui Antioh, purtând încă rămășițe de veșminte orientale, e pe vasul „Principesa Măria„ (.) Sicriul.

— De fapt o lădiță pătrată.

— E așezat pe un mortier fără înfățișare de tun și cufundat în. Niște buruieni de câmp".

„In cale spre Iași, foarte cuviincioasă întâmpinare a sicriului. Mai ales la Râmnicul Sărat.

116 iunie. Cu oasele lui Dimitrie Cantemir la Iași. La Mitropolie e schimbat mult mai puțin decum credeam. Mitropolitul, bolnav de sciatică pare obosit. Discursul – panegiric rostit de pe scaun".

28 iunie „La București pentru examene (500 la Academia de Comerț), pentru comunicația la Academie despre „trei rare documente fanariote„ și pentru comemorarea la radio a lui Dimitrie Cantemir" (Memorii VII p. 259-262).

Despre sfârșâtul lui Dimitrie Cantemir a se vedea N. lorga, Istoria Românilor, VI, Monarhi, p. 506 „. Îmbolnăvindu-se în cursul campaniei asiatice din 1723, el își scrie un testament, în care face o alegere după merite între fiii pe care-i dorește în cit mai strânsă legătură cu apusul. El moare la Dimitrovca în ziua de 21 august 1723: peste o sută de ani oasele lui vor odihni la mănăstirea grecească a Sfântului Dumitru din Moscova, până când vor putea fi aduse în țară și depuse la Trei Ierarhi, din Iași, unde condusese ca tânăr pe Petru cel Mare".

Soția lui Dimitrie Cantemir, Casandra Cantacuzino, cu care se căsătorise în primăvara anului 1699, murise în anul 1713.

Domnul român se va recăsători în 1719 cu Anastasia Trubețcoi aparținând uneia dintre marile familii ale aristocrației rusești.

Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea au giudețul sufletului cu trupul a ieșit de sub tipar la Iași în românește și grecește la 30 august 1698 și a fost redactată între anii

— 1698. A se vedea Dimitrie Cantemir, Divanul, ediție în grijită și studiul introductiv de Virgil Gândea, Scriitori Români, Editura pentru literatură, 1969. Opera de început a lui Dimitrie

Oantemir este considerată de Virgil Gândea: „Monument prin excelență al umanismului nostru", (studiu citat p. X).

4. Scrisă în 1705, Istoria ieroglijica a fost tipărită pentru prima oară în 1883. Textul s-a păstrat printre hârtiile personale ale lui D. Canteonir aflate la Arhiva Centrală din Moscova, A se vedea Dimitrie Cantemir Istoria ierogltfică l-II, ediție îngrijită și studiu introductiv de P. P. Pariaitescu și IVerdeș, Scriitori români, Editura pentru literatură, București 1965.

TEATRE DE VARĂ

1. Legăturile lui N. lorga cu teatrul sunt multiple, Creația sa de autor dramatic multă vreme considerată în mod nejuști ficat ca nefăcând parte din domeniile literaturii se bucură în ultimii ani de o atenție care permite punerea în circulație a celor mai elocvente texte reunite în volumul Teatru, Editura Minerva, 1974, 569 p. sau jucate pe scenele teatrelor, la radio sau televiziune (Constantin Brâncoveanu, Gheorghe Lazăr, Doamna lui Ieremia, Un domn pribeag).

Pe N. lorga 1-au preocupat însă și destinele teatrului românesc privit în perspectivă istorică. Dacă la începutul activității sale N. lorga a intervenit cu pasiunea tinereții, dar și cu lărgimea de vederi care îl caracteriza atunci în polemica iscată în jurul dramei Năpasta (Lupta, 18 februarie 1890), el nu a făcut critică dramatică în mod continuu, însă a scris despre oameni de teatfu (Petre Liciu, memoriile Aristitzei Romanescu). Lui îi datorăm și câteva priviri de sinteză asupra teatrului românesc cum sunt La societe roumaine du XlX-e si'ecle dans le theâtre roumain, Paris, J, Gamber, 1926; Sensul teatrului, Datina Românească, 1932, Cum se dobândește o ctitorie culturală. Teatrul pentru popor, Recapitulări și nădejdi (cuvânt Ia inaugurarea teatrului „Ligii culturale" 14 decembrie 1935) etc. Ideile exprimate aici sunt în deplină concordanță cu concepția sa despre menirea teatrului pe care îl oonsideră a nu fi, numai o distracție„. El sublinia faptul: „concepția aceasta a teatrului numai de distracție este foarte recentă, nu împlinește numai o sută de ani„ conferindu-i statutul unei înalte școli care dădea un nou ideal societății. Apoi așa cum spunea tot el: „eu am crezut că teatrul trebuie să fie la îndernâna cui are și la îmâe-mâna cui n-are". Primul principiu nu-1 ducea deloc pe lorga la o concepție rigidă asupra teatrului. Dimpotrivă, așa cum acest articol dovedește, el avea o viziune mai largă și mai nuanțată asupra menirii și locului acestei instituții o avea în viața de~fiecare zi a omului.

2. A se vedea cartea lui loan Massoff L D. îonescu de la

Jumon", Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, CE TREBUiE SĂ TIPĂRIM

1. Editura „Cultura Națională" a luat ființă în anul 1920 din inițiativa lui Aristido Blank, care a cumpărat în acest scop două mari instalații grafice de la Viena, și anume: tipografia „Freytag & Berndt" și legătoria „Hartmanri". Conducerea insti țuțului a fost încredințată lui Marin Simionescu-Râmnicaanu, om de gust și de finețe intelectuală, iar aceea a editurii lui Vasile

Pârvan, care a reușit să strângă în jurul ei o seamă de intelec tuali valoroși.

Din 1920 până în 1930, editura „Cultura Națională" a avut la dispoziție tipografia proprie, iar în 1930 ea a îosî achiziționată de stat și a primit denumirea de „Imprimeria națională", trecând sub controlul și administrația

„Monitorului Oficial”. Editura „Cultura Națională” s-ia impus printr-o carte sobră și îngrijit tipărilă – ca prezentare și execuție – dar mai ales prin valoarea autorilor și a lucrărilor fiind în avangarda edituriiior românești din acea vreme.

„Cultura Națională” a ființat până la începutul anului 1932, când din pricina crizei economice care a lovit întreprinderea bancară Blank, întreg fondul editorial și de comerț al „Culturii Naționale” a fost preluat de „Fundațiile regale1'.

După 23 august 1944, Aristide Blank a reînființat editura „Cultura Națiomadă”, care a funcționat până la actul naționalizării. Atât în prima fază, care a durat mai bine de zece ani, cât și în ultima, editura „Cultura Națională” s-a bucurat de un prestigiu deosebit prin lucrări, fie originale, fie traduse pe care le-a tipărit. Destul să amintim că aici au fost publicate volumele de versuri semnate de Ion Barbu (Joc secund), Al. A. Philippide (Stânci fulgerate), T. Arghezi (Flori de mucigai), Cămil Petrescu Ilarie Voronca, B. Fundoianu, Ion Minulescu, Perpessicius; romane și studii de G. Călinescu (Viața lui Mihai Eminescu), Tu-dor Vianu, Gala Galaction, T. Arghezi, Mircea Eliade, V. I. Popa, I. Peltz, Gh. I. Brătianu. Mihail Sebastian, G. M. Zarnfirescu.

O bogată activitate a desfășurat editura „Cultura Națională'1 pe tărâmul traducerilor din marile opere ale culturii universale. Colecția Clasicii antici, apărută sub îngrijirea lui Vasile Pârvan, a tipărit texte fundamentale ale gândirii și literaturii eline, iar în colecția Literatura universală, îngrijită și ea tot de Vasile Pârvan, au fost tipărite opere de seamă ale culturi, contemporane. In anul 1930 editura Cultura Naționala a început publicarea Operelor lui I. L. Caragiale, ediție îngrijită de Paul Zarifopol și care de la volumul al patrulea avea să fie continuată de Șerban Câoculescu.

2. Alexandria. Cu privire la romanul lui Alexandru Machedon, a se vedea N. Cartojan: Cărțile populare în literatura ro mâna, voi. I Epoca influenței sud-slave, Editura Casei Școalelor,

1929, p. 213-231 „Copiat necontenit timp de trei veacuri, textul romanului s-a desfăcut cu timpul în două versiuni: una dezvoltată, păstrând textul primei traduceri, întreg, alta prescurtată, obișnuită în Bucovina. Către sfârșitul domniei Iui Brâncoveanu (1700) romanul este pus sub teascul tiparului, prin cheltuiala neguțătorului Apostol Mânu, după cum ne încredințează florentinul Antonio Măria del Chiaro” (p. 224).

Cu privire la tipărirea Divanului, vezi nota de la pag. 200.

În Istoria Bibliografiei Române, de Barbu Theodorescu Bi blioteca Documentară, Fundația Regală Minai I, 1945 se studiază cataloagele de tipografii (Alexandru Beldiman, Zaharia Carcalech, Eliade, Gh. Asachi) și cataloagele de librării Eliade, losif

Romanov etc.

5. Institutul grație și editoriu.1 „Socec” s-a înființat îa din inițiativa lui ton V. Socec, originar din Săcele – Brașov, unde a văzut lumina zilei în anul 1830.

În 1847 se angajează vânzător la librăria lui loanid, și el tipograf, iar In 1856 întemeiază editura oare aproape un secol i-a purtat numele.

Sediul editurii și al tipografiei a fost pe Calea Victoriei în același loc unde a existat până de curând librăria Academiei. La începuturile editurii „Socec”, s-au tipărit cărți didactice. Aici apar „Letopiseții” și „Chestiunea Dunării” ale lui Mihail Kogăl-niceanu ca si,<, Istoria critică a Românilor” a lui B. P. Hașdeu.

Soan y. Socec, la câțiva ani după înființare, șl-a luat asociați pe I. Sander, litograf și Gh. Teclu, firma funcționând în trinitatea „Socec, Sander și Teclu” până în 1867, când loan V. Socec rămâne singurul proprietar al tipografiei și al editurii tipărind pe scriitorii de seamă ai epocii, ca; Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, C. Negruzzi, Ion Ghica, B. P. Hașdeu, Al. Odobescu, Titu Maiorescu, lacob Negruzzi și, firește, tn primă ediție, pe Mihail Eminescu. Tot el a tipărit și seria completă a documentelor lui Hurmuzachi, ca și monumentala, ', Istorie a Bucureștilor” a lui lonescu-Gion.

După moartea lui loan V. Socec, în anul 1896, succesiunea firmei e preluată de fiii săi care, în 1905, transformă întreprinderea de tipografie și de editură în societate anonimă, iar după primul război mondial, frații Socec, urmași ai fondatorului, vor vinde librarilor I. Șaraga și I. Schwartz firma și bunurile ei, păstrându-se însă numele fondatorului „Socec”.

Despre unul din fiii lui Socec, N. lorga a scris un articol la 6 iunie 1939 {vezi Oameni cari au fost, IV, 33S- 333.)

ACADEMIA MIHĂ1LEANÂ

1 N. lorga realizează aici o adevărată sinteză asupra dezvoltării învățământului moldovean. Pentru a înțelege cu mai multă claritate împrejurările în care a luat ființă Academia Mâhăileanu cităm din A. D. Xenopol Istoria Românilor din Dacia Traiană ediția III, voi. XI, 1822-1848 p. 230-240.

„. Începutul școalelor românești mai înalte datează, după cum am văzut, în Moldova, încă din timpul Fanarioților, precum seminarul Veniamin pe care întemeietorul lui încercase chiar să-1 înzestreze cu profesori din Transilvania, și școala lui Asaki, care se închide în 1819, după 5 ani de o spornică activitatei.

Ce mai rămase din Seminarul de la Socola după vârtejul Eteriei? Nimic sau mai nimic. Cel mult o școală elementară de popi, unde se mai învăța numai cântările bisericești, în 1828 însă venind Rușii, ei puseră niște cuptoare lingă zidirea seminarului, care aprinzându-se de la focul lor, arse cu desăvârșire, încât seminarul trebui să înceteze. El se redeschise tocmai în 1834.

Puțin timp înainte de a intra Bușii în Moldova, în ultimul an al domniei lui Joan Sturza, Asaki întorcându-se din Viena, aduse cu el un document de la

Gheorghe Ștefan, domnul ce urmase lui Vasile Lupu în scaun, din care se constată că întemeietorul școalei din Trei-Erarhî înzestrase plăzmuirea lui cu venitul a trei moșii: Răchitenii, Tămăsenâi și luganii din județul Romanului2, întemeiată pe descoperirea lui Asaki el fiind numit membru în epitropia școalelor pe lângă cei de mai înainte Constantin Mavrocordat, Mihai Sturza și mitropolitul Veniamin, cari mai epitropisau numai două scoale ținutale, deoarece acele din Iași fusese desființate3 epitropia după o înțelegere luată cu domnitorul, îi face o anafora în anul 1828, în care propune că „spre a nu lăsa să crească spini și pălămidă pre câmpul cel mănos ce poate naște îmbelșugate roade, întrucât focul dm vara trecută a ars și a surpat casa școalei domnești, am socotit că în mănăstirea Trei-Erarhi, anume în casa șl pe așezământul învechit al fericitului întru pomenire Domnului Vasile Voevod, unde de când ne aducem aminte au urmat o școală obștească, să se statornicească în acea casă o școală normală și o gimnazie, către care mai în urmă să se adauge un curs de filosofie și de pravili". Așezarea gimnaziului în Trei-Erarhi era să fie numai vremelnică, „până i se va putea înlesni o statornică casă, când apoi ar urma în Trei-Erarhi numai o școală normală' 4.

1 Acest volum p. 314.

— Reprodus în Uricarul, III, p. 279. Hrisovul oiigmal al lui Vasile Lupu nu f. -a reaflat. A fost probabil luat de călugării greci.

3 Asaki, Chestia învățăturei publice în Moldova, p. 13: In cursul desbinănlor politice intre Rusia și Turcia care rețineau în îngăirneală interesele țârei până ia convenția de Akerman în 1826, școalele publice lipsite de toate mijloacele au rămas închise în șir de șepte ani".

4 Anaforaua din 1828. Uricarul HI, p. 34.

Scăpată de pericolul desființării ei de către armatele rusești, „școala Vasiliană dădu peste un altul pe care nu-1 putu înlătura, epidemia ciumei din 1829 care ținu până în aprilie 1830. În același timp Asaki lucrând la București în comisia prelucrării Regulamentului Organic, aceste două împrejurări ținură școala închisă până către sfârșitul lui martie acel an când atunci Asaki reîntorcându-se în Iași și epidemia stingându-se, cursurile putură fi din nou reîncepute; ba se adăogi chiar la învățăturile în destul de elementare ale școalei normale și un curs de legi, a căruia introducere, cam nepotrivită cu gradul de cunoștințe al elevilor, este îndreptățit de vornicul Mihai Sturza în cuvântarea rostită de el la ispitirea (examenul) din 1831, pe motivul că „sistematica paradosire a legilor trebuind a se începe tocmai peste 6 ani, epitropia a găsit de cuviință a orândui deocamdată măcar un curs practic de legislație„. El fu încredințat lui Hris-tian Flechtenmacher, sas din Transilvania, „carele în curgere de 18 ani n-au încetat a da publice dovezi de cunoștința legilor, fiind asemine și la alcătuirea condicei politicești (a lui Calimah) împreună lucrător1'.

Cursul era să fie de doi ani și era să se predee în el dreptul roman din care fusese extrasă indirect condica civilă a Moldovei, având a fi urmat de „un hotărât număr de tineri din clasa boierească”.

În februarie 1831 izbucnește însă epidemia holerei, care compromise din nou mersul școalei. Cu toată ivirea boalei, cursurile se ținură până la mai, când devenind periculoasă, se hotărî închiderea lor, după o grabnică împărțire de premii conform notelor din semestru. La această serbare, elevii executară și un cor din opera Moisi de Rossini, cântat de ei, sub conducerea renumitului harpist Pauâicec.

Dezvoltarea învățăturilor în școala din Trei-Erarhi deșteptase în ținut ideea națională.

Către sfârșitul anului 1834, Mihai Sturza, pentru a răspunde la o cerință obștească, de a înființa un curs de învățături mai înalte, în care să poată studia acei care sfârșând gimnaziul Vasi-lian, nu puteau merge în străinătate, se hotărăște a încununa, ca principe, lucrarea pe care o începuse ca epitrop al școalelor. Fiind însă că localul pentru așezarea „Academiei”, nu era încă gata, apoi „spre a nu se lăsa neîntrebuințat semestrul curgător, s-a hotărât deocamdată, până la solemna instalație a Academiei, în paradosurile gimnaziei Vasiliene, a se începe fără preget cursul anului I de filosofie, după sistemele de alte academii întrebuințate anume: logica, algebra și istoria universală rezonată”, în 1835 însă cumpărându-se o casă anumită, se deschid cursurile Academiei Mihăilene în ziua de 16 iunie, în cuvântarea sa de inaugurare, domnitorul amintește fazele -prin care trecuse „metoda de a paradosi învățăturile în limba națională cu ajutorul acelor clasice, prin care în epoca noastră foarte au sporit luminarea în lume”, felicitându-se împreună cu epitropii că de pe când era membru în epitropia școalelor, văzuse „ostenelile lor încununate cu dorita ispravă”. Adaogă principele ^că acum „ajungând tinerimea scolastică la grad de a putea învăța științele filosofice, am poruncit a se înființa Academia”. La înx” ceput se organizează numai patru clase care mai târziu se adaoseră plnă ce ajunseră la șapte.

Odată icu această organizare mai deplină a gimnaziului din Academia Mihăileană, încetă acest curs la școala Vasiliană, care rămase numai cu învățăturile elementare. Profesorii ce fusese la clasele gimnaziale din școala Trei Erarhilor, fură strămutați la Academie. Intre aceștia însemnăm pe Eftimie Murgu, „doctor In filosofie, mădular al universității din Pesta, diplomat cezaro-crăesc, pravilist și profesor de filosofie”, care fu adus în 1834 de peste munți și însărcinat cu acel curs provizor, mai mult înființat încă în localul școalei Vasâliene, cu șase luni înainte de deschiderea Academiei. Programul studiilor în ambele școli ieșene cuprindea în 1837 următoarele materii: în clasele începătoare din școala Vasiliană, cetirea, scrierea, numerarea și sfintele

rugăciuni, în clasele normale se învăța în cea dinții cati-hismul, cele patru operații ale aritmeticii, geografia și cetirea latină; în a doua, istoria biblică, fracțiile și regula de trei, sintaxa română, elementele limbii latine și caligrafia. Academia Mihăileanâ cuprindea două clase gimnaziale, în. Care se învăța aritmetica până la proporții, limba latină, cronologia până la căderea imperiului roman, geografia Europei și religia, în a doua restul aritmeticii, limba latină, geografia, părțile celelalte aâe lumii, cronologia până la descoperirea America și religia. Urmau apoi două clase de umanioare; în cea dintâi se învăța retorica, cronologia până la pacea de Vestfalia, sintaxa latină, algebra, geografia veche, limba elină religia și morala, iar în a doua aplicarea retoricei, mitologia, istoria literaturii și versificația, cronologia până în zilele noastre, geometria teoretică, poezia latină, geografia patriei, cuprinzând sub această denumire ambele principate și sintaxa elină.

Cursurile superioare, sâmburele din care se dezvoltă universitatea din Iași, erau reprezentate la început prin două clase: acel de filosofie în care se predau logica, metafizica, estetica, istoria națională și matematicile înalte și acele aplicate, precum și fizica; și acel de drept, în care se preda dreptul publâc și acel privat al diverselor popoare, acest din urmă singur în limba franceză, ținut de un francez, C. Maisonnabe, întrucât cum spune programul, „acest curs fiind încă nou în Europa, și o culegere de codici ai deosebitelor nații, fiind tipărită numai în limba franceză, paradoxul se va face în această limbă”, în afară de acest curs de drept public în franțuzește, mai ținea încă Flechtenmacher două altele: de dreptul natural și de drept civil în limba română. Tot în 1837 mai deschide și doctorul Cihac, un curs de istoria naturala în Academie, în 1838 se mai creează pentru Alexandru Costinescu, o catedră de geometrie și arhitectură, și una de chimie pentru Constantin Zefirescu. În locul lui Eftimie Murgu ce trecuse în Muntenia, se adusese tot din Transilvania, ca profesor de filosofie, pe doctorul Petru Câmpineanu.

Aceste deosebite cursuri adânceau necontenit sfera cugetării și lățiau cultura în sinul poporului român. Unde se mai auzise până atunci răsunând de pe catedră, cuvinte ca acele rostite de Flechtenmacher la deschiderea cursului său de drept natural, eând profesorul spunea: „veți putea să ajutați întru întemeierea dreptății, depărtarea abuzurilor și metehnelor omenești (care nu sunt altele decât despotismul judecătoresc, neștiința, nesilința, nerăbdarea', luarea de mită și hatârurile) și spre mângâierea celor obi jduiți”.

CARACTERISTICA LUI ȘTEFAN CEL MARE (DIN ISTORIA, ROMANILOR VOL IV)

Textul face parte din volumul IV al Istoriei Românilor, 1937, și reprezintă finalul capitolului VII intitulat Socoteala cu tânăra Polonie (p, 249-252). Este vorba de sinteza paginilor închinate lui Ștefan cel Mare în Istoria Românilor.

NOȚIUNEA DE „CARTE” LA ROMÂNI

Despre Udrișteă Năsturel a se vedea monografia semnată de Dan Horia Mazilu, colecția Universitas, Editura Minerva, Doamna Elena (1598-1652) a fost ultima fiică a postelnicului

Radu Năsturel și sora mai mică a Lui Udrișteă.

Despre Stolnicul Constantin Cantacuzjno a se vedea Virgil

Gândea, Stolnicul între Contemporani, Editura Științifică 1971.

Stolnicul a studiat la Padova Intre 1667-1669.

LIMBA CA ELEMENT AL SUFLETULUI ROMÂNESC l Despre I. Codru-Drăgușanu a sg vedea Serbări Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, Istoria literaturii române moderne, I, Casa Școalelor, 1944, p. 151-156 (capitolul aparține lui Șerban Cioculescu). Ediția lui lorga din 1910 a însemnat o modernizare a limbii autorului, dar în același timp și descoperirea unui autor până atunci necunoscut: „Repus în circulație în 1910, Peregrinul transilvan a fost prefăcut în stilul literar de azi” de N. lorga (sub semnătura responsabilă a unui tipograf necunoscut), adică expurgată, nesistematic, de latinisme, dar și de unele neologisme admisibile chiar atunci, astăzi curente. Ortografia Astrei, consecvent latinistă, e mai rebarbativă decât lexicul lui I. Codru-Drăgușanu, din care cuvintele caduce sunt relativ puțin frecvente; cartea mai suferă de greșeli de tipar și de confuzii prepoziționale, greu de atribuit unui scriitor ca I. Codru-Drăgu-șanu”.

Iată cum descrie N. lorga geneza ediției sale: „într-o zi. Ui-tându-mă prin vechile rafturi proaste ale părții din biblioteca pe care o dusesem cu mine țla Vălenii de Munte, n.n.), am găsit rarisima carte a Peregrinului transilvan de loan Codru-Drăgu-șanu, grozavă ca înfățișare în ortografia ei cipariană și cu amestecul nesăbuit al cuvintelor latine pe care le-a răspuns limba. Dar era acolo un izvor așa de puternic și limpede de ti-nereță, de spirit popular, de observație atentă a lucrurilor străine, de simpatică filosofie proprie. Și atunci am rugat pe d. Onciu care nu era încă șeful meu de atelier, să reproducă acest text, înlocuind cu cuvinte vii acele umbre latine: unde îiu găseam cuvântul, îl adăugeam în corecturi. Și s-a făcut astfel una din cele mai frumoase cărți din toată literatura noastră, care a trebuit apoi și retipărită” (O viața de om, ediția citată, p. 364).

2. Citatul este luat din Precuvântare la volumul Caracteruri compuse de Paris Mumuleanu, 1825, republicată în Barbu Paris Mumuleanu, Scrieri, colecția Restituțio, Editura Minerva. București, 1972, text ales st stabilit prefață, note de Rodica Rotaru, p. 88.

TEATRE Șl TEATRE

Festivalul de la Salzburg (Austria), orașul natal a] lui

Mozart, se desfășoară în fiecare an între 27 iulie și 31 august.

Primele festivaluri Mozart au avut loc între 1877-1910. La l au gust 1917 s-a constituit la Viena Societatea Festivalului din Salz burg având ca directori artistici pe Hugo von Hofmannsthal, Max

Reinhardt, Franz Schalk și Richard Strauss. La 22 august 1920, pe scena din fața catedralei din Salzburg, s-a reprezentat în pre mieră Jedermann de Hugo von Hofmannsthal (piesă după o veche legendă din secolul al XV-lea). De atunci, în fiecare an, festivalul se deschide cu această reprezentație. Festivalul s-a fă cut cunoscut ca unul din cele mai prestigioase din lume pe-ntru interpretarea operei lui Mozart și a altor mari compozitori ai lumii (Verdi, Beethoven, Gluck, Wagner etc.).

Răzbunarea pămintului, piesă de teatru de N. îorga.

Lipitorile satului, comedie de Vasile Alecsandri, scrisă în vara anului 1860 și reprezentată pe scena Teatrului Național din

Iași în stagiunea 1860-1861. Piesa deși inspirată din cunoscuta și nedezmințita simpatie a lui Vasile Alecsandri pentru țărani mea română, considera drept sursă a tuturor relelor din lumea satelor de atunci pe arendașii, cârciumarii și cămătarii care nu erau de origină română (vezi pentru aceasta, G. C. Nicolescu, Viața lui Vasile Alecsandri, ediția III, Editura Eminescu, p. OS6-367).

Cu privire la formele populare ale teatrului medieval din țara noastră, considerate ca nefiind expresia sufletului nostru național, a se vedea D. C. Ollănescu-Ascanio: Teatrul la Ro mâni, București, 1897; lon-Marin Sadoveanu, Dramă și teatru, Biblioteca Semănătorul – Arad, p. 5-40 și Valeriu Râpeanu, Interpretări și înțelesuri, Editura Junimea, Iași, 1975, p. 120-127.

Se referă la teatrul societății secrete grecești Eteria, care a funcționat în anii 1819-1820, la București. Repertoriul acestui teatru era compus din piese adecvate luptei pe care o ducea această societate pentru libertatea națională, împotriva tiraniei, piese ce insuflau aceste idealuri în vederea luptelor viitoare.

Teatrul a funcționat la „Cișmeaua Roșie" și a fost inițiat de domnița Ralu Caragea (a se vedea loan Massoff: Teatrul roma nesc – privire istorico., E. P. L, 1961, voi. I, p. 88-101).

VIITORUL STATELOR MICI

1. Conferința are loc la numai două săptămâni după sem narea cunoscutului acord de la Miinchen; 29/30 septembrie 1938.

Conferința de la Miinchen a fost convocată din inițiativa lui

Benito Mussolini. La ea au participat patru state: Franța, Marea

Britanie, Italia și Germania. Acordul a recunoscut anexiunea de către Germania a regiunii munților Sudeți care a fost ocupată de armata Reichului imediat după aceea, între 1/10 octombrie

1938. Acordul de la Miinchen este considerat unul din momen tele cele mai triste ale istoriei contemporane: o țară mică pre cum Cehoslovacia n-a fost chemată la masa de tratative, deși i se hotăra soarta, iar democrațiile occidentale (Anglia, Franța) au girat un act anexionist al Germaniei fasciste care și-a continuat politica dusa împotriva statelor mici, abolindu-le independența și suveranitatea națională, în anii ce-au urmat, Germania a ocupat Cehoslovacia (15 martie 1939), a invadat Polonia (l sep tembrie 1939), a impus cedarea părții de nord a Transilvaniei

(30 august 1940) etc.

Conferința lui N. lorga reprezintă un moment important al luptei pe care savantul a dus-o în anii 1933-1940 împotriva Germaniei fasciste, a teoriei anexioniste, a încălcării drepturilor statelor mici, a nerespectării tratatelor încheiate după primul război mondial, a principiilor independenței și suveranității naționale.

Mica înțelegere era „o convenție de alianță defensivă în tre România, regatul Șerbilor, Croaților și Slovenilor". A fost semnată la 13 iulie 1921 la București. Cehoslovacia se alătură și ea acestei convenții cu începere de la 26-28 august 1922.

Se referă Ia un eveniment care a demonstrat încă o dată caracterul expansionist al Germaniei fasciste: la 14 martie 1938 trupele naziste au invadat Austria, iar la 15 martie a fost alipită la Germania, ca o provincie.

SFÂRȘIT